

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1963

HISTORIA UNIVERSITATIS
CAROLINAE PRAGENSIS

Sborník příspěvků k dějinám University Karlovy

Tomus IV. Fasc. 2

STUDIE K DĚJINÁM UNIVERSITY KARLOVY V LETECH 1433—1622

К ИСТОРИИ КАРЛОВА УНИВЕРСИТЕТА В ПЕРИОД 1433—1622 ГГ.

STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER KARLSUNIVERSITÄT IN DER JAHREN
1433—1622

FRANTIŠEK ŠMAHEL — MIROSLAV TRUC

Jedním z prvořadých úkolů, které je třeba řešit při studiu středověkých universit, je statistické zjištění počtu studentů a učitelů, národnosti i sociální rozbor obou těchto skupin a vymezení teritoriálního zázemí dané vysoké školy v určité etapě jejího vývoje.¹⁾ Všechny tyto faktory jsou sice závislé na mnoha činitelích nejrůznější povahy, a nemohou proto být posuzovány samy o sobě, nicméně spolu s úrovní výuky, mírou vědeckého přínosu a společenského významu vytvářejí hlavní kritéria pro posuzování celkového působení a důležitosti té nebo oné university. Platí-li toto obecně, platí to i pro studium dějin University Karlovy. Hned v úvodu budiž řečeno, že statistické údaje k dějinám pražského vysokého učení v letech 1433-1622 musí být nutně fragmentární a částečně i hypotetické povahy, protože k přesným a úplným údajům chybí nejdůležitější pramen, tj. universitní matriky. Ztráta tohoto nenahraditelného pramene nemůže však být důvodem k resignaci nad jakýmkoli zkoumáním statistických ukazatelů, protože jinak bychom musili resignovat i nad komparacemi významu a velikosti pražské university s ostatními středoevropskými universitami. Rok 1433 neodpovídá sice žádnému vžitému periodizačnímu mezníku — a za takový jej také nepovažujeme —, přesto jsme ho však vzali za výchozí bod našich úvah, abychom mohli navázat na desetileté členění použité v tabulkách německého historika Eulenburga.

I. POČTY STUDENTŮ A UČITELŮ UNIVERSITY KARLOVY V LETECH 1433/1622

Statistická šetření jsou především problémem vhodného technického způsobu zpracování a výběru jednotlivých údajů. Spolehlivé metody statistiky universitní frekvence použil již Friedrich Paulsen ve studii *Zur Gründung der deutschen Universitäten im Mittelalter*.²⁾ Na Paulsenovy

¹⁾ Zdůrazňoval to znovu na XI. mezinárodním kongresu historiků ve Stockholmu Sven Stelling-Michaud: *Rapports I, XIe Congrès International des Sciences Historiques*, Uppsala 1960, str. 121.

²⁾ *Hist. Zeitschrift*, Bd. 45, 1881, str. 289/311.

výsledky navázal Fr. Eulenburg, jehož rozsáhlé pojednání *Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart*³⁾ zůstane ještě dlouhou dobu základní prací pro studium středoevropských universit.

Eulenburg zkoumá všechny vysoké školy německé jazykové oblasti, kterým byl propůjčen titul „Studium generale“, a vychází přitom z následujících předpokladů:

- a) pro vnitřní vývoj vysokého učení není nedůležité, kolik posluchačů je navštěvovalo,
- b) význam instituce se mění s její velikostí,
- c) změny v návštěvnosti jsou charakteristickým rysem pro hodnocení celkového významu university,
- d) návštěvnost odráží i míru úspěšnosti duchovního proudu, který na vysoké škole převládl.

Všechny tyto faktory Eulenburg shrnuje pod termín frekvence. Těsně s nimi ovšem souvisí i otázky tzv. „Rekrutierungsgebiet“, druhu studia, délky pobytu, sociální příslušnosti, přípravy k povolání apod. Prímých pramenů měl i Eulenburg málo. Byly to především 4 tzv. Rotuli pro Kolín, 1 pro Heidelberg a dva prameny demografické povahy pro Heidelberg a Wittenberg z konce 16. století. V protikladu k předchozí literatuře, která s výjimkou Paulsena pochybovala o účelnosti studia universitních matrik z hlediska statistiky, opřel Eulenburg své zkoumání universitní frekvence o údaje matrik. Byla to základna opravdu široká, uvážíme-li, že z 50 universit, které přicházely v úvahu, jen dvě neměly zachovány matriky (Rinteln a Trevír). Mezery v matričních řadách byly navíc tak nepodstatné, že na ně nemusil být brán zvláštní zřetel. Frekvenci ovšem matriky přímo neudávají, neboť v nich není vyznačena délka studia jednotlivých posluchačů. Nejspornějším problémem je tudíž stanovení koeficientu pobytu. Eulenburg důmyslným postupem došel k závěru, že pro 15. až 17. století je nejvhodnější koeficient 1,8 (u Paulsena 2,33). Slabinou Eulenburgovy metody je to, že dostatečně nepřihlíží k specifčnosti poměrů na jednotlivých universitách. Není proto divu, že v některém směru byly jeho výpočty novějším bádáním opraveny a doplněny. Konkrétně pro Jenu stanovil nedávno H. Leutenberger koeficient pobytu na 3,—, čímž se značně pozměnil celkový obraz frekvence.⁴⁾ Jestliže Eulenburg vypočítal pro léta 1561/70 frekvenci 299 posluchačů, Leutenbergovi vychází pro stejné období roční průměr 557. Přesto však Eulenburgovy výpočty ve svém celku zůstávají cenným komparativním mate-

³⁾ Abhandl. der Philologisch-Hist. Klasse der königl. Sächsischen Gesell. der Wiss., Bd., XXIV, No 2, Leipzig 1904, str. 1/323.

⁴⁾ H. Leutenberger, Untersuchungen über die Besucherzahl der Universität Jena von den Anfängen bis zur Gegenwart, Wiss. Zeit. der Fr. Schiller Univ. Jena, Gesell. u. Sprachwiss. Reihe, Jahrg. 3, 1953/4, str. 361n.

riálem, i když je ovšem nutné přihlížet i k pracím H. Barycze a Brygidy Kürbisówny pro krakovskou universitu, H. R. Abeho pro Erfurt, H. Leutenbergera pro Jenu apod.⁵⁾

Z prací týkajících se pražské university zůstává nejcennější více než sto let staré pojednání W. W. Tomka O počtu studentů akademie Karlovy v Praze v druhé polovici 16. století.⁶⁾ Tomek na základě děkanské knihy a jiných pramenů podal počty bakalářských promocií v letech 1547/1609 a podle počtu alumnů pražských kolejí se pokusil zjistit i skutečný počet studentů na pražské universitě v desetiletí 1599/1609. K této studii se budeme ještě nejednou vracet, a proto se zatím spokojíme s konstatováním, že Tomkovy údaje byly s důvěrou přejímány i literaturou novější.⁷⁾ Zikmund Winter, jehož knihy o dějinách pražské university v 15. a 16. století jsou stále důležitým zdrojem údajů rozmanité povahy, soudí shodně s Tomkem, že na počátku 17. století neměla pražská akademie více než 20 až 30 studentů, v dobách předchozích pak ještě méně. Důvodem k tak nízkému odhadu byl mu nepatrný počet promocií ve srovnání s dobou předhusitskou a stížnosti děkanů na malý počet studentů, které se v děkanské knize objevují dosti často. Počet bakalářských a mistrovských promocií Winter udává jen ilustrativně a místy i nepřesně.⁸⁾

Kolektivní zpracování matriky pražské právnické university z let 1372—1418, které vzniklo v historickém semináři prof. Zatschka, je zaměřeno výlučně na národnostní rozbor studentů a přináší tudíž pro naše účely málo, neboť cizí studenti tvořili na pražské universitě v pohusitském období jen mizivou menšinu.⁹⁾ Nepoměrně cennější pro naše zkoumání je matrika jesuitské akademie pražské z let 1573/1617, kterou nedávno zpracoval M. Truc.¹⁰⁾ Jelikož známe i počet promocií na jesuitské akademii, je matrika důležitým pramenem pro komparativní studium.

⁵⁾ H. Barycz, *Historja uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1936, Br. Kürbisówna, *Mieszczone na uniwersytecie Jagiellońskim i ich udział w kształtowaniu świadomości narodowej w 15. w.*, *Ze studiów nad literaturą staropolską*, Wrocław 1957, str. 1/79., H. R. Abe, *Die Frequenz der Universität Erfurt im Mittelalter (1932-1521)*, *Beitr. z. Gesch. der Univ Erfurt*, H. 1, Erfurt 1956, str. 29/57.

⁶⁾ *Časopis Českého museum*, XXII, 1848, I., str. 172—199. Pro předhusitskou universitu je dosud cenná studie W. W. Tomka, *O počtu studentů v učení Pražském ve 14. století*, ČCM, XXI., 1846, str. 212—230.

⁷⁾ Např. Z. Winterem, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje*, Praha 1889, str. 232—3. Srv. dále W. W. Tomek, *Geschichte der Prager Universität*, Prag, 1849, str. 194—5 a *Dějepis hlavního města Prahy*, sv. IX, a XI, Praha 1893, str. 231—244.

⁸⁾ Winter, *O životě*, str. 512—3, 552—5. Chybné údaje podává Winter pro mistrovské promoce 1447, 1449, 1450, 1545, 1606, pro bakalářské promoce 1450, 1459, 1499, 1524, 1534, 1564, 1566, 1585, 1615, 1617. Chyby vznikly buď přehlédnutím správného data promoce nebo záměnou licenciátské a mistrovské promoce. Pro rok 1566 děkanská kniha udává počet bakalářských promocií na 38 (Tomek se drží tohoto čísla), ve skutečnosti však bylo bakalářů jen 28. Srv. *Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandea Pragensis* I, 2, str. 390.

⁹⁾ *Studien zur Geschichte der Prager Universität bis 1409*. Aus dem historischen Seminar Prof. H. Zatscheks, *MVGDB* 77, 1939, str. 1/48.

¹⁰⁾ M. Truc, *Národnostní charakter jesuitské akademie pražské*, *Sb. prací k počtu 75. narozenin akad. V. Vojtiška*, *Acta Univ. Car.* 1958, *Phil. et Hist.*, str. 49—68.

Shrneme-li literaturu, kterou máme k dispozici, můžeme říci, že nám sice poskytuje dostatek srovnávacího materiálu, nikoli však metodický návod, jak stanovit frekvenci na základě známého počtu promocií.

Základním pramenem pro všechny naše úvahy je Liber decanorum, a to až do roku 1585, kdy její zápisy končí. Je třeba říci, že děkanská kniha nebyla v některých letech vedena pečlivě, pro několik let údaje chybějí,¹¹⁾ často jsou uváděny jen zkoušky, nikoli promoce.¹²⁾ apod. Tyto nedostatky však nemohou podstatně ovlivnit celkový výsledný obraz. Pro léta 1586—1622 byly údaje o promociích získány kombinací různých pramenů,¹³⁾ Tomkův soupis bakalářů a kolegiátů pro léta 1597—1609 byl zkontrolován a doplněn.

Součtem ověřených promocií v jednotlivých letech (srv. tab. I.) jsme získali následující pětadvacetileté přehledy:

Období	BP	MP	Období	BP	MP
1433 — 1450	115	21	1526 — 1550	270	31
1451 — 1475	197	58	1551 — 1575	327	40
1476 — 1500	195	16	1576 — 1600	440	74
1501 — 1525	232	34	1601 — 1622	438	82

BP — bakalářské promoce, MP — mistrovské promoce.

Za celé období 1433—1622 jsme napočítali celkem 2214 bakalářských a 356 mistrovských promocií, tj. průměrně ročně 11,65 v prvním případě a 1,87 ve druhém. Křivka bakalářských promocií přes menší poklesy v letech 1463—1512 a 1523—1542 má výrazně vzestupnou tendenci a kulminuje v desetiletích před Bílou Horou. Křivka mistrovských promocií ukazuje na časté výkyvy a poměrný vzestup zaznamenává jen pro posledních třicet let.

Protože na středověkých univerzitách většina studentů končila svůj pobyt na universitě před získáním gradu, a mistrovský grad byl udělován jen malému množství z celkového počtu zapsaných posluchačů,¹⁴⁾ je

¹¹⁾ Pro rok 1437, 1482., 1540—1; datace zápisů z let 1500—1505, 1562—4 je nejistá apod.

¹²⁾ Např. v l. 1501, 1531; v některých letech byl počet promovaných nižší než počet examinovaných (např. r. 1515).

¹³⁾ Acta collegii Carolini 1583—1595 (AUK A 13a), Acta Universitatis pragensis 1598—1609 (AUK B 18), Acta decanorum collegii Omnium Sanctrotum 1609—1613 (AUK B 21), Acta universitatis Pragensis 1616—1619 (AUK 14a), Acta universitatis 1619—1622 (AUK 14b). Všude, kde to bylo možné, byly prameny vzájemně kontrolovány, běžně pak bylo přihlíženo k svazkům Putzlacherových Memorabilií (AUK A 17), v nichž jsou opisy dnes již neznámých pramenů, které někdy doplňují děkanskou knihu a ostatní jmenované prameny.

¹⁴⁾ Srv. Eulenberg, cit. pr. Anhang IV., Zahl der Promotionen, kde údaje absolutně i relativně pro university v Heidelbergu, Lipsku, Rostokách, Tübingen, Basileji, Ingolstadt, Kolíně, Wittenbergu, Frankfurtu n. O., Trevíru, Mohuči a Jeně. V Krakově dosáhlo bakalariátu maximálně 25 % zapsaných, mistrovského gradu jen 4,76 %. Srv. Kürbisówna, cit. pr. str. 38. Z 1532 bakalářů anglogermánského národa v Paříži v letech 1425/1494 získalo jen 907 mistrovský titul. Srv. Al. Gabriel, XIe Congrès int.

nutno si položit otázku, zda tomu tak bylo i v Praze. Jinými slovy pokusíme se zjistit, jakou část z celkové frekvence tvořili graduovaní studenti. Abychom pro naše zkoumání získali pevnější oporu, všimneme si nejprve podmínek a možností studia na pražské universitě.

Péče o studenty měla přímý vliv na frekvenci. Na nedostatek míst v kolejích si studenti v Praze nemohli rozhodně stěžovat. Jestliže Praha před rokem 1409 mohla poskytnout pohostinství několika stům studentů současně, bylo to možné i později. I když v době po založení university studenti převážně bydleli v klášteřích a soukromých bursách profesorů, je přesto pozoruhodné, že brzo po válkách husitských byly založeny nové dvě studentské koleje, a to 1438 Rečkova pro dvanáct artistů a roku 1460 Laudova pro chudé studenty theologie. Na druhé straně byla roku 1463—4 zbourána medická kolej a před tím dům chudých studentů u sv. Valentina. Třebaže koleje nebyly v dobrém stavu a nářky na jejich zchátralost slyšíme po celé 16. století, měli studenti po celé zkoumané období možnost bydlet v pěti poměrně velkých studentských kolejích, nebereme-li v úvahu další nadace, jakou byla např. nadace Mikuláše Valtera z roku 1578.¹⁵⁾ Celkem lze počet míst v studentských kolejích odhadnout na 40 až 50, nepočítaje v to studenty, kteří jako famulové profesorů bydleli v kolejích mistrovských. Protože však místo v koleji bylo stipendiem svého druhu, byl počet studentů, které bylo možné v kolejích umístit, vázán na hospodářské a finanční zabezpečení university. Jak je dobře známo, šlo universitní hospodářství od deseti k pěti, takže výše uvedený počet je nutno silně redukovat, a to zhruba na polovinu. V každém případě kapacita pražských kolejí byla po celé období 1433—1622 větší než bylo třeba. Lze tak soudit nejen podle stížností na nedostatek studentů, kteří se dostavili k zápisům do koleje, ale i z toho, že komory v některých kolejích byly pronajímány kramářům, podruhům apod.¹⁶⁾

Také platy a taxy nebyly v Praze vyšší než jinde. Zápisné činilo 10 grošů stejně jako v Lipsku, poplatky za bakalářské zkoušky a grady byly dokonce v Praze nižší než např. v Krakově, stejně tomu tak bylo i u zkoušek licenciátských a mistrovských.¹⁷⁾ Rovněž výsady, kterými byla obdařena universita jako celek a studenti jako její část, nebyly

des Sciences Hist., Résumés des Com., Uppsala 1960, str. 221/2. Tento fakt souvisí s tím, že získání gradu nebylo účelem studia na středověkých univerzitách. Duchovní, kteří tvořili značnou část soudobých vzdělanců, neměli zapotřebí k svému vysvěcení ani grady ani vysokoškolské zkoušky. Kromě toho byly poplatky za promoce na některých univerzitách, zvláště italských, nebyčejně vysoké, a již samo dlouholeté studium vyžadovalo značných finančních nákladů. Srv. A. Luschin v. Ebengreuth, Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshöher in Italien, SB der phil. hist. Classe der k. Akad. der Wiss., 127 B., Vídeň 1892, II., str. 13/14.

¹⁵⁾ O pražských kolejích srv. Z. Winter, O životě, str. 236, V. Tomek. Dějepis IX, str. 193n.

¹⁶⁾ Obšírnější u Z. Wintra, O životě, str. 52n.

¹⁷⁾ Srv. Z. Winter, O životě, str. 495 a 537.

v pohusitské době dotčeny. Knihovny pražských kolejí byly zvláště v druhé polovině 15. stol. neobyčejně bohaté a předčily počtem i výběrem knih většinu soudobých knihoven německých.¹⁸⁾ V tomto ohledu nebylo tedy překážek, aby se pražské studium vyrovnalo počtem studentů univerzitám zahraničním. Jinak tomu však bylo u dalších činitelů, které měly na frekvenci vliv neméně významný.

V 40. letech 15. století se zdálo, že restaurace, tj. rekatolisace pražské university je otázkou pouhých několika let. Do Prahy ovládané Menhartem z Hradce se uchýlila po menší secesi ve Vídni část tamějších studentů a bakalářů, kteří dali příklad mnoha jiným studentům z různých částí Německa. Z toho je vidět, že Dekret kutnohorský přímo neomezil příchod cizích studentů do Prahy — ostatně založením nových universit staly se spory o rozhodující vliv jednotlivých národů bezpředmětné.¹⁹⁾ Když se však hledisko nacionální spojilo s požadavkem určitého náboženského vyznání, nastala zcela nová situace. Zlom v tomto směru znamenal dobytí Prahy Jiříkem z Poděbrad v září 1448. Němečtí studenti spolu se svými mistry a s odpadlíky typu Příbramova museli okamžitě opustit Prahu. Jakmile pak na počátku 60. let začala být universita netolerantní i k členům Jednoty bratrské a k ostatním neorthodoxním kališníkům, zúžil se okruh posluchačů ještě více. Pražská universita se stala od 60. let 15. století nejen kališnickou, ale tím eo ipso i výlučně českou ve smyslu nacionálním. Tato situace trvala zhruba do třicátých let následujícího století, kdy se změnila opět v neprospěch pražské university. Mělké a vyčpělé kališnictví pražských profesorů začalo odrazovat i české studenty, kteří měli nyní možnost studia na radikálnějších a modernějších universitách v blízkém sousedství, jež se téměř všechny přihlášily k reformaci. Pražská universita se vyrovnávala s protestantismem jen pozvolna a na soutěž s Wittenberkem, Lipskem, Basilejí, Altdorfem a jinými akademiemi nemohla ani pomýšlet. Kromě toho byla v Praze po celé zkoumané období prakticky jen artistická fakulta, takže za vyšším vzděláním museli studenti stejně odcházet do ciziny. Dále nelze ztrácet ze zřetele, že ani panovníci (s výjimkou Jiřího z Poděbrad), ani stavové pražskou universitu nepodporovali a spíše ji pouze trpěli. Přízeň, které se universita těšila u měšťanských vzdělanců, většinou bývalých studentů, byla více podporou morální než faktickou. V neposlední řadě pak v Praze až do rudolfinské doby nebylo výraznější pedagogické nebo vědecké osobnosti mezinárodního formátu, která by kolem sebe utvořila

¹⁸⁾ K tomu Fr. Šmahel, Knihovní katalogy koleje Národa českého a koleje Reč. kovy, *Historia Universitatis Carolinae Pragensis* (dále HUČP), 1961, 1, str. 79, Zd. Tobilka, *Národní a universitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj I.*, Praha 1959, str. 18n.

¹⁹⁾ Srv. Fr. Šmahel, *Počátky humanismu na pražské universitě v době poděbradské*, HUČP, 1960, I., str. 56n.

školu a lákala posluchače i z ciziny. Ve svém celku byla pražská artistická fakulta jak po stránce pedagogické, tak vědeckou úrovní svých profesorů nevýrazná, neprůbojná a konservativní.²⁰⁾ K dílčím zlepšením docházelo vždy s velkým zpožděním. K zásadní reformě studia, jaké známe téměř na všech cizích universitách této doby, v Praze vůbec nedošlo, neboť i reforma připravovaná roku 1609 zůstala de facto jen u návrhu.

Za těchto okolností nepřekvapuje, že se v děkanské knize neustále setkáváme s nářky na „paucitas suppositorum“, na nedostatečný počet studentů u zkoušek apod.²¹⁾ Tabulka I. ukazuje zřetelně, že v některých letech promoci vůbec nebylo. V roce 1532 přijala dokonce fakulta usnesení, aby zkoušky byly konány vždy jednou za dva roky.²²⁾ Vidět příčinu malého počtu studentů jen v tom, že se postupně ustálila praxe šestiměsíčního studia na fakultě jako dostatečné lhůty pro zvládnutí předepsané látky ke zkouškám,²³⁾ je nepřesné, protože sama tato praxe byla důsledkem celkového stavu university. Výuka na universitě zůstala v podstatě na úrovni doby předchozí, zatím co četné školy partikulární, z nichž pro příklad stačí uvést Žatec, postupně zavedly do svého učebního programu i některé knihy nižšího stupně vysokoškolského studia.²⁴⁾ Studenti přicházeli na pražskou artistickou fakultu již s částečnou znalostí Aristotela i jiných autorů a navíc nebyli nuceni účastnit se všech přednášek, protože z dřívější doby bylo v oběhu mnoho levných textů a učebních příruček.²⁵⁾ Bývalé diktování přednášek, jež si přímo vynucovalo účast studenta na přednáškách, stalo se nyní bezpředmětným. *Z toho, co zatím bylo řečeno, vyplývá, že při zjišťování skutečného počtu studentů na pražské universitě musíme postupovat opatrně a předpokládat počet spíše nižší než vyšší.*

Povšimněme si nejprve metody, které před více než sto lety použil pro výpočet frekvence v desetiletí 1599—1609 W. W. Tomek.²⁶⁾ Porovnáním jmen kolegiátů a bakalaureandů Tomek zjistil, že ke každé bakalářské zkoušce se hlásili studenti obyčejně ze čtyř předchozích semestrů. Z kolegiátů těchto čtyř předchozích kursů se hlásily ke zkoušce zpravidla dvě třetiny. Protože i u těchto studentů, kteří se hlásili ke

²⁰⁾ Pedagogická a vědecká úroveň Karlovy university ve srovnání s universitami zahraničními bude objasněna na jiném místě.

²¹⁾ Podrobněji u Tomka, O počtu studentů, str. 197n., a Wintra, O životě, str. 233.

²²⁾ MUPr I, 2, str. 306.

²³⁾ Soudí tak Z. Winter, O životě, str. 233. Teprve roku 1612 bylo usneseno, že každý posluchač se musí vykázat potvrzením o roční návštěvě lekcí (MUPr III, str. 219).

²⁴⁾ Z. Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století, Praha 1901, str. 517/99.

²⁵⁾ O tom více v dosud nepublikovaném článku Fr. Šmahela, *Ceny rukopisných knih v Čechách před rokem 1500.*

²⁶⁾ W. W. Tomek, O počtu studentů, str. 195—7.

zkouškám a nebydleli v koleji, můžeme předpokládat poměr 2 : 3, Tomek navrhuje zvýšit počet bakalářů o jednu třetinu a výsledek dělit čtyřmi. Pro rok 1599 mu tímto způsobem vyšlo 11 posluchačů v kurse, pro rok 1601 17, 1605 23, 1607 22, 1609 20. Celkový počet studentů, kteří studovali na pražské akademii najednou, odhaduje Tomek pro počátek 17. století nejvýše na 25 až 30.

Nabízí se nám však ještě jeden způsob. Dříve než ho použijeme, prověříme a případně doplníme Tomkovy výchozí údaje. Počet alumnů, který Tomek uvádí pro léta 1597—1609, můžeme rozšířit o dalších šest, takže výsledné číslo je nyní 182.²⁷⁾ Naproti tomu se nám zdá nadsazené, předpokládá-li Tomek pro každého profesora zvláštního famula, protože v jednom semestru máme doloženy nejvýše 4 famuly.²⁸⁾ Jisté je, že ne všichni studenti, kteří se hlásili ke zkouškám, bydleli v koleji. Z 249 studentů, kteří v letech 1599/1609 složili bakalářskou zkoušku, jen 102 bylo kolegiátů. Když budeme počítat průměrně s pěti famuly na každý rok, zbude nám ještě téměř sto dalších studentů, kteří nebydleli v žádné ze studentských nebo mistrovských kolejí. Protože bursovní studenti v této době nejsou v Praze doloženi, smíme předpokládat, že jde o externisty nebo o studenty a učitele pražských partikulárních škol.²⁹⁾

Ze 182 studentů, kteří v letech 1597/1609 bydleli ve studentských kolejích, jen 105 přistoupilo k bakalářským zkouškám.³⁰⁾ To znamená, že téměř každý druhý kolegiát nezakončil studium zkouškami, případně promoci. Naproti tomu 144 bakalaureátů z celkového počtu 248 v koleji vůbec nebydlelo. Oprávněně můžeme opět předpokládat, že zdaleka ne všichni externisté, studenti a učitelé partikulárních škol promovali (vezmeme opět poměr 1 : 1,7). Celkový počet by potom vypadal zhruba takto: 182 alumnů, 249 externistů, famulů a ostatních,³¹⁾ 28 promovaných mistrů, 459 celkem za období 1599—1609.

²⁷⁾ Podle rkp. AUK 62 B 3 fol. 160a, kde výčet alumnů pro zimní semestr 1601, který Tomek neuvádí. V tomto semestru bydlelo v koleji celkem 10 studentů, 4 z nich však bydleli v koleji již dříve. Podobně podle rkp. AUK 62 B 8 můžeme zjistit počty alumnů v letech 1610/1612. V letním semestru 1610 jich bylo 11, v zimním 9, v LS 1611 jen 6, v ZS 7, v roce 1612 v LS 11 a v ZS dokonce 18. Celkem tato čísla odpovídají předchozímu desetiletí.

²⁸⁾ Stejného názoru je i Winter, O životě, str. 248. Tři famulové jsou např. uvedeni v rozpisu osob dramatu Baltasar z roku 1610 (srv. AUK 62 B 8, fol. 142a-b).

²⁹⁾ O bursálech Winter, O životě, str. 235. Externisty sice Winter připouští, avšak jen v malém počtu (str. 252). Pokud jde o posluchače partikulárních škol, žádali universitní mistři nejednou, aby posluchači nejvyšší třídy spolu se svými učiteli navštěvovali přednášky. Srv. např. akta z roku 1610, kdy se jednalo o reformu akademie — Z. Winter, Děje vysokých škol pražských, Praha 1897, str. 101.

³⁰⁾ Bereme v úvahu období o dvě léta delší než pro bakalářské promoce, protože na jedné straně ke zkouškám v roce 1599 přistupovali studenti, kteří bydleli v koleji v předchozích dvou letech a na druhé straně nám chybí údaje pro ZS 1602 a 1607, LS 1603 a 1608, tedy za dva roky, zatím co počet bakalářských promocií chybí jen pro rok 1603. Tím se údaje zhruba vyrovnávají.

³¹⁾ Tj. 144 x 1,7.

Průměrně by podle tohoto výpočtu studovalo ročně na pražské univerzitě 40 až 45 posluchačů.³²⁾ Dospěli jsme sice k vyšším číslům než Tomek, rozdíl je však snadno vysvětlitelný, neboť Tomek se snažil zjistit, kolik studentů bylo na pražské akademii najednou v jednom semestru. Protože část studentů navštěvovala lekce více než jeden semestr,³³⁾ je Tomkův předpoklad znovu potvrzen. Obě metody lze dále ověřit podle velmi pečlivého rozpisu studentů na zimní semestr 1612, kdy byl děkanem Mistr Campanus.³⁴⁾ Zápis jako jediný, pokud je nám známo, rozlišuje „studiosi in communitate ex semestri aestivo qui remanere“ — bylo jich 6 a všichni složili v nejbližším termínu bakalářské zkoušky — a „semestri hyberno a Divi Galli qui accessere“, kterých bylo 12. Kromě šesti alumnů složilo bakalářské zkoušky dalších 11 studentů a 8 bakalářů zkoušky mistrovské. Celkem tedy 37 všech bez kolegiátů letního semestru, jejichž přesný počet neznáme. I kdybychom předpokládali, že jich bylo méně než v zimním semestru, tj. méně než 12, získáme celkové číslo opět v rozmezí 40 až 45.

Jak Tomek, tak Winter soudili, že v předchozí době byl počet studentů ještě nižší. Porovnáme-li počty kolegiátů, které máme s mezerami zachovány od počátku 70. let 16. století, s počty na počátku století následujícího, zjistíme, že alumnů bývalo deset až třicet.³⁵⁾ Jediný relativně spolehlivý údaj ze starší doby máme pro 40. léta 16. století. V dobrovzdání o příjmech a reformě university, které na sklonku roku 1547 předložili pražští mistři králi Ferdinandovi, je totiž přehledně uveden i počet alumnů, famulů a mistrů kolegiátů.^{35a)} Podle tohoto pramene bydlelo v Rečkově koleji obyčejně 7 až 8 chovanců, málokdy méně, v koleji královny Hedviky bylo v zimě 1546 6 studentů, v létě 5 a naposled jen čtyři. Pro Laudovu kolej se udává počet tří a pro kolej Nationis pěti studentů. Konečně v Nazaretu přebývalo až šest studentů, v roce 1547 však jen dva. Vezmeme-li za základ maximální údaje, získáme celkový počet 28 alumnů, v minimálním případě 21 alumnů. K tomu ovšem musíme přičíst osm famulů v mistrovských kolejích (6 v Karlově, po jednom v koleji Václavově a Všech svatých). Po této úpravě lze říci, že v druhé polovině 40. let 16. století bydlelo najednou v kolejích 29 až 36 studentů. Tomuto poměrně vysokému číslu odpovídá i počet bakalářských a mistrovských promocií, který právě v desetiletí 1542—1553 byl výrazně vyšší proti předchozímu dvacetiletí. Jelikož

³²⁾ Alumny sice započítáváme již od roku 1597, na druhé straně nám však chybí jejich počet ve čtyřech semestrech zkoumaného desetiletí. Srv. pozn. 30.

³³⁾ 182 kolegiátů strávilo v koleji celkem 236 semestrů.

³⁴⁾ AUK 62 B 8, 342a-344b.

³⁵⁾ Winter, O životě, str. 241.

^{35a)} Srv. K. Hrdina, Hospodářství university Karlovy r. 1547, Čas. pro dějiny venkova, VIII, 1921, str. 45/8.

však ani z těchto údajů nelze usuzovat na celkovou frekvenci a počet immatrikulovaných (neznáme, kteří z promováných studentů bydli v koleji, a kolik studentů bydlo mimo koleje), nezbyvá nic jiného, než se pokusit získat potřebné údaje jinými metodami.

Zdánlivě nejvhodnější řešení se nabízí v analogickém srovnání poměru promoci a immatrikulací na pražské jezuitské akademii. Od roku 1573 do roku 1609 jesuité promovali celkem 173 bakalářů filosofie a 101 mistrů, tj. procentuálně 13,5 % u první skupiny a 8 % u druhé skupiny z celkového počtu immatrikulovaných.³⁶⁾ Jelikož však mezi zapsanými převažují žáci nižších tříd přidruženého gymnasia a tzv. adscripti, tj. chovanci jiných jezuitských kolejí, stává se tím zmíněný procentuální poměr bezcenným, neboť neznáme přesný počet filosofů.

Nic nám nebrání, abychom použili analogií jiných vysokých škol. V desetiletí 1443/52, tedy v době, kdy pražská universita měla alespoň částečně charakter internacionálního studia, byl poměr mistrovských a bakalářských promoci v Praze 1 : 5. Přibližně stejný poměr byl v tomto desetiletí jen v Lipsku, kde bakalareandi tvořili 30,4 % z celkového počtu zapsaných studentů a magistrandi 5,8 %. Přepočtem pro Prahu, kde bylo 109 bakalářských a 20 mistrovských promoci, získáme výsledek 350—360 immatrikulovaných, což by při koeficientu 2 činilo asi 70 studentů ročně. I když se tato metoda ukázala poměrně přesnou, protože frekvenci 70 můžeme v Praze pro toto desetiletí připustit,³⁷⁾ nelze ji použít pro jiná desetiletí. Mistrovských promoci bylo v Praze většinou nepoměrně méně než kdekoli jinde, takže nevíme, kterou universitu pro srovnání vybrat. Ukážeme si to na namátkově zvoleném desetiletí 1473/1482. Z tohoto období známe počty promoci a inskripcí na universitách v Lipsku, Roztokách, Tübingen, Basileji a Kolíně. V úvahu bereme jen promoce bakalářské, protože již víme, že nízký počet mistrovských promoci byl pražské specifikum. V Lipsku činily bakalářské promoce 39,4 % z počtu inskripcí, v Tübingen 41,4 % a v Basileji 39 %; u všech tří universit byl tedy poměr téměř shodný. Víme-li, že v témže období bylo v Praze bakalářských promoci jen 64, vychází nám cirka 160 inskripcí na celé desetiletí, tj. 16 ročně. Při koeficientu 1 — vyšší nemůžeme připustit — by počet inskripcí odpovídal zhruba frekvenci. Jestliže však vezmeme za základ 33,5 % z Kolína, získáme již frekvenci 20 a ještě vyšší frekvenci, tj. 23 dostaneme při základu 26 %, který známe z Roztok.³⁸⁾ K podobným nesrovnalostem bychom dospěli při přepočtu kteréhokoli jiného desetiletí. Z našich negativních zjištění tedy plyne, že při roz-

³⁶⁾ M. Truc, *Národnostní charakter*, str. 54, 61/2. K tomu srv. ještě níže.

³⁷⁾ V tomto desetiletí bylo v Praze i mnoho cizích studentů — srv. Šmahel, *Počátky humanismu*, str. 59n.

³⁸⁾ Všechny údaje jsou převzaty z tabulek Eulenburgových.

dílnosti jednotlivých vysokých škol a při malém počtu a přesnosti ukazatelů, které máme k dispozici, jsou veškeré analogie pro stanovení skutečného počtu studentů, případně inskripcí na Karlově universitě nevhodné a metodicky pochybené. Zbývá nám jen jediná možnost, a to určení frekvence na základě poměru počtu učitelů k počtu bakalářských promoci.

První poměrně úplný počet pražských profesorů známe až z roku 1577, z kterého se zachovala ordo lectionum. Podle rozpisu lekcí lze zjistit, že v jednom semestru přednášelo 9 docentů. Tři další nepřednášeli, zastávali však jiné akademické funkce.³⁹⁾ Celkem tedy 12 profesorů. Stejný počet máme pro rok 1580, kdy známe rovněž pořádek lekcí.⁴⁰⁾ Touto metodou konkrétního zjištění profesorů actu regentes a akademických funkcionářů můžeme určit počet profesorů i pro léta 1599 až 1609, z kterých máme kompletně zachované seznamy přednášek a přednášejících. Pro starší dobu, tj. prakticky až do r. 1585, kdy končí Liber decanorum, jsme použili jiné metody.⁴¹⁾ Výsledky, k nimž jsme dospěli, jsou pro jednotlivá léta uvedeny v tabulce I. Je nutno ovšem upozornit, že zvláště ve starší době nejde jen o řádné profesory, nýbrž o všechny mistry, kteří na fakultě působili. Zprvu totiž mnozí mistři zůstávali na fakultě i po absolutoriu a vykonávali zde povinné biennium před přijetím do učitelského sboru. Protože v mnoha případech bylo mistru biennium odpuštěno nebo zkráceno, nemůžeme obě skupiny přesně rozlišit. Vysoký počet mistrů není překvapením, protože v 15. století se ještě udržela kontinuita tří mistrovských kolejí a částečně i vyšších fakult.⁴²⁾ Kromě toho mnoho mladých mistrů zůstalo na fakultě jen do té doby, než si opatřili výhodnější zaměstnání. S postupujícím úpadkem učení a poklesem počtu studentů ustálil se od počátku 16. století počet profesorů na 12. Profesoři ve vlastním zájmu se bránili rozšiřovat své řady, neboť by to pro ně znamenalo zkrácení důchodů.⁴³⁾ Od počátku 16. století jen jednou přesáhl počet profesorů číslo dvanáct, často byl nižší a pohyboval se v průměru kolem deseti.

³⁹⁾ Ordo lectionum z r. 1577 u Wintera, *O životě*, str. 362. Nepřednášeli M. Mathias Curius ab Hajek, M. Molesynus a M. Daniel Adamus Pragenus.

⁴⁰⁾ *Ib.* str. 363.

⁴¹⁾ Jména všech mistrů, kteří jsou uváděni v děkanské knize jako akademičtí funkcionáři nebo členové učitelského sboru jsme rozepsali na lístečky, na nichž jsme poznamenávali všechna léta, kdy se ten který mistr uvádí. Poté jsme provedli zhodnocení každého lístku, vymezili dobu, v níž určitý mistr na fakultě působil, vyloučili léta studijních cest, případně prodloužili celkovou dobu působení směrem nahoru i dolu podle údaje jiných pramenů, např. seznamu proboštů apod. Pak již bylo snadné zjistit, kolik mistrů v určitém roce na fakultě působil. Přesnost této metody jsme mohli prověřit pro léta 1577 a 1580, z nichž, jak již víme, se zachovalo ordo lectionum. V obou případech si počet učitelů odpovídal.

⁴²⁾ K tomu opět Fr. Šmahel, *Počátky humanismu*, str. 68n. O mistrovských kolejích

⁴³⁾ Z. Winter, *O životě*, str. 173.

Údajů o přesném počtu profesorů na zahraničních universitách máme rovněž málo.⁴⁴⁾ Ještě méně jich je pak vhodných pro komparaci, protože současně musíme znát i počet promocií. Zatím se nám podařilo zjistit tyto čtyři případy:

Rok	universita	počet učitelů	1 učitel na x BP	počet učitelů v Praze	1 učitel na x BP
1477	Tübingen	14	24,1	15	6,4
1536	Wittenberg	20	23,3	8	8,4
1541	Tübingen	21	20	8	8,4
1577	Tübingen	17	57	12	16,7

Jen v jednom případě (1541) odpovídá poměr učitelů a bakalářských promocií. V desetiletí 1533/42 složilo v Tübingen bakalářské zkoušky 26,9 % z celkového počtu immatrikulovaných. Pro Prahu by vycházel počet inskripcí na 340—360, při roční frekvenci 30—35 studentů, což je počet sice vysoký, konec konců však přijatelný. V ostatních třech případech bylo v Praze více učitelů v poměru k vykonaným zkouškám a promociím. Otázku, do jaké míry měla tato okolnost vliv na zmenšení profesorských příjmů, případně na lepší péči o studenty, nemůžeme zde řešit. Při nejmenším je však možné konstatovat, že se pražští mistři mohli (tím ovšem není prokázáno, že tomu tak bylo) studentům lépe věnovat.

V Tübingen připadal roku 1477 jeden učitel zhruba na 18 studentů. V Praze bylo v témže období přibližně 4krát méně bakalářských promocií na téměř shodný počet učitelů jako v Tübingen. Na jednoho pražského učitele by podle toho připadalo 5 posluchačů, což při 15 učitelích dává frekvenci 75 posluchačů. Výše jsme však jiným způsobem zjistili pro desetiletí 1473—82 frekvenci mezi 16—23. Znovu jsme si tak ověřili, že analogické výpočty frekvence nebo počtu inskripcí pro pražskou universitu na základě údajů jiných vysokých škol, nevedou k cíli. Přijatelnými se ukázaly jedině propočty na desetiletí 1443/52, 1599—1609 a pro druhou polovinu 40. let 16. století. Z toho plyne, že jediné možné srovnání velikosti pražské university s universitami jinými je možné vést jen po linii komparace bakalářských a mistrovských promocií. Srovnávat frekvenci a počet inskripcí nelze pro nedostatek ověřených údajů.

V tabulce II. jsme přehledně sestavili desetileté součty promocií v Praze (Karolinum i Klementinum), Heidelbergu, Lipsku, Rostokách, Tübingen, Basileji, Kolíně nad Rýnem, Wittenberku, Frankfurtu n. O. a Mohuči. S výjimkou Tübingen vykazují všechny university velké kolísání v počtu obou druhů promocií. Ve srovnání s jinými však Karolinum poměrně

⁴⁴⁾ Údaje o počtu profesorů na zahraničních universitách podle cit. pr. Eulenburgy. Anhang V., Zahl., der Professoren.

méně. Výkyvy v návštěvnosti, což je konečně zřetelné i z tabulky promocií, byly v 16. století obvyklé a dosahovaly obrovského rozpětí. Jestliže ve Vídni bylo ještě v roce 1520 569 nově zapsaných, bylo v letech 1527/8 na všech fakultách jen 20 až 30 studentů dohromady.⁴⁵⁾ Stejný důsledek měla reformace a zvláště německá selská válka pro university ve Wittenberku, Erfurtu, Frankfurtu, Rostokách, Greifswaldu, Kolíně, Basileji i Heidelbergu. Úpadek wittenberské university dosáhl takového stupně, že v roce 1536 ji musel kurfiřt Johann Friedrich znovu založit.⁴⁶⁾ Výkyvy ve frekvenci a dlouhodobé poklesy návštěvnosti známe i na jiných universitách — nemusel to vždy být důsledek reformace — např. v Krakově.⁴⁷⁾ Tyto skutečnosti nesmíme při hodnocení pražské university ztrácet ze zřetele.

Zcela bez výhrady mnohonásobně překonávala v počtu promocií pražské Karolinum universita lipská, učení v Tübingen a Kolíně nad Rýnem, pokud v posledním případě můžeme soudit na základě krátkého časového úseku. U jiných universit pozorujeme výkyvy, které celkový obraz v některých obdobích značně ovlivňují. Pro lepší názornost sestavili jsme tři dvacetileté přehledy, při čemž jsme vyloučili období rapidního poklesu v počátcích reformace a desetiletí 1603/12, kdy byl na Universitě Karlově mimořádně vysoký počet promocií.

a)

1443/62	Praha	Heidelberg	Lipsko	Roztoky	Kolín
BP	215	—	2006	656	1420
MP	54	255	341	88	656

b)

1543/62	Praha	Heidelberg	Lipsko	Roztoky	Tübingen	Basilej	Witt.
BP	274	—	698	84	657	153	150
MP	33	190	214	72	323	60	1163

c)

1583/02	Praha	Jesuité	Heidelberg	Roztoky	Tübingen	Basilej	Mohuč
BP	377	150	—	—	1480	160	252
MP	50	63	126	131	1076	94	201

Na první pohled nás překvapí nízký počet mistrovských promocií v Karolinu, a to i tehdy, jestliže počet bakalářských promocií je na Karlově universitě vyšší než jinde. S tímto faktem jsme se již setkali, zde nezbývá, než ho ještě jednou potvrdit. Nízký počet mistrovských

⁴⁵⁾ R. Kink, Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien, I, 1, Vídeň 1854, str. 254.

⁴⁶⁾ M. Steinmetz, Die Universität Wittenberg und der Humanismus (1502-1521), 450 Jahre Martin Luther Univ. Halle-Wittenberg, B. I., 1952, str. 142.

⁴⁷⁾ H. Barycz, Historia univ. Jag., str. 115, 320.

promocí nevrhá příliš příznivé světlo na pražské učení a souvisí zřejmě s tím, že Karlova universita měla v této době charakter jen nižšího stupně výuky. Pozornosti si dále zaslouží velké časové rozpětí mezi bakalářskými a mistrovskými promocemi u jednotlivých pražských posluchačů.

Názorně to opět ukáže následující přehled:

Období	průměrné rozpětí mezi BP a MP v měsících	Období	průměrné rozpětí mezi BP a MP v měsících
1433/1450	43,4	1526/1550	41,6
1451/1475	45,6	1551/1575	42,7
1476/1500	47,3	1576/1600	46,3
1501/1525	70,3	1601/1622	34,8
Celkové průměrné rozpětí		46,5	

Z tabulky je zřejmé, že pražští bakaláři přistupovali k mistrovským zkouškám většinou s tří a půlletým až čtyřletým odstupem.⁴⁸⁾ Průměrné časové rozpětí je mimořádně větší jen v období 1476/1500, kdy pražská universita procházela vleklou krizí a naopak menší v době poměrného vzestupu university na počátku 17. století. Jestliže si představitelé pražské artistické fakulty neustále stěžovali, že studenti již po půl roce přistupovali k bakalářským zkouškám a považovali tuto dobu za velmi krátkou, pak průměrná příprava na mistrovské zkoušky byla v Praze delší než jinde, kde byla maximálně tříletá. Vysvětlení je ovšem nutno hledat jinde než v náročnosti předepsané látky, protože se setkáme jak s přípravou neobyčejně krátkou, dokonce dvouměsíční, tak zase s neobvykle dlouhou, až desetiletou.⁴⁹⁾

Pokud se týká bakalářských promocí, předčila pražská universita, což zatím nikdy nebylo bráno ani v potaz, v určitých obdobích i tak proslulá učení jako wittenberské a basilejské. Pro Wittenberk to konkrétně platí pro dvacetiletí 1543/62, pro Basilej dokonce pro období ještě delší, tj. pro léta 1523 až 1622 (!)⁵⁰⁾ Kromě toho v dvacetiletí 1543/1562 předčilo Karolinum v počtu bakalářských promocí i Roztoky a v dvacetiletí 1583 až 1602 Mohuč. To, že počet bakalářských promocí v Karolinu byl vyšší než v jesuitském Klementinu, bylo spolehlivě prokázáno již dříve.⁵¹⁾

⁴⁸⁾ Tabulka byla sestavena pracovním propočtem rozmezí promocí u každého posluchače, který skládal bakalářskou i mistrovskou zkoušku.

⁴⁹⁾ Za dva měsíce přistoupil k mistrovským zkouškám např. Jan z Domažlic, Jiří z Písku a Mikuláš z Ledče, deset let trvala příprava Ondřeji z Budějovic apod. Dlouhá doba byla ovšem často zaviněna přerušáním studia. Od druhé poloviny 16. stol. byla nejkratší příprava 9 měsíční.

⁵⁰⁾ Nelze ovšem zapomínat, že stále uvažujeme jen o artistické fakultě. Basilej např. byla typickým učení vyšším, na kterém bylo udělováno mnohem více gradů doktorských, než bakalářských a mistrovských na artistické fakultě. V letech 1593/1602 bylo např. v Basileji na artistické fakultě promováno celkem 166 bakalářů a mistrů, ale kromě toho na právnické fakultě 301 doktorů, na lékařské 178 a na theologické 8. Srv. Eulenberga, cit. pr. Anhang IV.

⁵¹⁾ M. Truc, Národnostní charakter, str. 62. Totéž platí i o jesuitské akademii

Je třeba také upozornit, že vysoké počty inskripcí, kterými se chlubí zvláště university německé, by značně poklesly, kdybychom brali v úvahu jen skutečné studenty.⁵²⁾ Do matrik byli zpravidla zapisováni i žáci partikulárních škol, kteří se podrobili beání. Často jich bývalo mnohem více než řádných studentů, v Praze např. šel jejich počet do několika set.⁵³⁾ Celkový počet inskripcí měla tedy i *Karlova universita* úctyhodný, což ovšem nemůže nic měnit na skutečnosti, že *v zkoumaném období se řadila do skupiny s malým počtem posluchačů a jen v některých časových úsecích se blížila universitám středního významu.*

Srovnání s předhusitským obdobím vyznívá pro pražskou universitu v době od Lipan k Bílé hoře velmi neradostně. Mluva čísel to dokazuje naprosto přesvědčivě. Zatímco v letech 1367/1418 bylo promováno na artistické fakultě 4092 bakalářů a 894 mistrů, v letech 1433/1622 jen 2214 bakalářů a 356 mistrů. Roční průměr v prvním případě je 78,69 a 19,11, v druhém pouze 11,65 a 1,87.⁵⁴⁾ Již to, že v pohusitském období nebyli na pražské universitě promováni v průměru ani dva mistři ročně, je dostatek výmluvné. Počet promocí v předhusitské době byl ještě vyšší, protože jsme nevzali v úvahu ostatní fakulty. Ještě výraznější rozdíl byl v počtu inskripcí. Jen na právnické universitě bylo v letech 1372—1418 zapsáno 3563 studentů. V předhusitské době byla Karlova universita skutečně mezinárodní studium generale, první co do založení, velikosti a významu ve střední Evropě. V období, které jsme zkoumali, byla to jen artistická fakulta provinčního významu, jíž z doby slávy zbylo jen jméno.

II. REGIONÁLNÍ A SOCIÁLNÍ PŮVOD GRADUOVANÝCH

V této části naší práce usilující o poznání sociální funkce pražského vysokého učení v dlouhém období vymezeném dvěma katastrofami — lipanskou a bělohorskou se pokoušíme o poznání společenského složení té masy studentstva, jehož myšlení v tomto časovém úseku pražská universita formovala nebo alespoň spoluformovala. Nově získané poznatky v tomto směru, ať už jde o sociální složení universitních studentů

v Olomouci, kde počet promovovaných dosáhl nejvýše čísla 8 mistrů a 16 bakalářů. Srv. V. Nešpor, Dějiny university olomoucké, Olomouc 1949, str. 28.

⁵²⁾ Eulenberga, cit. pr. str. 18n. příliš podceňuje různé skupiny nestudentů, kteří se z různých důvodů dávali zapisovat do matriky. Praxe ovšem byla na jednotlivých universitách různá.

⁵³⁾ Srv. Z. Winter, O životě, str. 229.

⁵⁴⁾ Údaje o předhusitské universitě převzaty z cit. čl. W. W. Tomka, O počtu studentů v učení Pražském ve 14. století, str. 216—18. Jelikož dosud není proveden národnostní rozbor promocí na artistické fakultě před rokem 1418, nelze přesně posoudit, kolik českých vzdělanců odcházelo ročně z fakulty. Pro posuzování předhusitské a pohusitské české vzdělanosti by takové srovnání bylo velmi cenné.

či o jejich původ regionální a národnostní, se samozřejmě (to nám bylo zřejmé už když jsme k této práci přistupovali) zásadně neodlišují od fakt dosud známých, je ovšem pochopitelné, že soustavné zpracování těchto otázek přináší také poznatky nové a částečně mění obraz, jak jsme jej dosud znali.¹⁾ Měštanský či městský charakter pražské university tohoto období je samozřejmě nepopiratelný. Při sledování sociální skladby studentstva však půjde (pokud to je ovšem vůbec možné) o přesnější stanovení podílu jednotlivých společenských tříd a jejich složek, tédy o sociální rozbor, který by odpovídal požadavkům marxistické historiografie. Pokusíme se tedy nejen o stanovení podílu feudálů (ten byl vskutku minimální) a synků vesnických poddaných z celkového počtu posluchačů pražské artistické fakulty, nýbrž i o poznání graduovaných studentů pocházejících z měst královyčch i z měst a městeček poddanských. Další úkol, stanovit, z kterých vrstev městského obyvatelstva se většina posluchačů z měst rekrutovala, však nebude možno splnit ani zdaleka úplně a bude nutno spokojit se jenom příklady a zjištěné výsledky použít analogicky tam, kde nebudou fakta ověřená. Podstatně jednodušší je otázka (lze-li tu vůbec o otázce mluvit) národnostního původu posluchačů, protože po celé toto období je cizinec na pražské universitě vzácnou výjimkou a do rozpaků tu přicházíme jen zcela mimořádně. Složitější a důležitější, zejména pro srovnání s obdobím pobělohorským, kdy se situace v tomto směru jeví zcela odlišně, je otázka regionálního původu graduovaných posluchačů.²⁾

Nežli přistoupíme k vlastnímu rozboru výše naznačené problematiky, je třeba říci několik slov o způsobu naší práce. Bylo by jistě zbytečné mluvit o obtížnosti tohoto studia, jež velmi často vyžaduje mnoho práce a času jenom proto, aby byl zjištěn jeden jediný údaj, jenž později zmizí v množství jiných. Můžeme konstatovat, že z celkového množství se nám nepodařilo určit rodiště jenom u 2,03 % graduovaných, což je jistě vzhledem k celkovému vysokému číslu bakalářů 2.263 část vskutku nepatrná.³⁾ Naše prameny na štěstí celkem pravidelně uvádějí rodiště

1) Sociálním složením absolventů pražské university v tomto období se dosud blíže nezabýval nikdo, jejich původem regionálním kuse a nepřesně jenom Winter, O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje (Praha 1899, zejména str. 513—516) a nepřímo týž autor v práci Život a učení na školách partikulárních v Čechách v 15. a 16. století (Praha 1901, passim).

2) Odlišnost stavu před — a pobělohorského se ukázala zcela přesvědčivě při zpracování podkladů pro příslušné mapy připravovaného Historického atlasu.

3) Celkové množství bakalářů, vlastně graduovaných vůbec, se v této části naší práce liší od úhrnné sumy v její části první. Ve snaze zachytit pro účely regionálního i sociálního rozboru co největší počet graduovaných, pracovali jsme nejenom s údaji o bakalářích, nýbrž přiřadili sem i ty, kdo na pražské universitě sice bakaureátu nedosáhli (nebo o nichž to nevíme), zato však zde získali buď magisteriát nebo licenciát.

promovaného⁴⁾ a i v těch případech, kde tomu tak není, se z valné části podařilo zjistit je pomocí jiných pramenů a literatury. Většina jednotlivých údajů pramene bývá naprosto jednoznačná, takže vylučuje omyl a umožňuje naprosto přesnou lokalizaci rodiště graduovaného. To se týká zejména významných měst a dále lokalit neobvyklých a toliko jednou se vyskytujících názvů. Komplikace nastávají teprve tam, kde se rozchází znění pramenů, kde je latinisovaný tvar udávající rodiště ve formě neobvyklé, nepřesný či zkomolený. V takovém případě je nutno opět kombinovat prameny a hledat poučení v literatuře. Přestože i zde se podařilo tímto způsobem podstatnou většinu sporných označení rozřešit, nemohlo se tak stát vždy bezpečně, protože latinisované a někdy i zkomolené tvary vlastních jmen naprosto bezpečné řešení nepřipouštěly.⁵⁾ K nízkému procentu neurčených označení původu přispělo jistě i to, že za „určená“ místa považujeme i ty lokality, které se v Čechách vyskytují několikrát (Kostelec, Bystřice, Blanice, Stráž aj.) a které pochopitelně nemůžeme na mapě přesně vyznačit. Ve všech těchto sporných případech jsme se řídili už dosaženými výsledky níže podaného rozboru a považovali jsme vždy za místo původu graduovaného lokalitu významnější a větší (město před městečkem a městečko před vesnicí), dávající tam, kde přicházela v úvahu i Morava, přednost místům v Čechách.⁶⁾ I když jsme si vědomi, že tímto způsobem do jisté míry zkreslujeme situaci, jsme přesvědčeni, že takto ji zkreslujeme nejméně. Tento postup ostatně vychází z výsledků bádání, jichž jsme už dosáhli (zejména pokud jde o sociální složení graduovaných) a které jej, jak se domníváme, dostatečně zdůvodňují.

Výsledky soustavného studia regionálního původu graduovaných na pražské universitě naprosto přesvědčivě ukazují, že utrakvistická akademie byla v tomto období své existence ústavem ryze českým, jehož působení bylo omezeno takřka výlučně na Čechy. Toto zjištění jistě není novým; překvapující však je skutečnost, jak nepatrné bylo působení university v jazykově českých oblastech ostatních zemí České koruny, tedy především na Moravě. Budeme-li za domácí studenty pražského vysokého učení považovat toliko příslušníky Českého království a všechny

4) O způsobu uvádění rodiště u příslušníků university viz K. Hrdina, O některých záhadách z života Jana Amose Komenského, ČMM XLVIII (1924), str. 25 a další.

5) Zde máme na mysli především latinská označení názvů velmi podobných jako např. Březno — Březnice — Březina, Dobřín — Dobřín, Hostim — Hostomice — Hostovice — Hošťka — Hostice, Lipnice — Lipník, Třebchovice — Třebenice — Třebová — Třeboň atd.

6) Postup naznačený u míst, jež přicházejí v úvahu vícekrát nežli jednou, má pochopitelně význam především pro určení sociálního původu graduovaného. Pokud jde o preferování českých lokalit před moravskými, bylo od tohoto postupu upuštěno jen v několika málo případech, kdy šlo o místa vyššího typu nežli v Čechách a ležící v blízkosti hranice (Žďár, Meziříčí).

ostatní, tedy i Moravany a Slezany za cizince, dostaneme tento výsledek, který zcela jasně dokládá zemský charakter pražské university v letech 1433—1619.

	1433— 1450	1451— 1475	1476— 1500	1501— 1525	1526— 1550	1551— 1575	1576— 1600	1601— 1618	1433— 1618	%
Poláci	3	4	—	—	—	1	—	—	8	0,35
Němci	23	2	—	—	—	—	—	2	27	1,19
Pannoni	2	2	—	1	—	4	8	13	30	1,32
Slezané	3	—	—	1	2	4	4	7	21	0,92
Moravané	9	11	15	11	8	9	17	28	108	4,77
Cizinci	40	19	15	13	10	18	29	50	194	8,55
Čechové	83	187	159	248	252	304	392	399	2023	89,39
Nezjištění									46	2,06
Celkem									2263	100,00

Promovalo-li tedy v uvedeném období celkem 2263 studentů a bylo-li z tohoto počtu plných 2023 Čechů z království, připadá na všechny ostatní „cizince“, totiž na Moravany, Slezany, uherské Slováky, Poláky a Němce dohromady jenom 194 graduovaných. Z bakalářů pražské university v letech 1433—1618 bylo tedy 89,39 % Čechů, všech „cizinců“ pak jenom 8,57 %, protože 2,06 % připadá na ty studenty, u nichž se nepodařilo zjistit původ⁷⁾ a kteří by ovšem alespoň svými devíti desítkami znamenali také další přírůstek domácího živlu. Situaci pak ještě trochu pozmění, všimneme-li si složení této malé „nečeské“ menšiny graduovaných. Ze 194 „cizinců“ bylo totiž 108 Moravanů (tedy 4,77 % všech promováných vůbec), zatím co Slezanů bylo necelé 1 %, Němců něco málo více nežli 1 %, téměř tolik „Pannonů“ a nepatrný zlomek Poláků. Národnostní (a lépe snad by bylo jazyková) výlučnost pražského vysokého učení pak vynikne ještě více, připustíme-li, že i Slezané a „Pannoni“ studující na pražské university byli pravděpodobně Čechy svou příslušností jazykovou.⁸⁾ Zbývají tedy vlastně jen dvě početně nepatrné ethnické skupinky, které se vskutku národnostně odlišovaly od masy graduovaných na pražské utrakvistické university — Němci a Poláci. Na výjimečnost jejich existence v Praze v tomto období vývoje naší university neukazuje jenom jejich nepatrný počet, nýbrž, a to především, i doba jejich studia, spadající právě do onoho kratičkého časového úseku, kdy pražská kališnická akademie ve svých zdech hostila

⁷⁾ Určením původu se v tomto případě rozumí rodiště. Při sociálním rozboru toto množství ještě poněkud klesne, neboť z něho vyloučíme těch několik málo příslušníků feudálních rodů, kteří zde jsou zatím zahrnuti.

⁸⁾ O slovenských studentech v Praze v této době viz B. Varsík, Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, (Sborník filozofickej fakulty Univerzity Komenského, r. VIII. č. 62) Bratislava 1932, str. 455—461.

po r. 1443 ty, kdo odešli z Vídně a jimž nevadilo kacífství Českého království.⁹⁾ Na druhé straně lze naopak pozorovat, jak celkem harmonicky (jistě v souvislosti s vlnou šířící se reformace) přibývá v Praze studujících Slezanů a uherských Slováků, jichž se sice několik objevilo také za krátké epizody ve 40. letech 15. století, abychom se s nimi pak setkali až po vystoupení Lutherově, kdy lze v jejich výskytu sledovat vzestupnou tendenci. U graduovaných Moravanů nepřicházejí žádné mimořádné výkyvy kromě vzrůstu jejich množství v době těsně předcházející Bílé hoře; zato je překvapující jejich velmi nízký počet, v němž se projevuje naprosto odlišná kulturní orientace Moravy v této době.¹⁰⁾ Tento fakt pak vynikne ještě více, až se budeme zabývat regionálním původem moravských absolventů pražské akademie a až poznáme, kolik z nich pocházelo z nejbližšího moravsko-českého pomezí. Tomuto problému — rozboru regionálního původu „cizích“ graduovaných na pražské university, se budeme věnovat níže a nejprve se pokusíme po této stránce osvětlit původ oněch devíti desítek bakalářů, o nichž víme, že pocházeli z některého místa v království.

Máme-li se nějakým způsobem orientovat v množství míst v Čechách, z nichž pocházely ony dva tisíce graduovaných, je nutné je nějak rozdělit. Nejprůročnější, a bude odpovídat i další části naší práce o sociálním původu bakalářů, je rozdělení lokalit na města královská, poddanská a vesnice. Aniž bychom si tedy prozatím všímali sociálních příčin a důsledků tohoto faktu, budeme konstatovat, že z celkového počtu 2023 českých bakalářů patřilo svým původem královským městům plných 1281 graduovaných, městům a městečkům poddanským jenom 558 bakalářů, z vesnic pak pocházelo dokonce jen 184 těch, kdo na pražské university dosáhli v letech 1433—1619 akademické hodnosti. Z toho vyplývá, že zatím co podíl vesnic na celkovém počtu graduovaných nečinil ani 10 % (9,09 %) a u měst a městeček poddanských toto množství stouplo jenom na 27 % (27,53 %), podílela se královská města na celkovém množství bakalářů částí mimořádně velikou, 63 % (63,37 %). Protože pak u královských měst nepřicházejí takřka žádné potíže s přesnou lokalizací,¹¹⁾ máme největší část graduovaných, pokud jde o jejich rodiště, určenou naprosto přesně.

Největší počet bakalářů university dodala, je to samozřejmé, jde přece vlastně nejméně o města tři (uvnitř je ovšem nelze rozlišovat), Praha,

⁹⁾ Viz F. Šmahel, Počátky humanismu..., str. 57.

¹⁰⁾ O studiu Moravanů na zahraničních universitych v této době alespoň částečně srov. J. Hübel, Beziehungen Mährens zu den deutschen Universitäten im 16. Jahrhundert (ZVGM Schl. XXX, 1928, příloha).

¹¹⁾ U míst zařazených mezi královská města upozorňujeme toliko na některé nejasnosti objevující se v souvislosti s označením bakalářů: „Hradecenus“, „Brodenus“, „Policenus“, „Curius“.

jejichž 229 graduovaných představuje, více nežli 11 % všech bakalářů z království a bereme-li v úvahu toliko královská města, pak toto číslo představuje dokonce téměř 18 % bakalářů.¹²⁾ Tato čísla jsou dosti vysoká, ovšem uvážíme-li mimořádné postavení Prahy, množství partikulárních škol i university samé, není 229 bakalářů příliš mnoho. Vždyť za stejnou dobu bylo bakalářů původem ze Žatce 77, což je 3,80 % bakalářů z celého království a 6 % ze všech královských měst dohromady. To tedy znamená, že Praha se v tomto směru rovná opravdu jenom třem velkým, kulturním královským městům venkovským a že nad nimi stojí jenom tolik jako Žatec, jenž měl sice v té době partikulární školu opravdu vynikající, rozhodně však žatečtí studenti neměli všechny ostatní podmínky takové jako studující z pražských měst. Od Žatce (a tím tedy také od Prahy) se počtem svých bakalářů příliš neodlišovala další tři královská města položená každé v jiném koutu království. Kutná Hora se svými 65 graduovanými, Písek s 63 a Chrudim s 61 představují jistě kulturní velmoci tehdejšího českého venkova, které se na celkovém počtu bakalářů podílejí 3,01 %—3,21 %, což mezi královskými městy samotnými znamená 4,79 %—5,07 %. K této trojici mimořádně silných měst pravděpodobně náleží i Hradec Králové, odkud sice známe bezpečně jenom 31 bakalářů. Tento počet lze zato doplnit o dalších 29 graduovaných, kteří jsou označeni jenom jako „Hradeceni“ a jež můžeme s největší pravděpodobností k rodákům královéhradeckým připočítat. Jakýmsi mezistupněm mezi touto čelnou skupinou měst a dalšími místy s nižším počtem těch, kdo ukončili své vzdělání na pražském vysokém učení řádným způsobem, jsou Klatovy, jejichž 52 bakalářů (tj. 2,57 % graduovaných z království a 4 % z královských měst) staví však toto město ještě mezi místa po této stránce neobvykle silně zastoupená. Čtyřicítka bakalářů, to znamená, že se na počtu všech českých bakalářů podílejí 2,12 %—2,22 % a na množství graduovaných z královských měst 3,35—3,51 %, překročila tři města. Je to především další město jihozápadních Čech, Vodňany s 45 graduovaných a pak Tábor a Čáslav, mající o dva bakaláře méně. Početnější je skupina měst, jejichž graduovaných je více nežli 30. Ve východních Čechách to bylo především Vysoké Mýto, ve středu země Kouřim, na západě Stříbro, v jihozápadních Čechách Sušice a na severu Litoměřice, města, jež dosáhla v počtu 35—39 bakalářů. Mezi královská města, jejichž universitních absolventů bylo více nežli 30, se zařadila i dvě města poddanská, Žlutice a Pacov s 32 a 31 bakaláři. Tato dvě místa, která zaujímají zcela ojedí-

¹²⁾ K tomuto i následujícímu viz tabulku č. III. — V Německu činíval vklad universitního města zpravidla 4—6 % z celkového množství posluchačů. Viz Eulenburg, l. c. str. 68. Je otázka, do jaké míry lze Prahu přirovnávat v tomto smyslu k Lipsku, Kolínu, Freiburgu atd.

nělé postavení mezi ostatními poddanskými městy (množství jejich bakalářů totiž představuje v obou případech vždy více nežli 1,5 % všech graduovaných Čechů vůbec), se čestně zařazují i mezi význačná města královská. Vždyť teprve za nimi počtem řádně dostudovavších rodáků stojí i tak význačná královská města jako Louny s 30 bakaláři, Rakovník, Slaný a Domažlice mající po 29 graduovaných i Beroun, Nymburk, Nový Bydžov, Německý Brod a Kolín, odkud bylo za celé období 22—25 bakalářů. Další skupinu královských měst, jež se za tuto dobu mohou vykázat 12—15 graduovanými studenty dává Mělník, Rokycany, Český Brod a Jaroměř. Pod 10 bakalářů klesla vlastně jen Polička a Velvary. Na samém konci takto sestaveného žebříčku je sice ještě několik královských měst, ta nás však spíše překvapují tím, že se sem vůbec zařazují. Jsou to především věrná města královská, Plzeň se 7, Ústí s 5 a České Budějovice se 4 bakaláři, za nimiž teprve stojí národnostně cizí Kadaň (2), Trutnov a Cheb s jediným graduovaným.

Máme zde tedy prakticky zastoupena všechna královská města předběláhorská i když někdy v pořadí odlišujícím se od dosavadních poznatků a předpokladů ovlivněných zejména pracemi Wintrovými.¹³⁾ To se pochopitelně netýká měst na vrcholu a na konci žebříčku, nýbrž daleko více jeho části střední. Spíše bychom předpokládali, že města jako Louny, Rakovník, Slaný, Dvůr Králové, Bydžov, Rokycany i Německý Brod budou na místě čelnějším a poněkud nás překvapí umístění měst jako Tábora, Čáslavi, Stříbra a Vysokého Mýta bezprostředně za nejpočetněji zastoupenými místy. Příčin ovlivňujících toto pořadí byla celá řada, stejně jako důvodů, které působily kolísání v počtu bakalářů v jednotlivých časových úsecích, jež se u některých měst projevuje velmi nápadně. U královských měst zaujímajících přibližně stejné postavení politické a do jisté míry i hospodářské v tomto případě alespoň potud, že po celé zkoumané období dávala jejich hospodářská i politická situace možnost vysílat na studia celkem vyrovnaný počet osob, který mohl být ve většině případů snad ještě vyšší nežli fakticky byl, ovlivňují jejich pořadí v naší tabulce spíše nežli konkrétní hospodářská situace toho kterého města faktory jiné.¹⁴⁾ Kromě skutečností již uvedených působí jako jiný vlivný činitel úroveň partikulární městské školy, počet obyvatel města a velmi silně se v tomto směru uplatňuje náboženské i národnostní složení obyvatelstva a mohou tu, pochopitelně v omezenější míře, spolupůsobit i některé příčiny jiné, mající často zcela osobitý charakter pro to které město a jeho obyvatelstvo. Ačkoliv na tomto místě nehodláme a ani nemůžeme zkoumat všechny tyto důvody, jak a v kterém případě zapříčinily fakta naleznuvší odraz v naší tabulce, nebude snad na škodu

¹³⁾ Srv. Winter, O životě, str. 512—515 a Život a učení, str. 27 a 28.

¹⁴⁾ K tomu viz níže str. 34 an.

upozornit alespoň v hrubých rysech na některé z těchto okolností. Po-
necháme-li stranou metropoli království jako specifikum, je celkem na
snadě, že především vysoká úroveň městského partikulárního školství
byla jedním z nejdůležitějších činitelů, který na přední místa postavil
Žatec, Písek, Chrudim, Hradec Králové, Vodňany a Kutnou Horu. Vedle
toho ovšem u Žatce, Kutné Hory, Hradce i některých jiných měst spolu-
působil i poměrně vysoký počet obyvatelstva.¹⁵⁾ Negativně naproti tomu
ovlivnilo náboženské složení obyvatelstva postavení Plzně a Budějo-
vic,¹⁶⁾ kdežto složení národnostní především zapůsobilo na umístění
Trutnova a Kadaně v naší tabulce.¹⁷⁾ A máme-li uvést příklad jednoho
z oněch zvláštních a specifických důvodů někdy v tomto směru rovněž
spolupůsobících, lze poukázat na Písek, kde se na celkovém počtu ba-
kalářů podílí jenom v letech 1540—1618 (před r. 1540 nelze až na je-
dinou výjimku poznat, z které písecké rodiny bakalář pocházel) jediná
rodina sedmi svými příslušníky, což je právě šestina všech graduova-
ných Písečanů za toto období.¹⁸⁾

Bylo-li by snad možno podrobnějším studiem najít ve většině případů
důvody rozhodujícím způsobem ovlivnivší podíl jednotlivých měst na
celkovém výsledku, pak mnohem těžší by bylo zjišťovat příčiny kolísání,
jak se projevuje v pětadvacetiletích u toho kterého města. Vedle míst,
která pražskému vysokému učení dodávala svůj kontingent studentů
celkem velmi pravidelně jako např. Praha, Tábor, Mýto, Kouřim a Ro-
kycany, je mnoho jiných, u nichž se projevuje kolísání. Tyto výkyvy
jsou někdy dosti pravidelné a asi i dosti přirozené (Žatec, Klatovy),
jinde lze pozorovat zcela mimořádný vzrůst či úbytek za určitá období.
Tak např. z 45 vodňanských bakalářů byli jenom 4 promováni do r.
1525, sušických bylo za léta 1576—1618 téměř 75 % z celkového jejich
množství a v Písku jsou z 63 graduovaných do r. 1500 jenom 3. I v ob-
dobí po r. 1601, kdy došlo (bereme-li v úvahu jenom dobu pohusitskou)
k značnému rozkvětu vysokého učení Karlova a také k přirozenému
vzestupu množství promováných ze všech míst, budeme těžko hledat
příčiny, které způsobily, že u Kutné Hory činí její podíl v té době právě
trojnásobek předtím velmi pravidelně přicházejícího množství bakalářů,
a proč k mimořádnému vzrůstu došlo i v případě Stríbra, Domažlic,
Berouna a Německého i Českého Brodu, zatímco naopak města předtím
velmi silně zastoupená jako Praha, Žatec, Chrudim a Mýto klesla hlu-

¹⁵⁾ O úrovni jednotlivých partikulárních škol viz Winter, Život a učení, str. 27,
o množství obyvatel měst O. Placht, Lidnatost a společenská skladba českého státu
v 16.—18. století, Praha 1957, str. 160, 47, 48.

¹⁶⁾ A. Denis, Konec samostatnosti české II, Praha 1932, str. 121.

¹⁷⁾ J. Klik, Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské,
zvl. otisk z ČCH 1922, str. 152 a 138.

¹⁸⁾ Jde o členy v Písku velmi rozvětvené rodiny Sokolů. K tomu viz A. Sedláček,
Dějiny Písku III., 1913, str. 389—390.

boko pod svou normální hranicí. Jde tedy vskutku o celou řadu dosti
spletitých otázek a na tomto místě, jak už bylo ostatně řečeno, není
možno na ně hledat odpovědi, nýbrž toliko na ně upozornit.¹⁹⁾

Jestliže jsme v případě graduovaných studentů z královských měst
měli co činit s poměrně malým počtem lokalit a naproti tomu s velkým
množstvím bakalářů, je tomu u měst a městeček poddanských naopak.
Mnohem méně absolventů university náleží daleko většímu počtu (asi
120) lokalit,²⁰⁾ při čemž ještě některá místa není možno určit přesně,
nýbrž lze je lokalisovat nejméně na dvě místa v Čechách,²¹⁾ a kromě
toho se zde setkáváme i s jinými obtížemi.²²⁾ Původ většiny bakalářů
z poddanských měst však je přesto z největší části určen místně přesně,
protože téměř u všech význačných míst nesnáze s lokalisací nepři-
cházejí. Už výše jsme se zmínili o dvou nejpočetněji zastoupených mē-
stech, Žluticích a Pacovu, která dokonce počtem svých bakalářů (32 a 31)
předstihují některá ne nevýznamná města královská. Jsou to ovšem
jediná dvě poddanská města, která se na celkovém počtu všech graduova-
ných z království podílejí více jak 1 % (1,58 a 1,53 %) a mezi samotnými
městy poddanskými představuje jejich vklad dokonce 5,74 a 5,55 %. Je-
jich případ je zcela netypický a další poddanská města dosáhla už jenom
poloviny tohoto počtu (na množství bakalářů z Čech se podílejí tedy
maximálně 0,79 %, z měst poddanských pak 2,87 %). V severních Če-
chách Roudnice, ve východních Litomyšl, na jihovýchodě Pelhřimov a na
jihozápadě království Strakonice a Prachatice patří k místům s 15—16
bakaláři. Oblast jižních Čech je silně zastoupena i v další skupině měst,
kde se počet bakalářů pohybuje mezi 10—13, a to Horažďovicemi, Jind-
řichovým Hradcem a v bezprostřední blízkosti Pacova ležícím Hořepní-
kem. Na druhé straně království je to Turnov a Jičín, ve východní
části Čech Skuteč a Chlumeč. Po 9 graduovaných pak bylo z Ledče, Ne-
tolic, Příbramě, Sedlčan a Boleslavi. Mohli bychom takto pokračovat
dále, postačí snad, byl-li tímto způsobem naznačen původ poloviny gra-
duovaných z poddanských měst, ostatní ukáže nejlépe připojená tabul-
ka.²³⁾ Stejně jako u měst královských bychom i zde předpokládali jiné
pořadí měst v našem žebříčku. Nepřekvapilo-li přímo postavení Pacova
a zejména Žlutic (třebaže je zatím nelze dost dobře vysvětlit)²⁴⁾, je jistě

¹⁹⁾ Je samozřejmé, že na mnohé z těchto otázek dávají odpovědi jednotlivé mono-
grafické práce a že další mohou být vyřešeny studiem založeným na místních prae-
menech.

²⁰⁾ K tomu i k následujícímu viz tabulku č. IV.

²¹⁾ K těmto místům patří ku příkladu Chlumeč, Boleslav, Bohdaneč, Bystřice, Kra-
lovice, Kostelec a řada dalších.

²²⁾ Máme na mysli tu skutečnost, že některá z těchto míst mohla ležet buď v Če-
chách nebo na Moravě.

²³⁾ Viz přílohu č. VI.

²⁴⁾ Jenom ze zpráv Wintrových (Život a učení, str. 411 a 239) lze usoudit, že
Žlutická škola byla poměrně velmi bohatě dotována.

značný rozdíl, který se projevuje mezi prvními dvěma a dalšími místy, nečekaný. Pokud jde o umístění dalších měst v pořadí tabulky, očekávali bychom větší počet graduovaných např. u Litomyšle, Pelhřimova, Roudnice, Příbrami, Boleslavi a Poděbrad. Nízký počet bakalářů z těchto míst vystoupí zejména tehdy, srovnáme-li je s některými městy méně významnými. Vždyť měla-li města jako Litomyšl a Pelhřimov téměř stejný počet graduovaných jako Horažďovice a Skuteč, nepřekvapuje už, že Příbram a Boleslav se rovnaly Sedlčanům, že Poděbrady měly méně bakalářů nežli Ledec a že např. Pardubice, Náchod a Brandýs už v naší tabulce nejsou vůbec jmenovitě uváděny.

Na rozdíl od měst královských, kde byla jistě do značné míry vyrovnaná situace hospodářská a politická, je třeba uvážit, že právě tyto dva činitelé hráli u měst poddanských roli nejdůležitější při jejich konečném umístění v tabulce. Větší či menší míra závislosti měšťanů na vrchnosti (hlavně u městeček) rozhodovaly v první řadě a teprve po nich a vedle nich působily faktory jiné, především ty, o nichž byla řeč v souvislosti s městy královskými, a hospodářská prosperita města. Snad právě hospodářskému rozkvětu Strakonice, Prachatic a Netolic v 16. století²⁵⁾ lze přičíst jejich značný kulturní rozmach (jak se nám po této stránce jeví) koncem sledovaného období. U Pelhřimova pak asi především působilo jeho postavení politické,²⁶⁾ jež naopak jako jeden z hlavních činitelů ustupovalo pravděpodobně do pozadí pod vlivem národnostního složení obyvatelstva v případě Příbramě.²⁷⁾ Důležitost národnostního složení obyvatelstva vynikne srovnáme-li počet bakalářů např. u Č. Krumlova, Jindřichova Hradce a Prachatic, kdy se ukazuje také to, že náboženská příslušnost vrchnosti v tomto směru (zejména od poloviny 16. stol.) asi hrála minimální roli.

Výkyvy ve vysílání studentů na pražské vysoké učení se stejně jako u měst královských projevují, ovšem že ve zmenšené míře a ne u takového množství míst, i u měst poddanských. Nepravidelnosti nelze pozorovat u Žlutic, Pacova, Roudnice, Pelhřimova, Horažďovic. Naproti tomu fakt, že Strakoničtí a Netoličtí se objevují teprve po r. 1551, snad souvisí právě s mimořádnou hospodářskou prosperitou těchto měst v 16. století, což se snad do jisté míry projevuje i u Prachatic. Čím byla podobná skutečnost způsobena v Chlumci, Volyni, Poděbradech a Heřmanově Městci, nelze říci, leč bychom ji, stejně jako 75 let trvající hyát u jindřichohradeckých bakalářů vysvětlovali změnami v náboženském složení obyvatelstva.²⁸⁾ Nebylo-li možno těmito otázkami se zabývat po-

²⁵⁾ J. Janáček, Remeslná výroba v českých městech v 16. století, Praha 1961, str. 79 (tabulka).

²⁶⁾ Viz J. Dobíš, Dějiny Pelhřimova II, 1, Pelhřimov 1936, passim.

²⁷⁾ J. Klík, Národnostní poměry, str. 54.

²⁸⁾ Ovšem právě J. Hradec byl v tomto období městem po náboženské stránce velmi

drobněji u měst královských, pak pro ně tím spíše není místa zde, kde jde o poměrně malý počet graduovaných a kdy by bylo nutno rozebírat naopak situaci velkého množství lokalit.

Vesnice, odkud na pražskou kališnickou akademii přicházeli synové jejich poddaných obyvatel,²⁹⁾ jsou rozhozeny po celém království, zasahující jen v několika málo případech území s německým obyvatelstvem. Třeba ovšem uvážit skutečnost, že obraz, jak jsme jej získali, je do značné míry neúplný, protože je poměrně značné množství vesnic, které nelze přesně lokalizovat a u nichž mnohdy dokonce přichází v úvahu několik eventualit.³⁰⁾ Po redukci případů, které zde dost dobře nemohou být brány v úvahu, se zdá, že pokud jde o původ vesnických studentů na universitě, jsou zastoupeny hlavně Čechy střední, východní, území na severozápad od Prahy vymezené zhruba městy Slaným, Louny, Žatcem a Rakovníkem a konečně oblast jižních a jihozápadních Čech. Přirozeným zjevem pak je skutečnost, že značná část těchto vesnic leží v poměrné blízkosti měst, jež v obou našich tabulkách zaujímají přední místa. Odchytku od celkem rovnoměrného rozložení měst a vesnic lze pozorovat pro oblast středních Čech, odkud bylo relativně více bakalářů nežli z měst. Z vesnic je téměř vždycky jenom jediný graduovaný, tam, kde jsou dva, jde o zcela zvláštní výjimku.³¹⁾ V této souvislosti lze konstatovat, že během celého dlouhého období dosáhl bakalaureátu jen jediný z poddaných university, Jan Šimonův z Michle, promován roku 1581. Tento fakt ovšem nenasvědčuje přílišnému zájmu mistrů o vzdělání synků universitních poddaných, ale jinde nebyl v tomto směru stav o mnoho lepší.

Odlisný vývoj Moravy v době těsně předcházející časovému vymezení této studie i v období, jímž se zde zabýváme, způsobil, že výsledky studia i tak speciálního problému, jako je náš, se naprosto odlišují od situace, jak se jeví v království. Už výše jsme konstatovali, jak nápadně málo Moravanů studovalo na pražském vysokém učení a nabylo tu akademického gradu, a naznačili jsme rovněž, že tato skutečnost ještě více vynikne při podrobnějším studiu jejich původu. V jedné věci se Morava od Čech téměř neliší. Totiž v tom, že kterým společenským vrstvám její bakaláři patřili. I na Moravě bylo velmi slabě zastoupeno poddanské obyvatelstvo z vesnic, jež se na celkovém množství moravských bakalářů

pestrým a s neustále se zmenšující katolickou menšinou. Srov. Fr. Teplý, Dějiny města J. Hradce I, 2 a II, 2, 1927, 1932, passim.

²⁹⁾ O studiu vesnického poddanského obyvatelstva na pražské universitě viz Winter, O životě, str. 235.

³⁰⁾ V takových případech jsme se přiklání k možnosti pravděpodobnější, volíce buď vesnici v blízkosti důležitého městského centra, nebo v jazykově i nábožensky vyhraněném území.

³¹⁾ Většinou také v těchto případech nejde o lokalitu jednu, nýbrž nejméně o místa dvě.

podílí asi 11 %. Morava se tedy od Čech nikterak neodlišuje (je možné, že došlo k jistému zkreslení proto, že jde o velmi malé množství jedinců), protože i zde zbytek graduovaných náležel úplně městům. Nehledě k odlišnému vývoji měst na Moravě, není ani z praktických důvodů třeba dělit moravská města podobně jako v Čechách na královská a poddanská.³⁴⁾

Jediné z moravských měst, jež se alespoň poněkud blíží počtem svých pražských bakalářů městům českým, je Velké Meziříčí ležící poměrně blízko hranice a mající 12 graduovaných. Po Meziříčí následují místa v nejbližším sousedství Čech. S 9 bakaláři Žďár, Třebíč se 7 a dále Dačice, odkud bylo 6 bakalářů, pak Zábřeh s 5, zatímco po 4 měla Velká Bíteš a Jaroměřice. Jinak nacházíme na Moravě početněji zastoupen jenom Uherský Brod se 7, Přerov, Nosislav a Vizovice se 3 graduovanými, ostatní moravská města a městečka měla po jednom, maximálně po dvou bakalářích. Z nich lze při zemské hranici uvést Mohelnici, Třebovou, Jevíčko, Jimramov, Jihlavu, Batelov, Třešť, Telč, Želetavu a Vladislav, dále na východ pak Jemnici, Krumlov, Budějovice, Tišnov a Boskovice. Moravský jih je zastoupen jenom Břeclaví a Strážnicí, ostatní Morava Brnem, Nosislaví, Kroměříží, Holešovem, Tovačovem, Přerovem a Hranicemi.³⁵⁾ Vesnice, z nichž pocházeli moravští bakaláři, leží jednak v jihozápadní části země (kolem Telče, Dačic a Budějovic), jednak v oblasti mezi Hranicemi a Vyškovem. Z toho, co bylo řečeno, je snad zřejmá převaha západní Moravy a hlavně území ležícího v blízkém sousedství Čech, které se na počtu v Praze graduovaných Moravanů podílí zhruba asi 60 %.

Naznačili-li jsme výše regionální původ téměř 95 % bakalářů pražské utrakvistické akademie, povšimněme si ještě velmi stručně nepatrného zbytku, Slezanů, Slováků, Němců a Poláků, kteří všichni dohromady nedávali ani celá 4 % z celkového počtu graduovaných.³⁶⁾ Těšínsko a Opavsko je zastoupeno Těšínem s 3 bakaláři, dále Opavou, Fryštátem a Novými Purkarticemi majícími vždy jediného bakaláře. Z měst Horního Slezska měla Bytom rovněž 3, Opolí 2, Hlívce a Olešno jednoho graduovaného, v Dolním Slezsku měla Středa 3, Vratislav a Hlohov jednoho bakaláře, zbytek připadá na místa méně významná.³⁷⁾ Slovenští studenti v Praze graduovaní pocházeli ze značné části ze západního Slovenska, zejména z okolí Žiliny, Trenčína a Nitry, ostatek slovenských bakalářů připadá na Slovensko střední, kde je zastoupen Ružomberok třemi, B. Bystrica dvěma, B. Štiavnica a řada dalších míst vždy jedním gra-

³⁴⁾ Moravská města královská totiž vykazují dohromady pouze 8 graduovaných.

³⁵⁾ K tomu srov. pro toto období částečné údaje seznamu Hüblava, cit. v pozn. 10.

³⁶⁾ Viz výše str. 19.

³⁷⁾ Jsou to: Pískovice, Doubrava a Rosenthoř.

duovaným.³⁸⁾ Lze-li najít (a také je třeba říci, že za celé toto období se na pražské universitě neobjevil ani jediný Uher v užším slova smyslu) příčiny toho, proč do Prahy přicházeli slovenští studenti právě z těchto oblastí Slovenska,³⁹⁾ byl naopak příchod německých a polských studentů ve 40. letech 15. století zcela náhodný, a jelikož šlo o akci více méně nárazovou, nelze ovšem z toho, odkud tito studenti pocházeli, pranic vyvozovat.⁴⁰⁾ Stačí tedy stručně konstatovat, že mezi 25 graduovanými byly Bavy zastoupeny 3, Virtembersko 2, Franky 5, kdežto Branibory, Švábsko, Sasko, Vestfálsko, Duryňsko, Hesensko a Korutany jedním bakalářem. Z význačnějších říšských měst se vyskytuje Augšpurk, Magdeburk, Mohuč, a Kostnice. U dvou bakalářů z období předbělohorského jde o Erfurtana, původ druhého je neznámý a mohl to být i některý český Němec. Z území Polska se jmenuje jako rodiště bakaláře dvakrát Hnězdno, dále přichází několik míst menších.⁴¹⁾

Máme-li shrnout poznatky o regionálním původu graduovaných na pražské utrakvistické akademii v letech 1433—1618, jak vyplynuly z našeho studia, je nutno konstatovat, že vliv pražské university se ve zkoumaném období téměř výlučně omezoval na území Českého království a že i zde zasahoval jen mimořádně oblasti a místa s obyvatelstvem německým a katolickým. Na území Čech se tak vymykaly některé oblasti ze sféry Karlova vysokého učení, především horské oblasti a podhůří na severu a severozápadu země i nejzápadnější a nejjihnější území Čech. Nejistivěji se vliv university kromě Prahy projevoval ve východních a severozápadních Čechách, dále v rozsáhlé prostře jihozápadních Čech, méně už v oblasti Českomoravské vrchoviny. Tato skutečnost je podmíněna rozložením největší části městských sídlišť, z nichž se rekrutovalo 90 % bakalářů — příslušníků Českého království. Ostatně i malý zbytek vesnických graduovaných patří z největší míry těmto výše vytčeným oblastem Čech, neboť vsi, jež byly rodištěm bakalářů, náležely z velké části do hospodářské a kulturní sféry jednotlivých měst. Protože Čechy byly takřka monopolním reservoárem bakalářů pražské university, již dodaly 90 % všech graduovaných, ustupují před jejich významem další země do pozadí. Už moravský původ lze doložit u nepatrného počtu bakalářů (necelých 5 % z celkového počtu), kteří nadto více nežli z poloviny pocházeli z moravské části Českomoravské vrchoviny a tím i z přírodního sousedství Čech. Menší část Moravanů patřila svým původem Haně

³⁸⁾ K první oblasti náleží sama Žilina, Varín (2x), Raková (2x), Čičmany, Lednica, Čab, Jagersk, Nedožier, Topolčany (2x) a Takšaň, k oblasti druhé pak St. Bystrica, Očová, Opatová, N. Lupča, Háj a Turč. sv. Peter.

³⁹⁾ Viz B. Varsik, Husiti a reformácia, str. 424 an.

⁴⁰⁾ O mimořádné povaze této události viz Šmahel, Počátky humanismu, str. 57—62.

⁴¹⁾ O těchto Polácích viz H. Barycz, Dziejowe związki Polski z uniwersytetem Karola w Pradze, zvl. otisk z Przeglądu zachodniego, Nr 3,4, 1948, str. 30 a 31.

a oblasti dolního toku řeky Bečvy, nepatrně je zastoupena Morava jihozápadní a jiné její oblasti nepřicházejí vůbec. Konečně i z nepatrného počtu Slezanů byla jejich většina buď z jeho ještě dnes české části nebo z Horního Slezska sousedícího a kulturně spjatého s českým územím. Rovněž o Slovensku lze říci, že asi polovina jeho bakalářů náležela té jeho části, která bezprostředně přiléhala k jazykově českým částem Moravy a že i v oblastech středního Slovenska, odkud byl zbytek, lze pozorovat české kulturní vlivy. Vzhledem k tomu, co jsme řekli o studiu Němců a Poláků, jež bylo vskutku nepatrnou epizodou v této souvislosti, můžeme uzavřít tím, že ve studovaném časovém úseku se působení Karlova vysokého učení omezovalo na Čechy, nepatrně ovlivňovalo Moravu a jenom zcela mimořádně zasahovalo do jazykově spřízněných zemí sousedních, Slezska a Uher, při čemž se nejpodstatnější část jeho absolventů rekrutovala z měst.

Přestože fakt o měšťanském charakteru Karlova vysokého učení v období od Lipan do Bílé Hory byl, zejména po vydání obou prací Wintrových, všeobecně uznáván,⁴²⁾ přijímala naše historická věda toto zjištění zcela obecně a nepokusila se nikdy tento podíl měšťanstva stanovit přesněji, ačkoliv důvodů pro takové zjišťování je dost a neobjevují se jenom při řešení otázek z dějin university samé, nýbrž nabízejí se i badateli, zabývajícím se národními dějinami podstatně šířeji. Na tomto místě se tedy pokoušíme o poznání sociálního složení mas graduovaných studentů pražské university, především o stanovení procentuálního podílu jednotlivých společenských tříd a jejich složek na celkovém množství bakalářů, a pokud to je možné i o některá zjištění další. Hlavní a nejzávažnější výsledek našeho studia už byl, protože otázka regionálního a sociálního původu do značné míry splývala, konstatován v jiné souvislosti výše. Nežli počneme podrobně sledovat sociální složení graduovaných studentů utrakvistické akademie pražské, je snad na místě říci, že prameny, které máme k dispozici nepřinášejí žádné údaje, jež by mohly svědčit o společenské příslušnosti graduovaných. Jedinou cestou k tomu, abychom se, pokud to je vůbec možné, dobrali přesných a bezpečných poznatků, je zjištění regionálního původu bakalářů, aby pak mohla být jednotlivá místa rozdělena podle potřeby dále. V našem případě se jako jediné dělení přicházející v úvahu ukázalo rozdělení lokalit na města královská, na města a městečka poddanská a konečně na vesnice, přičemž u druhých dvou kategorií nebyl brán zřetel na to, kterým vrchnostem město či ves patřila. Vzhledem k nepatrnému počtu příslušníků vyšší třídy feudální společnosti a vzhledem k poměrně malému množství bakalářů, patřících svým původem poddanským vesni-

⁴²⁾ Viz V. Vojtíšek, Karolinum ve vývoji pražské university i v dějinách národních; Karolinum statek národní, Praha 1934, zejména str. 99 a 125.

cím, bylo nutné diferencovat nějakým způsobem groh těch, kdo přicházeli z měst. Nemáme možnost použít spolehlivých ukazatelů ekonomických, byli jsme nuceni sáhnout pro kritériu do značné míry formálním a vycházet z faktu, zda to které město patřilo mezi města královská či nikoliv.⁴³⁾ Jsme si vědomi toho, že tímto způsobem jsme mnohdy některá hospodářsky silná města poddanská postavili do jedné řady se sídlišti, jež po všech stánkách byla blíže vesnicím nežli skutečným městům. Na druhé straně ovšem nutno uvážit, že výsledky dosavadního historického bádání neumožňují rozdělení města do několika kategorií podle jejich síly hospodářské.⁴⁴⁾

Nejlepší představy o tom, jak vcelku vypadalo sociální složení graduovaných na pražské kališnické akademii podle tohoto klíče v necelých dvou staletích, jimiž se zde zabýváme, nabudeme z tabulky, v níž opět použijeme dělení na jednotlivá pětadvacetiletí. Celkový výsledek, který

Čechy	1433 1450	1451 1475	1476 1500	1501 1525	1526 1550	1551 1575	1576 1600	1601 1618	1433 1618
m. král.	36	105	94	180	175	209	242	241	1281
m. podd.	27	61	46	54	58	83	118	111	558
vesnice feudálové	20	21	19	14	19	12	32	47	184
celkem	83	187	159	248	252	304	392	399	2032

tabulka přináší už známe, neboť vyplynul z předchozího sledování regionálního původu graduovaných. Novou položku zde představují jenom feudálové, kteří byli v předchozí tabulce zahrnuti mezi bakaláři, s nezjištěným místním původem.⁴⁵⁾ Pro nepatrný počet jsme je zahrnuli toliko do posledního sloupce. Z tabulky vyplývá především skutečnost, že (s jediným zakolísáním v poslední čtvrti 15. století) počet graduovaných neustále, třebaš ne rovnoměrně stoupal.⁴⁶⁾ Tento fakt vynikne ještě lépe, nahradíme-li absolutní čísla tabulky procenty.

Čechy	1433 1450	1451 1475	1476 1500	1501 1525	1526 1550	1551 1575	1576 1600	1601 1618	1433 1618
m. král.	43,38	57,22	59,74	72,97	69,46	68,97	60,98	60,16	63,06
m. podd.	32,53	31,56	28,32	21,39	23,01	27,08	30,86	28,07	27,46
vesnice feudálové	24,09	11,22	11,94	5,64	7,53	3,95	8,16	11,77	9,04
celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

⁴³⁾ K tomu J. Janáček, Remeslná výroba, str. 67—88.

⁴⁴⁾ Tamtéž. Srov. níže, str. 35. an.

⁴⁵⁾ S jedinou výjimkou (byl to člen panské rodiny Benedikt z Valdštejna, promován r. 1452) jde o příslušníky nižší úřednické šlechty. Jako příklad lze uvést Jaroslava Tuhanského z Branče, promováného roku 1611, jehož otec byl úředníkem na panství dobrovickém. — Erbovní měšťané jsou pochopitelně zahrnuti mezi příslušníky měšťského stavu.

⁴⁶⁾ Viz níže tab. č. I.

Skutečnosti, naleznuvší vyjádření v tabulce svědčí o mimořádně výrazném měšťanském charakteru vysokého učení Karlova. Vždyť mezi domácími živly představovali graduovaní synové měšťanů rovných 90 % všech bakalářů. Tento stav přitom nebyl ani příliš narušen tím, že by mezi měšťanskými bakaláři bylo značnější procento těch, jejichž rodiště by se do značné míry svou povahou blížilo vesnicím. Víme totiž, jednak že 63 % posluchačů z Čech bylo obyvatelstvem měst královských, jednak pak to, že na 27 % bakalářů z měst poddanských se nejméně jednou polovinou podílela právě ta poddanská města, jež se v mnohých rysech podobala královským, mezi něž se také některá z nich ještě před Bílou horou zařadila. Tato fakta nám jistě dovolují označit pražskou kališnickou akademii za učiliště s naprostou převahou měšťanstva (zejména měšťanstva měst královských), které mělo mezi studentstvem takovou většinu, že ostatní složky obyvatelstva nemohly ani v nejmenším narušit měšťanský charakter university. Další složka, o níž lze ještě říci, že se na složení absolventů pražské university podílela, — vesničtí bakaláři, představovala totiž pouhých 9 % graduovaných z království a mezi masou měšťanských studentů téměř zanikala. Příslušníků feudalitní bylo opravdu tak nepatrné množství, že jejich podíl (0,44 %) na celkovém počtu bakalářů není třeba brát vůbec v úvahu. Tato naše zjištění jsou jistě přínosem potud, že poprvé přesně určila míru onoho dosud jen obecně známého a uznávaného měšťanského charakteru university, dále že stanovila celkem přesně účast (a to poměrně značnou) nejnižší postavené složky feudální společnosti — poddanského obyvatelstva z vesnic na celkovém množství graduovaných a konečně, že jasně prokázala praktickou neúčast feudálů mezi absolventy university. Tyto poznatky, ačkoliv cenné, jsou bohužel nesrovnatelné. Scházejí totiž podobná data pro období předcházející i následující, abychom si mohli učinit představu o tom, kterým směrem se v období opětovného upevňování feudalismu vychýlilo složení studentstva ve srovnání s dobou předhusitskou i s obdobím pobělohorským. Nedostatek těchto dat není ničím specifickým pro bádání o dějinách naší university a dlužno říci, že situace je v tomto směru podobná i jinde. Srovnání s jinými universitami lze provést jenom obecně na podkladě povšechných údajů Eulenburgových.⁴⁷⁾ Ze středoevropských universit máme zatím údaje pro srovnání sociální skladby studentstva jenom pro Jagellonskou universitu krakovskou, jak vyplývají z nedávno vydané studie B. Kürbisówny.⁴⁸⁾

⁴⁷⁾ Fr. Eulenburg, Die Frequenz der deutschen Universitäten von ihrer Gründung bis zur Gegenwart; Abhandlungen der Philologisch-Historischen Klasse der königlichen Sächsischen Gessellschaft der Wissenschaften, Bd. XXIV, Nr 2, Leipzig 1904, str. 64 až 73.

⁴⁸⁾ B. Kürbisówna, Mięszczenie na uniwersytecie Jagiellońskim i ich udział w kształtowaniu świadomości narodowej w XV w; Ze studiów nad literaturą staropolską, Wrocław 1957, str. 7—79, zejména str. 31 an. a tabulka na str. 77—78. —

Naše universita snad až přílišnou měrou odpovídá jednomu z Eulenburgových poznatků o dějinách německých universit. Máme na mysli poznání tohoto autora o sociálním původu studentstva, podle něhož se největší část německých universitních posluchačů rekrutovala z měšťanského obyvatelstva.⁴⁹⁾ Pražská universita však pravděpodobně v tomto směru šla mnohem dále nežli průměrné německé university. Zdá se tak alespoň ve srovnání s učením krakovským, o němž snad můžeme předpokládat, že se do značné míry blížilo universitám středního Německa. V Krakově totiž v období let 1400 až 1560 podíl měšťanů ve studentstvu (jde o posluchače imatrikované a nikoliv o graduované absolventy jako v Praze) nečinil prakticky nikdy více nežli 40 %, ⁵⁰⁾ tedy ani ne polovinu jejich podílu v Praze.⁵¹⁾ Třeba mít ovšem na paměti skutečnost, že procento měšťanského živlu bylo v Krakově u graduovaných do značné míry vyšší nežli 40 %, protože na jedné straně studující ze šlechty neměli zdaleka tolik praktických důvodů pro řádné zakončení studia získáním gradu, na straně druhé lze předpokládat, že studenti z vesnického obyvatelstva alespoň částečně nedosahovali gradů pro přílišnou nákladnost.⁵²⁾ Srovnání sociálního složení absolventů pražského vysokého učení s cizími universitami vyznívá dále velmi spoře, protože pokud jde o ostatní dvě skupiny graduovaných, nejsou ani pro university německé ani pro Krakov údaje pro srovnávání. Eulenburg mluví o nich jen všeobecně, když na jedné straně uvádí, že šlechtici počali ve větší míře navštěvovat university až od 16. století, na straně druhé pak jenom konstatuje, že vesnické obyvatelstvo bylo na německých universitách zjevem velmi vzácným (jeho podíl činil maximálně 3 % studentů), protože mu především chyběla možnost vzdělání na nižších latinských školách.⁵³⁾ V tomto případě pak nelze použít ani práce obírající se poměry krakovskými, protože její autorka si podrobně všimá toliko měšťanstva a ponechává zcela stranou ostatní obyvatelstvo, jež se na celkovém počtu studentů v Krakově podílelo značnou měrou.⁵⁴⁾ Po tomto málo úspěšném pokusu o srovnání sociální skladby absolventů pražské kališnické aka-

Z výsledků důležitě a cenné práce H. R. Abe, Die soziale Gliederung der Erfurter Studentschaft im Mittelalter 1392—1521 byla zatím vytištěna jenom část týkající se duchovenstva, jež je pro nás bezpředmětná. Srov. HUCP IV, 1, 1963, str. 131.

⁴⁹⁾ Eulenburg, l. c., str. 68.

⁵⁰⁾ Kürbisówna, l. c., str. 40.

⁵¹⁾ Kürbisówna, l. c., str. 77—78.

⁵²⁾ Tato skutečnost vyplývá, jak se zdá, i z kusých údajů Kürbisówny (str. 41). Podle ní sice mezi studenty graduovanými v letech 1400—1433 bylo měšťanů jenom asi kolem 50 %, zato mezi Slezany promovány v letech 1460—1520 bylo měšťanského původu už celých 80 % bakalářů.

⁵³⁾ Eulenburg, l. c., str. 67—68.

⁵⁴⁾ Kürbisówna (str. 41) jenom konstatuje, že v letech 1400—1433 (tedy v období neodpovídajícím našemu časovému úseku a zřejmě ne zcela typickým) činil podíl šlechty a poddanského obyvatelstva dohromady mezi krakovskými studenty — ne bakaláři — 35 %.

demie s jinými vysokými učilišti středoevropskými však snad můžeme říci, že se zdá být pravděpodobným, že pražskou akademii ve srovnání s jinými universitami vyznačuje neobvykle jednotlivé sociální složení jejich absolventů původem z měšťanstva. Toto složení bylo jenom velmi nepatrně narušeno sociální složkou nižší — venkovským poddanským obyvatelstvem, jehož relativní podíl je ovšem značný, a že se mezi pražskými graduovanými objevují příslušníci feudálních rodin v počtu zcela bezvýznamném. V celku lze konstatovat, že mezi bakaláři pražské university byl vesnický poddanský živel zastoupen velmi silně, neboť dosahoval průměrně trojnásobku podílu obvyklého na universitách v Německu. Obrácený poměr naopak nacházíme v zastoupení šlechty, která na pražské universitě prakticky téměř vůbec nestudovala (necelá polovina procenta všech graduovaných), kdežto v Německu se od poloviny 16. století na celkovém množství studentů podílela asi 10 %.⁵⁵⁾

Věnujme pozornost jinému faktu, který vyplývá z naší procentuální tabulky. Uvedli jsme výše, že během celého období, jež tato studie sleduje, počet graduovaných neustále, třebaš ne vždy rovnoměrně, stoupal. Přihlédneme-li ovšem k tomu, jak se tento celkový vzestup projevuje u dílčích přírůstků jednotlivých sociálních skupin, vidíme, že zde stoupaní není ani zdaleka úměrné.⁵⁶⁾ Jedinou skupinou, u níž pozvolný vzrůst za jednotlivá časová období zhruba odpovídá celkovému přírůstku bakalářů za jednotlivá pětadvacetiletí, je skupina poddanských měst. Naproti tomu nepřiměřeně rychle a neúměrně na úkor obou skupin ostatních, hlavně ovšem na újmu obyvatelstva vesnického, přibývalo mezi bakaláři pražské university představitelů královských měst, kdežto bakaláři z vesnic se na celkovém vzrůstu graduovaných Čechů vlastně nepodílejí vůbec. Jejich počet zůstával po dlouhou dobu stejný nebo dokonce poklesl i absolutně, a k jistému vzestupu došlo teprve koncem 16. a počátkem 17. století. Z tabulky je zřejmé, že nejvyrovnanější (a tím také nejvýhodnější pro obě nižší společenské složky) bylo složení graduovaných bezprostředně po husitských válkách, kdy královská města dosahovala jenom 43 %, podíl vesnic činil maximum — tj. 24 % a kdy rovněž poddanská města dosáhla svými téměř 33 % vrcholu. Ovšem hned od poloviny 15. století se situace počala výrazně přesouvat ve prospěch královských měst, která získala tím, jak vesnice klesly na polovici původního svého podílu. Obdobím maximálního vzestupu královských měst je doba od roku 1500 do roku 1575, kdy získala celých 70 % mezi graduovanými a kdy se naopak procento vesnických poddaných pohybuje neuvěřitelně nízko a klesá dokonce až na necelá 4 %. Návrat ke stavu z druhé polovice 15. století nastal teprve koncem 16. a na počátku 17. století, kdy

⁵⁵⁾ Eulenburg, l. c., str. 66.

⁵⁶⁾ Viz výše tabulku na str. 31.

se účast královských měst ustálila na 60 % a kdy vesničtí bakaláři znovu získali téměř 12 % celkového množství.

Je jistě charakteristické, že nejvyrovnanější sociální složení graduovaných na pražské universitě je prokazatelné právě pro období bezprostředně následující po revoluci, jejímž odrazem tento stav nepochybně je. To platí především o vysokém procentu příslušníků poddaného obyvatelstva z vesnic, jehož příchod na universitu patrně omezilo hned sněmovní usnesení z r. 1453 a ještě více potom Vladislavovo opatření z r. 1497 pojaté později i do Zřízení zemského,⁵⁷⁾ která byla nejspíše příčinou onoho markantního poklesu podílu vesnic v prvních třech čtvrtinách 16. století. Nasvědčuje tomu ostatně i snaha university samotné odstranit tento stav získáním privilegia zaručujícího, aby studium poddaných nebylo vázáno na souhlas vrchnosti.⁵⁸⁾ V praxi ovšem podobné privilegium značilo velmi málo a k částečné nápravě došlo teprve na konci 16. století (snad v souvislosti s vydáním České konfese) a počátkem století 17., kdy znovu alespoň poněkud počal počet graduovaných vesničanů stoupat.⁵⁹⁾ I když je zřejmé, že především pokles vesnických graduovaných působil na procentuální vzestup absolventů pocházejících z královských měst, je přece jen s podivem, že královská města dosahovala svého maxima právě v období svých těžkých hospodářských a politických porážek. Ty se tedy v tomto směru nikterak neprojevovaly, neboť právě v letech 1500 až 1575 získala královská města podíl dosahující v průměru 70 %. Čekali bychom spíše vzestup u měst poddanských, ale i tam došlo v první polovině 16. století k poklesu (na 21 a 23 %). Znatelnější přírůstek se u této kategorie bakalářů objevuje teprve v druhé polovině 16. století (stoupá na 27 a 31 %) a souvisí snad s ekonomickým rozvojem některých těchto měst,⁶⁰⁾ přičemž je pochopitelné, že ke zkreslení situace tu dochází tím, že vedle silných a silících měst je řada dalších míst, která zůstávala pro celé toto období ekonomicky slabá. Zdá se tedy, že politická a hlavně hospodářská situace měst (především královských), nijak významně neovlivňovala množství studentů na pražské universitě. Bakaláři z měst byli po celé sledované období v absolutní většině a jejich počet neustále stoupal v souvislosti se zvýšenou objektivní potřebou universitních absolventů a celková hospodářsko-politická situace českých měst na jejich příliv nepůsobil.

Bylo by jistě nejvýše potřebné, nemůžeme-li už říci nic bližšího o ba-

⁵⁷⁾ O tomto problému zatím nejpodrobněji K. Krofta, Dějiny selského stavu, Praha 1949, str. 98 an. K tomu srov. V. Vaněček, Dějiny státu a práva v Československu (Nástin), Praha 1961, str. 182 an.

⁵⁸⁾ Winter, Děje, str. 35, a O životě, str. 235; poněkud jinak u Krofta, l. c., str. 105—106.

⁵⁹⁾ Viz tabulku na str. 31.

⁶⁰⁾ Srov. výše, str. 25.

kalářích z poddanských vsí, pokusit se ještě o podrobnější sociální diferenciaci graduovaných uvnitř dvou nejpočetnějších skupin, královských i poddanských měst. Takový úkol je pochopitelně nad naše síly a do všech důsledků nebude moci být nikdy splněn. Ve snaze zjistit alespoň přibližně, z kterých vrstev městského obyvatelstva se rekrutovala převážná část bakalářů, pokusili jsme se o zjištění pomocí sond a zvolili k tomu účelu tato města: Písek, Klatovy, Tábor a Pelhřimov.⁶¹⁾ Výsledek našeho zkoumání lze naznačit sumárně, ježto se v hlavních rysech u všech míst shoduje. Na prvním místě je třeba říci, že v pramenech je jenom výjimečně před r. 1540 uváděno označení umožňující identifikaci i rodinné příslušnosti graduovaného a že se naše zkoumání vlastně omezilo na druhou polovinu 16. a počátek 17. století. V těchto zbylých případech pak bylo možno jenom asi u 40 % bakalářů určit (pochopitelně že jenom přibližně) hospodářské postavení jejich rodiny. Z těchto 40 % bakalářů pak asi polovina, tedy přibližně 20 % z celkového počtu, patřila k nejzámožnějším rodinám zkoumaných měst, zbytek pak pocházel ze středně zámožných rodin řemeslnických. Vzhledem ke skutečnosti, že jsme daleko lépe v pramenech zpraveni o nejzámožnější městské vrstvě, zatímco rodiny méně zámožné jsou doloženy méně, můžeme soudit, že v jednotlivých městech známe podstatnou většinu nejzámožnějších rodin a že tedy podíl této části městského obyvatelstva asi nečinil více nežli 25 % městských bakalářů. K druhým 20 % bakalářů, o nichž víme, že pocházeli ze středně zámožných řemeslnických rodin, pak lze počítat i část oněch zbývajících 60 % graduovaných, jejichž rodinnou příslušnost nebo hospodářské postavení nebylo možno určit. Je ovšem otázka, jak velká část z těchto sociálně neurčených 60 % graduovaných pocházela ještě také ze středně zámožné řemeslnické vrstvy a jaká část patřila nezámožnému městskému obyvatelstvu. Místa v kolejích totiž umožňovala studium i nezámožným a v některých případech snad i příslušníkům městské chudiny. Po získání gradu pak všichni bakaláři bez ohledu na svůj sociální původ odcházeli na stejné působiště jako učitelé partikulárních škol.⁶²⁾ Za takové situace je těžko stanovit, třeba jen přibližně, podíl jednotlivých složek městského obyvatelstva této sociálně nezařazené většiny bakalářů. I když se lze domnívat, že její poměrně značná část se rovněž rekrutovala z oné střední řemeslnické vrstvy, je třeba připustit i určitý podíl studentů pocházejících z řad nezámožného obyvatelstva měst. Vcelku lze tedy snad předpokládat, že podíl místních patricijských

⁶¹⁾ Východiskem a základem tohoto zjišťování byly obsáhlé a cenné monografie těmto městům věnované: Dobiášova, Vančurova, Sedláčková a Thirova.

⁶²⁾ O studiu nezámožných i o působení bakalářů po odchodu z university viz v jednotlivých dílech Wintrových na mnoha místech.

rodin z jednotlivých měst asi nikdy nepřesahoval jednu čtvrtinu bakalářů a že ze zbývajících tří čtvrtin graduovaných připadala většina na středně zámožné vrstvy řemeslnické, menšina pak na nezámožné městské obyvatelstvo. Tento názor pochopitelně není možno mít za prokázaný a je z největší míry hypotetický.

Pražská universita, jejíž docenti z největší míry patřili svým studiem buď zcela nebo alespoň částečně k jejím absolventům, se dost dobře nemohla ať regionálním, ať společenským původem členů svého učitelského sboru odlišit od masy bakalářů, které vzdělávala. Bylo by snad tedy zbytečné vytvářet znovu (tentokrát ovšem ve zmenšeném měřítku) zhruba též obraz regionálního i sociálního původu universitních učitelů. Situace zůstává v obou případech v podstatě táž a dochází tu jen k jedné změně. Mezi universitními učiteli je poměrně silněji zastoupen živel pocházející z poddanských měst, před nímž rodáci z královských měst (i Praha) ustupují silně do pozadí. Podíl obyvatelstva vesnického zůstává přibližně stejný. Zhruba stejná zůstává situace i pokud jde o regionální původ universitních docentů a silněji ve srovnání s množstvím bakalářů je zastoupena pouze Morava.

III. STUDENTI Z ČESKÝCH ZEMÍ NA ZAHRANIČNÍCH UNIVERSITÁCH

Malý počet zahraničních studentů v Praze je v příkrém protikladu k velkému číslu studentů z českých zemí, kteří studovali na universitách v cizině. Tato skutečnost souvisí s okolnostmi, kterých jsme se dotkli výše. Jestliže cizí studenti katolického vyznání se pražské universitě, která žádala přísahu na kompaktáta, vyhýbali, je to pochopitelné. Právě tak ovšem nepomýšleli na studium v Praze ani studenti z katolických oblastí zemí české koruny. V době, kdy se ve střední Evropě masově šířila reformace, byla zase již pražská universita svým kališnictvím příliš konservativní oproti jiným reformačním akademiím. Zatímco dříve bylo na překážku, že pražská universita byla v očích katolického světa kacírskou, od 30. let 16. století byla naopak považována za málo radikální, což bylo ostatně pravda. Kromě toho úroveň výuky byla v Praze povšechně nízká, k pedagogickým reformám bylo přistupováno s velkým zpožděním a polovičatě. Celkový stav pražské university nemůžeme však posuzovat jen srovnáním s jednotlivými německými nebo jinými universitami, neboť i ty procházely střídavými obdobími poklesu a vzestupu, nýbrž s možnostmi, které poskytovaly zahraniční ústavy ve svém celku. V husté síti universit, která v 16. století pokryla téměř celou střední Evropu, se ucházelo o prvenství vždy universit několik. Ty na sebe dočasně strhly příliv studentstva, zatím co ostatní university se musely

většinou spokojit jen se studentstvem z přilehlého teritoria. Za chvíli budeme moci tento jev pozorovat na křivce návštěvnosti jednotlivých universit studenty z českých zemí. Konečně značná část studentů z českých zemí, kteří odcházeli na studia do ciziny, byla z německých měst a pohraničních oblastí. Je proto přirozené, že studenti z Chebu a Brna, abychom jmenovali dvě typická německá a navíc i katolická města, nesměřovali do české a navíc ještě kališnické Prahy, nýbrž do blízkého Lipska nebo Vídně.

Problém tzv. peregrinatio academica ve vztahu k českým zemím je příliš široký, abychom jej zde mohli zevrubně zkoumat. Povšimneme si jen těch aspektů, které se více nebo méně dotýkají Karlovy university a mohou nám lépe osvětlit a doplnit otázky, kterými jsme se již zabývali. Nejvíce nás v této souvislosti zajímá celkový počet studentů z českých zemí (za základ je vztato dnešní území Čech a Moravy) immatrikovaných na zahraničních universitách. Je třeba upozornit, že celá tato partie má charakter předběžného výzkumu a že její výsledky mají zejména ze dvou důvodů platnost jen relativní. Předně proto, že všude, kde to bylo možné, bylo vzato za základ zpracování příslušné matriky, tj. jmenné seznamy studentů z českých zemí zapsaných na té které universitě. Z toho nutně vyplývá nejednotnost metodických postupů při určování národnostního a teritoriálního původu jednotlivých posluchačů, což je záležitostí značně obtížnou, složitou a zřídka kdy také naprosto přesnou. Přestože se tu částečně uplatňuje zákonitost vyšších čísel, je vždy nutné počítat s určitou diferencí plus nebo minus. Druhý důvod je neméně závažný: Pro některé university mohly být použity jen údaje zlomkovité a neověřené, ať už proto, že se pro určité období nedochovala matrika, ať už proto, že matriky nebo edice nebyly autorům dostupné.¹⁾ Platí to příkladně pro některé university italské i pro Paříž a Lovaň, které přes svoji důležitost nemohly být vůbec brány v úvahu.

Podle návštěvnosti českých studentů bez ohledu na rok založení a jiné okolnosti lze zahraniční university, které bylo možné zkoumat podle dostupné literatury nebo vydaných matrik, rozdělit na tři skupiny:

a) university se špičkovou frekvencí, které byly českými studenty na-

1. Více o metodice tohoto výzkumu v čl. I. Hlaváčka a L. Hlaváčkové, Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě I., HUCP, II/1, str. 99n. Srv. dále pozn. III/9 tohoto článku, kde názorný příklad rozdílného výsledku dvou badatelů při výpočtu českých studentů v Jeně. Autorům nebyly např. dostupné edice matrik lovaňské university [v roce 1962 vyšel již V. sv.: Matricule de l'Université de Louvain, 19 février 1616 — 3 février 1651, ed. Ad. Schillings, Bruxelles 1962]. V témže roce vyšel 4. sv. vídeňské matriky [Die Matrikel der Universität Wien, Bd 4:1579/II-1658/59]. Stejně tak je zde možné jen zaznamenat: Die Matrikel der deutschen Nation in Perugia (1579 bis 1727), ed. Fr. Weigle, Tübingen 1956, Die Matrikel der Deutschen Nation in Siena 1573—1738, ed. Fr. Weigle, Tübingen 1962 a čl. Fr. Weigla, Deutsche Studenten in Pisa, QuFia, 39, 1959, str. 173—221.

vštěvovány každoročně a hromadně — Lipsko (2043), Vídeň (1349), Krakov (968) a Wittenberk (961).

b) university se střední, ale pravidelnou návštěvností — Altdorf (301), Jena (248), Frankfurt n. O. (168), Basilej (160), Heidelberg (146), Ingolstadt (112), Marburk (94), Orleans (79), Erfurt (65), Královec (61), Dillingen (55), Herborn (54), Bologna (51), Tübingen (48);

c) university navštěvované nepravidelně a ojediněle — Roztoky (24), Ženeva (21), Freiburg i. Br. (18), Padova (15), Giessen (12), Oxford (10), Angers (7), Štrasburk (6), Řím (4), Greifswald (4), Bourges (2), Montpellier (2).

Primát si bezpečně uhájila lipská universita, která již svým založením roku 1409 byla míněna jako protiváha Prahy. Navštěvovali ji převážně němečtí studenti z českého severního a severozápadního pohraničí. Z 963 studentů z českých zemí, kteří byli v Lipsku immatrikulováni v letech 1433/1548 bylo 169 z Chebu, 67 z Mostu a Lokte, 53 z Kadaně, 48 z Plzně, 36 z Tachova, 32 z Krupky, 29 z Ostrova a Jáchymova, 27 z Ústí n. L., 23 z Budějovic a 19 z Chomutova. Z ostatních měst přicházeli studenti do Lipska nepoměrně v menším počtu. Poněkud více studentů bylo jen z Prahy (56), byli to však většinou Němci.²⁾ Z téhož počtu 963 studentů bylo jen 140 (14,1 %) schopno zaplatit při zápisu celou částku která od roku 1436/7 činila 10 míšeňských nebo pražských grošů. 43 studentů (4,4 %), většinou šlechticů, zaplatilo výše než 10 grošů,^{2a)} 60 studentů (6,2 %) bylo uznáno za „pauperes“. Ostatní platili při zápise pouze část dávky, tj. 4—6 gr., zbytek pak při první zkoušce. Návštěvnost lipské university měla v celém zkoumaném období, tj. 1433/1622 stoupající tendenci. Vyjimku tvoří dvacetiletí po vystoupení Lutherově, tehdy však frekvence rapidně poklesla i na jiných universitách. Po roce 1548, kdy byla v Lipsku provedena protestantská reforma studia, návštěvnost znovu stoupla a v desetiletí 1613/22 dosáhla rekordního počtu 238 posluchačů.

Přestože v pohusitské době význam Vídně pro studenty z českého království poklesl, udržela si tamější universita značnou přitažlivost pro některé katolické a německé oblasti Čech i Moravy. Příkladně v letech 1450—1560 studovalo ve Vídni 70 osob z Českých Budějovic a Krumlova, 55 z Chebu, avšak jen 17(!) z Plzně. Z Moravy přicházeli

²⁾ Srv. G. Schlich, Studenten aus den böhmischen Ländern und der Slowakei an der Universität Lipzig in den Jahren 1409—1548, Wiss. Zeitschrift der Kar-Marx-Universität Leipzig, 7. Jahrg., 1957/8, Gesell. u. Sprachwiss. Reihe, H. 1—2. Schlich znovu podal výčet českých studentů v Lipsku a částečně tak antikoval starší soupis J. V. Šimáka v ČČM LXXX, 1906, str. 510/39. Proti Šimákovu udává i výši zápisného, nezaznamenává však data promoci. Místy opravuje drobné Šimákovy omyly, v topografických údajích není vždy přesný (Kremnitz — Česká Kamenice).

^{2a)} Pro šlechtice bylo vyšší zápisné povinné, proto se někteří nemajetní studenti, byť s predikátem, při zápise za šlechtice nehlásili.

do Vídně nejvíce studenti z královských měst Brna, Olomouce, Jihlavy, Znojma a z pohraničních oblastí. K absolutnímu zvýšení počtu posluchačů z českých zemí došlo v prvních dvou desetiletích 16. století, poté však nastal prudký úpadek frekvence, zřejmě v souvislosti s celkovým stavem university v období silného nárazu reformační vlny. Pokud jde o šlechtu a duchovenstvo, přicházeli jejich příslušníci do Vídně v pohusitské době v menším počtu než dříve.³⁾

Universita ve Wittenberku, založená roku 1502, byla zprvu proslulým střediskem humanistických studií, později pak díky působení Melancthonovu první universitou reformační co do významu. Od svého počátku lákala studenty z českých zemí, nejvíce pak v období 1533/1582 a 1593/1602. V hojném počtu sem přicházela i česká nižší šlechta.⁴⁾ Podle měst převládá opět Praha (34) a Cheb (56), Jihlava, Olomouc, Brno, Kadaň, přicházeli sem však i studenti z Mladé Boleslavi, Hradce Králové, Žatce apod.

U krakovské university, podle návštěvnosti studentů z českých zemí čtvrté v pořadí, nepřekvapuje, že nejvíce zapsaných studentů bylo z Moravy. Opět vedou velká města, především Olomouc a Opava. Podivuhodný a nečekaně vysoký je počet studentů z jižních Čech (České Budějovice, Krumlov, Třeboň), i když to platí jen pro druhou polovinu 15. století.⁵⁾

V druhé skupině návštěvnosti vede výrazně Altdorf. U této university je zajímavé to, že ač byla založena již roku 1522, začali na ni studenti z českých zemí docházet až ve třetí čtvrtině 16. století. V padesátiletí před Bílou horou Altdorf dokonce předstihl i Wittenberk a mnohonásobně Krakov, jehož universita byla v té době v těžkém úpadku. Protestantský charakter altdorfské akademie, na níž působili známí profesori, přitahoval především českou nižší šlechtu. Altdorf má po Orleansu největší procento studentů se šlechtickým predikátem vůbec. (25 %).⁶⁾ U Basileje začíná návštěvnost studenty z českých zemí až po protestantské reorganizaci university a výrazně stoupá podobně jako u Altdorfu až kolem roku 1580. Po Wittenberku byla Basilej nejvyhledávanější universitou příslušníky Jednoty bratrské. Studoval zde např. Jan Blahoslav

³⁾ Podle studie I. Hlaváčka a L. Hlaváčkové, *Studenti z českých zemí a Slovenska na vídeňské universitě*, I-II, HUCP 1961, II/1, str. 97–132, 1962, III/2, str. 139–159.

⁴⁾ Srv. F. Menčík, *Studenti z Čech a Moravy ve Wittenberku od r. 1502 až do r. 1602*, ČČM LXXI, 1897, str. 250/88 a K. Hrdina, *Studenti z českých zemí na vysokých školách v cizině*, Listy fil. XXVIII/XXIX, 1919/20, str. 32/66, kde jména od roku 1603. Wittenberg byl s oblibou navštěvován studenty Jednoty, k tomu J. Cvrček, *Studenti bratrští v cizině*, ČČM LXXXIII, 1909, str. 211/5.

⁵⁾ Bližší údaje o českých a moravských studentech v Krakově obsahuje studie M. Truce, která vyjde v jednom z nejbližších čísel HUCP.

⁶⁾ Hrdina, *Studenti z českých zemí*, str. 33. O významu altdorfské akademie pro české předbělohorské vzdělance u J. Polišenského, *Politická a literární činnost slovenské humanity Petra Fradelia ze Štiavnice*, Hist. čas., 1961, 4, str.

a 6 (!) členů rodu Žerotínů.⁷⁾ Pro universitu v Jeně nejsou naše údaje úplné, protože jsme měli k dispozici jen některé sumární ukazatele.⁸⁾ Nejvíce studentů přicházelo do Jeny opět ze severozápadního pohraničí, převážně z Chebu, Jáchymova, Ostrova, Horního Slavkova, Falknova a Tachova. Z ostatních měst podílí se větším počtem Jihlava a Praha. Většina immatrikulovaných má německá jména, šlechtický predikát však jen necelé 4 procenta.⁹⁾ Překvapující je vysoký počet českých studentů v Orleansu, který byl sídlem věhlasného právníckého studia. Většina zapsaných studentů z českých zemí patřila k vyšším společenským vrstvám (59 z celkového počtu 79!), a proto není náhodou, že jen několik málo z nich zde dosáhlo některého gradu. Orleans byl tradičním studijním místem mnoha významných rodů katolických i nekatolických.¹⁰⁾

Málo přesný obraz si zatím můžeme učinit o frekvenci českých studentů na jiných neněmeckých universitách. Známe sice jména českých studentů v Ženevě,¹¹⁾ Montpellier a Bourges, ne však v důležitější Paříži¹²⁾ a Lovani. Z anglických universit byl zřejmě českými studenty navštěvován jen Oxford,¹³⁾ neboť v Cambridgi nevíme ani o jednom posluchači z českých zemí. Vzhledem k šíření humanistických idejí měly velký význam university italské. Hodně našich studentů se zastavovalo v Bologni,¹⁴⁾ Padově,¹⁵⁾ Pavii, Feraře i v Římě.¹⁶⁾ Protože nám nebyly

⁷⁾ K. Sita, *Studenti z českých zemí na basilejské universitě v době reformace*, Křesť. revue XXI, 1954, Theol. příl. str. 14/19.

⁸⁾ Matrika jenské university byla však vydána: *Die Matrikel der Universität Jena*, Bd. I: 1548/1652, Jena 1944.

⁹⁾ Srv. O. Feyl, *Die Universität Jena und die böhmischer Länder*, Wiss. Zeit. der Fr. Schiller Univ. Jena, Jahrg. 6, 1956/7, Gesell. u. Sprachwis. Reihe, H 5, str. 411/2. Feyl zde opravuje své údaje z článku *Die führende Stellung der Ungarnländern in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena*, ib. Jahrg. 3, 1953/4, str. 408, které převzal ze studie E. E. Klotze, *Über die Herkunft der Jenaer Studenten im ersten Jahrhundert des Bestehens der Universität*, *Geschichtliche Landeskunde und Universalgeschichte*. Festgabe f. H. Aubin, Hamburg 1951. Zatímco Klotz napočítal v Jeně pro období 1558–1652 225 studentů z českých zemí, Feyl pečlivější identifikací jmen dospěl k číslu 341.

¹⁰⁾ Např. Bubnů, *Gerštorfů, Gryspeků apod.* Srv. M. L. Černá, *Studenti ze zemí českých na francouzských universitách*, ČČH XL, 1934, str. 350/4.

¹¹⁾ Srv. zprávu J. Hanuše v *Sitzungsberichte der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften in Prag*, 1862, I., str. 99/103.

¹²⁾ Pro Montpellier a Bourges srv. cit. studii M. L. Černé. A. L. Gabriel podal na XI. historickém kongresu ve Stockholmu informaci o svém studiu anglogermánského národa v Paříži v l. 1425/1494. V *Liber receptorum* byli jistě zapsáni i Češi, neboť jeden z rektorů tohoto období pocházel z Prahy. XI. Congrès int. des Sciences Hist., *Résumés des Com.*, Uppsala 1960, str. 220/2.

¹³⁾ R. F. Young, *Bohemian Scholars and Students at the English Universities from 1347 to 1750*, EHR, XXXVIII, 1923, 72/84. K Youngovým údajům nutno připojit zprávu o českém studentu Mikuláši řeč. Mirovci, který odešel na studium do Anglie roku 1472 (AUK II. 59).

¹⁴⁾ *Acta nationis Germanicae Universitatis Bononiensis*, Ed. E. Friedlaender et C. Malagola, Berlin 1887.

¹⁵⁾ *Atti della Nazione Germanica nello studio di Padova*, I–II, Ed. Favaro, Benátky 1911/12.

¹⁶⁾ Z. Kristen, *Gli studenti boemi a Roma fino al 1620*, revue Roma, 1931, str. 241/50. O českých studentech v Itálii do roku 1470 srv. Fr. Šmahel, *Humanismus*

dostupné všechny zachované matriky německého národa na italských univerzitách, zachycujeme v našich tabulkách frekvenci českých studentů v Itálii jen zlomkovitě. Přestože si italské university vynutí podrobnější studii, je již dnes zřejmé, že italské university byly navštěvovány studenty z českých zemí méně než např. Němci a Poláci.¹⁷⁾ Na příkladu Bologni je dobře vidět, že sem přicházeli studenti již s předchozím vysokoškolským vzděláním, které buď chtěli doplnit ze studijního zájmu, nebo zakončit doktorským titulem. Grady italských universit měly stále dobrý zvuk a byly jedním z předpokladů vyšší kariéry světské i duchovní. Dosvědčuje to i fakt, že z 52 studentů, které můžeme v Bologni doložit, bylo 9 kněží.¹⁸⁾ Zatímco hlavní proud německých studentů směřoval do Itálie,¹⁹⁾ převážná část našich studentů se spokojila s universitami německými.²⁰⁾ Znovu se tak potvrzuje ráz našeho humanismu a jeho ovlivnění německým prostředím.

Celkový počet immatrikulovaných studentů z českých zemí na zahraničních univerzitách v letech 1437/1622 dosahuje zatím čísla 7088. Toto číslo, beztoho již vysoké, bylo ve skutečnosti ještě vyšší, neboť jsme pro nedostupnost pramenů některé university nemohli do našeho zkoumání pojmout. Křivka návštěvnosti má stále stoupající tendenci až do roku 1522, v desetiletí 1523/1532 znatelně klesá, což je, jak již víme, příznačný rys pro celkovou frekvenci německých universit,²¹⁾ pak rapidně stoupá až do roku 1612, kdy znovu klesá.

Porovnáme-li počet studentů z českých zemí v cizině s celkovým počtem bakalářských promocí na pražské universitě v téže době, zdá se nám prvé číslo nepřiměřeně vysoké. Při tomto srovnání nesmíme však podlehnout optickému klamu. Ačkoli studenti ze severozápadního pohraničí a německých měst odcházeli na blízké university (především do Lipska, Vídně a Krakova) pro základní vzdělání a v tomto ohledu byly

v době poděbradské, Rozpravy ČSAV, ř. spol. věd, 1963, str. 15—6. Na universitě v Sieně nenalezl Zd. Kalista ani jednoho Čecha (Češi v Sieně 1574—1646, ČCH XXXIII, 1927, str. 118).

¹⁷⁾ Zatímco na římské universitě promovalo v období před rokem 1620 70 Poláků, získali z Čechů doktorský grad jen čtyři. Podle Zd. Kristena, Doktoři práv římské university z Čech a Moravy před Bílou horou, ČMM 56, 1932, str. 181/92.

¹⁸⁾ Kromě toho v Bologni studovalo 18 šlechticů, mezi nimi Rožmberkové a Vartenberkové.

¹⁹⁾ Pro poslední čtvrtinu 16. století Eulenburg odhaduje roční počet německých studentů, kteří se dali zapsat na italské university na 500(!) — cit. pr., str. 125. K tomu ještě A. Luschin v. Ebengreuth, Vorläufige Mittheilungen über die Geschichte deutscher Rechtshörer in Italien, SB der phil. hist. Classe der Akad. d. Wiss., 127, B., Vídeň 1892, II.

²⁰⁾ Pro ostatní university, které dosud nebyly jmenovány, byly získány údaje z cit. studií J. V. Šimáka a K. Hrdiny.

²¹⁾ Jestliže v letech 1516/20 činila průměrná roční frekvence na všech německých univerzitách 3850 studentů, poklesla v l. 1520/5 na 1994, v následujících pěti letech pak dokonce na 1135. Předreformační frekvence bylo dosaženo až počátkem 50. let. Podle cit. práce Eulenburgovy, tab. II, IV, str. 55 a 102/3.

pro ně tyto university „mateřskými“, souvisí silná návštěvnost zahraničních universit také se vzestupnou vlnou peregrinatio academica, která právě v druhé polovině 16. století dosáhla svého vrcholu.²²⁾ Tato skutečnost lépe vynikne, jestliže si uvědomíme, že jen na pěti italských univerzitách bylo v období 1570/1609 zapsáno 13 092 německých studentů, tj. průměrně 383 ročně.²³⁾ V téže době bylo v průměru na všech univerzitách německé jazykové oblasti zapisováno ročně 3580 studentů, tedy jen 10 x více. Přitom, jak již víme, nemalou část immatrikulovaných studentů na německých univerzitách tvořili posluchači sousedních zemí.

Při srovnání obou čísel nesmíme dále ztrácet ze zřetele, že mnozí studenti vystřídali universit několik a všude se dali zapsat, aby mohli využívat výhod, jež immatrikulace poskytovala. Setkáme se dokonce s případy, že český student v krátké době se dal zapsat na čtyřech i více univerzitách. Platí to zvláště pro příslušníky šlechty, kteří je výjimečně setrvali na jednom vysokém učení. Oldřich z Kounic studoval např. 1585 v Altdorfu, 1586 v Heidelbergu, o rok později v Orleansu a konečně 1588 v Sieně, kde se však nedal zapsat. Podobně hrabě Jeroným Šlik po krátkém studiu v Praze zakotvil na pět let v Lipsku, odtud se odebral na rok do Marburku, 1579 byl v Oxfordu, 1580 v Ženevě a svá studia zakončil ve Wittenberku.²⁴⁾ Na jiných příkladech bychom podobně mohli ilustrovat, že z jedné university na druhou přecházeli i nešlechtici, třebaže v menší míře, neboť peregrinatio academica se postupně stávalo záležitostí zámožnějších jednotlivců.²⁵⁾

Dále je třeba vzít v úvahu, že jen velmi málo našich studentů zakončilo svá studia v cizině bakalářským nebo mistrovským gradem.²⁶⁾ Přibližnou představu o tom, kolik studentů z českých zemí dosáhlo jednoho z obou gradů, můžeme si učinit na příkladu Lipska, kde vedle matriky máme až do roku 1599 i údaje o promocích.²⁷⁾ V letech 1433/1552 studovalo v Lipsku 966 studentů z Čech a Moravy. Z toho jen 247 studentů získalo bakalářský grad (25,67 %) a 31 grad mistrovský (3,09 %). Percentuálně

²²⁾ Eulenburg, cit. pr. str. 119/20.

²³⁾ Němečtí studenti dávali v této době přednost Bologni. Zatímco v l. 1450/99 zde studovalo ročně průměrně 14 studentů, v letech 1573/1601 již 84. Srv. Eulenburg, cit. pr. str. 122, pozn. 1., A. Luschin v. Ebengreuth, str. 5.

²⁴⁾ Poučný v tomto ohledu je článek J. Polišenského, K politické činnosti Jana Jesenského — Jessenia, HUCP, 1961, 2, str. 87/128, kde podrobně zachyceno studium Jessenia na zahraničních univerzitách.

²⁵⁾ V souvislosti s tím jak se měnila představa ideálního šlechtice pod vlivem italského a francouzského prostředí, stávalo se cestování a návštěva zahraničních universit součástí výchovy mladého feudála, případně zámožného patricie. Srv. J. H. Hexter, The Education of the Aristocracy in the Renaissance, The Journal of the Mod. History, 22, 1950, str. 1/20.

²⁶⁾ Jak již bylo naznačeno, činil počet gradovaných na německých univerzitách zřídka více než jednu čtvrtinu z celkového počtu studentů.

²⁷⁾ Bakalářské a mistrovské promoce studentů z Čech a Moravy uvádí J. V. Šimák v cit. článku podle II. sv. edice G. Ehlera, Die Matrikel der Universität Leipzig, Codex Diplomatarius Saxoniae sv. 17.

odpovídají obě čísla ukazatelům pro celou lipskou universitu.²⁸⁾ Při tom však nesmíme zapomenout, že Lipsko patřilo mezi ústavy, které jsme nazvali „mateřskými“. Na jiných universitách, které byly navštěvovány jen na kratší dobu, byla disproporce mezi počtem zapsaných studentů a počtem graduovaných ještě výraznější. I kdybychom vzali jako průměr pro promoce bakalářské lipských 25 procent a tři procenta pro promoce mistrovské a kromě toho nevzali v úvahu, že mnoho studentů bylo zapsáno na několika universitách, čímž by výchozí číslo bylo podstatně nižší, můžeme předpokládat, že z pražské artistické fakulty vycházelo zhruba 1,5 x více bakalářů a 2 x více mistrů než na všech zahraničních universitách, které jsme měli možnost zkoumat. Toto je důležité, neboť nás opravňuje k soudu, že *pražská universita přes svůj málo utěšený stav měla rozhodující vliv na kvalifikovanou inteligenci v Čechách, vyjímaje ovšem oblasti se silným německým prvkem*. Pro Moravu, jak bylo ukázáno v druhé studii, toto zjištění platí jen omezeně. Na druhé straně nutno ovšem přiznat, že studium našich studentů v cizině mělo velký vliv na šíření humanistických a reformačních idejí i na přenášení nových poznatků ze západu na východ a opačně.²⁹⁾ Kromě toho nelze ztrácet ze zřetele, že z pražské university odcházelo sice více promováných než ze všech zahraničních universit, navštěvovaných studenty z českých zemí, dohromady, avšak skutečný počet studentů, tj. graduovaných i negraduovaných byl v Praze značně nižší. I v tomto případě zůstáváme však pouze u domněnky.

O studiu šlechticů z českých zemí na cizích universitách byly již částečné zmínky u jednotlivých universit. Celkově lze říci, že až do 60. let 16. století tvořili šlechtici jen nepatrnou část z celkového počtu studentů,³⁰⁾ od této doby však jejich počet nepřetržitě vzrůstá a v desetiletí 1603/1612 činil již zhruba jednu třetinu. Ve srovnání s pražskou universitou, na kterou se šlechtici zapisovali jen výjimečně — jak můžeme soudit podle jmen promováných — byl to počet mnohonásobně vyšší. Je ovšem třeba připomenout, že v mnoha případech jde o nobilitované měšťany. Příslušníků vyšší šlechty bylo poměrně málo. Duchovní z českých zemí odcházeli na studia do ciziny zřídka kdy. Celkem se nám podařilo zjistit jen 51 případů.³¹⁾ Mnozí studenti se však mohli nechat vysvětlit později, což dobře nelze zjistit, neboť studium na proslulých

²⁸⁾ Srv. Eulenburg, cit. pr., Anhang IV., Zahl der Promotionen.
²⁹⁾ Srv. J. Mall, Universitäten als Kulturvermittler zwischen Abendland und Ost-europa in der Zeit des Humanismus, der Reformation und Gegenreformation, XI. Congrès int. des Sciences Hist., Résumé des Com., Uppsala 1960 str. 225/7, který však akcentuje jen vlivy západu na východ.
³⁰⁾ Pro období 1433/1500 jsme zjistili na zahraničních universitách 27 příslušníků šlechtických rodů z Čech a Moravy, zatímco ve stejné době studovalo jen ve Vídni 708 posluchačů z českých zemí.
³¹⁾ Srv. tabulku níže!

theologických a právnických učeních zůstávalo stále jedním z předpokladů vyšší církevní kariéry.³²⁾ Souhrnný přehled o studiu šlechticů a duchovních z českých zemí na zahraničních universitách podává následující tabulka (F — feudálové, D — duchovní).

	1433— 1560		1501— 1525		1526— 1550		1551— 1575		1571— 1600		1601— 1622		Celkem	
	F	D	F	D	F	D	F	D	F	D	F	D	F	D
	Altdorf	—	—	—	—	—	—	—	—	52	—	68	—	120
Basilej	—	—	—	—	—	—	5	—	23	—	35	—	63	—
Bologna	9	7	5	2	2	—	2	—	—	—	—	—	18	9
Heidelberg	—	—	—	—	—	—	4	—	26	—	25	—	55	—
Ingolstadt	2	2	1	—	4	—	10	—	22	3	19	—	61	5
Lipsko	12	3	10	6	4	1	5	—	40	2	37	—	108	12
Orleans	—	1	—	—	1	—	7	—	15	—	36	—	59	1
Wittenberk	—	—	3	—	7	—	42	—	21	—	22	—	95	—
Ostatní university	4	2	1	4	6	5	15	13	44	—	77	—	147	24

Pokud jde o lokální původ studentů z českých zemí, kteří se dali zapsat na zahraniční university, byli jsme nuceni pro velké množství inskripcí zvolit metodu výběrových sond. Povšechně jsme teritoriální oblasti významnějších universit naznačili již výše. Pro konkrétní zjištění jsme zvolili pět měst. Prahu jako největší a nejdůležitější město českých zemí, Cheb jako typické velké město německé, Žatec, Klatovy a Chrudim pro velký počet studentů, které tato města vysílala na pražskou universitu. Kromě toho jsme poslední tři města volili záměrně z různých krajů Čech. Z moravských měst jsme nezvolili žádné vzhledem k nízkému počtu studentů z Moravy, kteří přicházeli na studia do Prahy. Výsledky našeho zkoumání opět nejlépe ukáže tabulka:

	1433— 1450		1451— 1475		1476— 1500		1501— 1525		1526— 1550		1551— 1575		1576— 1600		1601— 1622		Celkem	
	P	C	P	C	P	C	P	C	P	C	P	C	P	C	P	C	P	C
	Cheb	1	30	—	76	—	69	—	71	—	38	—	78	—	69	—	50	1
Klatovy	3	—	10	—	3	—	6	—	8	1	2	11	3	9	1	52	7	—
Chrudim	—	—	8	—	5	—	10	—	13	4	12	3	10	1	3	—	61	8
Žatec	2	—	7	—	7	—	16	—	9	2	13	2	17	5	6	4	77	13
Praha	11	12	16	3	19	13	41	23	36	39	36	34	47	66	23	77	229	267
	Celkem																420	770

P — promování studenti na pražské universitě
 C — studenti zapsaní na universitách v cizině

U Chebu překvapuje celkový počet studentů, což je částečně způsobeno tím, že u ostatních měst, jejichž studenti studovali převážně v Praze, známe jen počty na pražské universitě promováných a nikoli zapsaných stu-

³²⁾ Ze 4368 studentů, kteří byli zapsáni v l. 1289/1562 jako členové německého národa v Bologni, stal se každý 31. biskupem (!). Srv. A. Luschin v. Ebengreuth, cit. pr. str. 50.

dentů. Skutečný počet klatovských, chrudimských, žateckých i pražských studentů byl tedy nejméně o 150 % vyšší. Z tabulky je dále zjevné, že chebští studenti naprosto pražské učení ignorovali. Vysoký počet pražských studentů v cizině je ovlivněn tím, že většina z nich byla německé národnosti, pokud lze ovšem soudit jen na základě německých příjmení v matričních zápisech.

Ze Žatce studenti odcházeli nejčastěji do Lipska a Wittenberka, o jednom máme doklad v Heidelbergu, Herbornu a Altdorfu. Chrudimští studenti byli zapsáni ve Wittenberku, Vídni a Lipsku, klatovští v Altdorfu, ve Wittenberku a Lipsku. Přehled pražských a chebských studentů na zahraničních universitách podává tabulka VI. v příloze. Na první pohled je z ní zřejmé, že pravidelně byla navštěvována studenty z obou měst jen universita v Lipsku, ve Vídni a Wittenberku. Porovnáním návštěvnosti Lipska si znovu můžeme ověřit, jak termín „mateřská universita“ je přílehlavý pro studenty z Chebu, kterých sem přišlo studovat 3 x více než z Prahy.³³⁾ Z Chebu chodili studenti dále do Vídně (77), Wittenberku (56), Erfurtu (21), v 16. století do Ingolstadtu (16) a na sklonku 16. a počátku 17. století do Altdorfu (19). Ostatní university byly navštěvovány chebskými studenty méně, na některých školách pak nejsou vůbec doloženi.³⁴⁾ S výjimkou Erfurtu, kde o pražských studentech není zpráv, docházeli studenti z Prahy navíc i na studia do Oxfordu, Basileje, Ženevy, Orleansu, Giessenu, Greifswaldu a Frankfurtu. V počtu návštěvnosti vede opět Lipsko (91), následuje Wittenberk (34), Altdorf (29) a Heidelberg (16). Celkem máme pražské studenty doloženy na 22 cizích učeních, chebské jen 16.

³³⁾ Přesný poměr je 264:91.

³⁴⁾ V Oxfordu, Basileji, Ženevě, Orleansu, Giessenu, Greifswaldu a Frankfurtu.

BP = bakalářské promoce MP = mistrovské promoce U = učitelé

Rok	BP	MP	U	Rok	BP	MP	U	Rok	BP	MP	U	Rok	BP	MP	U
				1478	6	—	16	1529	—	—	7	1580	41	—	11
				1479	12	—	16	1530	13	4	7	1581	20	—	8
				1480	10	—	18	1531	—	—	7	1582	—	8	6
				1481	11	4	17	1532	13	—	9	1583	28	—	8
				1482	—	—	16	1533	—	—	6	1584	—	11	6
				1483	—	—	17	1534	29	5	7	1585	31	—	10
1433	1	—	?	1484	6	—	17	1535	12	—	7	1586	—	—	?
1434	—	—	?	1485	—	4	16	1536	—	—	9	1587	—	—	?
1435	3	—	12	1486	8	—	17	1537	17	—	9	1588	—	10	?
1436	—	—	12	1487	14	—	16	1538	—	—	9	1589	37	—	?
1437	—	—	12	1488	6	—	16	1539	—	—	9	1590	—	—	?
1438	3	—	12	1489	16	—	15	1540	26	—	8	1591	38	—	7
1439	—	—	12	1490	—	—	14	1541	—	9	8	1592	—	—	?
1440	—	4	14	1491	9	—	14	1542	—	—	9	1593	47	10	?
1441	—	—	15	1492	11	—	14	1543	30	—	9	1594	—	—	?
1442	9	—	14	1493	11	6	17	1544	17	—	9	1595	52	—	?
1443	6	7	15	1494	—	—	15	1545	—	9	8	1596	—	12	?
1444	11	1	18	1495	15	—	17	1546	28	—	10	1597	46	—	?
1445	25	3	22	1496	—	—	15	1547	—	—	9	1598	—	—	?
1446	20	1	24	1497	10	—	14	1548	24	—	9	1599	32	—	9
1447	14	—	24	1498	7	—	13	1549	—	—	9	1600	—	7	10
1448	6	5	25	1499	12	2	13	1550	24	4	7	1601	46	—	10
1449	6	—	17	1500	17	—	13	1551	—	—	7	1602	—	—	9
1450	11	—	17	1501	—	—	13	1552	11	10	7	1603	—	—	10
1451	2	3	18	1502	19	3	12	1553	20	—	9	1604	—	—	8
1452	8	—	17	1503	—	—	12	1554	—	—	8	1605	62	—	8
1453	6	—	20	1504	19	—	12	1555	33	—	9	1606	—	9	9
1454	17	6	18	1505	—	3	12	1556	—	2	8	1607	57	—	8
1455	2	—	15	1506	19	—	13	1557	—	—	8	1608	—	12	8
1456	7	4	21	1507	—	—	12	1558	38	—	7	1609	54	—	8
1457	15	—	18	1508	6	—	13	1559	—	—	8	1610	—	12	10
1458	14	11	19	1509	10	—	12	1560	24	—	6	1611	61	—	8
1459	6	—	22	1510	—	—	11	1561	—	8	7	1612	38	11	10
1460	16	4	21	1511	17	1	12	1562	25	—	8	1613	17	8	?
1461	10	—	21	1512	4	—	11	1563	—	—	7	1614	22	13	?
1462	13	9	23	1513	—	5	11	1564	19	—	8	1615	32	8	?
1463	11	—	22	1514	—	—	11	1565	—	7	7	1616	—	—	?
1464	—	—	21	1515	35	4	11	1566	28	—	6	1617	27	9	?
1465	10	4	17	1516	16	—	11	1567	—	—	9	1618	22	—	?
1466	8	—	15	1517	13	—	12	1568	30	—	9	1619	—	—	?
1467	14	7	16	1518	—	7	12	1569	—	6	8	1620	—	—	?
1468	13	—	15	1519	15	—	11	1570	26	—	8	1621	—	—	?
1469	—	—	13	1520	5	—	12	1571	15	—	7	1622	—	—	?
1470	5	6	18	1521	17	—	10	1572	—	7	7				
1471	—	—	17	1522	10	5	11	1573	21	—	8				
1472	9	—	16	1523	19	—	10	1574	—	—	8				
1473	—	—	14	1524	8	6	8	1575	37	—	8				
1474	11	—	14	1525	—	—	9	1576	—	8	7				
1475	—	4	14	1526	13	—	8	1577	28	—	12				
1476	14	—	15	1527	—	—	9	1578	20	—	9				
1477	—	—	15	1528	24	—	9	1579	—	8	8				

Srovnávací tabulka BP = bakalářské promoce MP = mistrovské promoce

Desetiletí	Praha Karolinum		Praha Klementinum		Heidelberg		Lipsko		Roztoky		Tübingen		Basilej		Kolín n. R.		Wittenberg		Frankfurt		Mohuč	
	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP	BP	MP
1433 -- 1442	16	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1443 -- 1452	109	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1453 -- 1462	106	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1463 -- 1472	70	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1473 -- 1482	64	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1483 -- 1492	70	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1493 -- 1502	91	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1503 -- 1512	75	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1513 -- 1522	111	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1523 -- 1532	90	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1533 -- 1542	84	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1543 -- 1552	134	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1553 -- 1562	140	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1563 -- 1572	118	20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1573 -- 1582	167	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1583 -- 1592	154	21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1593 -- 1602	223	29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1603 -- 1612	272	44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1613 -- 1622	120	38	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	2214	356	173	101	—	1993	10814	1670	3274	1729	7259	4020	2078	775	4085	1878	1810	1807	672	106	252	201
Roční průměr	11,65	1,87	6,92	2,65	—	10,48	83,18	12,84	25,8	91	48,39	28,8	12,98	4,81	81,7	37,56	36,2	30,11	16,8	26,5	12,6	10,05

III. POČET GRADUOVANÝCH NA PRAŽSKÉ UNIVERZITĚ Z KRÁLOVSKÝCH MĚST V ČECHÁCH
V LETECH 1433/1618

	1433 1450	1451 1475	1476 1500	1501 1525	1526 1550	1551 1575	1576 1600	1601 1618	1433 1618	% Čechy	% k. m.
Praha	11	16	19	41	36	36	47	23	229	11,31	17,86
Žatec	2	7	7	16	9	13	17	6	77	3,80	6,00
Kutná Hora	2	5	8	6	8	8	7	21	65	3,21	5,97
Písek	—	2	1	14	11	16	11	8	63	3,11	4,91
Chrudim	—	8	5	10	13	12	10	3	61	3,01	4,75
Hradec Král.	1	14	7	11	5	4	7	11	60	2,96	4,68
Klatovy	3	10	3	6	8	2	11	9	52	2,57	4,05
Vodňany	—	—	1	3	6	11	11	13	45	2,22	3,51
Tábor	1	4	2	7	8	8	4	9	—	2,12	3,35
Čáslav	2	3	3	2	1	5	13	14	43	2,12	3,35
Mýto Vysoké	—	7	4	4	6	8	7	3	39	1,92	3,04
Stříbro	—	5	2	6	5	9	2	10	39	1,92	3,04
Sušice	—	4	—	2	2	2	14	14	38	1,87	2,95
Litoměřice	2	1	1	10	3	9	6	4	36	1,77	2,81
Kouřim	—	2	8	6	4	3	5	7	35	1,73	2,73
Louny	2	1	—	3	3	7	6	3	30	1,48	2,34
Domažlice	2	3	1	5	2	1	6	9	29	1,43	2,26
Rakovník	—	—	1	5	2	6	10	5	29	1,43	2,26
Slaný	1	4	1	1	7	3	5	7	29	1,43	2,26
Dvůr Králové	—	2	1	2	4	8	1	26	1,28	2,02	
Beroun	—	—	2	5	3	3	2	10	25	1,23	2,02
Nymburk	—	—	2	3	6	5	4	5	25	1,23	2,02
Bydžov Nový	2	3	1	—	2	7	4	4	23	1,13	1,79
Brod Německý	—	—	1	3	—	1	7	10	22	1,08	1,74
Kolín	—	—	1	4	5	4	4	4	22	1,08	1,74
Mělník	—	2	6	1	—	3	—	3	15	0,74	1,24
Rokycany	1	1	1	2	1	4	2	2	14	0,69	1,09
Brod Český	—	—	3	1	—	—	1	8	13	0,64	1,01
Jaroměř	—	—	1	—	—	—	6	5	12	0,59	0,93
Polička	—	—	—	—	—	—	4	4	8	0,44	0,62
Brod (který?)	—	—	1	—	4	2	—	—	7	0,34	0,54
Plzeň	1	1	—	—	1	4	—	—	7	0,34	0,54
Velvary	1	—	—	—	—	—	1	5	7	0,34	0,54
Ústí	—	—	—	1	—	1	—	—	5	0,24	0,39
Budějovice Čes.	1	—	—	—	3	3	—	—	4	0,19	0,31
Kadaň	—	—	—	—	2	—	—	—	2	0,09	0,15
Cheb	1	—	—	—	—	—	—	—	1	0,04	0,07
Trutnov	—	—	—	—	—	—	—	—	1	0,04	0,07
Celkem	36	105	94	180	175	208	242	241	1281		

IV. POČET GRADUOVANÝCH NA PRAŽSKÉ UNIVERSITĚ Z PODDANSKÝCH MĚSTI A MĚSTEČEK V ČECHÁCH V LETECH 1433/1618

	1433 1450	1451 1475	1476 1500	1501 1525	1526 1550	1551 1575	1576 1600	1601 1618	1433 1618	% Čechy	% podd.
Žlutice	1	3	2	7	5	4	4	6	32	1,58	5,74
Pacov	—	6	2	2	7	3	5	6	31	1,53	5,55
Roudnice	—	1	—	4	3	1	6	1	16	0,79	2,87
Strakonice	—	—	—	—	—	1	11	4	16	0,79	2,87
Litomyšl	—	—	1	3	4	2	3	2	15	0,74	2,60
Prachatice	1	—	3	—	1	1	5	4	15	0,74	2,60
Pelhřimov	—	1	4	2	3	2	1	2	15	0,74	2,60
Horažďovice	—	2	2	1	—	3	4	1	13	0,64	2,33
Jičín	—	3	2	—	2	4	1	1	13	0,64	2,33
Skuteč	1	1	2	2	2	1	4	4	13	0,64	2,33
Turnov	—	—	1	3	3	4	1	1	13	0,64	2,33
Hradec Jindřich.	1	3	—	—	1	5	1	1	11	0,54	1,97
Teplice	2	—	1	3	—	2	1	2	11	0,54	1,97
Hořepník	1	5	2	—	—	2	—	—	10	0,49	1,79
Chlumec	—	—	—	—	3	2	1	4	10	0,49	1,79
Ledeč	2	3	—	2	2	—	—	—	9	0,44	1,61
Netolice	—	—	—	—	—	3	3	3	9	0,44	1,61
Příbram	—	1	1	—	2	1	—	4	9	0,44	1,61
Sedlčany	—	1	2	—	1	4	—	1	9	0,44	1,61
Boleslav Ml.	—	2	1	1	—	1	1	3	9	0,44	1,61
Volyně	—	1	—	—	1	2	3	1	8	0,39	1,31
Benešov	1	1	1	2	1	—	—	1	7	0,34	1,17
Choceň	2	—	2	—	—	—	2	1	7	0,34	1,17
Poděbrady	—	—	—	—	—	1	2	4	7	0,34	1,17
Soběslav	2	—	1	—	1	1	2	—	7	0,34	1,17
Vlašim	—	3	1	1	1	1	—	—	7	0,34	1,17
Bohdaneč	—	—	—	—	—	1	3	2	6	0,29	1,03
Bystřice	—	2	—	1	—	1	—	2	6	0,29	1,03
Hořice	—	1	1	1	1	1	—	1	6	0,29	1,03
Chotěboř	—	—	—	—	2	1	—	2	6	0,29	1,03
Kralovice	—	1	—	—	—	—	3	2	6	0,29	1,03
Kostelec	1	—	1	1	—	2	—	1	6	0,29	1,03
Městec Heřm.	—	—	—	—	—	3	—	1	6	0,29	1,03
Polná	1	—	1	1	—	—	3	—	6	0,29	1,03
Týn n/Vlt.	—	3	—	—	—	—	—	3	6	0,29	1,03
Žebrák	—	2	1	—	—	—	1	2	6	0,29	1,03
4 místa à 5 grad. ¹⁾	—	—	2	3	3	5	6	1	20		
14 míst à 4 grad. ²⁾	4	3	3	6	4	7	17	12	56		
12 míst à 3 grad. ³⁾	—	2	4	4	2	5	11	8	36		
16 míst à 2 grad. ⁴⁾	7	4	—	—	3	6	4	8	32		
32 míst à 1 grad.	—	6	2	4	3	3	6	8	32		
Celkem	27	61	46	54	58	83	118	111	558		

¹⁾ Po 5 bakalářích měla tato místa: Blovice, Kaňk, Nepomuk a Rožďalovice.

²⁾ Po 4 bakalářích měla tato místa: Bělá, Budyně, Častolovice, Černovice, Hlinsko, Hořovice, Hradiště, Humpolec, Chýnov, Kladruhy, Přelouč, Pardubice, Třeboň a Česká Třebová.

³⁾ Po 3 bakalářích měla tato místa: Čechtice, Kamenice, Lomnice, Miličín, Mšeno, Náchod, Načeradec, Přestice, Rychnov, Třebechovice, Nový Knín a Úterý.

⁴⁾ Po 2 bakalářích měla tato místa: Bavorov, Bílina, Blatná, Brandýs, Jistebnice, Kopidlo, Rábí, Opočno, Mníšek, Mirotice, Lysá, Hošťka, Sezemice, Solnice, Stráž a Teplá.

V. IMATRIKULOVANÍ STUDENTI Z ČECH A MORAVY NA ZAHRAANIČNÍCH UNIVERSITÁCH V LETECH 1433/1622

Desetiletí	Wittenberg	Heidelberg	Erfurt	Roztoky	Lipsko	Videň	Frankfurt n. M.	Marburg	Strasburk	Tübingen	Glessen	Greifswald	Herborn	Orleans	Angers	Bourges	Montpellier	Aldorf	Dillingen	Freiburg i Br.	Ingolstadt	Královec	Zeneva	Basilej	Krakov	Bologna	Oxford	Rim	Padova
1433—1442	—	—	—	—	25	128	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1443—1452	—	—	6	—	32	162	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1453—1462	—	—	7	—	60	111	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1463—1472	—	—	6	—	71	84	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1473—1482	—	—	13	—	68	79	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1483—1492	—	—	7	—	109	52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1493—1502	—	—	2	—	125	123	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1503—1512	—	—	4	—	133	144	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1513—1522	—	—	4	—	99	198	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1523—1532	—	—	2	—	60	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1533—1542	—	—	2	—	80	50	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1543—1552	—	—	2	—	102	69	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1553—1562	—	—	2	—	77	72	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1563—1572	—	—	7	—	136	46	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1573—1582	—	—	1	—	6	119	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1583—1592	—	—	47	—	2	177	—	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1593—1602	—	—	—	—	2	178	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1603—1612	—	—	—	—	2	154	—	34	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1613—1622	—	—	2	—	6	154	—	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Celkem	961	146	65	24	2043	1349	168	94	6	48	12	4	54	79	7	2	2	301	55	18	112	61	21	160	968	51	10	4	15

Jena 1558—1620 : 248
ostatní univerzity : 6.840
celkem : 7.088

	1433—		1451—		1476—		1501—		1526—		1551—		1576—		1601—		celkem	
	1450		1475		1500		1525		1550		1575		1600		1622			
	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch	P	Ch
Wittenberg	—	—	—	—	—	—	3	8	9	7	13	30	7	9	2	2	34	56
Heidelberg	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	3	6	2	10	—	16	8
Erfurt	—	1	—	10	—	5	—	4	—	—	—	—	1	—	—	—	—	21
Lipsko	7	7	2	46	7	44	14	40	21	16	15	32	16	43	9	36	91	264
Frankfurt n. O.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—	6	—
Marburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7	1	7	1
Strasburg	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	1
Giessen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Greiswald	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
Herborn	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	1	10	1
Orleans	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	5	—	8
Aldorf	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	19	12	10	7	29
Dillingen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	6	1	8
Freiburg i. Br.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	4	—	1	—	1	—	1
Ingolstadt	—	—	—	5	—	7	—	2	1	2	—	—	—	1	—	2	—	4
Královec	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	1	—	—	6
Ženeva	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	4
Basilej	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	4	—	7
Krakov	—	—	—	—	4	1	2	1	3	—	1	—	—	—	—	—	—	10
Videň	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Bologna	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Oxford	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Tübingen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2	—	—	—	—	2

К ИСТОРИИ КАРЛОВА УНИВЕРСИТЕТА В ПЕРИОД 1433—1622 ГГ.

Франтишек Шмагел — Мирослав Труц

Резюме

Авторы статьи в трех своих работах занимались статистическим обследованием числа студентов и преподавателей, анализом национального и социального состава обеих этих групп и определением территориальной среды влияния Пражского университета в период 1433—1622 гг., т. е. в период между гуситским революционным движением и временным упразднением самостоятельного Карлова университета.

1. Число студентов и преподавателей карлова университета

Так как в Пражском университете не сохранились ни матрикулы, ни другие данные о числе имматрикуляций о посещаемости вольнослушателей, то главным источником сведений послужила т. н. Liber desanorum, содержащая записи о присуждении ученых степеней до 1585 года и деканатные акты при отдельных коллегиях в последующий период. За весь период 1433—1622 гг. в Карловом университете было присуждено 2214 ученых степеней бакалавров и 356 ученых степеней магистров. Кривая бакалавров, несмотря на небольшое падение, в период 1463—1512 гг. и 1523—1542 гг. обнаруживает отчетливую тенденцию к повышению и кульминирует в десятилетия до событий на Белой Горе. Кривая магистров обнаруживает частые отклонения, причем относительное повышение наблюдается лишь за последнее тридцатилетие (см. табл. 1).

Бытовое обеспечение студентов оказывало непосредственное влияние на посещаемость школы студентами. Вместимость пражских коллегимов в течение всего исследованного периода превышала потребности. Равным образом и плата за правоучение и экзамены не была выше, чем в других школах. С этой стороны ничто не препятствовало тому, чтобы Пражский университет по числу студентов не уступал другим крупным зарубежным школам. На сравнительно низкую посещаемость Карлова университета — точные данные об имматрикуляции и вольнослушателях отсутствуют — влияние оказывал прежде всего утраквистский характер школы. Студенты из католических областей Чехии и Моравии практически были лишены возможности обучаться в Праге. Помимо этого Пражский университет в те времена имел лишь т. н. артистический факультет, так что студенты, желавшие получить иное высшее образование обучались за-границей. Далее ввиду того, что в Праге вплоть до рудольфинского периода не было какой-либо выдающейся педагогической или ученой фигуры международного формата, то артистический факультет как с педагогической стороны, так и по научному уровню преподавателей был вялым и консервативным. Приближенное число студентов можно установить лишь за десятилетие 1599—1609 гг. В то время в Праге обучалось 40—45 студентов в год. Однако, общее число имматрикулированных студентов достигало нескольких сотен, так как в матрикул вносились и учащиеся городских низших школ. Число же преподавателей можно было установить почти за весь исследуемый период. В 15 веке число преподавателей было значительно высоко, в некоторые годы оно достигало 20 и более. С начала 16 века их число стабилизировалось на уровне 12 и с небольшими отклонениями оставалось неизменным до 1622 года.

Сравнение величины Карлова университета с иностранными университетами можно провести лишь по линии сопоставления числа бакалавров и магистров (ср. табл. 2). По сравнению с другими университетами в Карловом университете не обнаруживается крупного падения числа присужденных ученых степеней в начале реформации. По числу присужденных ученых степеней Пражский Карлов университет был во много раз превзойден университетами в Лейпциге, Тюбингене и в Кельне на Рейне. В других университетах проявились отклонения, так что общая картина часто изменялась. В Пражском Университете часто поражает низкое число присужденных магистерских степеней даже в те периоды, когда число присужденных бакалаврских степеней в Праге превышало такое же число в других университетах. В определенные периоды Пражский университет по числу присужденных бакалаврских степеней превзошел даже такие известные школы как Виттенбергский университет (1543—1562 гг.), Базельский (1513—1622 гг.), Ростокский (1513—1622 гг.), Майнцкий (1593—1602 гг.). Это однако несколько не умаляет тот факт, что Карлов университет в течение почти всего исследуемого периода относится к числу университетов с малым числом студентов и лишь в некоторых отрезках времени приближался к университетам средней величины.

2. Региональное и социальное происхождение студентов и преподавателей

Результаты систематического обследования регионального происхождения лиц, получивших ученые степени в Пражском университете с полной убедительностью показывает, что круг их деятельности в этот период почти полностью ограничивался территорией Чехии и что их влияние в прочих областях чешского языка Чешской кроны было незначительно. Странный и убедительный этот результат в особенности для Моравии, где тогда считались с гораздо более значительным влиянием Пражского университета. Из общего числа 2263 человек, получивших ученые степени (это число превышает число бакалавров, так как при обследовании к бакалаврам были отнесены также и те магистры Пражского университета, которые получили бакалаврскую степень не в Праге, а в другом универси-

гете 2023 человек происходило из населения Чешского королевства, что представляет 90 % всех окончивших университет вообще. Число «чужеземных» студентов, т. е. жителей Моравии, Силезии, венгров и поляков составляло в общем лишь 8,5 %, причем доля жителей Моравии в общем числе получивших ученые степени составляла 4,7 %; помимо этого следует сказать, что существенная часть этих жителей Моравии происходила из моравско-чешских пограничных областей. Почти все немцы и поляки в Праге обучались в короткий период реставрации, число студентов, происходящих из родственных по языку областей Силезии и Венгрии, начиная с половины 16 века равномерно увеличивалось (см. табл. на стр. 19).

Наиболее крупной, на территории Чешского королевства группой лиц, получивших ученые степени являлись выходцы из королевских городов (из 2022 чешских студентов таких было 1281, что составляло почти 63 %); дальнейшей группой являлись выходцы из ленных городов и местечек, принадлежавших различным феодалам в числе лишь 548 бакалавров (т. е. почти 27 %), в то время как доля социально наиболее слабых — сыновей сельских крепостных — в общем числе чешских бакалавров составляла неполные две сотни, т. е. 9 % от общего числа лиц, получивших ученые степени. Эти факты вполне убедительно подтверждают выкристаллизованный городской характер Пражского университета в период, который был лишь мало нарушен наличием примерно одной десятой студентов — сельских выходцев; на такой характер не могло оказывать никакого влияния наличие нескольких представителей дворянских семейств, принадлежащих к высшему общественному слою феодального государства. Соотношение между этими отдельными общественными группами в течение всего периода изменялось. Однако характерным моментом здесь является то, что это соотношение непосредственно после гуситских войн осталась наиболее выравненным, когда на королевские города приходилось лишь примерно 43 %, получивших ученые степени, на ленные города — 32 %, а на население крепостных сел — 24 %. Наиболее благоприятным периодом для общественно наивысшего слоя была первая четверть 16 века, так как в это время доля получивших ученые степени выходцев из королевских городов составляла почти 73 %, доля выходцев из ленных городов — 21 % и доля сельского населения лишь 5 %. В общем можно сказать, что число студентов — выходцев из сел повышалось не пропорционально числу получивших ученые степени, а оставалось всегда позади за ним; заметное улучшение наступило непосредственно перед событиями на Белой горе, когда число таких лиц составляло уже 12 % от общего числа получивших ученые степени.

Состояние источников и результаты проведенных исследований, касающихся социального состава населения чешских городов не позволили установить долю отдельных слоев городского населения даже в рядах наиболее крупной группы лиц, получивших ученые степени, т. е. бакалавров — выходцев из королевских городов. Здесь авторы были вынуждены ограничиться выборками (Кутна Гора, Градец Кралов, Писек, Клатовы, Табор, Пельгржимов), показавшими, что лишь примерно у 40 % получивших ученые степени можно установить экономическое положение семейств, из которых они происходили. Примерно половину этого числа, т. е. 20 % бакалавров можно отнести к наиболее богатым семействам приведенных выше городов, другая половина может быть отнесена к среднезажиточным семействам. Сведения о зажиточных и наиболее зажиточных слоях городского населения, которые и находились в распоряжении авторов, были лучше, так что можно сказать, что доля экономически наиболее сильных семейств в воспитании интеллигенции добелогорского периода нам в общем точно известна, и что она не превышала примерно 25 % от числа всех городских студентов. Сведения о семействах средней зажиточности в источниках более скудны, так что таким образом можно считать, что значительная часть 60 %-ой неустановленной группы бакалавров, относится именно к этой группе, и что только меньшая часть этой

60 %-ой группы относится к незажиточным семействам или даже к городской бедноте. Можно также предполагать, что аналогичное положение создалось и для получивших ученые степени — выходцев из ленных городов (некоторые из этих городов впрочем значительно походили на королевские города), с другой стороны нельзя, собственно, ничего сказать о бакалаврах — выходцах из сел.

Региональное распределение лиц, получивших ученые степени лучше всего отражают таблицы (3 и 4) и карта. Таким образом можно сказать, что влияние Пражского университета в Чехии не проникало в области городов с немецким и католическим населением. Оттуда притекала лишь незначительная часть, несомненно, чешских, в более древнем периоде также не католических представителей меньшинств, напр. Чешске Будейовице, Кадань, усти, Трутнов. В общем бросается в глаза исключительно сильная доля жителей областей югозападной и восточной Чехии и поражает также высокая процентная доля жителей ленных городов Жлутиче и Пацов в общем числе лиц, получивших ученые степени. О получивших ученые степени — выходцах из сел нельзя сказать ничего другого; и в самом деле часть сел не поддается точной локализации; локализовать можно два или более населенных пункта в Чехии, так как места рождения лиц, получивших ученые степени часто сливаются с крупными культурными центрами, расположенным вблизи от городов с высоким числом собственных бакалавров.

Что касается состава преподавательских коллегий университета в этот период, то авторы установили значительное соответствие структуре лиц получивших ученые степени по признаку регионального и социального происхождения. Известное отклонение заключается в том, что в качестве преподавателей фигурируют по большей мере представители средней группы, т. е. выходцы из ленных городов и местечек.

3. Чешские студенты в заграничных университетах

Небольшое число заграничных студентов в Праге находится в резком противоречии с крупным числом студентов из чешских земель, обучавшихся в заграничных университетах. За-границу для получения образования отправлялись прежде всего студенты из пограничных областей, где проживало значительное количество немецкого населения, а также студенты из чисто католических областей. Помимо этого, увеличение числа желающих обучаться в заграничных университетах было связано с распространением в те времена т. н. peregrinatio academica, которое во второй половине 16 века сделалось массовым явлением. Начиная с тридцатых годов 16 века крупные реформационные университеты в соседних странах заманивали чешских студентов. Пражский т. н. артистический факультет с ними не мог соперничать. Авторы настоящей статьи занимались лишь общей посещаемостью заграничных университетов, а не общей проблематикой peregrinatio academica.

По признаку посещаемости университетов чешскими студентами, заграничные университеты могут быть разбиты на три следующие группы:

- а) университеты с наиболее высокой ежегодной посещаемостью крупных групп чешских студентов: Лейпциг (2043), Вена (1349), Виттенберг (961), Краков (968);
- б) университеты со средней, но регулярной посещаемостью: Альтдорф (301), Иена (248), Франкфурт н. Одере (168), Базель (160), Гейдельберг (146), Ингольштадт (112), Марбург (94), Орлеанс (79), Эрфурт (65), Кенигсберг (61), Диллинген (55), Херборн (54), Тюбинген (48);
- в) университеты, посещаемые студентами из Чехии и Моравии нерегулярно и в отдельных случаях: Росток (24), Женева (21), Фрейбург (18), Гиссен (12), Оксфорд (10), Анжер (7), Спассбург (6), Рим (4), Грейфсвальд (4), Бурж (2), Монпелье (2). Общее число чешских студентов за рубежом (7088), хотя и высоко, однако не следует забывать, что многие студенты прошли через несколько университетов и всюду были имматрикули-

рованы. Нередки случаи, когда чешские студенты в течение короткого времени были имматрикулированы в четырех и более университетах. Лишь весьма незначительное число студентов заканчивало свое образование за-границей получением бакалаврской или магистерской степени. Среди 969 студентов из чешских земель, обучавшихся в период 1433—1522 г. в лейпцигском университете лишь 247 студентов получили бакалаврскую степень (25,67 %) и 31 — степень магистра (3,09); в других университетах и того менее. Таким образом Пражский университет выпускал примерно в два раза больше бакалавров и в два с половиной раза больше магистров, чем все вместе взятые заграничные университеты, в которых согласно имеющимся источникам обучались студенты из чешских земель. На основании этого факта авторы вправе утверждать, что Пражский университет несмотря на свое тогдашнее незавидное положение имел решающее значение в деле воспитания квалифицированной интеллигенции в преобладающей части Чехии и в известной части Моравии.

Преобладающее большинство студентов, обучавшихся за границей, происходило из королевских и ленных городов. Вплоть до шестидесятых годов 16 века студенты из дворянской среды составляли лишь незначительную часть общего числа студентов. Однако же начиная с этого периода их доля неуклонно возрастала и в десятилетие 1603—1612 уже достигала одной трети всего числа студентов. Духовное образование за-границей привлекало студентов лишь в исключительных случаях. В общем удалось установить лишь 51 таких случая. Что касается регионального происхождения студентов, то авторы ограничились обследованием пяти городов. Из таблицы на стр. . . . следует, что студенты из г. Хеб обучались исключительно в немецких университетах. Высокое число пражских студентов объясняется тем, что в табл. включены преимущественно студенты немецкой национальности. Города средних размеров (Клатовы, Хрудим, Жатец) отправляли студентов за-границу лишь в исключительных случаях, отдавая предпочтение Пражскому университету.

STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER KARLS-UNIVERSITÄT IN DEN JAHREN 1433-1622

FRANTIŠEK ŠMAHEL — MIROSLAV TRUC

Zusammenfassung

In drei Studien beschäftigen sich die Autoren mit der statistischen Feststellung der Anzahl der Studenten und Lehrer, der nationalen und sozialen Analyse dieser beiden Gruppen und der territorialen Sphäre der Prager Universität in den Jahren 1433—1622, d. h. in der Zeit zwischen der hussitischen revolutionären Bewegung und dem zeitweiligen Untergang der selbständigen Karls Universität.

I. ANZAHL DER STUDENTEN UND LEHRER DER KARLS-UNIVERSITÄT

Da sich keine Matriken der Prager Universität und andere Verzeichnisse über die Anzahl der Immatrikulationen und der Frequenz erhalten haben, bleibt als einzige Quelle das sogenannte Liber decanorum mit den Verzeichnissen der Promotionen bis zum Jahre 1585 und die Dekanakten der einzelnen Fakultäten aus den darauf folgenden Jahren. In den Jahren 1433—1622 promovierten 2214 Bakkalaurei und 356 Meister auf der Karls Universität. Die Kurve der Promotionen der Bakkalaurei verzeichnet eine Senkung in den Jahren 1463—1512, hat eine sichtbar steigende Tendenz und erreicht den Höhepunkt in dem Dezennium vor der Schlacht am Weissen Berg. Die Kurve der

Promotionen der Meister zeigt häufige Schwankungen und verzeichnet einen verhältnismässigen Aufstieg nur in den letzten dreissig Jahren (vgl. Tab. I.).

Die Sorgfalt um die Studenten hatte einen direkten Einfluss auf die Frequenz der Studenten. Die Kapazität der Prager Kollegien war, die ganze untersuchte Periode hindurch, grösser, als es nötig war. Auch waren die Gehälter und Taxen in Prag nicht höher als anderswo. Hier gab es keine Hindernisse, dass sich die Prager Universität mit ihrer Anzahl der Studenten anderen grossen ausländischen Hochschulen ausgleicht. Die verhältnismässig niedrige Frequenz der Karls Universität — genaue Angaben über Immatrikulation und Frequenz können nie festgestellt werden — wurde vor allem durch den Kalixtiner Charakter der Schule beeinflusst. Studenten aus katholischen Gebieten Böhmens und Mährens waren dadurch der Möglichkeit beraubt, in Prag zu studieren. Die Prager Universität beschränkte sich in dieser Zeit nur auf die Fakultät der schönen Künste, so dass die Studenten, welche eine höhere Ausbildung anstrebten, in das Ausland gingen. Ausserdem gab es in Prag bis zur Rudolphinischen Zeit keine hervorragendere pädagogische oder wissenschaftliche Persönlichkeit eines internationalen Formats; die Fakultät der schönen Künste war, was den pädagogischen und wissenschaftlichen Standard der Lehrer anbelangt, energielos und konservativ. Die annähernde Anzahl der Studenten konnte nur für das Dezennium 1599—1609 festgestellt werden. In dieser Zeit studierten in Prag jährlich 40—45 Hörer. Die Gesamtzahl der immatrikulierten Studenten erreichte jedoch einige Hunderte, da in die Matrikel auch die Studenten der niedrigeren Stadtschulen eingeschrieben wurden. Die Anzahl der Lehrkräfte kann dagegen fast für die ganze untersuchte Periode festgestellt werden. Im 15. Jahrhundert war die Anzahl der Lehrer bedeutend hoch, in einigen Jahren erreichte sie 20 oder auch mehr. Vom Beginn des 16. Jahrhunderts stabilisierte sich die Anzahl auf 12 und mit kleineren Schwankungen erhielt sie sich bis zum Jahr 1622.

Der Vergleich der Grösse der Karls Universität mit ausländischen Universitäten kann nur nach der Linie des Vergleichs der Promotionen der Bakkalaurei und Meister (vgl. Tab. II.) durchgeführt werden. Die Karls Universität zeigt keinen grossen Abstieg in der Zahl der Promotionen zu Beginn der Reformation. Was die Zahl der Promotionen anbelangt, so war sie viel höher auf den Universitäten in Leipzig, Tübingen und Köln a. R. als auf dem Prager Karolinum. Andere Universitäten zeigen Schwankungen, so dass das Endresultat oft verändert ist. Ueberraschend ist die niedrige Zahl der Promotionen der Meister auf der Prager Universität, auch in den Perioden, wo die Zahl der Promotionen der Bakkalaurei viel höher in Prag war als anderswo. In einigen Perioden war die Zahl der Promotionen der Bakkalaurei auf der Prager Universität höher als auf den berühmten Universitäten in Wittenberg (1543—1562), Basel (1513—1622), Rostock (1513—1622) und Mainz (1593—1602). Das ändert selbstverständlich nichts an der Tatsache, dass sich die Karls-Universität fast die ganze untersuchte Periode hindurch in die Kategorie der Universitäten mit einer kleinen Anzahl der Studenten einreichte und sich nur in wenigen Zeitabschnitten den Universitäten der mittleren Grösse näherte.

II. REGIONALE UND SOZIALE HERKUNFT DER STUDENTEN UND LEHRER

Die Ergebnisse der systematischen Untersuchung der regionalen Herkunft der Graduierten auf der Prager Universität zeigen ganz überzeugend, dass der Wirkungskreis der Universität in dieser Zeit fast ausschliesslich auf Böhmen beschränkt und dass ihr Einfluss in den anderen, auch tschechisch sprechenden Gebieten der Böhmisches Krone unbedeutend war. Dieses Ergebnis wirkt auffallend und überraschend in dem Falle Mährens, wo man mit einem bedeutenderen Einfluss der Prager Hochschule

rechnete. Von der Gesamtzahl der 2.263 Graduirten (ihre Anzahl ist höher als die Anzahl der Bakkalaurei, da wir während der Untersuchung zu den Bakkalaurei auch die Meister der Prager Universität zählten, welche das Bakkalaureat anderswo erlangt haben) kamen 2.023 aus dem Gebiet des Böhmisches Königsreichs, d. h. 90 % aller Absolventen überhaupt. Die „ausländischen“ Studenten, d. h. Studenten aus Mähren, Schlesien, Ungarn, Deutschland und Polen zusammen bildeten nur 8,5 %, wobei Mähren mit 4,4 % beitrug. Ausserdem kann auch festgestellt werden, dass die wesentliche Mehrheit dieser Mährer aus mährisch-tschechischem Grenzgebiet kam. Während fast alle Deutschen und Polen in der kurzen Restaurationszeit nach den Hussitenkriegen in Prag studierten, stieg die Anzahl der Studenten aus den sprachverwandten Gebieten von Schlesien und Ungarn gleichmässig von der Hälfte des 16. Jahrhunderts (vgl. Tab. S. 19.).

Die grösste Gruppe unter den Absolventen aus dem Böhmisches Königreich bildeten die, welche ihrer Herkunft nach aus den königlichen Städten stammten (von 2.032 böhmischer Studenten waren 1.281, d. h. fast 63 % aus königlichen Städten); nur 548 Bakkalaurei (d. h. fast 27 %) stammten aus Städten und Städtchen, welche verschiedenen Herrschaften unteren waren. Nur 184 (d. h. 9 %) Studenten gehörten der sozial schwächsten Klasse, es waren Söhne der Dorfuntertanen. Diese Tatsachen beweisen klar den ausgeprägten bürgerlichen Charakter der Prager Universität in diesem Zeitabschnitt, welcher nur schwach durch das Zehntel der Hörer aus den Dörfern gestört wurde und auch nicht von einigen Angehörigen der adeligen Familien, die der höchsten sozialen Klasse des feudalen Staates gehörten, beeinflusst werden konnte. Das Verhältnis zwischen den einzelnen gesellschaftlichen Gruppen blieb nicht dasselbe, sondern zeigte verschiedene Schwankungen.

Charakteristisch ist, dass dieses Verhältnis am ausgeglichensten unmittelbar nach den Hussitenkriegen war, wo die königlichen Städte nur durch 43 %, die Untertansstädte durch 32 %, aber die Dorfuntertanen durch 24 % vertreten waren. Dagegen die günstigste Zeit für die gesellschaftlich am höchsten stehende Klasse war das erste Viertel des 16. Jahrhunderts, da in dieser Zeit der Anteil der königlichen Städte fast 73 %, der Untertansstädte 21 % und der Dörfer nur 5 % der Absolventen betrug. Am Ganzen kann man feststellen, dass die Anzahl der Studenten aus den Dörfern bei weitem nicht proportional zu der Gesamtzahl der Absolventen stieg, sondern immer niedriger blieb. Zu einer Verbesserung der Lage kam es erst unmittelbar vor der Schlacht am Weissen Berg, als diese Graduirten 12 % der Gesamtzahl vorstellten.

Der Stand der Quellschriften und die Ergebnisse der bisherigen Forschung der sozialen Struktur der böhmischen Städte erlaubten nicht, den Anteil der einzelnen Bestandteile der Stadteinwohner nicht einmal bei der grössten Gruppe der Graduirten, d. h. bei den Bakkalaurei aus den königlichen Städten, festzustellen. Die Autoren waren nur auf Sonden beschränkt (Kutná Hora, Hradec Králové, Písek, Klattovy, Tábor, Pelhřimov), welche bewiesen haben, dass nur bei annähernd 40 % der Graduirten die soziale Stellung ihrer Familien festgestellt werden kann. Etwa die Hälfte dieser Zahl (d. h. 20 %) der Bakkalaurei können wir zu den reichsten Familien dieser Städte zählen, die zweite Hälfte gehört zu den mittel bemittelten Familien. Da wir mehr über die vermögenden und die reichsten städtischen Klassen wissen, können wir der Ansicht sein, dass wir den Anteil der sozial stärksten Familien an der Ausbildung der Intelligenz vor der Schlacht am Weissen Berg ganz genau kennen und dass er die 25 % der städtischen Studenten nicht überschritt. Die mittel bemittelten Familien werden in den Urkunden weniger genau verzeichnet und wir können also damit rechnen; dass aus den 60 % der nicht identifizierten Bakkalaurei ein wesentlicher Teil den unvermögenden oder sogar den armen Familien gehört. Man kann gleich-

falls voraussetzen, dass die Lage bei den Graduirten aus den Untertansstädten ähnlich war. Dagegen können wir eigentlich gar nichts über die Bakkalaurei aus den Dörfern sagen.

Die regionale Gruppierung der Graduirten wird auf Tab. III. und IV. und auf der Mappe gezeigt. Man kann also feststellen, dass der Einfluss der Prager Universität in Böhmen in die Gebiete und Städte mit deutscher und katholischer Bevölkerung nicht eingriff. Von dort kam nur ein geringer Teil, der wahrscheinlich der böhmischen und in der früheren Zeit auch der nicht katholischen Minorität gehörte (z. B. von České Budějovice, Kadaň, Ústí, Trutnov). Auffallend wirkt die aussergewöhnlich starke Vertretung der Gebiete in Südwest- und Ostböhmen und überraschend ist auch der hohe Prozentsatz, mit dem sich an der Gesamtzahl die Untertansstädte Žlutice und Pacov beteiligen. Ueber die Graduirten aus den Dörfern kann nichts näheres gesagt werden, da diese Dörfer nicht genau lokalisiert werden können mit der Ausnahme von zwei oder mehreren Orten in Böhmen. Vielleicht nur, dass ihre Geburtsorte meistens in der Nähe der Städte mit einer grossen Anzahl eigener Bakkalaurei lagen und durch diese Lage den grossen Kultureinheiten angehörten.

Ueber die Zusammensetzung des Kollegiums der Universität in dieser Zeit haben die Autoren festgestellt, dass sie im wesentlichen der Struktur der Graduirten entsprach, sowie ihrer regionalen, als auch sozialen Herkunft nach. Eine gewisse Abweichung zeigt sich darin, dass die Lehrkräfte meistens Vertreter der Mittelgruppe, d. h. Gebürtige aus den Untertansstädten und Städtchen waren.

III. BÖHMISCHE STUDENTEN AUF AUSLÄNDISCHEN UNIVERSITÄTEN

Die kleine Anzahl der ausländischen Studenten in Prag steht in scharfem Gegensatz zu der grossen Anzahl der Studenten aus den böhmischen Ländern, welche im Ausland auf den Universitäten studierten. Es waren besonders die Studenten aus den Grenzgebieten mit einem hohen Prozentsatz der deutschen Bevölkerung und aus dem rein katholischen Gebiet, die ins Ausland gingen, um dort zu studieren. Ausserdem hing die Vermehrung der ausländischen Studien mit der sogenannten peregrinatio academica zusammen, die in dieser Zeit sehr verbreitet war und in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts zu einer Massenerscheinung wurde. Von den dreissiger Jahren des 16. Jahrhunderts an wurden die böhmischen Studenten von den grossen Reformationsuniversitäten der benachbarten Länder angelockt. Mit der Bedeutung dieser Universitäten konnte sich die Prager Universität nicht messen. Die Autoren befassen sich in dieser Studie mit der Gesamtfrequenz an den ausländischen Universitäten, nicht mit der gesamten Problematik der peregrinatio academica.

Mit Hinsicht auf die Frequenz der böhmischen Studenten können die ausländischen Universitäten in drei Gruppen eingeteilt werden:

- a) Universitäten mit Hochfrequenz, welche von böhmischen Studenten haufenweise und alljährlich besucht wurden: Leipzig (2343), Wien (1349), Wittenberg (961), Krakau (968).
- b) Universitäten mit einer mittelgrossen, aber regelmässigen Frequenz: Altdorf (301), Jena (248), Frankfurt a. O. (168), Basel (160), Heidelberg (146), Ingolstadt (112), Marburg (94), Orleans (79), Erfurt (65), Königsberg (61), Dillingen (55), Herborn (54), Tübingen (48).
- c) Universitäten mit unregelmässiger Frequenz, nur von einzelnen Studenten aus Böhmen und Mähren besucht: Rostock (24), Genua (21), Freiburg i. Bt. (18), Giessen (12), Oxford (10), Angers (7), Strassburg (6), Rom (4), Greifswald (4), Bourges (2), Montpellier (2).

RANĚ OSVÍCENSKÝ POKUS O REFORMU PRAŽSKÉ UNIVERSITY

ПРОСВЕЩЕННАЯ ПОПЫТКА РЕФОРМИРОВАНИЯ ПРАЖСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
 В 18 ВЕКЕ

VERSUCH UM DIE REFORM DER PRAGER UNIVERSITÄT IN DER ZEIT
 DER FRÜHAUFKLÄRUNG

KAREL KUČERA

Die Gesamtzahl der böhmischen Studenten im Ausland (7.088) ist zwar hoch, wir dürfen aber nicht vergessen, dass viele Studenten mehrere Universitäten besuchten und überall immatrikuliert wurden. Es kommt häufig vor, dass die böhmischen Studenten sich für kurze Zeit in mehrere Hochschulen einschreiben liessen. Nur wenige Studenten beendeten ihre ausländischen Studien mit einem Bakkalaureat oder Meistergrad. Von den 969 Studenten aus den böhmischen Ländern, die in den Jahren 1433—1552 auf der Leipziger Universität studierten, erlangten nur 247 das Bakkalaureat (25,67 %) u. 31 den Meistergrad (3,09 %), anderswo war der Prozentsatz niedriger. Auf der Prager Universität graduierten beiläufig zweimal mehr Bakkalaurei und zweieinhalbmal mehr Meister als auf allen ausländischen Universitäten zusammen. Diese Tatsache berechtigt die Autoren festzustellen, dass trotz ihres unerfreulichen Zustands die Prager Universität eine entscheidende Bedeutung für die Ausbildung qualifizierter Intelligenz in den meisten Gebieten von Böhmen und teilweise auch von Mähren hatte.

Die Mehrheit der Studenten, welche ins Ausland gingen, stammten aus königlichen und Untertansstädten. Bis zu den sechziger Jahren des 16. Jahrhunderts bildeten die adeligen Studenten nur einen geringen Teil der Gesamtzahl; von dieser Zeit an wuchs ihr Anteil an dieser Gesamtzahl unaufhörlich, um in dem Dezennium 1603—1612 schon ein Drittel zu vertreten. Die Geistlichen studierten im Ausland nur ausnahmsweise. Man konnte nur 24 Fälle feststellen. Was die lokale Herkunft der Studenten anbelangt, beschränkten sich die Autoren auf die Untersuchung in 5 Städten. Aus der Tabelle auf Seite 47 geht hervor, dass die Studenten aus Cheb ausschliesslich auf deutschen Universitäten studierten. Die hohe Anzahl der Prager Studenten kann dadurch erklärt werden, dass es überwiegend um die Hörer deutscher Nationalität ging. Die Städte mittlerer Grösse (Klatovy, Chrudim, Zatec) sandten ihre Studenten ins Ausland nur ausnahmsweise und gaben der Prager Universität den Vorzug.

Vymezit kořeny osvícenství na pražské universitě bude ještě dlouho úkol obtížný. Jeho řešení předpokládá nejen rozmnožení literatury myšlenkového vývoje české společnosti na přechodu od feudalismu ke kapitalismu, ale vyžaduje i periodické rozčlenění a s ním spojené terminologické upřesnění vývojového procesu osvícenské ideologie. Po objevných pracích Wintrových a cenné studii Klabouchově¹⁾ je jasné, že v osvícenství nelze spatřovat pouze těsný vývojový předstupeň a skoro doprovodný jev národního obrození, jak bylo dlouho jednostranně šířeno literaturou literárně historickou;²⁾ tento úsek nám dnes představuje pouze kulminální bod osvícenských ideí, které utvořily pevný politický program absolutistického josefinského státu. Do politické praxe prorazili již předtím v období tereziánském, ale jejich méně výrazná stadia můžeme sledovat i v dobách starších. Všechna vytvářejí součást myšlenkového proudu, jenž byl podmíněn rozkladem feudální ekonomiky a počátky manufokturní výroby v druhé polovině 17. století a jehož společným znakem je odpor k protireformačnímu světovému názoru.³⁾

Opoždění společenského vývoje v habsburském soustátí způsobilo, že náznaky tohoto ranného osvícenství nacházíme v českých zemích na rozdíl od světového vývoje poměrně pozdě;⁴⁾ dvojnásob to platí o pro-

¹⁾ E. Winter, Der Josefismus und seine Geschichte, Beiträge zur Geistesgeschichte Oesterreichs 1740-1848, Brno — Mnichov — Vídeň 1943; užíváme tu českého překladu Josefismus a jeho dějiny. Příspěvek k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740-1848, Praha 1944; z dalších prací téhož autora přichází v úvahu: Deutsches Geistesleben im Barock und Aufklärung (ve sborníku Das Sudetendeutschthum, II, Praha 1937, str. 373—417) a jeho studie o Bolzanovi (Bernard Bolzano und sein Kreis, Praha 1934 — český překlad vyšel v Brně 1935. J. Klabouch, Osvícenské právní nauky v českých zemích, Praha 1958.

²⁾ Přehled starší buržoasní literatury přináší A. Pražák, České obrození, Praha 1947, str. 63—110; k novému hodnocení srovnávané Dějiny české literatury II, Praha 1960.

³⁾ Srov. záznam o diskusi k referátu Jiřího Černého, K některým problémům osvícenského filosofického myšlení v Čechách, ve vydaném protokolu konference o dějinách české filosofie v Liblicích r. 1958 (Filosofie v dějinách českého národa, Praha 1958, str. 109 a n.).

⁴⁾ Tamtéž, str. 93.

středí universitním, jež bylo vlivem habsburské vládní tradice dlouho usměřováno v duchu zcela opačném a kde protireformační linie našla mocenskou oporu v jezuitském řádu, pevně usazeném na všech rakouských univerzitách. Nové myšlenkové proudy vnikají do tohoto prostředí od počátku 18. století, na pražské universitě to lze pozorovat především v produkci fakulty právnické,⁵⁾ avšak k definitivnímu zlomení dosavadní nadvlády scholastické metody mohlo na všech univerzitách habsburských zemí dojít teprve zásahy shora, to je novým politickým kursem absolutistického státu, jenž se již zaměřil na podporu manufakturního podnikání a osvícenskými úpravami universitního studia si do budoucna zabezpečuje reformu státní administrativy, posilující jeho nezávislost na vládnoucí třídě. Toto přizpůsobení stavu universit potřebám společenského vývoje, které počalo být uskutečňováno v období vlády Marie Terezie a vyvrcholilo v éře josefinské, navazuje na pokusy starší; otevřené náběhy k reformám universitní soustavy se strany státu lze běžně pozorovat v prvních desetiletích 18. století a v dějinách pražského učení jsou to především reformní návrhy Birelliho, v nichž plasticky poznáváme tendence, uskutečněné později na všech rakouských univerzitách za necelých čtyřicet let van Swietenovými reformami.

Přesto, že jde o významnou epizodu v dějinách naší university, nemůže se vykázat dostatečnou literaturou. První o události pojednal Tomek ve svých stručných universitních dějinách a jeho věcné vylíčení se stalo pramenem pro ostatní badatele; většina z nich podlehla nekritickému přeceňování významu osoby autora reformního plánu a universitní superintendent Peter Theodor Birelli vystupuje v pojetí Svátkově i Denisově jako vzorný vlastenecký patriot, který se ve vrcholném období temna marně snažil zmírnit úpadek starobylé university.⁶⁾ Blíže si všimnout uvedené problematiky je úkolem této stati.

Máme dostatek příčin soudit, že počátek 18. století představuje pro university habsburského soustátí meziobdobí myšlenkového vakua, v němž staré koncepce zanikaly a pro nové nebyly ještě předpoklady. Politicky a nábožensky vrcholí protireformace a fáze druhého nevolnictví, avšak stále silnější kapitalistické vztahy ve vývoji feudální ekonomiky od 17. století ohlašují závěrečné období feudalismu. Scholastika, představující od nástupu protireformace metodický rámec veškerého dobového vě-

⁵⁾ J. Klabouch, c. 1., str. 117 a n.

⁶⁾ W. W. Tomek, *Geschichte der Prager Universität*, Praha 1849, str. 299 a n.; A. Denis, *Čechy po Bílé hoře*, I, Praha 1904, str. 412 a n.; J. Svátek, *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, IV, Praha, str. 173 a n.; z ostatní literatury uvádím V. Novotný, *Universita Karlova v minulosti*, Praha 1922, str. 60–61, V. Vojtíšek, *Karolinum ve vývoji pražské university i v dějinách národních* [Karolinum statek národní, Praha 1934], str. 153, V. Vaněček *Kapitoly o právních dějinách Karlovy university*, 2. vyd., Praha 1946, str. 55.

deckého snažení přestává vyhovovat potřebám společenského vývoje tlačeného vpřed změnami v ekonomické základně a její úpadek se pochopitelně odráží v úrovni široké vzdělávací universitní fronty. Prvenstvím se na tomto stavu podílejí fakulty jezuitské, jejichž studijní systém pamatuje 16. století a vzbuzuje stále menší obdiv probudilejších stoupců státního absolutismu i když se jejich kritiky samozřejmě tříští o výsadní postavení řádu, který stále představuje hlavní ideovou oporu habsburské náboženské politiky. Ne tak přímočarý je stav fakult světských. Neplodností klesající scholastiky jsou poznamenány i ony, avšak volným tempem sem pronikají myšlenky nové zahraniční literatury, které pomáhají narušovat přežívající feudální názory a připravují předpoklady pro řešení krise, do níž universitní studium stále více zapadá. Tuto krizi, která byla staršího data a konec konců důsledkem přizpůsobení universitní soustavy protireformační ideologii si již koncem 17. století uvědomoval absolutistický stát a jeho úřady počaly věnovat universitám více pozornosti. K přímým zásahům měli představitelé státní moci větší příležitost na fakultách světských, podléhajících přímo panovníkovi a od 2. poloviny 17. století tyto zásahy pozorujeme na universitě vídeňské, k níž měla zeměpanská místa cestu nejkratší.⁷⁾

Většina těchto zásahů sleduje odstranění studijních nepořádků a kontrolu učitelské činnosti profesorů, nebo řeší stále se vracející finanční tíseň universitních nadání, ale můžeme mezi nimi pozorovat i pokusy vylepšit vlastní učební proces fakult jak to dokumentují jednání o zřízení nových stolic, nové instrukce apod.⁸⁾ Květnatá barokní fraseologie přitom skrývá utilitaristické cíle za průhledné sentence, z nichž obrat — *Wie die Studia in gutem Stand zuerhalten und die Universtität in mehren Flor gebracht werden* — se v podáních universitě vracel stále.

Na pražskou universitu našla cestu tato fráze a s ní zájem státních úřadů o stav pražského školství teprve v prvních desetiletích 18. stol.⁹⁾ Při jmenování nového profesora právnické fakulty vytýká panovník roku 1710 ostatním profesorům zanedbávání veřejných přednášek na úkor soukromých kolegií a hon po veřejných úřadech, pro něž zanedbávají svou učitelskou činnost.¹⁰⁾ Zároveň nařídil akademickému senátu, aby záležitost osvětlil a prostřednictvím místodržitelství navrhl opatření k nápravě. Profesori právnické fakulty, jimž byla výtka adresována, neprohlédli v dekretu vážné úmysly a protože se ničeho tak neobávali jako zájmu úřadů o universitní hospodářství, odpověděli velmi krotce; poukázali na své nízké platy a stále se tenčící majetek karolinské na-

⁷⁾ Rudolf Kink, *Geschichte der k. Universität zu Wien*, I, Vídeň 1854, str. 218.

⁸⁾ Tamtéž.

⁹⁾ Viz Tomek, l. c., str. 301.

¹⁰⁾ Šlo o ustanovení profesora Zachariáše AM-Ende na stolicí institucí. Na obsah dekretu se odvolává pozdější zpráva místodržitelství z 5. září 1712 SÚA, SM, U 1/1/1.

dace a požadované návrhy obratně zredukovali na návrh stavební úpravy karolinské budovy. V podobném smyslu zněla i odpověď akademickému senátu. Není těžko si představit, že místopředsedství se zdráhalo ukončit akci s tak hubeným výsledkem a proto, místo aby vyjádření university zaslalo do Vídně, zahájilo samo vyšetřující kroky. Otázalo se české komory na stav universitního zboží a vyjádření university zaslalo úředně universitnímu superintendentovi.¹¹⁾

Representant státní moci měl tedy mluvit k problematice, kde se samo-správním představitel akademické korporace napřed vzdali slova a třeba zdůraznit, že podal vysvětlení, které universitní kruhy nečekaly.

Memorandum, jímž P. T. Birelli odpověděl na vyjádření university znamená v dosavadním jednání důležitý obrat. Obsahovalo příliš konkrétních tvrzení a návrhů než aby se nestalo východiskem dalších opatření. Z toho důvodu se s jeho obsahem seznámíme blíže.

Birelli rozdělil své memorandum do tří oddílů podle otázek, jež mu byly položeny v doprovodném dopisu; vedle známé otázky o udržení dobrého stavu studia a rozkvětu university byl tázán na příčiny nedostatečných platů profesorů, špatný stav Karolina a způsob transakce universitních statků, k nimž dala před časem komora souhlas.¹²⁾

Pro poměr universitního superintendenta k universitním orgánům je charakteristické, že nezodpověděl otázku dříve dokud v úvodu neprohlásil, že rektor a akademické úřady se odesláním odpovědi na císařské přání dopustily i porušení platných předpisů. Podle předpisů z r. 1657 nesmí bez přítomnosti superintendenta akademický senát činit usnesení a protože o schůzi nebyl řádně uvědomen — stěžuje si, že se tak nestalo poprvé — je postup akademických úřadů neplatný.¹³⁾

V odpovědi na první otázku vidí autor memoranda hlavní a zásadní nedostatek studia v přednáškách jak právnických, tak i lékařských. Je povinen uvést co je každému studujícímu známo, že z veřejných přednášek nemá studující mládež žádný užitek. Zvláště na právnické fakultě přenášejí profesori nejdůležitější látku do svých soukromých přednášek, takže veřejné přednášky v Karolinu zejí prázdnotou — místnosti university jsou opuštěné a ze soukromých domů se činí veřejné sály, glosuje

¹¹⁾ O úředním postavení universitních superintendentů viz K. Spiegelová, Die Prager Universitätsunion, MGVDB 62-1924, str. 90 a n., Vaněček 1. c., str. 52, nejnověji o thematu pojednává příspěvek J. Havránka-F. Kavky, Vývoj universitní správy (v publikaci Archiv University Karlovy, Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, str. 60 a n.

¹²⁾ Memorandum i ostatní pramenný materiál, jenž byl podkladem naší práce je uložen v staré manipulaci, SÚA, SM, U 1/1/1.

¹³⁾ Předpisy o kompetenci superintendentů otiskuje Jaksch, Gesetzlexikon im geistlichen Religion und Toleranzsachen... für das Königreich Böhmen, 6 Bd, Praha 1828, S. 201.

tento stav Birelli.¹⁴⁾ Každý ze čtyř profesorů ročně proslví sotva 60 přednášek. Je to způsobeno tím, že prázdniny a svátky zaberou polovinu roku, dále autor memoranda podrobně vypočítává, že se nepřednáší ve středu, pátek a sobotu, přednášky odpadají také ve dny promocií, zkoušek a shromáždění fakulty a s nepředvídanými okolnostmi obsáhnou všechny uvedené příčiny další čtvrt roku. Způsob výkladu je při tom neobyčejně pomalý. Studenti musí vše, co profesor z několika autorů sestaví doslova pomalu opisovat, takže během lekce popíše sotva dvě stránky.¹⁵⁾ Konají-li se veřejné přednášky v dobu kdy jiní profesori přednášejí soukromě studenti navštěvují spíše tyto privátní výklady a mnohdy se stává, že semi přednášející musí pro nedostatek posluchačů odejít z Karolina.¹⁶⁾ Universitní superintendent kritizuje v memorandu profesory, kteří přijímají místa v konsistoři a pro její schůze zanedbávají nejen své přednášky, nýbrž překládají proto i akademická shromáždění. Stíhá je zajímavou výtkou, že ve sporech university s konsistoří straní konsistoři a při disputacích jsou-li these zaměřeny proti kněžím buď disputují proti nebo z děkanské moci polemiku maří, čímž je zabraňováno svobodě učení.¹⁷⁾

O lékařské přednášky je podle Birelliho postaráno ještě hůře než o právnické. Vinu nesou opět profesori, kteří se věnují značné praxi a opouštějí město aby pobývali v lázních. Soukromě nepřednášejí, ale přes to zabraňují jiným lékařům konání soukromých výkladů. Nejhorší to dopadá se studiem anatomie a botaniky. Superintendent může uvést, že během posledních 22 let se sotva dvakrát nebo třikrát konala pitevní cvičení.¹⁸⁾ Zanedbání přednášek z botaniky se podle memoranda katastrofálně projevuje v praxi mladých lékařů. Neznají dobře účinek bylin a předpisují léky, které nadělají mezi pacienty mnoho škody. Autor odpovědi uvádí, že lékařská fakulta se sice před časem usnesla, aby zku-

¹⁴⁾ „Muss bekennen und ist einem jeden so allhier studiret bekannt, dass aus denen lectionibus publicis, das publicum und die studirende jugend ein ganz schlechten fructum haben thunt, in massen dann alle so in juris prudentia sich signaliret, auch die jetzige Professores selbst, ihre doctrinam mit ex his lectionibus publicis, sondern aus denen so genannten collegiis privatis, so man in privatis domibus um die Besoldung haltet, gezogen, und also die lectiones publice in Carolino ganz schlecht und von wenigen frequentiret werden. Mit hin dieser locus publicus studiorum desertur und aus privat hausern gleichsam loca publica gemacht werden.“

¹⁵⁾ „Das der methodus has paucas lectiones tradendi sehr langweilich ist, angesehen die studirende jugend, alles was an jeder Professor aus anderen authoribus hie und her sich zusammen componiert, de verbo ad verbum schreiben muss, welches sehr wenig ausgibt und in einer lection kaum zwei paginae geschrieben werden.“

¹⁶⁾ „In was mehr ist weilen sie sehen quod nullus profectus sit ex lectionibus publicis ob causas iam dictas, die Professores ex defectu auditorium ex Carolino wiederum hinweg gehen.“

¹⁷⁾ „Auch wann in thesibus quaestiones so nur ein wenig wieder die geistliche seiye, so dann, wan sie decani seyen, auslöschen oder sich der wie der ne disputentur, aufflehen, et sich libertas studiis impeditur.“

¹⁸⁾ „Darzu die anatomia sehr selten practice vorgestellt wird, also dass in die zwey und zwanzig Jahren ich nur von zweyen bis dreyen mich zu errinere weiss.“

šení lékaři brali své mladé kolegy na společné návštěvy k pacientům, avšak konstatuje, že se tak neděje, a mladí lékaři špatně léčí dál. Fakultu viní memorandum i z nedostatečné kontroly lékáren. Přes četná usnesení o tom, že mají být konány náhle a bez příprav jsou pravidelně tři dny předem oznamována lékárníkům, kteří mají čas uvést apatiky do pořádku a účel kontroly vyjde na plano.

Napravení tohoto stavu není Birellimu velkým problémem a ze široka objasňuje svou koncepci. Navrhuje především zrušení četných prázdnin a zavedení jednotných hlavních prázdnin (od 3. 9.—3. 11.). Také anarchii v přednáškách doporučuje zabránit pevně stanovenou dobou přednášek. Profesori mají podle něho přednášet čtyřikrát v týdnu a zbylé dny věnovat zkouškám, disputacím a akademickým shromážděním. Birelli si byl ovšem vědom, že pořádku bude dosaženo jen tehdy, bude-li řád dodržován a proto se přimlouvá, aby zameškané lekce profesori musili nahrazovat, jak je zvykem např. u apelace. Výslovně upozorňuje na činnost konsistorních přisedících, na něž má vůbec svrchu a doporučuje, aby jim práce v konsistoři byla napříště zakázána.¹⁹⁾

Důležité je však Birelliho pojetí vlastních přednášek. Doporučuje je upravit podle dosavadních přednášek soukromých, takže by každá lekce sestávala z výkladu dobrého autora — uvádí Zoesia — a místo dlouhého psaní má profesor diktovat pouze myšlenkové resumé; přednesenou látku bude dobře v příští lekci vyzkoušet, avšak za předpokladu, že studentům ponechá volnost úsudku.²⁰⁾ Podle memoranda bude rovněž k prospěchu studií začnou-li profesori více pečovat o dispute. Navrhuje jejich začlenění do přednáškového plánu, neboť dosavadní systém dispute, předpokládající vytištěné these je příliš zdlouhavý a pro studenty nákladný.

Aby byla na veřejných přednáškách zajištěna účast studentstva přeje stanovit pro soukromé přednášky jiné hodiny. Zlepší-li se úroveň přednášek veřejných, studenti stejně soukromé opustí, neboť poznají, že jim

¹⁹⁾ Memorandum konstatuje, že ze čtyř profesorů právnické fakulty jsou vždy dva — tedy polovina sboru — přisedícími konsistoře. Tento stav byl podmíněn okolností, že kanonické právo mělo být v pražském prostředí přednášeno pouze na právnické fakultě (již v Olomouci se však přednášelo na fakultě theologické) a universita žárlivě stíhala pokusy zřídit katedru kanonistiky v arcibiskupském semináři. Profesori právnické fakulty proto představují výlučné znalce tohoto oboru a odtud si vysvětlíme jejich účast v konsistoři. Srov. E. Winter, Josefismus a jeho dějiny, str. 7.

²⁰⁾ „Sollen diese Professores ihre lectiones halten at normam et methodum, wie die so genannte collegia privata gehalten werden nemblich dass ein guter Author, gleich wie der Zoesius, der numero at numerum expliciret, und anstatt der langweiliger Schreibung ad numeros, wo et wann der Author obscur, oder allzu succinet in substanta materia wehre plura pro dilucidacione ad scribendum dictiret; so dann den anderen Tag ein oder mehrer audithores über die den vorrigger Tag explaniate materia accurate examiniret werden, mit der liberte, dass denen auditoribus ihre dubia frey zu proponiren erlaubet sollen.“

již nejsou k užítku a bude jim líto peněz. Důvody úspory času i pozemských statků jsou vůbec pro Birelliho stanovisko typické; i s hlediska profesorů zdůrazňuje, že takový stav bude vyhovující, úpravou ušetří čas, jenž dosud věnovali sepisování přednášek, o nichž všichni stejně věděli, že jsou opsány a Karolinum zůstane stát i když bude v přednáškách užito jiné metody.

Birelli byl příliš prozíravý, než aby nevěděl, že všechny návrhy vyjdou hlúše, nebudou-li podpořeny úpravami v rozvržení oboru právní vědy na universitě. Přichází proto s návrhem, aby dosavadní tři stolice římského práva byly omezeny na dvě a na vyšetřené stolici kodexu zavedeno německé a české státní právo s právem lenním.²²⁾

Méně je autor memoranda zaujat zlepšením studia lékařství. Lékařské přednášky si přeje doplnit výklady z anatomie a botaniky, jež mají být střídavě přednášeny v zimním a letním období.

Přesto, že o dosavadním stavu jezuitských fakult nepadlo dosud v memorandu slovo, přechází Birelli náhle k fakultě filosofické a theologické. Filosofickému studiu vyčítá velkou časovou ztrátu a doporučuje po způsobu arcibiskupského semináře zredukovat dobu studia na dva roky. Suše poznamenává, že toho lze pohodlně dosáhnout, jestliže zmizí přílišná rozvleklost přednášené látky, odpadnou četné prázdniny a zdlouhavé diktování nahradí učebnice a končí kousavou poznámkou o zkaženém rukopise a omrzlých rukou klementinských filosofů.²³⁾ Se stejnou stručností tak výrazně kontrastující s podrobnými rozklady situace na právnické fakultě se dotýká memorandum studia theologie, jež doporučoval spojit s arcibiskupským seminářem. Přednášky zde prý trpí stejným nedostatkem jako přednášky na filosofické fakultě.²⁴⁾

Tak se autor memoranda, vyčerpav předložením opravných návrhů položenou otázku o zlepšení stavu studií dostal k otázce profesorských platů. Pochybuje o oprávněnosti profesorských stesků na malý výtěžek universitních statků a vyslovuje mínění, že kdyby celé universitní hospodářství bylo lépe vedeno a hlavně věnována větší péče správě statků,

²²⁾ „Bekannt, dass der Codex und digesta et novella in ordine at iura privata sibi cohaereant, volkbahr solche a Professore digestorum zu expliciren kommen, daher solle der Professor Codicis allein die iura publica tam imperii Romani, regni Bohemiae, quem consvetudines feudales methodo supra meucionatae tradiren...“

²³⁾ „Den studio philosophico ist eine grosse Zeitverlierhung und könnte sothan bequemlich in zwey Jahren, gleich wie in seminario archiepiscopali beschiedt absolviert werden, wann nur die grosse extendirung in materiis minus utilibus, alls zum exempl. De quidditate materiae primae seu entis, um die vielfähltige vacantiae restringiret und anstatt der schreibererien approbirte egedruckte gutte philosophia dociret würde, denn durch diese langwürdig und zu schwinde schreibung die studirende Jugend nich allein ihre erlernte gutte Handschriften, sondern auch in der Kulte die Hände selbst verderbet.“

²⁴⁾ Arcibiskupský seminář byl založen arcibiskupem Harrachem, jenž vedl v otázkách kněžské výchovy s řádem tuhé spory. Srov. F. Tadra, Počátkové semináře arcibiskupského v Praze, Sborník historický, roč. II, 1884, str. 193 a d.

podstatně by se zvýšil jeho výtěžek. Profesori mají zvýšení svých požitků ve své moci.²⁵⁾ K přilepšení mají ostatně, pokračuje memorandum, četné výtěžky z tax za zkoušky, promoce atd., které třeba pouze sjednotit a hned se projeví jejich značný přínos. Materiální zabezpečení profesorů neviděl Birelli nijak černě a stížnostem nepřikládal váhy s poukazem na jejich značné příjmy vedlejší, věnují jim stejně většinu času a vzhledem k tomu není jejich přednášková činnost málo zaplácena.

Naproti tomu poskytlo memorandum plnou podporu profesorům v jejich žádosti za opravu Karolina. Birelli se této věci ujímá velmi vřele a přimlouvá se, aby se tak stalo z veřejných prostředků. Laciné opravy, které profesori tu a tam podnikali, budovu nezachrání a naskytne se alespoň příležitost posluchárny rozšířit a upravit pro větší počet posluchačů; ubezpečuje, že oprava bude „beste Mittel pro flore et splendore“.

Tím vším co dosud povědno není obsah Birelliho spisu ještě vyčerpán. Autor považoval za nutné doplnit uvedené návrhy dalšími připomínkami zaměřenými k otázce správy universitní korporace. Doporučuje, aby do jejího čela byli vedle profesorů voleni i kolegiáti a ve správě university se tak mohli podílet všichni členové akademické obce.²⁶⁾ Stejně považuje za vhodné obdařit kolegiáty aktivním i pasivním volebním právem při volbách děkanských a slibuje si od této změny zlepšení universitní spolitosti. Zájmu všech členů fakult o universitní život příkládá Birelliho memorandum vůbec značnou váhu a přeje si, aby se více účastnili disputací a také do nich aktivně zasahovali.²⁷⁾ I jesuitům vyčítá nedostatky pochopení pro souvislost jejich fakult s universitou a doporučuje, aby napříště promovali své absolventy „in facie universitatis in Carolino.“²⁸⁾

Uvádí na přetřes i způsob obsazování profesorských míst na theologické i filosofické fakultě, s nimiž jesuitští řádoví představení nakládají zcela libovolně. Nedbají pokynů unijního reskriptu podle něhož mají všechna jmenování předkládat císaři ke schválení a vyměňují profesory dokonce během studijního kursu, takže na universitě působí osoby, které nebyly instalovány před universitní veřejností.²⁹⁾

Nedostatek smyslu pro universitní potřeby i universitní obyčeje lze

²⁵⁾ Birelli přiznává, že se profesori snaží v přítomné době o zvýšení výnosu: „Dass wann ihre wirtschafft besser eingerichtet würde, wie nunmehr si siche dene befleissen, die Salaria in etwas vergrössert werden könnten.“

²⁶⁾ Birelli doporučuje, aby se hlavně na jezuitských fakultách vedle profesorů účastnili voleb pětičlenné deputace kolegiátů.

²⁷⁾ Naráží zde především na jezuitské členy akademické obce

²⁸⁾ Jesuité obdrželi od císaře Leopolda I. 1703 privilegium na promoce v Klementinu — aby zde mohli promovat své řádové členy; činili tak ostatně již před tím na základě privilegia Řehoře XIII, viz Tomek, Geschichte, S. 285.

²⁹⁾ I na tyto zásady personální politiky měli jesuité privilegia od panovníků; srov. Jaksch, Gesetzlexikon, str.

podle superintendenta pozorovat skoro na všech fakultách; za odstrašující příklad uvádí rektorskou instalaci, na niž se nedostavil ani jediný děkan a jesuitští profesori se omluvili na zkoušky v Klementinu.³⁰⁾ Zdá se však, že tyto případy uvádí Birelli jen účelově a jsou mu podnětem, aby upozornil na potřebu posílit postavení superintendenta vůči universitě. Dožaduje se nové instrukce, která by toto postavení upravila a určila jeho postavení při zkouškách i jiných universitních slavnostech.³¹⁾ Na závěr svého memoranda se Birelli ještě táže na stavovskou příslušnost profesorů, je-li jim uděleno šlechtictví a volá po přesném statutu i čilejším jednání akademického magistrátu.³²⁾

Uvedli jsme podrobně obsah Birelliho memoranda, abychom se seznámili nejen s mírou požadavků, které byly universitě postulovány, ale abychom poznali i názory na poslání universitního studia, které tanuly v představách státní byrokracie. Autor memoranda Petr Theodor Birelli je totiž jejím typickým příslušníkem. Rodem z Lucemburska přichází do Prahy studovat práva — roku 1682 je imatrikulován na fakultě — po studiu se v Praze usazuje a rychlá úřední kariéra jej již 1689 dovádí k místu apelačního rady, pro které získal doktorátem kvalifikaci (nepromoval v Praze),³³⁾ brzy poté připadl na něj úřad universitního superintendenta, jenž byl pravidelně vybírán mezi apelačními rady a Birelli se dostává přímo do středu universitní problematiky.³⁴⁾ Jako graduovaný právník a představitel střediska právnícké elity v Čechách nespouští se zřetele především vývoj fakulty právnícké, zaujímající svým společenským dosahem mezi universitními fakultami první místo.

Její absolventi zaplňují po celou druhou polovinu 18. století ve stále větší míře všechny zaměpanské úřady, soudy, tvoří sbory advokátů, vnikají do úřadů městských a služeb šlechtických a představují nejvydatnější pomocníky vládnoucí třídy v procesu opětovného upevnění feudalismu v Čechách. Profesori fakulty zaujímají při tom dlouho bez konkurence vedoucí místo v domácí právní literatuře a fakultní studium získává proslulost i v katolické cizině jak výmluvně dokazuje příklad samého Birelliho. Koncem 17. století však aniž by poklesl její společenský význam, počíná se přežívat její studijní soustava poplatná období po třicetileté válce.³⁵⁾ Změny v ekonomické základně a prorážející prvky

³⁰⁾ Neuvádí přesné datum

³¹⁾ Viz Jaksch, l. c. str.

³²⁾ „Bekannt ist dass die Professores der zweyen weltlichen fakultäten ex Clementissimo in dultu dass ius municipii über kommen, eo ipso wann si allergnädigst pro Professoribus bennet werden, mit hin diese Professores in status civicum gesetzet seyn. Nun aber die Experimentz zeuget dass ihrer etliche den Ritterstand ausgebracht haben, mithin statum cum statum cummuliren...“

³³⁾ J. C. Auersperg, Geschichte des königlichen böhmischen Appellationsgerichtes II, Praha 1805, str. 145.

³⁴⁾ Superintendentem byl Birelli jmenován 1693.

³⁵⁾ Kloubouch, l. c. str. 109.

kapitalistické výroby narušují dosavadní právní řád pobělohorských Čech a výsledky tohoto stavu, v němž ne náhodou hledá vládnoucí třída východisko v pracích kodifikačních jen prohlubují krizi fakultního studia.

Tím vším si můžeme vysvětlit, proč v memorandu sestaveném Birellim skoro po dvacetiletých zkušenostech z valné části převládá problematika právní výuky. Do běžného chodu fakulty do nejmenších detailů zasvěcený superintendent, který ani spory s universitními činiteli nemohl vyrovnat předchůci zaviněný pokles autority svého úřadu,³⁶⁾ kreslí se zadostiučiněním černými barvami obraz současného stavu university, jehož existenci v nevyřčených náznacích přičítá na vrub emancipaci profesorských sborů od dohledu státní autority v otázkách hospodářských i správních, jak je definovaly unijní ustanovení z r. 1654. Máme odůvodněné podezření, že se tak neděje poprvé a že Birelliho informace byly již uplatněny i dříve, po případě, že byly přímo popudem panovníkova zásahu.³⁷⁾

Jeho vlastní pojetí studijních oprav je již podmíněno zájmem absolutistického státu; Birelli, aniž by to v textu zvláště zdůrazňoval, si přeje z učebního procesu vyloučit všechny vlivy, které sám nemůže kontrolovat. Proto jeho důraz na veřejné přednášky, snaha připoutat profesory pevněji ke katedrám a přímo josefinsky radikální revise svátků a prázdnin i znatelně utilitaristické argumentace, které jednou sledují zájem studentstva, po druhé zájem profesorů, ale dohromady vždy přispívají k jakési obecně prospěšné a tím státním zájmům blízké koncepci.

V udávání tónu veřejných přednášek není přitom Birelli nijak konservativně zpozdilý, spíše naopak. Doporučuje sice se při výběru obsahu přidržet autorit starších a mlčí o pokrokových autorech zahraničních, kteří byli neoficiálně trpěni v soukromých přednáškách,³⁸⁾ ale v přijímání zahraničních podnětů pokulhává i pozdější tereziánské osvícenství a vyložená snaha učinit právě tyto soukromé přednášky vzorem pro přednášky veřejné dokazuje, že autor memoranda si byl vědom jak právě v nich probleskuje moderní pojmání právní vědy.³⁹⁾ Může-li nám pro toto Birelliho stanovisko být vodítkem jeho zahraniční původ — většina myšlenek této pokrokové literatury zahraniční vniká do Rakouska vždy jen prostřednictvím katolických cizinců — bude již pro prostředí české

³⁶⁾ Spory zástupců university se superintendentem se ve starší době týkaly převážně hospodářských otázek.

³⁷⁾ Zasvěcená stylisace reformní problematiky v místodržitelské zprávě z r. 1712 by tomu nasvědčovala.

³⁸⁾ Doporučuje stále přednášet podle Zasiových komentářů.

³⁹⁾ Rozdíl mezi přednáškami veřejnými a soukromými je již čtenáři zřejmý. Veřejné konaly funkci pozdějších publik, tj. byly profesory konány zdarma, zatímco za soukromé vybírali profesori zvláštní honorář; podstatný byl však rozdílný způsob výkladu — v soukromých profesori přednášeli, ve veřejných zdlouhavě diktovali.

byrokracie této doby typičtější odpor proti prosazování mocenských zájmů církve, zvláště tehdy jestliže přicházejí do sporu s oficiální státní linií. I když neznáme jiný dobový výklad, který by podobný ústup před zájmy církve předhazovaný Birellim profesorům zasedajícím v konsistoři, považoval za ohrožení svobody učení, půjde zde o doklad nechuti vůči kněžskému stavu, jíž se některé byrokratické kruhy netajily. Birelli používá tento příklad, aby poukázal na závislé postavení profesorů na vedlejších činitelích, které musí stát likvidovat tím, že je učiní závislými pouze na sobě. V každém případě připomíná výrok opět pozdější éru josefinismu.⁴⁰⁾

Pro Birelliho návrhy úprav právní výuky je typické i zaměření na praktické cvičení právní erudice, jež měl profesor přímo v hodinách konat s posluchači — zde neopomene zdůraznit že je potřeba ponechat studentům volnost úsudku — a na disputace, jež měly podle jeho návrhu být konány co nejčastěji a navštěvovány ostatními kolegiáty, tj. v představě Birelliho starými praktiky (ať již byli rady soudu anebo advokáty), kteří by poučili studenty v důležitých otázkách právní praxe.

Všechny naznačené návrhy podává autor memoranda s nestejnou nadějí na realizaci a zvláště omezení činnosti profesorů na katedry a zákaz jejich vedlejších zaměstnání, abychom uvedli příklad, předkládá spis toliko teoreticky; tyto úřady a externí zaměstnání, které profesori mnohdy nenasytně vršili k svým povinnostem pedagogickým byly jistě především dokladem snahy po větších požitcích pekuniárních, ale vývojem doby se staly i běžnou doprovodnou společenskou funkcí i výsadou profesorského stavu. V situaci, kdy právníčtí profesori představovali olymp domácího právníctví bylo jen přirozené, že své vědomosti a schopnosti uplatní v širší právníčské činnosti a její omezení by přineslo pouze pokles společenské váhy university. Navrhuje-li memorandum zákaz vedlejších zaměstnání profesorů, jde v tomto požadavku prakticky dál než všechna pozdější reformní opatření a Birelli, jenž se zde patrně nechal unést paralelou s poměry u apelačního soudu⁴¹⁾ byl si toho sám nejlépe vědom, jak poznáváme z jeho nedůslednosti, s níž v počátečních partiích svého memoranda proti vedlejšímu zaměstnání profesorů brojí a v odpovědi na otázku profesorských platů s přilepšením z těchto úřadů počítá.

Poněkud všeobecná odpověď k otázce úpravy profesorských platů je vůbec slabinou Birelliho spisu. Jakkoliv byla jistě správná jeho these o neblahém vlivu špatného hospodářství seniorů na výši universitních příjmů neodpovídající celkové hodnotě universitního jmění dokládá ji

⁴⁰⁾ Viz pozn. 19.

⁴¹⁾ Radové apelačního soudu měli všechna vedlejší zaměstnání zakázána, viz Auer-sperg I, str. 39.

autor memoranda, jenž měl mnohokrát příležitost blíže pozorovat uvedené hospodářství a jinde v memorandu podrobnostmi nešetří, tak nejasnými důvody, že budí spíše podezření. Vysvětlíme si je snad snahou krýt s universitním hospodářstvím i svou osobu. Superintendent sice za ně neodpovídal, ale svým postavením umožňoval některé výtky. Že se do těchto choulostivých otázek Birelli příliš pouštět nechtěl, poznáváme i z jeho nedostatečných odpovědí na otázku zda byla provedena plánována a komorní komisí schválená transakce některých vzdálených universitních statků, u níž zůstal konkrétní odpověď dlužen.

Nebyly tedy všechny Birelliho připomínky důsledné a memorandum jako celek vykazovalo povážlivé mezery, ale snad měly být do budoucna vyváženy okolnostmi, že neodvrátily do reformního díla profesory. Přispívalo k tomu rovněž, že přes četná obvinění, která Birelli nechává dopadat na jejich hlavy, projevoval ve svých úsudcích o stavu a úkolech právnického studia spíše věcný a konstruktivní tón a nikde se neuchyľuje ke snižování profesorského stavu, k jehož prospěchu i všelicos zamlčuje.⁴²⁾

Přirozený zájem autora memoranda o potřeby právnického studia, zdůvodněný, jak již bylo řečeno výše, i značnou společenskou závažností oboru, odsouvá ve spise na vedlejší kolej problematiku studia lékařského. S přihlédnutím k nízkému stavu posluchačů medicíny⁴³⁾ věnoval i tak Birelli problematice přednášek stejně dostatek místa. Je ovšem patrné, že byl při konkrétních návrzích odkázán na pomoc některého lékařského kolegiáta a tím si v memorandu vysvětlíme i vysoké požadavky na praxi medických profesorů a některá jiná jim předhozená obvinění (jako zákaz soukromých přednášek kolegiátů — ty konečně nemohl schvalovat ani sám Birelli) i četné poznámky k zásadám zdravotnické politiky. To vše ovšem neoslazuje závažnost jeho výtek vůči lékařské fakultě.

K zprávám o stavu a potřebách právnické i lékařské fakulty měl Birelli jako universitní superintendent a tedy zeměpanský komisař světských fakult plně oprávnění; na studijní problematiku fakult duchovních se však kompetence universitních superintendentů nevztahovala a Birelli přicházel s jejími představiteli do styku toliko v otázkách celouniversitního významu. Proto překvapuje, že do memoranda zasadil krátké připomínky o stavu fakult duchovních a plány na jejich úpravu.

Jesuitské školství představuje v habsburských zemích stále neobyčejnou sílu, ba přímo stát ve státě a uplatnění každé námítky proti této školské soustavě bylo dosud odsouzeno k neúspěchu. Na jiných místech byl mnohokrát popsán jeho neobyčejný mocenský vzestup v období po-

⁴²⁾ Jsou to otázky rázu hospodářského, jimž se důsledně vyhýbá.

⁴³⁾ V období let 1654—1704 bylo na právnické fakultě zapsáno tisíce posluchačů, zatímco na medicínské kolem 200.

bělohorském, kdy řád získal monopol na veškeré školství v celé říši a pomocí panovníka odstraňuje konkurenty uvnitř církevní organizace. V pražských universitních poměrech bylo v tomto smyslu památné vítězství řádu nad kardinálem Harrachem a unie obou pražských universit r. 1654 představuje vrchol úspěchu jesuitské školské organizace, kterou dovedli jesuité zabezpečit pevným předivem císařských privilegií a výsad.⁴⁴⁾ Ale již koncem 17. stol., kdy se na venek zdá, že řád je držitelem naprosté ideologické hegemonie u nás, vyrůstají skryté síly, jimž nestačuje oficiální jesuitská scholastika. Stupňujícími se rozpory uvnitř feudálního řádu tento proces roste, a i když se zákonitě vybíjí nejdříve v náboženské formě jako zápas s jansenismem,⁴⁵⁾ rozšiřuje se tábor jesuitských odpůrců tím více, čím silněji ovládá Societas veškerý kulturní život. Zvolna přezívající školský systém řádu, který jesuité nedovedli přizpůsobit ani rostoucím potřebám vládnoucí třídy se stává prvním terčem sešikované jesuitské fronty, jež nemá ještě skoro žádnou naději na úspěch, ale tím větší chuť k experimentu.

Domnívám se, že Birelliho memorandum je ve svých protijesuitských částech uvědomělým projevem podobných snah; dokazuje to ostatně i maximalistický program autora. Dožaduje se nejen úprav studijní struktury duchovních fakult, ale i nové náplně jejich studia a nezastavuje se ani před ostatními výsadami, které jesuité potřebovali k přizpůsobení běžných akademických zvyklostí zásadám svého řádu. Není třeba mnohých slov, abychom pochopili, že jde opět o uplatnění zásady státního dohledu, jemuž nemůže zůstat věčně lhostejná náplň studia filosofického, dodávajícího studenty všem ostatním fakultám a jenž v budoucnu plánuje i některé zásahy do výchovy kněžstva, neboť by jinak sotva přicházelo v úvahu sloučení obou theologických učilišť v Čechách, jejichž napjatý vzájemný poměr byl znám. Zvláště v posledním bodu se dal očekávat silný odpor řádu i kdyby stát dosáhl souhlasu pražského arcibiskupa.⁴⁷⁾

Radikálností svých požadavků si byl Birelli vědom a proto při jejich zařazení do memoranda užil opatrný postup. Aby nedráždil jesuity podrobným líčením nedostatků řádového školství vyjádřil své námítky neobyčejně krátce a kritiku správních výsad narazil na hledisko potřeb celouniversitních ač na druhé straně překvapuje jeho rozhodná formulace a znatelná ironie. Těchto pár vět ostré kritiky však dokázalo posunout těžiště Birelliho memoriálu od problematiky právnického studia

⁴⁴⁾ Srov. Tadra, l. c. a T. V. Bílek, Dějiny řádu tovaryšstva Ježíšova a působení jeho vůbec a zemi království českého zvlášť, Praha 1896.

⁴⁵⁾ Viz E. Winter, Josefinismus, str. 9 a n.

⁴⁷⁾ A. Podlaha, Dějiny arcidiecese pražské, I. díl, Doba arcibiskupa hraběte J. J. Breunera 1694—1710, Praha 1917, str. 108.

a většina instancí, jimž se memorandum později dostalo do rukou, počaly vážně uvažovat o podmíněnosti universitních reforem na úpravách jezuitského školství.

Není ovšem pravděpodobné, že by se Birelli sám pustil do hry, jež pro něj mohla mít nemilé následky, kdyby se neopíral o mocné příznivce v místodržitelstevských a vůbec v byrokratických kruzích a kdyby stanovisko, které memorandum hájilo nevyjadřovalo názory vlivného byrokratického stavu, který, zdá se, již natrvalo přešel do protijezuitské fronty. Máme stále málo zpráv o celém pozadí případu než abychom mohli vysvětlit a identifikovat zákulisní činitele, kteří se proti jezuitům exponovali, ale je třeba zde znovu upozornit na jisté souvislosti s kodifikačními pracemi a ostatní správní reformní aktivitou, již se v této době byrokracie snaží vyrovnat nerovnoměrný vývoj společenských sil.⁴⁸⁾

Víme jen tolik, že memorandum doručené Birellim místodržitelům bylo vzápětí doslova opsáno a ve formě zprávy odesláno panovníkovi s důležitým dodatkem obsahujícím návrh na vytvoření komise, jež by studijní návrhy projednala podrobněji. Ať si již zemští hodnostáři memorandum objednali nebo se jen přihlásili k jeho obsahu, zřetelně z toho poznáváme iniciativu pražských úředních míst a snahu ovlivňovat jednání i do budoucna.⁴⁹⁾

To bylo již v době, kdy uběhly dva roky od vídeňského popudu k reformní akci, avšak ani změna na trůně — Josef I. mezitím zemřel — neohrozila rozjetý úřední stroj. Ve Vídni měli sice starosti s přípravou pragmatické sankce, ale na pražský návrh přichází odpověď velmi brzy a císařským dekretem z 11. října 1712 je postup pražských úřadů schválen a místodržitelé jsou vyzváni, aby navrhli obsazení komise. Dekret jim zároveň uložil vybrat z prostředí apelačního soudu a české komory vhodné účetní znalce, kteří by zkoumali možnost ekonomického zabezpečení případné realizace stolice zeměpisu a dějepisu; dekret naznačuje i náplň stolice, jež měla být určena příslušníkům šlechty (zu besseren Excolirung der Noblesse) a my tak máme možnost poznat zákulisní činitele podporující dosavadní jednání.⁵⁰⁾

Šlechtě v habsburských zemích počíná nedostačovat úzce religiozní výchova jezuitských škol brzy po odpadu první protireformační vlny a od poloviny 17. století jsou jezuitské koleje považovány za vhodné ústavy pouze pro výchovu šlechtických synů určených ke kněžské dráze

⁴⁸⁾ Viz Klabouch, l. c., str. 105 a n.

⁴⁹⁾ Je při tom zajímavé, že koncept zprávy shodný s memorandumem s datem 5. září 1712 je psán rukou Birelliho.

⁵⁰⁾ Nenalézáme nikde zprávu, že by komise později o realizaci tohoto návrhu v plném rozsahu uvažovala. Pouze stolice geografie byla uvedena ve výpočtu plánovaných oborů, jež měly rozhojnit výuku jezuitské filosofické fakulty. Je to tím zajímavější, že tyto návrhy podstatně ovlivňovali zástupci šlechty v komisi.

a státní službě na vedoucích místech byrokratického aparátu.⁵¹⁾ Ostatní příslušníci šlechtické mládeže postrádají v jezuitských školách důraz na společenskou výchovu odpovídající formám života rodové šlechty, na studium cizích jazyků i na vědomosti všeobecně vzdělávací a ideál výchovy šlechtického dorostu vidí feudálové v rytířských akademiích, šířících se po francouzském vzoru od počátku 17. století hlavně v Německu. V habsburských zemích proráží takové učiliště, které zároveň představuje učiliště pro službu vojenskou dosavadní systém církevních škol v období válek s Turky a jsou to dolnorakouští stavové, jimž se podařilo prosadit 1663 šlechtickou akademii ve Vídni.⁵²⁾ Česká šlechta přestože její někteří představitelé se zanášejí podobnými plány,⁵³⁾ však tohoto příkladu nenásledovala a teprve v počátcích 18. stol., kdy Josef I. zakládá rytířskou akademii v slezské Lehnici, dochází k oživení myšlenky upravit vzdělání příslušníků vládnoucí třídy, jak svědčí i ustanovená nadace hraběte Straky.⁵⁴⁾ Feudálové proto v tomto směru tlačí na dvůr se svými požadavky a vídeňské úřady uvažují o možnosti řešit problém společně s úpravou universitního studia.

Podnět k zřízení nové stolice přiřadili místodržitelé k ostatním oprávněným požadavkům a zároveň navrhli kandidáty na členství komise, takže již v prosinci mohla být řádně ustavena.⁵⁵⁾

S jmény členů komise se nám vynořují další bližší souvislosti, které ovlivňovaly dosavadní jednání. Většina členů přichází z apelačního tribunálu silně zainteresovaného na úpravu studia právnického. Předsedou byl jmenován Jan Arnošt hrabě Schafgotsch, nově jmenovaný apelační president a dalšími členy apelační radové hr. Vilém Krakovský-Kolowrat, Max Fr. Alsterl z Alstfeldu a Jan Frant. Turba, z členů místodržitelství v ní zasedal František Zdeněk hrabě Kolowrat a byl zde i rada účtárny české komory Jiří Arnold, jenž byl přibrán jako účetní a hospodářský poradce.⁵⁶⁾

⁵¹⁾ Máme zde na mysli především rodovou šlechtu. Příslušníci úřednické šlechty organicky související s městským patriciátem jsou na jezuitských školách stále početně zastoupeni; srov. matriku filosofické fakulty, AUK, M 22.

⁵²⁾ Dolnorakouška stavovská akademie ve Vídni byla schválena panovníkem 1663, ale založena teprve 1685 a vyučování na ní zahájeno až 1689. Srov. Ant. Mayer, Die ständische Akademie in Wien, Blätter des Verreines für Landeskunde von nieder Oesterreich, 21 Jahrg., 1888.

⁵³⁾ Dokladem je nám závět Rudolfa z Tauffenberku na Mayerhofenu, jenž odkázal v případě vymření svého potomstva, rodinný fideikomis na zřízení šlechtické rytířské školy, při čem si vymínil, aby se tak stalo bez součinnosti s některým duchovním řádem. Protože jeho příbuzní nevymlfeli nadace nebyla uskutečněna. Srov. B. Jenšovský, Historicko-právní nástin vzniku a vývoje nadání hraběte Straky, Zprávy zemského archivu, sv. IX, Praha 1946, str. 207.

⁵⁴⁾ Hrabě Jan Petr Straka určil v poslední vůli z 18. února 1710 dědicem svého fideikomisu nadání ke zřízení šlechtické akademie; legát zde byl ovšem podmíněn zánikem rodu, k čemuž došlo teprve 1771. Tamtéž, str. 209 a n.

⁵⁵⁾ Byla jmenována dekretem z 5. prosince 1712.

⁵⁶⁾ Viz Neuer Titularkalender zu Ehren des H. Wenceslai... beschrieben durch Petrum Grünwald, Praha 1912.

Ustavení komise bylo provázeno všeobecnými nadějemi v úspěšný postup díla. Již jmenovací dekret počítal s brzkým doručením podrobného rozkladu studijních a hospodářských potřeb university a doporučoval, aby komise k tomu účelu přizvala znalce z universitních kruhů; Birelli nebyl sice jmenován členem komise — snad to nepovažovali místodržitelé za slučitelné s jeho úřadem — ale byl v dekretu pochvalně uveden a očekáváno od něho, že práci komise přispěje radou i skutkem. Působnost komise byla původně plánována dost široce, ale pro získání pravomoce byla její činnost v očích úřadů příliš dočasná a proto zůstala závislá na místodržitelství, které mělo zprostředkovávat její veškerý písemný styk včetně styku s vídeňským dvorem.

Nevíme, jak přijaly utvoření komise světské fakulty; nebylo sice nikdy uskutečněno císařské přání přizvat profesory k spolupráci na pracovním programu, někteří profesori práv se však do blízkosti komise dostali přece a konečně otázka spolupráce světských fakult s universitní komisí byla brzy převážena napjatým poměrem zaujatým ke komisi jesuity.

Představitelé řádu dlouho nevěnovali celé akci pozornost, byli pravděpodobně ukolébáni představou, že těžiště universitních úprav spočívá v problematice fakulty právnické a teprve když se komise utvořila a pověsti přinesly smyšlenky o krátké lhůtě, již má komise ve své činnosti k dispozici, silně znervosnili. Jest skoro jisté, že teprve tehdy získali konkrétní zprávy o obsahu memoranda, neboť bychom jinak mohli těžko vysvětlit, že se dlouho drželi stranou jednání. První zprávu o jejich aktivitě zachycujeme teprve počátkem roku 1713, kdy provinciál František Freyskin prosil císaře, aby komise postoupila řádu všechny dosavadní připomínky, protože chce na ně odpovědět pamětním spisem. Stejně přání vyslovuje i nedatovaná žádost děkanů a profesorů jezuitských fakult, v níž zapřisahají císaře, aby bez vyslechnutí řádu nic nerozhodoval a naopak jim poskytl možnost se seznámit se zprávou komise a později o ní dovolil podat vyjádření.⁵⁷⁾ Uvědomíme-li si, že se vedle těchto projevů dala do pohybu celá řádová mašinerie od generála informovaného o nebezpečí pražským provinciálem až po císařova zpovědníka o vlivných řádových spojencích nemluvě, pochopíme, že císaři bylo zatěžko žadatelům prosbu odepřít; mandátem ze 17. února 1713 bylo proto komisi nařizeno seznámit řádové představitele s dosavadními návrhy, pokud se týkaly duchovních fakult a jezuitům přiznáno právo se proti návrhům odvolat.

Tento zvrát poměrů komise tak rychle nečekala. Byla vlastně přivedena do úzkých, protože neměla návrh celkové úpravy university připravený pro panovníka, natož pro jesuity a seznámit je pouze s příslušnými

⁵⁷⁾ SÚA JS CXXIII, 6, b.

partie Birelliho memoranda dobře nemohla, nechtěla-li na sebe uvalit podezření z nečinnosti. Birelliho poznámky o vadách jezuitského školství byly načrtnuty pouze v hrubých rysech a scházel v nich detailní rozbor, příklady a hlavně bližší vysvětlení, povšechných formulací (Ex-tendierung in Materiis minus utilibus) a to vše nestačilo na promyšlené votum, které mělo nádech oficiálnosti a jež nesmělo vyvolat úspěšný jezuitský odpor.

Velmi vhod jí proto přišla morová epidemie, jež v tomto roce zachvátila Čechy. Ochranná opatření, která její příchod předcházela, dostatečně zaměstnala universitní veřejnost včetně jezuitů a komisi mohla být výmluvou po celé jaro. Po vypuknutí morové nákazy v létě nebyl již čas na jakékoliv jednání a obě strany opustily svorně město.⁵⁸⁾ I když se většina členů komise sešla v Rokycanech, kam bylo přeneseno sídlo apelačního soudu, byli všichni daleko v práci na žádaných elaborátech pokračovat a teprve v říjnu toho roku se zmožili na omluvné hlášení do Vídně, které vysvětlovalo pomalý postup objektivními důvody. Tam však bylo s reformami stále vážně počítáno a místodržitelství vzápětí stihl císařský dekret, jímž byla omluva komise vzata na vědomí, ale zároveň jí uloženo seznámit s dosavadními návrhy na úpravu studia nejen jesuity, ale i všechny děkany, aby do práce byla zapojena celá universita.⁵⁹⁾ Tím byla vážně seslabena nastoupená linie připravit reformu seshora a komise proto váhala příkaz provést a spokojila se raději s nečinností, ke které ji dozvuky morové epidemie v pražských městech stále poskytovaly důvody. Navenek však vystupovala neobyčejně sebevědomě a její předseda hr. Schafgotsch nepokrytě strašil jesuity kde mohl, předstíraje, že dvorské úřady nastoupily proti řádovému školství ostrý kurs.⁶⁰⁾

Nebyl tedy dosavadní průběh jednání příliš skvělý a všichni směro-

⁵⁸⁾ Svátek, I. c., str. 134 a n.

⁵⁹⁾ Císařský dekret je datován 6. listopadu 1713; uvádí se v něm: „... wann wir nun hierauf gnädigst resolviret, dass oberwendte Kommission der Fakultät decanos über die in questionen kommende passus vernehmen und in desen in dieser Sach fleissig arbeiten solle, um damit dieses emporbringungs Werk also preparirter bei zurückkunft deren hierzu benötigten subjektorum ausgemacht weden könne.“ SÚA JS CXXIII, 6 b.

⁶⁰⁾ Zprávy nám o tom přináší jezuitská korespondence. Rektor klatovské koleje Norbert Streer poplašně zpravuje pražského rektora listem z 19. prosince 1713 o informacích, které z Rokycan přivezl klatovský jezuita Jan Kolovratský — „... Narravit autem Illmus ac Excell. D. Praeses Appellacionum in tabula publica, non tantum coram suis consiliariis, set etiam coram patre superiore Sacro-Montano tunc ibi praesente... item coram. P. Kolovratský, quod ante dies aliquot severum ab aula Viennensi mandatum acceperit, inquiendi in doctrinam novorum professorum, specialiter philosophorum, quid et quo modo doceant? quales materias? et an in utiles, et non necessarias tractent, atque ita tempus philosophiae gratis in triennium protrahant? de quibus aula ab Excell. informari cupit...“ Zajímavý je ještě dodatek listu — „Asseruit tamen Excell., mandatum hoc sibi valde esse grave; neque se prius quidquam acturum, quam contulerit cum nostris superioribus“. Šafgoč obratně intimoval reformní plány vídeňskému dvoru a zakryl, že uvedené požadavky byly pražské proveniencie. Tamtéž.

datní činitelé si toho také byli vědomi. Chmurné vyhlídky do budoucnosti pro splnění úkolu komise zvyšovala i smrt Birelliho, který v tomto roce umírá a na jehož znalost problematiky komise spoléhala. Uvidíme dále, že ve svých dalších opatřeních vycházela vždy z jeho memoranda. Souběžně povážlivě klesl i zájem místodržitelství o celou problematiku a tak vlastně pouze vídeňské úřady — jak jsme ostatně mohli poznat — představují v celé záležitosti aktivnějšího činitele.

Nedostatek pramenů nám nedovoluje soudit jaká zaměření v další činnosti komise převažovala: zda se věnovala, jak by nasvědčovalo jejímu personálnímu složení, ve stopách vypracované Birelliho koncepce pracím na studijní úpravě fakulty právnické nebo zda si kladla za úkol důslednou reformu celé university jak ji Birelli v memorandu naznačil, ale nerozvedl a jak se jí stále dožadovaly vídeňské úřady. Otevřený účet s jesuity vedl snad komisi spíše druhým směrem, ač kritické připomínky k řádovému školství skládala neobyčejně těžce a musila uplynout další polovina roku, než byla podle císařova nařízení zaslána do klementinské koleje.⁶¹⁾

Připomínky navazovaly na Birelliho memorandum, jehož maximalistický program ještě rozšířily. Proto čtenář těchto stránek adresovaných klementinskému rektoru, děkanům a všem profesorům obou fakult v nich nalezne nejen Birellim uváděné výhrady k prázdninám a přednáškám jesuitským, volbě rektorské i volbám děkanským na fakultách duchovních, jeho poznámky o ustanovování jesuitských profesorů, o separátních promócích jesuitů v Klementinu, o sloučení arcibiskupského semináře i o redukci filosofického studia. Všechny tyto příklady přejal přípis komise ve stejné šíři jak je uvádí Birelli, zato podstatně rozmnožil jeho poznámky k obsahu studia filosofie. Elaborát poukázal na jednostranné zaměření filosofie, jež je na jesuitských školách vykládána jako příprava k theologii a členové komise dali v svém vyjádření jesuitům na srozuměnou, že tato praxe nepřináší užitek většině posluchačů, kteří po absolvování filosofie odcházejí na medicínu nebo se věnují jinému studiu; naznačili, že je v zájmu university, aby tento stav byl změněn, neboť každým rokem odvádí stále větší počet mládeže na university zahraniční. Doporučují proto rozšířit přednášky o řadu technických disciplin (geometrie, geografie, architektura, inženýrské kursy, aritmetika, mechanika, astronomie atd.), které přinesou mládeži užitek daleko větší.

Z podobných hledisek posuzuje komise i účelnost nižšího jesuitského školství, které nazývá základem věd a klade jesuitům několik opravných návrhů. Doporučuje, aby do jesuitských škol nebyli přijati uchazeči bez znalosti čtení a psaní, je pro zpřísnění učebných nároků v nižších tří-

⁶¹⁾ Byly datovány 15. srpnem; odjinud však víme, že jesuitům byly doručeny až počátkem října. Tamtéž.

dách, aby zde proběhl výběr žáků do škol vyšších a navrhuje přísné výběrové zkoušky, odsuzuje zbytečné latinské memorování a má řadu speciálních výhrad k obsahu učiva (přeje si vyloučit latinské básníky a nahradit je historickou prosou, retorice doporučuje místo latinských řečí naučit mládež psát dopisy) a nezapomíná vytknout jesuitům, že přijímají poddané do škol bez svolení vrchnosti.

Z uvedeného vyplývá, že komise pro úpravu studia na pražské universitě přes zdánlivou nečinnost v počátcích své existence postoupila za Birelliho memorandum ještě dále. Nejen, že přijala za své všechny jeho kritické připomínky k výuce na duchovních fakultách a podstatně je rozvedla, ale rozšířila svůj zájem i na nižší jesuitské školy. Rozpoznala, že obě jednotky jesuitského školství tvoří jednotný celek navzájem se doplňující a že studijní úprava fakult je podmíněna i úpravou latinských škol. Obsah této úpravy vidí komise nejlépe zabezpečený, spojí-li se prospěch studií s hospodářskými potřebami správní politiky.

Habsburský stát již od konce 17. století podporuje rozvoj manufakturní výroby. Od počátku století 18. se tyto tendence ještě zintenzivňují a přizpůsobuje se jim nejen zahraniční politika, která má domácí výrobě zabezpečit možnosti odbytu, ale výrazně se projevují především v politice vnitřní. Většinu úspěšných opatření v tomto smyslu měla přinést teprve dvacátá a třicátá léta, ale snahy o rozvoj obchodu a výroby jsou již v počátcích 18. století živé a od r. 1710 mají přirozené středisko v komerční komisi ustavené při místodržitelství a přecházející později v merkantilní kolegium.⁶²⁾ Teoriemi vídeňského merkantilismu odchované úřednictvo jde v prvních řadách těchto snah a novou hospodářskou politiku přijímá za svou i šlechta, která službou na předních pozicích státního aparátu má možnost poznat směr ekonomického vývoje. Seznali jsme již, že personální složení universitní komise odpovídá vyloženým tendencím a někteří její členové (Šafgoč, Fr. Z.d. Kolowrat) se činně účastnili jak práce v komerční komisi a merkantilním kolegiu, tak i později aktivně při zakládání manufaktur.⁶³⁾

To vše se pochopitelně odráží v návrzích studijních úprav, které komise sestavuje se snahou zabezpečit dostatečnou zásobou odborníků počínající průmyslové podnikání. Lze to pozorovat nejen v návrzích úprav filosofické fakulty, kde komise převážně doporučuje zavést nové technické předměty, jež by přispěly k vyškolení odborníků pro stavbu silnic, průplavů apod., představujících nepřímou podporu manufakturnímu podnikání, ale především v důrazu, jenž komise klade na přizpůsobení vyš-

⁶²⁾ Arnošt Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha 1955, str. 213.

⁶³⁾ A. F. Pribram, Das böhmische Commerzcollegium und seine Tätigkeit, Praha 1898, str. 28.

ších latinských tříd potřebám životní praxe a konec konců komerčního podnikání.

Uvedené návrhy komise však skrývaly ještě jiné cíle. Před sedmi léty (1707) schválil zemřelý panovník projekt inženýrské školy pro stavovskou mládež, již 1705 nabídl řídit inženýr Kristian Josef Willenberg⁶⁴⁾ a přenechal stavům volnou ruku v realizaci celého projektu. Přestože byl uvedený záměr v souladu se snahou feudálů zabezpečit výchovu šlechtického dorostu pro vojenskou službu — inženýrské opevňovací práce byly hlavním předmětem v dosavadních šlechtických akademiích — nedokázaly stavové bezpochyby z finančního opatrnictví plán provést. Jejich exponenti v universitní komisi proto využili plánovaných úprav universitního studia k úniku před finančními výdaji a snažil se inženýrským učilištěm obšťastnit universitu. Šli dokonce tak daleko, že neváhali s Willenbergem potají vyjednávat o jeho universitní profesuře.⁶⁵⁾

Odečteme-li všechny tyto postranní cíle, přinášejí návrhy komise stanovisko až překvapivě progresivní a zároveň silně utilitaristické jak bylo v intencích dosavadní merkantilistické teorie omezující se převážně na problémy ekonomické; jasným dokladem hlásící se osvícenské ideologie jsou zde však některé poznámky, které komise věnovala úrovni nižších latinských škol a jež se neobyčejně blíží uplatňování tereziánské školní linie. Svědčí o tom důraz na účelnost látky, na přirozenou morální, již přispívá četba historických autorů apod.; pouze připomínky omezování studia poddaných snižují částečně jejich obsah, ale i ty jsou typické pro dobu, v níž se počínající kapitalistické i staré feudální vztahy mnohonásobně kříží, takže šlechta, která podporuje rozvoj manufaktur toliko s vyhlídkou na možnost dalších zisků samozřejmě využívá stavu utuženého nevolnictví a brání se vylidňování svých panství i sebemenším zvýšením studujících poddaných — nelze ostatně vyloučit, že jde o obratný manévr se strany feudálů komise, osočujících jesuity z nadřezování poddaným při studiu.⁶⁶⁾

Nehledíme-li na celkové pojetí poznámek komise k úrovni nižšího jezuitského školství, nacházíme v nich však zároveň hlavní slabinu celého elaborátu, neboť je zřejmé, že je komise vypracovala bez pomoci školských odborníků a bez velkých pedagogických zkušeností. Autoři memoriálu se spokojili s chabou argumentací a mnohdy i s povrchními

⁶⁴⁾ Albert V. Velflík, Dějiny technického učení v Praze I, Praha 1906, str. 47 a n.

⁶⁵⁾ Tamtéž, str. 53 a n.

⁶⁶⁾ Ve své pozdější odpovědi jesuité velmi rázně odmítli domněnku, že by do svých kolejí přijímali poddanské uprchlíky. Zdá se, že v jejich školách opravdu převládala spíše mládež městského původu. Poddanským dorostem byly však doplňovány kláštery některých jiných řádů a nelze vyloučit, že přes jesuity útočila šlechta proti současnému sociálnímu původu českého kleru.

informacemi o stavu řádového školství⁶⁷⁾ (jak dokazují na příklad námitky proti latinským básníkům, vytýkání neznalosti čtení a psaní žákům jezuitských škol, důraz na psaní dopisů atd.).

Účelu, jež komise sledovala neprospělo, že vypracovala své stanovisko izolovaně a bez spolupráce s ostatními odpůrci jesuitů uvnitř církevní organizace, jimž později jesuité neprávem přisuzovali hlavní vinu na celé akci. Členové komise také nepřihlédli k dosavadnímu vývoji vzdělávací soustavy i na její současné jednostranné zaměření a nepochopili, že nová ekonomická hlediska se ve školské organizaci dají spíše uplatnit v školských jednotkách nově založených a že každé přizpůsobení tak vžitého školského systému, jakým byl systém jezuitský potřebám nové doby nelze prosadit lokálně bez hlediska celotážského. To vše podstatně oslabilo váhu elaborátu zasláního komisí jesuitům, jenž nad to neměl charakter definitivního návrhu a je samozřejmé, že jesuité všech těchto nedostatků ve své odpovědi neobyčejně využili.

Uvedené připomínky komise, která je jesuitům zlomyslně zaslala v době velkých prázdnin a v krátké době čtyř týdnů resolutně vyžadovala odpověď, vyvolaly v klementinské koleji zpočátku pravé zděšení.⁶⁸⁾ Řádoví představitelé nebyli totiž jisti, do jaké míry se názor komise kryje s míněním zeměpanských úřadů a panovníkova okolí. Je dnes zajímavé procházet všechny pomocné memoriály a obsáhlé výtahy řádového archivu, sloužící za podklad obšírné odpovědi, pro jejíž sepsání byl rektor koleje dvakrát nucen prodlužovat stanovenou lhůtu.⁶⁹⁾ Pracovalo na nich mnoho řádových členů; v materiálu větším dílem převažují historické výklady řádových privilegií, ale nechybí zde i bystré rozborů současné situace. Překvapí nás, jak řád dobře odhadoval pokles svého vlivu na státní činitele a jak správně rozeznával odklon šlechty od jezuitských studií. Příčiny toho stavu udávají jesuité různě, ale hlavní zlo vidí v zahraniční jansenistické literatuře, jež je rozšířena mezi šlechtou. Řádové materiály prozíravě odhadují do budoucna ještě další vzestup jansenistických vlivů s ohledem na nedávno získanou habsburskou enklávu v Belgii a jejich autoři brojí proti světským vychovatelům šlechtické mládeže, které považují za prostředníky jansenistické propagandy. Další důvod poklesu řádového vlivu vidí v nepřátelské činnosti jiných církevních řádů, jejichž členové mají podle jesuitů v úmyslu vytlačit řád z university. V důvěrných materiálech byla zdůrazňována nutnost naklonit si opět přízeň feudálů, ale jen ojedinelé hlasy doporučovaly čelit

⁶⁷⁾ Srov. Ig. Cornova, Die Jesuiten als Gymnasiallehrer, in freundschaftlichen Briefen an den Grafen von Lažanský, Praha 1804.

⁶⁸⁾ SÚA JS CXXIII, 6 a.

⁶⁹⁾ Poprvé tak učinil žádostí ze 4. října vzápětí po obdržení zprávy vicerektor koleje, jenž se omlouval, že většina profesorů odjela na prázdniny a koncem října žádal ještě jednou o prodloužení lhůty sám rektor. Tamtéž.

tomuto zlu zřízením zvláštních šlechtických internátů, s nimiž by řád vyšel vstříc přáním šlechty — většina označovala šmahem takové návrhy za „bezbožné“. Bylo jen v zásadách řádové tradice a taktiky, že všechny tyto mnohdy bezradné projevy zůstaly skryty a nepronikly za zdi klementinské koleje a že odpověď řádu na opravné návrhy komise je proniknuta sebevědomím i útočností.

Podrobně ji ve své práci rozvádí Tomek.⁷⁰⁾ Spokojme se zde pouze s jejími povšechnými rysy. Jesuité v obraně zdůraznili své studijní řádové předpisy, které tvořily pevnou páteř všeho jezuitského školství a byly ve formě privilegií schváleny skoro všemi dosavadními habsburskými panovníky. Pak stačil již jen krok, aby jezuitský spis důrazně odmítl ostatní opravné návrhy z důvodu kontinuity učení, a proto, že se vymykají dosavadní tradici i nabytým řádovým zkušenostem. Je proto pochopitelné, že spis obhajoval všechny vytýkané nedostatky jezuitského školství, ať to již bylo tříleté studium filosofie, prázdniny jezuitské nebo způsob přednášení a proti návrhům komise na zavedení učebnice obhajoval dokonce zájmy vědecké svobody.⁷¹⁾ Stejně ohnivě hájili jesuité dosavadní scholastickou metodu i úroveň svých nižších škol; návrhy komise na rozšíření učebních předmětů o četné exaktní obory odbyly prohlášením, že je jim již vyučováno a výsadní postavení jezuitských fakult v rámci university vysvětlovali specifickým vývojem pražské university před unii.⁷²⁾ Daleko nebezpečnějším argumentem z jesuitského pera však byly stále nářázky na šířící se jansenismus, učení Descartesovo a ostatní úchyvky proti katolickému pravověří, jimiž jesuité nepřímou obviňovali všechny stoupence studijních oprav a chtěli zastrašit i universitní komisi.

Přesto jezuitská obrana se svými obširnými úvahami k výchově mládeže a studujících dovedla vzbudit dojem, že její autoři drží krok se současným vývojem ve školství a jelikož jejich nadnesený způsob polemiky nebyl ještě v počátcích 18. století deklasován, mohli současníci vidět v řádové obraně spis, jenž již svou parátní formou dává najevo, že nehájí věc ztracenou. Jesuité si takového účinku svého díla byli vědomi a velmi jim záleželo, aby komise jejich odpověď nezatajila před panovníkem. Zdá se, že se strany komise se jakési pokusy v tom směru opravdu daly a rektor staroměstské koleje si proto pospíšil nedatovaným listem z konce října 1714 upozornit přímo panovníka na řádový elaborát.⁷³⁾

⁷⁰⁾ Tomek, Geschichte, str. 303.

⁷¹⁾ Viz zajímavou reakci Tomkova, tamtéž, str. 305.

⁷²⁾ Jak již bylo naznačeno doporučila v návrzích komise, aby způsob volby rektora university za duchovní fakulty byl rozšířen z tří kandidátů na všechny graduované. Za příklad uváděla podobný stav na vídeňské universitě. Jesuité se bránili tvrzením, že tento způsob byl vžitý již před unii, kdy vlastnili samostatnou universitu. SUA JS CXXIII 6 a, b.

⁷³⁾ Komise nechtěla pravděpodobně s jezuitskými představiteli navázat osobní styk.

Střetnutím obou stanovisek na úpravu poměrů pražské university činnost komise ovšem neskončila. Podle dosavadních panovníkových direktiv měla komise vzít v úvahu jezuitské připomínky toliko při vypracování definitivního návrhu, ale představy obou stran byly při tom tak odchýlné, že komise stála před svým úkolem dost bezradně a nebýt jasněho stanoviska vídeňských úřadů, které se reforem dožadovaly, nechala by záležitost nejraději usnout.

Snaha vídeňských míst pohnout s celou záležitostí bje opravdu do očí. Viděli jsme již, že brzy předhonila v iniciativě úřední pražské kruhy a nyní s pravidelnými půlročními lhůtami urguje od komise požadovaný elaborát. Tak císařský reskript z 23. ledna 1715⁷⁴⁾ se například dožaduje zprávy, proč komise dosud návrh reformy nedokončila a podobného obsahu byl i reskript následující 6. května 1715. Vídeňské instance zřejmě považovaly pražskou záležitost za zkušební pokus k důsledným úpravám ostatních universit v celém soustátí; vyžadovaly si při tom součinnost všech universitních činitelů a dokázaly rázně usměrnit i členy komise, když se zdráhali nařízení uposlechnout. Připomínky k reformním návrhům byla proto komise nucena vyžadovat i od fakult světských a za jejich podklad užila pravděpodobně Birelliho vota.

Jaké stanovisko v připomínkách zaujaly světské fakulty pro nedostatek pramenů známo ovšem není,⁷⁵⁾ ale zato jsme poněkud zpraveni o další činnosti komise; na podzim 1714 a na jaře roku příštího se její členové zaměřili na obsáhlý průzkum majetkového a hospodářského postavení university a požadovali v tom směru zprávy od universitních představitelů, jež si ověřovali dotazem u české komory a v deskovém úřadě. Při této příležitosti byla komise asi stržena do sporů, jež vedla česká komora a Birelliho nástupce v úřadě apelační rada F. A. Wetzker s universitními seniory pro otázky dohledu nad universitním hospodářstvím⁷⁶⁾ a plnila snad dokonce funkci prostředníka.

To vše ji ovšem stále více oddalovalo od vlastní práce. I když při své činnosti měla vypracování požadovaných návrhů stále na zřeteli a chápala reformu universitního školství dost ze široka — ověřovala si např. dotazem na pražské magistráty úroveň farních škol, odkud přichá-

Rektor se vmlouvá proto do přízně císařovi: „...Unsere Societät aber hauptsächlich daran geredet ist, damit für kaiserl. und königl. Majest. von alle zu dieser Sach gehörig passibus vollkommentlich informiret werde, und solches ohne schriftliche Deduction in einen so wichtigen Werk nich wohl geschehe kann...“ Tamtéž,

⁷⁴⁾ „Wir wollen gnädigst wissen, was bis ihre in materia der besserer Einrichtung der Pragischen Universität verhandelt worden, und wie weit die Commission gekommen sein...“

⁷⁵⁾ Prameny jsou v tomto směru chudé a pro ztráty některých fondů universitního archivu nemáme možnost je ani doplnit.

⁷⁶⁾ Viz str. 87 J. Kloubouch, K hospodářským dějinám pražské university v 17. a 18. století.

zeli žáci k jesuitům⁷⁷⁾ — ztrácela v dalším údobí na své životnosti stále více. Z dalších let znají prameny ještě doklad o dobrém zdání, které komise chystala v záležitosti patentu proti žebrákům a tulákům (byl vztačován i na druhé studenty),⁷⁸⁾ ale pak její činnost ustává nadobro.

Nelze vyloučit, že zřízení samostatné inženýrské školy 1717 ochabl zájem části feudálů na reformních pokusech, které byly stejně bržděny ostentativním nezájmem jesuitů a tak jediným efektem z dosavadních plánů reformních prací byl nepatrný císařský příspěvek na opravu Karolina, pro jejíž další zajištění podnikali universitní senioři složité finanční operace, při nichž dohled nad hospodářstvím universitních nadací, komisí i české komoře pochopitelně stále více unikal.⁷⁹⁾ Dotaz z Vídně ve věci stavu práce na opravném díle došel komisi ještě 1723 a poté 1728, kdy byla celá dokonce personálně doplněna, avšak vypracovaný projekt odevzdala až v počátcích éry tereziánské za podstatně změněných společenských podmínek.

Máme-li přistoupit k závěru, musíme nejdříve položit důraz na úlohu, kterou ve vývoji universit v habsburských zemích počínaje od konce 17. století stále více uplatňovat orgány absolutistického státu. Tento stav, jenž byl podmíněn rozvojem kapitalistických vztahů uvnitř feudálního zřízení a s nimi souvisejícími dalšími změnami v hospodářské základně, se v ideologické nadstavbě odráží podporou růstu zdrojů osvícenské ideologie a stát má přímý zájem, aby tento proces neminul universitu, jejíž absolventi představují důležitého činitele k doplňování kádrů státní byrokracie. Bylo podmíněno dosavadním vývojem pražské university, na niž při řešení těchto otázek padl zrak dvora především, že práce na projektu studijních reforem se zde ubíraly dvojím směrem. Prvním objektem byla fakulta právnická, neboť úprava právnické nauky měla provázet kodifikační proces právního řádu v českém státě a druhý objekt představuje vlastní školství jezuitské, proti němuž počíná vystupovat celá řada odpůrců. Je to nejen byrokracie, jejíž mínění tlumočí universitní superintendent P. T. Birelli, ale i šlechta, která si žádá nové zaměření ve výchově svého dorostu. Je zajímavým dokladem pro orientaci na současný ekonomický vývoj v řadách české šlechty, že její zastupci v komisi připravují řešení reformního plánu, přicházejí s návrhy přizpůsobit organizaci jezuitských škol potřebám manufakturního podnikání.

Úspěšný postup reformního směru zaráží odpor jezuitského řádu; váha společenského postavení jesuitů, jejichž pomoc stále stát potřebuje pro

⁷⁷⁾ Tuto akci prováděla komise v březnu 1715. Viz SM V 1/1/1.

⁷⁸⁾ Dobrá zdání projednávala komise v červnu 1716. Tamtéž.

⁷⁹⁾ Viz Kl a b o u c h, K hospodářským dějinám, str. 97 a d.

důslednou politiku protireformační, uplatnila svoji sílu a důležitou úlohu sehrál strašák jansenismu vysunovaný obratně jesuity proti stoupencům reforem, které ani tak nebyly připraveny do stadia, aby o nich mohlo být jednáno. Myšlenka reformy se však pevně zachytila a komise, jež formálně nikdy nebyla zrušena, uplatňuje tyto návrhy skoro v stejné formě při cílevědomé přeměně universit habsburských zemí tereziánským státem. Uvědomíme-li si, že v období myšlenkového temna mohlo dojít k povážlivému ohrožení jezuitského školství je nám to dostatečnou pobídkou, abychom kořeny osvěcenství v dosahu pražské university podrobili systematickému průzkumu, na jehož potřebu chce upozornit tento článek.

ПРОСВЕЩЕНИЯ ПОПЫТКА РЕФОРМИРОВАНИЯ ПРАЖСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 18 ВЕКЕ

Карел Кучера

Резюме

Предметом интереса автора является замечательная попытка реформирования Пражского университета, сделанная в период полного расцвета движения против реформации в чешских землях в начале 18 века. Эта попытка, обусловленная разложением феодальной экономики и началом мануфактурного производства в австрийской союзной монархии во 2 половине 18 века, даже несмотря на то, что предложенные меры были в принципе осуществлены на 40 лет позже, представляет собой новый курс абсолютистского государства в школьной политике.

Все переговоры велись по инициативе правительственных учреждений; большинство поправок в виде обширного меморандума внес суперинтендант Пражского университета Петр Теодор Бирелли. В меморандуме выражается интерес государственной бюрократии к реформе юридического образования. Такие стремления находились в связи с тогдашним процессом кодификации права, но были также направлены и против иезуитской школьной системы. Бирелли в своем меморандуме потребовал не только уничтожения всех тогдашних привилегий иезуитской школьной системы, но внес также и инициативные предложения, касающиеся изменения тогдашнего содержания образования в иезуитских школах (он предложил сократить продолжительность философского образования и слить иезуитские теологические факультеты с архиепископской семинарией и т. д.).

Еще далее в своих проектах поправок шла особая комиссия, составленная по инициативе пражского наместничества. Ее члены замыслили дополнить иезуитские дисциплины на философском факультете предметами технического характера, причем нужно иметь в виду, что в те времена в Праге проявилось известное движение Вилленберга за учреждение технического училища с предложением практически ограничить иезуитские схоластические методы. Эти стремления отвечали намерениям правящего класса, которого уже не удовлетворяла существующая устаревшая система иезуитского образования.

Однако иезуитам удалось отсрочить осуществление этих проектов только обвинением автором в яansenизме, но им не удалось воспрепятствовать организации широкого анти-иезуитского фронта, приверженцами которого кроме феодалов и государственной бюрократии были и некоторые силы внутри церковной иерархии (главным образом прочие

церковные ордена). Не без интереса, что большинство проектированных поправок было проведено в жизнь реформами ван Свитена для всех университетов габсбургской монархии.

VERSUCH UM DIE REFORM DER UNIVERSITÄT IN DER ZEIT DER FRÜHAUFKLÄRUNG

Karel Kučera

Zusammenfassung

Der Autor widmet seine Interesse dem sonderbaren Versuch um die Reform der Prager Universität, welcher in der Zeit gemacht wird, die bisher als der Höhepunkt der Gegenreformation in den böhmischen Ländern anfangs des 18. Jahrhunderts betrachtet wird. Die Ursache lag in dem Zerfall der feudalen Oekonomie und in den Anfängen der Manufakturzeugung in den österreichischen Ländern in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Trotzdem die vorgeschlagenen Aenderungen im wesentlichen erst 40 Jahre später verwirklicht wurden, stellt dieser Versuch um die Reform den neuen Kurs des absolutistischen Staates in der Schulpolitik dar.

Die Verhandlungen wurden aus der Initiative der landesfürstlichen Ämter geführt und der grösste Teil der Verbesserungsvorschläge wurde in einem umfangreichen Memorandum von dem Superintendent der Prager Universität Peter Theodor Birelli vorgelegt. Das Memorandum drückt die Interesse der Staatsbürokratie für eine Neuregelung des Rechtsstudiums aus — diese Bemühungen knüpfen sich an den gegenwärtigen Kodifikationsrechtsprozess, sind aber schon gegen das jesuitische Schulwesen gerichtet. In dem Memorandum verlangt Birelli nicht nur die Aufhebung aller bisherigen Privilegien des jesuitischen Schulsystems, sondern bringt auch anregende Vorschläge zur Neuregelung des bisherigen Inhalts des jesuitischen Studiums (er verlangt die Verkürzung der Zeit des philosophischen Studiums, schlägt die Vereinigung der jesuitischen theologischen Fakultät mit dem erzbischöflichen Seminar vor u. a.).

Die Verbesserungsvorschläge der aus der Initiative der Prager Statthaltereie zusammengesetzten Kommission waren noch umfangreicher. Die Mitglieder dieser Kommission wollten dem jesuitischen Lehrplan auf der philosophischen Fakultät technische Gegenstände hinzufügen — gleichzeitig führt Willenberg in Prag die bekannte Aktion für die Gründung einer technischen Schule durch — und schlagen eigentlich die Beschränkung der bisherigen jesuitischen scholastischen Methode vor. Diese Bemühungen entsprachen den Intentionen der herrschenden Klasse, welcher das bisherige veraltete jesuitische Lehrsystem nicht genügte.

Es gelang den Jesuiten, diese Vorschläge durch die Beschuldigung ihrer Autoren wegen des Jansenismus zu verschieben, aber sie erzielten nicht, die Organisation einer grossen antijesuitischen Front zu verhindern, zu der sich ausser den Adeligen und Staatsbürokraten auch einige Strömungen innerhalb der kirchlichen Organisation bekannten (hauptsächlich die anderen kirchlichen Orden). Es ist nicht ohne Interesse, dass die Mehrheit der Verbesserungsvorschläge durch van Swietens Reformen für alle Universitäten der Habsburger Länder verwirklicht wurden.

K DĚJINÁM HOSPODÁŘSTVÍ PRAŽSKÉ UNIVERSITY V 17. A 18. STOLETÍ

К ИСТОРИИ ХОЗЯЙСТВА ПРАЖСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 17 И 18 БЕКЕ
ZUR GESCHICHTE DER WIRTSCHAFTLICHEN VERWALTUNG DER PRAGER
UNIVERSITÄT IM 17. UND 18. JAHRHUNDERT

JIRÍ KLABOUC

O organizaci správy universitního majetku, ani o materiální stránce universitního hospodaření mezi třicetiletou válkou a tereziánskými reformami nevíme dosud podstatně víc, než pověděli kdysi Schnabel a Tomek. Že jejich výklad nemůže bádání trvale postačovat, leží nabíledni, a to právě pro 17. a 18. století. Doba přechodu od feudalismu ke kapitalismu, kdy už středověký způsob hospodářského zajištění přestává postačovat, ale kdy ještě sustentace vysokého školství nepřešla do státních rozpočtů, je v dějinách universit přechodným obdobím, kdy s materiálními problémy těžce zápasí, a jejich hospodářské nesnáze, jež nepřímo zpomalují i kulturní pohyb celé středoevropské oblasti, nabývají významu, jenž přesahuje hranice pouhých jejich vnitřních dějin.

Doplnit Tomkovy vývody a popř. revidovat jeho závěry není dnes, vzhledem ke ztrátám universitního archivu v r. 1945¹⁾, v celém rozsahu již možno. Tím více však se musí využívat pramenů uchovaných jinde, které dosud pozornosti unikaly.²⁾ Universita, jak známo, v 17. a 18. století jednotného hospodářství neměla. Samostatně hospodařily především jednotlivé fakulty, jejichž příjmy se alimentovaly ze zkušebních tax a jiných podobných poplatků. Účetní knihy fakult jsou na seznamu ztrát z r. 1945,³⁾ ale fakultní hospodářství, z něhož se uhrazovaly jen bezvýznamné doplňkové výdaje, mělo v celkovém provozu university význam jen nepatrný.⁴⁾ Abychom mohli správně sledovat podmíněnost dějin university v této době materiálními faktory, musíme si zjednat přehled o důchodech, z nichž byly uhrazovány nejdůležitější výdaje osobní

¹⁾ Srv. V. Vojtišek, O archivu university Karlovy a jeho ztrátách, Archivní časopis 1951, 86—93; M. Truc, O stavu a úkolech archivu university Karlovy, Sborník archivních prací VI/1 — 1956, 239—268.

²⁾ Užitečný přehled těchto pramenů uveřejnil J. Bergel, Die Hauptquellen zur Geschichte der Prager Karls-Universität, in: Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer 2., Freilassing-Salzburg 1955, 33—38.

³⁾ Úplný soupis ztracených archiválií viz nyní in: K. Kučera - M. Truc, Archiv university Karlovy. Průvodce po archivních fondech, Praha 1961, 171—180.

⁴⁾ Viz blíže G. N. Schnabel, Geschichte der juridischen Fakultät an der vereinigten Carl-Ferdinandeischen Hochschule zu Prag I., Prag 1827, 69—72.

a věcné, bez nichž nebyl chod university vůbec myslitelný. Tyto základní potřeby university byly po unii z r. 1654 zabezpečeny dvojím způsobem: jezuitské fakulty vydržoval z ferdinandovského nadání řád, a obě světské fakulty, jichž se bude týkat následující výklad, žily z výtěžku nadace Karlovy.

I. UNIVERSITA A ČESKÁ KOMORA

Pátrající po pramenech k dějinám hospodářství světských fakult mimo universitní archiv, musíme myslet především na akta české komory, která representovala vůči nim na hospodářské rovině moc absolutistického státu a která měla pro „vrchní řízení“ jejich hospodářství i nesporný legální podklad. Po Bílé Hoře podle principu „propadnutí práv“ byla správa Karlovy nadace odňata profesorům a po přechodném vedení jezuitským řádem byla 21. června 1638⁵⁾ převedena do rukou zeměpanského protektora university, jemuž dán k ruce správce statků, jmenovaný místodržitelstvím. Aby se protektorovi (jímž býval zpravidla jeden z nejvyšších hodnostářů v zemi) ulehčilo, bylo zároveň stanoveno, že ke kontrole správcových účtů může povolávat úředníky české komory. Když výnos majetku university byl v době třicetileté války tak nízký, že postačoval krýt pouze čtvrtinu jejich platů, požádali však v r. 1640 profesoři, aby se směli přičinit o zlepšení hospodářství na universitních statcích sami, a císař jim skutečně 7. ledna 1641 povolil dohlížet na správcovy účty, ale opakoval výslovně znovu, že k definitivnímu schválení musí být předkládány komoře, jejíž pokyny bude universita v hospodářské správě povinna respektovat a udělil komorní účtárně (26. ledna 1641) v tomto smyslu výslovný příkaz.

Stanovisko panovníkovo k organizaci správy universitního majetku bylo tedy charakterisováno trvalou nedůvěrou k profesorskému sboru, při čemž snad kromě snahy zabránit svémocnému rozchvacování karolinských důchodů působila i obava, aby akademická obec s materiální nezávislostí nestala se také příliš samostatnou v jiných směrech. Ustanovení unijního dekretu z 23. února 1654 měla závislost university na královských úřadech v hospodářských věcech ještě více utužit. Rektor a fakultní senioři jako zástupci akademické obce podrželi sice právo přehlížet správcovy účty, aby však nemohli na správce, jenž jim měl vyplácet požitky, vykonávat nijaký nátlak, bylo stanoveno, že správce bude dosazován i sesazován českou komorou, které musí předkládat účty s připomínkami seniorů k definitivní revizi, a která se mu tedy měla jevit jako jeho přímý nadřízený orgán. Superintendent, nový reprezentant

⁵⁾ Dosud nevyužitý materiál k následujícímu výkladu v SÚA, fond Stará manipulace sing. U/1/1/24.

panovnické moci na universitě, dostal za úkol dbát, aby správce účty v pololetních intervalech opravdu předkládal a aby je česká komora přijímala a zpracovávala; salaria měla být profesorům nadále vyplácena jen s jeho svolením, které mohlo být odepřeno, jestliže profesor zanedbával přednášky nebo jinak neplnil své povinnosti. Profesoři byli tedy podle unijního dekretu pasivními poživateli přesně stanovených odměn z výnosu Karlovy nadace s nepatrnou měrou iniciativy při její správě, a řízení universitního hospodářství i jeho kontrola měly zůstat v rukou byrokratických orgánů.

V době třicetileté války nepostačoval snad výnos universitních statků ani na úhradu základních výdajů, v mírové době musil však přece jen se pozdvihnout. Panovník respektoval postavení university jako samostatného právního subjektu a nemínil si přebytky z jejího jmění prostě přisvojovat. Avšak v důsledku toho, že pokládal universitní statky za své peculium a v terminologii soudobé jurisprudence reklamoval nad nimi vrchní vlastnictví, vyhradil si dispoicí s případnými přebytky výnosu sám (m e d i a t e nebo i m m e d i a t e), aniž však přesně stanovil orgán, jehož prostřednictvím míní toto své právo provádět, a aniž by také nějakému úřednímu činiteli uložil o to se starat.⁶⁾

Tyto přebytky, zbývající po uhrazení pravidelných výdajů, které již v r. 1654 existovaly v podobě hotovosti 6700 zl. a které se násobily úrokováním a brzy i prodejem vesnic a domů, tvořily to, co bychom nazvali volným jměním university, jež bylo možno podle okolností obrátit na ten nebo onen účel. Kdo rozhodoval o tom, jak ho bude použito, měl v rukou vlastně celou hospodářskou politiku světských fakult, a poněvadž kromě zásadního prohlášení panovníka nebyl k tomu v r. 1654 žádný činitel konkrétně delegován, bylo jasno, že se stane skutečným hospodářem Karlovy nadace ten, kdo tyto dispoicce fakticky strhne na sebe.

A v tomto směru bylo důležité, že úřední orgány neměly podle ustanovení unijních předpisů dostatečně zabezpečenu evidenci o výši přebytků a byly tím od počátku v zápasě o moc nad karolinským hospodářstvím v nevýhodě. Superintendent měl být sice informován o „remanencích“, které vznikaly úsporou platů na neobsazené katedry nebo způsobem jiným, ale tak, že ho o nich měla spravovat česká komora. A pokud jde o ni, zaručoval jí čl. 6 unijního dekretu jen kontrolu hospodářství na universitních statcích, nejsa si dostatečně vědom toho, že hospodářství na statcích není jediným zdrojem universitních příjmů a že všechny záruky jeho kontroly nemohou komoře zjednat přehled o skutečné výši universitních aktiv, když hospodaření s ostatními zdroji příjmů, do-

⁶⁾ Viz v instrukci pro superintendenta z 11. ledna 1655 ed. K. Spiegelová, Die Prager Universitätsunion v MVGD 62—1924, 93—94.

movním majetkem ve městě, pronajímanými lukami, polnostmi a vinicemi u Prahy, výtěžkem suchých činží z vesnic bez vrchnostenských práv i úroky z hotovostí její evidenci uniká.

Faktické řízení veškerého hospodářství světských fakult bylo, jak se zdá, v době unie, bez ohledu na předpisy z 1. 1638 a 1641, v rukou profesorských sborů, které představovaly jedinou sílu, která měla na jeho výsledcích opravdový zájem. Česká komora i protektor měli v době třicetileté války důležitější starosti, než starat se o chronicky pasivní universitu a naplnění profesorských měšců, a nejevili pravděpodobně chuti se o uplatnění své kompetence rvát. Alespoň v r. 1715 konstatovala komora, že nedostala před r. 1654 od university o jejím hospodářství ani cifru. Unijní dekret se zřejmě snažil učinit tomuto stavu přítrž, ale tím, že svěřil komoře jen kontrolu nad příjmy z universitních vesnic, faktického panství profesorů nad správou ostatních důchodů se nedotkl, a bylo zjevno, že když se seniorům podaří komorní účtárnu z kontroly hospodářství universitního správce zase vytlačit, octne se panství nad universitním majetkem opět v jejich rukou úplně.

Proto mělo rozhodný význam, zda se české komoře podaří realizovat její nové oprávnění dosazovat správce universitních statků a tím ho udržovat v závislosti na sobě. Zprvu se zdálo, že ano. V r. 1656 byl komorní komisí sesazen pro neschopnost a nepořádky správce M. Stöhr a na jeho místo dosadila komora na návrh university v r. 1657 na zkoušku J. Čížka (Zeissel) a r. 1661 Pankráce Lohnera. Ale universita získala nepozorovaně již při unii důležitou pozici: císařským dekretem z 7. března 1654 bylo totiž seniorům nařízeno navrhnout na správcovské místo vhodnou osobu a také po sesazení Stöhrovi obraceli se uchazeči s žádostmi nikoli na komoru, nýbrž na ně, takže akceptace universitou nahražovala prakticky jmenování komorou, které přistupovalo dodatečně jen jako formalita. Když uplynula Čížkova zkušební doba, jmenovala ho universita definitivním správcem sama, a u nástupců Lohnerových J. Ch. Mutze (1669), Kašpara Fritsche (1681), Jeremiáše Hoffmanna a J. F. Dušičky nestarala se už ani o aprobaci komory vůbec a zavázala si správce k poslušnosti i textem služební přísahy.⁷⁾

Současně s oslabením osobní závislosti správce na komoře podařilo se universitě odstranit i její dozor nad jeho hospodařením. První účty předložila universita zřejmě neochotně až po upomínce z 24. 2. 1656, a podávala je pak v ročních intervalech až do r. 1659, ale s opožděním a v takovém stavu, který komorní úředníci označovali za konfusní. Tomu se snažilo čelit ještě poměrně ostré císařské nařízení, publikované místodržitelským výnosem 16. 6. 1659, jímž se universitě ukládalo předklá-

dat účty do šesti neděl po skončení účetního období pod hrozbou sekvestrace universitního majetku. Ale i po tomto důrazném zákroku počaly být další účty předkládány (snad v důsledku neobsazení správcovského místa) zase až v r. 1661, a jejich odvádění komoře pokračovalo jakž takž po dobu správcování Lohnerova, který byl ještě jmenován českou komorou, až k roku 1667.⁸⁾ Jednalo se pravděpodobně stále nikoli o výkazy příjmů a výdajů university vcelku, ale jen o účty universitního správce, který nadto ještě patrně dodával jen neuspořádané účetní doklady, jejichž zpracování musela komora sama teprve předsevzít. Tím se ovšem ještě zvětšovalo její zpoždění, působené už nedochvilným odváděním účtů, takže komora měla přehled jen o hotových věcech a nemohla skutečné hospodaření university nijak ovlivňovat. Její připomínky, dávno překonané vývojem poměrů, byly stále bezpředmětnější a patrně i vzácnější, a když s nastoupením nového správce dosazeného universitou už bez potvrzení komory přestalo i předkládání účtů úplně, nevzbudilo to velkou pozornost a účetní úředníci komory si možná dokonce oddechli. Dalšího vyúčtování domáhala se komora až po třiceti letech 20. 3. 1699 a 17. 2. 1702, používajíc patrně příležitosti, když universita ji žádala o svolení k prodeji vsi Radkova a Královniny koleje), kdy však už její práva byla zapomenuta a jaksi promlčena. Na nedostatek dohledu nad správcem mohli ovšem doplatit konec konců, ba především, právě profesori sami. Není však naprosto nutné domnívat se, že by byli na tuto neoperativnost komory opravdu žehrali, jak potom tvrdili v r. 1714, a je mnohem pravděpodobnější, že docela rádi obětovali nějaký peněz z universitního jmění na odměnu soukromým revisorům (mluví se o kom. radovi Řečickém a účetním Rindem), když už bylo opravdu nezbytné správcovy účty prozkoumat, jen aby nemuseli před komorou odkrýt své karty.

Česká komora i superintendent ztratili tak někdy v sedmdesátých letech 17. stol. přehled i o té části universitního hospodářství, který jim zaručovaly unijní předpisy, a universita strhla dlouholetou cílevědomou politikou hospodářskou správu svého majetku, v přímém rozporu s panovníkovým úmyslem, opět úplně na sebe. Životnost autonomistických tradic v akademické obci je v pobělohorské době na pražské universitě vůbec pozoruhodná a bylo na to již upozorněno.⁹⁾ Stojí za zmínku, že tu působily vedle jesuitské exkluzivity aspoň na světských fakultách i starší

⁸⁾ Komora si to vynutila v roce 1670, kdy universita, bráníc se jmenování lékaře Jakuba Dobřenského čtvrtým profesorem medicíny namítala, že už vůči dosavadním profesorům má 27950 zl. nedoplatků na salarích. K přešetření tohoto tvrzení byla jmenována komorní komise, jež měla universitní účty prozkoumat, srv. přípis děkanů a seniorů císaři z 20. května 1670 a přípis komory universitě z 14. června 1670 v SUA, Nová manipulace U/1/11.

⁹⁾ Srv. V. Vaněček, Kapitoly o právních dějinách Karlovy university, Praha 1934, 44.

⁷⁾ Text přísahy uchoval Schnabel l. c. I., příloha 5, str. 147—8.

domácí akademické tradice a snaha navázat v poměru k státu na postavení předbělohorského evangelického Karolina. Ještě v r. 1714 byly předbělohorské poměry v živé paměti a universita se dovolávala jako právního základu pro svou hospodářskou samostatnost privilegia Ferdinanda I. z 5. května 1537. Fakultní senioři se pozdvihli, navzdory předpisům unijního dekretu, z pouhých inspektorů na skutečné vládce universitního majetku, při jehož správě byli omezeni prakticky jen zasahováním ostatních akademických činitelů (jež se uskutečňovalo v tzv. ekonomických sessích). Panovníkův úmysl omezit požitky profesorů na fixně stanovené platy zvrátil se v pravý opak. Uchvátivše do svých rukou nakládání s přebytky Karlovy nadace, kozlové se stali zahradníky, a ekonomické sesse bývaly patrně nejednou jevištěm rozhořčených sporů o kořist. Senioři, vyplativše kolegům jejich salaria a uhradivše běžné výdaje jevívali asi pravidelně sklón pokládat zůstatek za svoje lucrum, ale o svůj podíl se samozřejmě hlásili i profesori ostatní a někdy docházelo i k neshodám mezi seniory samými, jejichž vzájemný poměr nebyl nikde přesně upraven. Snad k takovým větším sporům došlo někdy v r. 1708, a třebaže senioři uzavřeli nakonec mezi sebou jakési vyrovnání,¹⁰⁾ ohlas sporů mezitím pronikl do Vídně a císař Josef I. jim 18. září nařídil podat vyúčtování české komoře.

Senioři nemohli arci odmítnout přímý císařský rozkaz, ale předložili účty (skrže správce Dušičku, tedy zřejmě zase jen o venkovských statcích) najednou za 36 let od r. 1668 do r. 1703 jako na posměch komoře v 72 fasciklech surového účetního materiálu, který by musela teprve zpracovat, a který tedy neříkal vůbec nic. Komorní účtárna samozřejmě odmítla zabývat se takovou záplavou papíru, když stejně nebylo možno dávno zemřelé účtovatele pohánět k odpovědnosti, a zpracovala po čase až účty z počátku služby hospodařícího hejtmana Dušičky za l. 1695—6, k nimž sdělila universitě nějaké připomínky, ale, jak si později stěžovala, bez jakýchkoli účinků.

Jiný rázný pokus zjednat průchod ustanovením unijního dekretu podnikl pak ještě po nastoupení svého úřadu superintendent apelační rada F. A. Wetzker. V ekonomické sessi 27. června 1714, kde se jednalo o sesazení zmíněného Dušičky pro podvody, připomněl právo české komory dosazovat a sesazovat správce, a s poukazem na svou instrukci žádal napříště i pololetní předkládání účtů komoře, a když věc narazila ve sboru na rozhodný odpor, oznámil to místodržitelství, které pohnalo universitu k odpovědnosti. Jak se mohla universita bránit požadavkům tak zřejmě odůvodněným? Odpověděla dvojím rozkladem (16. října 1714 a znovu 26. května 1715), který koncipoval bezpochyby tehdejší rektor Neu-

¹⁰⁾ Blíže Schnabel l. c. I., 47.

mann, jenž s nerozpačitostí zkušeného advokáta obrátil obranu v útok. Obě fakulty tu především odůvodňovaly svůj postup proti Dušičkovi, přičemž vyslovovaly názor, že se komora sama připravila o právo dosazovat správce dlouhým neužíváním, dokládaly, že již dlouhá léta jmenovaly své správce samy bez jejího nejmenšího odporu a jsouce tak *in continuo contrario usu* získaly na to i právo. Předkládání účtů z universitních statků komoře bylo tu presentováno ne jako povinnost, ale jako významné právo university, a komora byla pádnými výrazy obviňována, že dlouholetým nedbáním císařského příkazu způsobila universitě škody, poněvadž musela ze svých prostředků najímat soukromé revisory, aby nad správcem vůbec nějaký dohled byl. Svůj díl dostali i superintendenti; bylo jim vytýkáno, že přes výslovný příkaz instrukce po léta nezajišťovali revisi universitních účtů komorou a byli tu předváděni jaksi jako její spoluvníci.

Česká komora zřejmě neplanula touhou, pustit se do křížku s obávaným Neumannem, a zdá se, že by byla nejráději přešla věc mlčením. Zprvu na Neumannova obvinění neodpovídala vůbec, čímž ovšem sebevědomí university jen ještě více vzrůstalo, a teprve když se do věci vložil opět císař a nařídil místodržícím 6. května 1715 do osmi dnů vyšetřit stav věcí, odpověděla 20. května místodržícím přípisem — jež nelze čísti bez úsměvu — který obsahoval jen neobratnou výmluvu, že nemůže stanovisko zaujmout, protože k tomu nemá povolení dvorské komory. Někdy nedlouho potom musela jí arci stihnout přísná výtka z Vídně, ale i pak byla s to jen přislíbit žádané vyjádření, které však předložila až 10. září.¹¹⁾

Toto vyjádření vypracovala zato komorní účtárna (21. července), na níž se patrně blesky nakonec svezly, opravdu zevrubně. Líčil se tu celkem výstižně vývoj poměrů a vina se ovšem jednostranně svalovala na universitu. Na konci se komora revanšovala universitě povážlivým obviněním, že svémocným dosazováním správců zkrátila císařská práva, že senioři neplnili po léta svou povinnost přehlížet správcovy účty a přenesli ji na škodu universitních financí na soukromé revisory, že nepředkládali komoře účty v pololetních lhůtách jak bylo nařízeno a ignorovali její připomínky k hospodaření, a tím vším se samovolně pozdvihli na absolutní, nikomu neodpovědné pány universitního majetku, neohlížejíce se na císařské vrchní vlastnictví k němu.

Nezůstala tedy komora universitě ničeho dlužna a ve věci samé bylo právo nepochybně na její straně, ale její úloha v celé polemice, kdy se skoro rok nezmohla na ospravedlnění, byla tak žalostná, a skutečnost, že se celá desetiletí nestarala o prosazení svých oprávnění, tak kompromitující, že patrně i nyní dávají její vedoucí činitelé přednost tomu

¹¹⁾ Příslušná akta v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24.

nechat záležitost usnout, než aby vehementním vymáháním vyřízení svých stížností připomínali na nejvyšších místech své minulé hříchy. Předložení účtů od r. 1704 urgovala komora na universitě ještě 7. ledna 1716, ale nějakých důraznějších opatření k prosazení svých práv nad universitními statky již zřejmě neučinila, ač ovšem vzájemné „insinuace“ asi položily základ k trvalé nechuti mezi komorní účtárnou a Neumannem.

Tato stručná historie poměru university a české komory poučuje nás nejen o skutečném vývoji správy universitního majetku, ale také o stavu a charakteru pramenů, jež by bylo možno pro dějiny universitního hospodářství v komorních aktech shledávat. Z účtů, které měla universita od r. 1638 resp. 1641 komoře ke „kontraversi“ předkládat, postoupila jí vskutku jen účty za l. 1654—1703 (universita ve svých přípisech uváděla dokonce jen do r. 1699), a že ani po polemice z l. 1714—15 k dalšímu odvádění účtů nedošlo, o tom svědčí opětovné tvrzení komory v r. 1727, že účty nejsou za dlouhou dobu složeny. Tehdy byl, jak níže uvidíme, podniknut poslední pokus o realizaci oprávnění komory podle unijního dekretu, nezdařil se však ani tentokrát, a císařský dekret z 12. března 1748, když činil opatření pro odstranění nešvarů v hospodářství světských fakult, pro tento účel již s komorou vůbec nepočítá.

Všechno svědčí o tom, že komoře byla postupována pouze, jak tomu opravdu chtěla litera čl. 6 unijního dekretu, jen nezpracovaná snůška záznamů a účetních dokladů správcových o hospodaření v poddanských vesnicích, které tvořilo důležitou sice, ale naprosto ne jedinou součást hospodářství světských fakult. Správce byl, smím-li tak říci, účetně osamostatněn, shromažďoval poddanskou rentu a příjmy z hospodářství v poplužních dvorech, v krčmách, mlýnech, pivovarech apod. a měl i nutné plné moci k nezbytným výdajům, jichž vyžadoval jejich provoz (proto se od něho při nastoupení úřadu vyžadovala kauce). Ale jeho hospodářství nelze zaměňovat s vlastním hospodářstvím university, s nímž souviselo jen ziskem, který do rukou seniorů odvedl, a který se spolu s ostatními příjmy sbíhal v hlavní pokladně, jejíž stav nelze z komorního materiálu postihnout vůbec, a soudě podle Bachmannova inventáře, nebylo by možno vytvořit si o něm představu ani z fondů universitního archivu. Na tom, myslím, není nic překvapujícího. Universita jako celek, jak je snad z předcházejícího dostatečně zřejmo, neměla zájem na tom, aby měl o hotovosti hlavní pokladny, jež vlastně byla oním volným universitním jměním, přehled nějaký úřední orgán, a senioři asi činili co mohli, aby ho neměli ani jejich kolegové. O stavu veškerého Karolinského jmění v předtereziaňské éře je dosud publikován soupis majetku z r. 1654,¹²⁾ z něhož ale nejsou patrna vydání. Prame-

¹²⁾ Srv. Schnabel I. c. I., 38—41.

ny, dosud neprozkoumané, které dovolují získat ucelený obraz o kolo-běhu příjmů a výdajů světských fakult vcelku, jsou mi známy dva: Neumannova účetní kniha¹³⁾ a tabulky v příloze expertisy F. J. Procházky, o nichž tu budiž pověděno několik slov.

II. VÝMĚNA STATKŮ V R. 1727 A NEUMANNOVA ÚČETNÍ KNIHA

Neumannova účetní kniha nachází se v rukopise pod sign. DK III 33 v knihovně býv. kláštera strahovského a byla původně jeho soukromým majetkem. Kromě záznamů o financích hr. Františka Michala z Martinic (od 25. května 1726 do 10. dubna 1728) a bar. Karla Rutharda Schmidlina (od 9. února 1726 do dubna 1727), jejichž účetnictví Neumann vedl jako „Rechnungsführer“, jak se sám nazývá, a několika stručných záznamů z vlastního hospodaření (týkají se výplaty odměn domácímu učiteli Neumannova syna od 16. října 1731 do 25. května 1732) obsahuje i záznamy nadepsané „Carolinische Haupt Cassa Rechnung“, „Carolinische Rechnung“ v období od 5. listopadu 1728 do října 1731, jež podávají přehledný a soustředěný obraz o hospodaření obou světských fakult v tomto období.

Správa hlavní pokladny byla, jak pochopitelně, na universitě klíčovou posicí. Kdo měl v ruce pokladnu, měl nejen (často jako jediný) přehled o stavu universitního volného jmění, ale i rozhodující vliv na jakákoli, i sebemenší vydání. Řízení hlavní pokladny senioři bylo asi stejně příčinou jako následkem jejich dominantního postavení v hospodaření university. To neznamená nutně, že by senioři museli mít pokladnu přímo ve své držbě (v rozdělení kompetence seniorů z 30. října 1708, už zmíněném, skutečně není zmínka o správě pokladny). Právě fyzická moc nad pokladnou bývala asi často předmětem rozmršek a cíl. dekret z 12. března 1748, už citovaný, má o tom ustanovení velmi podrobná.¹⁴⁾ Hlavní pokladna má být, prý jako dříve, chována v Karolinu, a klíč od ní mají mít oba senioři a adjunkt. Manipulace s pokladnou se svěřuje syndikovi nebo vicesyndikovi, který má psát také pokladní účet (jenž má být uložen v pokladně), ale vydávat peníze a inkasovat smí jen v přítomnosti obou seniorů a adjunkta. To jsou zřejmě novoty, které asi prostředkují mezi nároky různých činitelů a mají zjednat při správě pokladny záruku vzájemné kontroly, ale je pravděpodobné, že výkonou pokladní agendu obstarávali pod větším nebo menším dohledem seniorů už dříve různí činitelé jiní (syndikové, mladší profesori). S tohoto

¹³⁾ Podobné záznamy, jak mne zpravil kol. Kučera, našly by se možná i v denku J. F. Löwa z Erlsfeldu NUK sign. XVI C 10, který je toho času bohužel nepřístupný. Je charakteristické, že by šlo opět o pramen přísně soukromého rázu.

¹⁴⁾ Úplný text dekretu v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24 svazek 2. Částečně Schnabel I. c. I., 48.

hlediska je režim hlavní pokladny v l. 1728—31 výjimečný, i když možná ne úplně ojedinělý. Neumann nakládal v té době s pokladnou nanejvýš soukromě. Vydával sám drobné i nejdrobnější denní a týdenní položky, vedl o nich záznam, shromažďoval účetní doklady a karolinské finance splývaly chvílemi zřejmě přímo s jeho majetkem soukromým, neboť drobnější krátkodobé schodky dosazoval z vlastní kapsy a snad zase hotovostí si aspoň přechodně ponechával u sebe. V rukou zaměstnaneckého aparátu byla ponechána jen agenda spojená se shromažďováním drobných příjmů, kterou vykonávali jednak universitní „notáři“ Schwarz a Lochowsky,¹⁵⁾ jednak, v jiném smyslu, michelský správce. Ti odváděli Neumannovi v tradičním jiřském a havelském termínu všechny příjmy najednou. Osobní správa pokladny seniorem je asi netypickým zjevem i z jiného důvodu: vždyť za stejnou práci, kterou tu konal po tři roky pro universitu zadarmo, účtoval si Neumann např. v téže době od Schmidlina 200 zl. pololetně! Na podzim 1731 předal Neumann hlavní pokladnu nově jmenovanému mimořádnému profesorovi Schwarzovi, ač seniorem zůstával dále, a je také hodno povšimnutí, že záznamy v knize počínají až v listopadu 1728, ačkoli byl Neumann seniorem už od r. 1722 a také knihu měl, jak svědčí schmidlinovské záznamy, už dvaapůl roku předtím. A pokladnu, jak je nepochybně zřejmo (v čele výdajových položek je zanesen dluh obou fakult Neumannovi 126 zl. 44 kr. za schodek z předcházejícího období), spravoval také už dříve, než záznamy počínají, takže podrobné pokladní zápisy za l. 1728—31 jsou i v jeho seniorátu mimořádným přechodným zjevem, jež je nutno vysvětlit.

Že hospodářství pražské university šlo již před Bílou horou od deseti k pěti, je obecně známo, a třicetiletá válka situaci nijak nezlepšila. Od roku 1638 nedostali prý profesori ani jednu platy a naturálie ve stanovené výši, a universita jim dlužila, můžeme-li věřit jejich vlastnímu účtování, na nedoplatcích k 12. červnu 1660 už plných 33 889 zl.¹⁶⁾ Aby z karolinské fundace přece jen něco vytěžili a mohli své nároky uspokojit, přispěli profesori sami nějakou částkou na nutné investice (mluví se o 7 tis. zl. na stavbu pivovaru v Počernicích), a statky opravdu počaly vynášet víc, takže v r. 1661 mohla být profesorská salaria poprvé úplně

¹⁵⁾ František Ferdinand Schwarz de Lauro, 1726 licenciát, 1728 doktor práv, 1731 mimořádný a 1737 řádný profesor právnické fakulty. Předtím advokát u konsistoře a v l. 1726—1731 kromě toho „syndicus, notarius et secretarius“ university (funkci vykonával bezplatně, snad za to měl být v Karolinu). Lochowsky pravděpodobně Václav Maxmilián L., veřejný notář, jenž za roční plat 35 zl. přivydělával si syndikátem (dle Svatováclavského kalendáře měl titul syndicus iuratus). V téže době byl vicesyndikem university Václav Ondřej L., rovněž notář a prokurátor u nižších instancí.

¹⁶⁾ Srv. přílohu k podání děkanů a seniorů světských fakult císaři z 20. května 1670 v SÚA, Nová manipulace U/1/11. Největší pohledávku měl proti universitě prof. Marci (celkem 9187 zl.) a dědicové prof. Düsterwalda (5795 zl.). Dalšími věřiteli byli všichni profesori, kteří se na fakultách od r. 1638 vystřídali, resp. jejich dědicové, universitní syndik a pedel. Za léta 1661—9 splatila jim universita celkem 8189 zl.

vyplacena. Přece však asi statky nevynášely tolik, aby měli v dohledné době naději na vyrovnání vysokých pohledávek z minula, a aby o své peníze nepřišli, sáhli profesori bezohledně na podstatu: v r. 1661 se započalo s odprodejem kolejních domů a vesnic Karlovy nadace, který pak pokračoval po celý zbytek 17. století. V době Birelliho měly už světské fakulty z 21 celých nebo částí vesnic, které byly v jejich majetku ještě v r. 1654, jen 10 (tj. asi 60 % počtu osedlých poddaných a 63 % renty podle stavu z r. 1654), a z 10 kolejních domů jen 6 (asi 73 % příjmů z nájemného). Nešlo nepochybně o cílevědomý odprodej vzdálených statků aby mohl být zakoupen jeden velký statek u Prahy, jak doporučoval cíś. dekret z 3. září 1654, který poskytoval k těmto prodejům zámků, neboť universita v oné době ani nikdy později nepřikoupila v náhradu za prodané statky ničeho. Co se stalo s obnosem získaným za tyto odprodeje, jehož výši odhadovala později česká komora na 20 650 zl., jasné není, jako vůbec nikdo mimo universitu nevěděl co se s přebytky výnosu jejího jmění dalo, a senioři bývali o tom i vůči svým kolegům na zprávy skoupí. Podání university z l. 1714 a 1727 se chlubí, že v té době postavila nebo obnovila zbořené domy, pivovar a stodoly, a zaplatila staré dluhy. Komora však v r. 1727 ostentativně nadhazovala, že neví kam se ty peníze poděly a také Birelli měl dojem, že investice na universitních statcích jsou zanedbávány.¹⁷⁾ Peníze snad posloužily ke krytí okamžitých mezer v rozpočtu, zbytek možná uložen na úrok, ale po čase spotřebován zase k úhradě dalších deficitů, takže universita musela zakrátko prodávat znovu. Že při tom značné částky padly na krytí profesorských pohledávek vůči universitě, ať už byly odůvodněny nebo nikoli, může být sotva bráno v pochybnost právě tak jako to, že mnoho peněz uvázlo v měšcích seniorů jako odměny za námahu, za dobrou správu atp., jak to bylo obvyklé i později.

Že za těchto okolností nemohlo být dosaženo ozdravení universitních financí přirozenou cestou, totiž zvýšením výnosů universitních statků, je zcela pochopitelné, a její hospodářská krise se stávala permanentní: deficity nutily k odprodeji statků, každý odprodej snižoval příjmovou základnu a vedl v začarovaném kruhu zase k dalším odprodejům.

A právě v této době, r. 1711, stalo se imminentním zhroucení hlavní universitní budovy, Karolina, a v r. 1714 byl jeho stav již takový, že z bezpečnostních důvodů muselo být volky nevolky vyklizeno. Podle dobrozdání stavitele F. M. Kaňky a tesaře Knapa vyžadovala přestavba nákladu 31 tis. zl., o jejichž úhradu se universita musela nějak postarat.

¹⁷⁾ O Birelliho memoriálu srov. Tomek, Geschichte der Prage Universität, Prag 1849, 301; K. Kučera v tomto časopise str.

Organisátorem přestavby a přímo její duší stal se tehdejší rektor Neumann, jehož zásluhy o uchování této vzácné národní kulturní památky se v stavebněhistorické literatuře poněkud ztrácejí.¹⁸⁾ Universita ho pověřila řízením stavby jako jejího administrátora a stavbyvedoucího¹⁹⁾ a pod jeho vedením bylo započato s přestavbou. S prosbou o peníze se universita obrátila 12. 11. 1714 k císaři, jehož požádala jako nástupce fundátora vzhledem ke své insolvenční úhradě. Že císař prostředky v žádané výši neposkytl, neušlo dosavadní literatuře, takže přestavba nemohla být provedena podle Kaňkových plánů úplně. Avšak že místo žádaných 31 tisíc poskytl pouze almužnu 2 tisíce zl. známo dosud není,²⁰⁾ a tak se ani omezená rekonstrukce nemohla uskutečnit, aniž by se o ni universita přičinila sama. První etapa stavebních prací v l. 1715—18 vyžádala si podle tvrzení university, nepopřehého českou komorou, 26000 zl., ale jakými finančními kouzly dokázal Neumann tento náklad krýt, nedovedu povědět. Určitě nebyla situace světských fakult v r. 1714 tak špatná, jak líčila žádost o subvenci k císaři, a kromě nějakých hotovostí byly tu asi i různé skryté rezervy. Ale bylo patrně vyčerpáno vše a snad na krytí schodku byla v r. 1719 prodána další vesnice, Bašť.

Neúplná přestavba, která měla nadto za následek ztrátu některých místností, nemohla být řešením definitivním, a k pokračování nutily i nové potřeby provozu. Domnívám se, že rozhodným poněm k zahájení dalších, dosud blíže neznámých stavebních prací, mohlo být nejspíše předání šternberského odkazu karolinské bibliotéce provedené v roce 1726, a její otevření veřejnosti. Tento velký přírůstek a rozšíření funkce knihovny byly nepochybně velkým mezníkem v jejím vývoji (od té doby byl zaměstnáván zvláštní knihovník, kterého dříve nebylo),²¹⁾ a vyžadovalo to pravděpodobně i rozšíření Karolina o nové prostory. Stavba zahájená nedlouho potom, jejíž financování je podrobně zachyceno v Neumannově účetní knize, mohla záležet buď v přístavbě křídla na jižní straně na místě zahrady do Ovocného trhu a vězení (jež bylo zbořeno při renovacích v naší době a kde dnes zeje proluka), kterou kladli

¹⁸⁾ Nedocenění Neumannových zásluh o výstavbu Karolina vytýkal i Tomkovi už Wurzbach, Biographisches Lexikon Bd. 60, str. 287.

¹⁹⁾ Srv. níže zmiňované Notae und Reflexiones z l. 1727—8 v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24, svazek 2.

²⁰⁾ Srv. přípis university české komoře z 23. března 1727 a přípis komorní účtárny presidiu komory z 27. března 1727 v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24 svazek 2.

²¹⁾ Srv. Z. Tobolka - F. Horák, Národní a universitní knihovna v Praze. Její vznik a vývoj I., Praha 1959, 108 a násl. a 147—8. Prvním knihovníkem byl K. Heege, druhým podle údajů Neumannovy účetní knihy Samuel Tauber, nastoupivší někdy koncem roku 1729, jemuž byl 15. dubna 1730 vyměřen plat 100 zl. ročně. V tom směru doplň účet Tobolkův na str. 115 a násl.

Vojtíšek, Guth a Stefan až k r. 1736,²²⁾ a o níž Kubiček²³⁾ předpokládal, že byla financována ze zbytku částky, jež byla domněle ušetřena neprovedením celého projektu Kaňkova, anebo šlo o nástavbu poschodí v křídle karolinského čtverhranu do zahrady (jak takový názor tlumočil mi ústně kolega Kučera), ale v každém případě byly tu za dveřmi další neodkladné výdaje, jejichž úhrada se stala v následujících letech, smí-li tak říci, pro vývoj universitního hospodářství činitelem určujícím.

Neumann, už nejen stavbyvedoucí, ale i senior a po smrti Löwově (25. 3. 1725), kdy se stal jeho kolegou v seniorátu bezvýznamný L. F. Meissner, patrně suverénní pán universitního hospodářství, navrhl universitě dalekosáhlou transakci, kterou byl předtím sám vyjednal. Po projednání ve sboru byla 23. března 1727²⁴⁾ přijata v české komoře žádost university, aby svolila k výměně nejdůležitějších dosavadních vesnic Drahelčic, Dolan a Nenačovic za Malešice a Štěrboholy u Prahy s hr. Bredou, který měl podle přiložené prozatímní smlouvy doplatit ještě hotových 14 tis. zl. Žádost byla odůvodňována vyčerpáním hotovosti university předcházející přestavbou, nutnými stavbami v Michli a neúrodným rokem. Že ovšem komora bude, po kyselostech z l. 1714—15, dělat potíže, dalo se očekávat, ale obejít její kompetenci neodvážil se při tomto právním jednání zřejmě ani Neumann. Šlo o opravdu kardinální změnu v podstatě Karlovy nadace, k níž vrchní vlastnictví reklamoval panovník, a bez souhlasu české komory nebyl by převod dosáhl ani nesporného zápisu do desek.

Neumann, jak se zdá, připravil ovšem celou akci s veškerou obezřetností, kterou byl tak pověstný. Snad, aby celá transakce, jejímž cílem bylo zřejmě získat hotovost pro stavební účely, nebyla napadatelná, byla od počátku koncipována ne jako odprodej, jakých předtím universita provedla už řadu, ale jako směna, která přesně odpovídala intencím císař. patentu z 3. září 1654, jenž doporučoval prodání vzdálených roztroušených vesnic a soustředění majetku v jednom velkém statku u Prahy. Komorní účtárna, vyjadřujíc se 27. března k žádosti university, neodpustila si však stejně pochybovačnou otázku, co se asi stane se získanou hotovostí, a připomenula, že jí není známo, k jakým účelům bylo použito obnosů za dosavadní prodeje stržených. Současně použila vhodné příležitosti k tomu, aby se znovu dožadovala pravidelného předkládání účtů z universitních vesnic a uplatnění svého práva dosazovat správce universitního majetku. Ale účtárna neměla podle všeho bezvý-

²²⁾ K. Guth - O. Stefan - V. Vojtíšek, Starobylost Karolina a jeho památky, in: Karolinum, statek národní, Praha 1934, 187.

²³⁾ A. Kubiček (- A. Petráňová - J. Petráň): Karolinum a historické koleje university Karlovy v Praze, Praha 1961, 86.

²⁴⁾ Materiál k následujícímu výkladu v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24 svazek 2. a ve fondu Jesuitica C/VII/2.

hradnou oporu ani ve všech činitelích komory samé, a naopak se zdá, že tam byly mocné síly, které šly až už Neumannovi, nebo Bredovi (který byl jedním z místodržitelů) přímo na ruku. S neobvyklou rychlostí sestavilo presidium komory, když žádost university došla, komisi, v níž vedle komorních radů K. F. Kolowrata-Krakovského, J. G. Heyna, J. Hartlieba a komorního prokurátora Malonotteho byl toliko jediný zástupce účtárny Ch. Cardell, a ta již 7. dubna v přítomnosti Bredově i zástupců university provedla komisionální prohlídku statků, přímo na místě samém potvrdila definitivně smlouvu mezi universitou a Bredou podle jejich návrhu, a podala pak 21. dubna komoře zprávu až o hotové věci, nešetříc při tom chválu o provedené výměně. Úmysl komorní komise vyjít vstříc Neumannovi byl zjevný. Aby paralysovala pochyby komorní účtárny, protokolovala Neumannovo ujištění, že ze získané hotovosti 10 tis. zl. bude použito k pokračování karolinské přestavby nebo uloženo na úrok vedle dosavadních 30 tis. hotového kapitálu, 4 tis. zl. budou obráceny k výplatě profesorů, a vynasnažila se sprovodit se světa i choulostivou otázkou předkládání účtů a dosazování universitního správce. Neumann, mluvící jménem university, kroutil se jako úhoř, ale komise ochotně přistoupila na jeho návrh, že universita bude v budoucnu vyžadovat potvrzení správce a obilního písaře od komory, ale přijímat i propouštět je bude i nadále sama, a pokud jde o revisi účtů, že bude pro praeterito předložen jen výtah, se současnými účty že pomůže seniorům ještě soukromý revisor a spokojila se teprve pro futuro neurčitým příslibem, že účty budou předkládány s charakteristickou výhradou, že odpovědnost za ně nebude postihovat seniory, ale samého hejtmána.

Chvatně potvrzená směna neprošla však přes všechno úsilí komise bez odporu, protože tentokrát vyvstala proti ní oposice i na samé universitě. Pokračování karolinských stavebních prací, které zatěžovaly universitu na dlouhá léta finančně, nepochybně na škodu různých mimořádných přilepšení profesorům, nebylo jistě v profesorském sboru příliš populární, a projevovala se tu již za Löwovy éry i nespokojenost s příliš autokratickým nakládáním karolinským majetkem se strany seniorů. Löwovi se mělo za zlé, že prodal hr. Morzinovi universitní ves Doubek s pěknými lesy za 12 tisíc zl., ačkoliv mu kníže Lichtenštejn, s jehož panstvím vesnice sousedila, za ni nabízel 30 tisíc. Profesor Germetten tehdy přímo požádal o vysvětlení, kolik vlastně universitní majetek vynáší, ale Löw odušil lakonicky, že sotva tolik, aby se z toho dala vyplatit profesorská salaria a ostatní nezbytné výdaje. Germetten tehdy nabídl za universitní statky ročně pachtovné 8 tis. zl., ale Löw jeho nabídku nepřijal.

Výměna vesnic s hr. Bredou, v mnoha ohledech problematická, zauzčila situaci ještě více, protože byla spojena s jménem Neumannovým, jehož

bedlivě střežla početná skupina zapřísáhlých nepřátel, kteří si nechtěli nechat ujít příležitost, aby nenáviděného Neumanna zkompromitovali a úplně povalili. Vadilo jen, že Neumannovi nepřátelé neměli z moci svých úřadů dostatečnou legitimaci, aby proti provedené směně vznesli námitky, když kompetentní k tomu české komora, jejíž president hr. Šternberk náležel k Neumannovým spojencům, mlčela, a bylo proto pro ně velmi důležité, aby odkryli nějakou trhlinu v Neumannově pozici na samé universitě, která byla přímo jednou ze stran provedeného právního jednání.

A skutečně na naléhání se strany zemského místosudího šl. Kriegelsteina uvolil se tu vystoupit jako mluvčí oposice jeden z Neumannových kolegů, pravděpodobně prof. Broichhausen,²⁵⁾ třebaže, což je pro sílu Neumannovy autority ve sboru příznačné, jenom potají a za Neumannovými zády. Na vlastní náklad vypravil se Broichhausen do Vídně a nemeškal se tu spojit s Germettenem, který byl nyní radou dvorské komory a měl o hospodaření university již z dřívějšíka svůj názor, a došel s jeho pomocí opravdu tolik sluchu, že mu president dvorské komory hrabě Dietrichštejn dal k nahlédnutí akta jednání mezi Neumannem a Bredou a vyžádal si od něho posudek se slibem, že v dvorské kanceláři vymůže novou prohlídku a ocenění vyměněných statků.

Tak vyšly nejpozději na jaře 1728 z pera Broichhausenova nepodepsané „Notae und Reflexiones über den von denen Zweyen Weltlichen Facultäten Juris et Medicinae zu Prag getroffenen Respective Verkauff und Gütertausch“, které nejen napadaly provednou směnu, ale byly i přímo obžalobou samého Neumanna. Denunciant pochyboval především o nezbytnosti výměny a rovněž o tom, zda Neumann opravdu a užitečně vynaložil oněch 26 tisíc zl. na stavbu, protože nikdy nikomu z toho neložil počet. Ve schůzi fakult, když kolegy k souhlasu se směnou přemlouval, tvrdil, že universita má na hotovosti 56 tisíc zl., ale i kdyby měla jen 30 tis. zl., jak udal komorní komisi, postačily by úroky s ostatními příjmy ke krytí běžných výdajů a ještě by zůstal přebytek. Jak je možné, že Neumann udává čisté jmění světských fakult jednou tak a jindy onak, bude prý vědět nejlépe on sám, ale z profesorů mimo seniory neví o universitním hospodářství nikdo nic. Jen tak je asi možné, že hospodaření končí každoročně nulla per nullam, ač je nemyslitelné, aby nezůstával nějaký přebytek, zejména v posledních letech, kdy přestavba Karolina ustala a činže byly o mnoho zvýšeny. V dalším pak

²⁵⁾ Neumannův protihráč prozrazuje svou totožnost, když v memoriálu Kurtze Vormerckung atd. (viz dále v textu a v pozn. 29) uvádí, že byl nástupcem prof. Germettena, což nemůže být nikdo jiný než Broichhausen. Také datum vzniku tohoto memoriálu (1745—6) ukazuje na Broichhausena, který byl tehdy rektorem a nejspíše v této funkci byl povolán, aby se k otázkám universitního hospodářství vyjádřil.

Broichhausen napadá přímo ekvivalenci směny, ukazuje na rozpory protokolu komise s popisem získaných statků a vlastním rozborem dochází k závěru, že Breda za knoflík získal celý kabát. Vesnice postoupené Bredovi mají totiž mnohem větší cenu, než možno soudit podle jejich výnosu, který je nepřiměřeně nízký následkem špatného hospodaření, jež klade za vinu Neumannovi, kterému vytýká i zjištnost a přímo obohacování se universitním majetkem.

Ale záležitost nepostupovala dál tak, jak Broichhausen očekával. Místo aby nařídila nové ocenění statků, poslala dvorská kancelář ať už náhodou nebo proto, že tam věc zachytil někdo Neumannovi nakloněný, Broichhausenovo memorandum k vyjádření rektorovi university, který nemeškal dát je do rukou Neumannovi, čímž se celá akce prozradila a také Broichhausenovo inkognito vyšlo najevo. Neumann prý odpověděl obsáhlou dedukcí (kterou jsem v aktech bohužel nenalezl), v níž vyvracel Broichhausenovy vývody „in terminis sat immodestis“ a vymohl si, že ji na znamení důvěry spolupodepsali všichni ostatní profesori. Broichhausen se octl na universitě v izolaci a stal se potom předmětem Neumannovy msty.

Neumann tak zatím odvrátil hlavní nebezpečí, ale Broichhausena nenechali jeho přátelé úplně na holičkách a jeho denunciaci, třeba desaveuovaná samou universitou, neprošla přece úplně bez následků. Česká komora, patrně na příkaz nadřízených instancí, byla 20. července 1728 nucena oznámit Bredovi, že vyšle k vyšetření stavu směněných statků dva úředníky komorní účtárny tak, jak to bylo Broichhausenovi ve Vídni přislíbeno. Breda odpověděl 10. srpna 1728 s formálního hlediska správně, že statky už přešly zákonitě a se souhlasem české komory do jeho vlastnictví, takže platnost převodu může být už napadána jen u zemského soudu. Relevantní pro posouzení směny by mohl být jen stav dotčených vesnic v době výměny, který byl tehdy komorní komisí řádně přezkoumán a je prý pochopitelné, že teď, kdy už má vesnice pět čtvrtí roku ve své držbě, vypadají jinak než dříve. To bylo úplně jasné a víme dobře, že zvrátit směnu se už nepodařilo, neboť ani česká komora neměla asi chuť hnát věc do krajnosti.

Přece však můžeme mít zato, že na podzim 1728 napětí mezi Neumannem a jeho nepřáteli dosáhlo svého vrcholu. Autor memoriálu „Notae und Reflexiones“ nebyl patrně zcela vzdálen pravdy a neúplný soupis majetku, ocenění statků pouze podle výnosů bez zřetele k bonitě půdy i chvatné projednání celé směny v komoře ukazují neklamně na to, že si určitých jejích neregulérností byli vědomi i sami kontrahenti. V letech 1745—6, když se znovu vracel k celé věci, uváděl Broichhausen ještě řadu dalších podezřelých okolností, které se za života Neumannova vyslovit neodvážil. Breda prý se zajímal o koupi Drahelčic a druhých dvou

vesnic již za éry Löwovy a nabízel mu tehdy za ně 100 tisíc zl., a když Löw byl na vahách, zvýšil svou nabídku ještě o 24 tisíc, avšak bez úspěchu. Jeho chvíle nadešla až za Neumannova seniorátu. Neumann prý zakoupil, jak se pak ukázalo velmi nevýhodně, za 48 tis. zl. vsi Malešice a Šterboholy, a aby se jich bez ztráty zase zbavil, spojil se s Bredou k simulované transakci, v níž Breda zdánlivě koupil od Neumanna obě vesnice za 56 tis. zl. (ponechav mu při tom provisi 2 tis. zl. a 40 strychů nejlepších polí, jež Neumann připojil k svému olšanskému dvorci), a Neumann zato zařídil, že obě vesnice od Bredy převzala za stejnou cenu universita jako protihodnotu Drahelčic, o jejichž získání Breda již dávno usiloval, a které mu byly ponechány za pouhých 70 tis. zl. Neumann něco vydělal, Breda získal lacino co dávno chtěl mít a všechno zaplatila universita, která byla ošizena o 54 tis. zl. na prodejní ceně Drahelčic a o 36 tis. zl. na kupní ceně Malešic a Šterbohol, jejichž hodnota ve skutečnosti byla prý sotva 20 tis. zlatých.

Váha obvinění Broichhausenových je ovšem oslabena tím, že je pronesl až po dvaceti letech, kdy většina zúčastněných byla již mrtva a kdy také oceňovací cifry nemohly už být zkontrolovány. Nemůžeme však pochybovat o tom, že Breda opravdu náležel do Neumannovy klientely,²⁶⁾ a víme určitě, že právě v r. 1727 byli v těsných obchodních stycích. Toho roku koupil Neumann od Bredy vesnici Suchdol (podle lask. sdělení dr. Emanuela Janouška), a že mu za ni zaplatil zcela nebo zčásti universitním majetkem, je docela možné, i když asi právní krytí těch temných machinací nebylo tak primitivní jak psal Broichhausen, a i když také soukromý zájem Neumannův byl sotva rozhodující příčinou celé transakce, jejíž nutnost se podávala docela přirozeně z naléhavých potřeb finančního hospodářství obou světových fakult v té době, kteréž souvislosti Broichhausen neloyálně zamlčel. Neumann si možná chtěl při tom přilepšit do své právě zakládané domácnosti, neboť na sv. Václava 1727 uzavřel sňatek s Rosinou Annou, dcerou JUD Jana Františka Blowského.²⁷⁾ Ať však tomu bylo jakkoli, leží nabitě, že Neumann, proti němuž se semkli četní nepřátelé, který sám neměl úplně čisté svědomí a který nevěděl, zda nebude nucen opravdu nějaké vyúčtování předložit, jak slíbil komisi české komory (v účetní knize jsou pak skutečně k říjnu 1729 a k únoru 1731 záznamy, že účty byly v Karolinu, snad v ekonomické sessi, složeny), octl se v kritické situaci, a počal od havelského termínu 1728 podrobně znamenat účet hlavní pokladny (v něm zejména i nejdrobnější výdaje na stavbu) a shromažďovat účetní doklady, aby se

²⁶⁾ Breda měl také těsné styky se Schmidlinem, jehož účty Neumann později vedl. Roku 1724 mu prodal statek Kácov, r. 1728 bydlil v Schmidlinově domě v Jesuitské ulici, srv. OSN IV, str. 620 (heslo: Breda) a Svatováclavský kalendář.

²⁷⁾ Srv. jeho žádost arcibiskupské konsistoři o dispensaci ohlášek z 25. září 1727 v SÚA, Stará manipulace U/1/1/19.

mohl proti případným dalším obviněním krýt, čímž je snad dostatečně vysvětleno, proč právě tehdy vznikl tento, pokud mi známo, ojedinělý pramen k dějinám universitního hospodářství.

Způsob vedení zápisů je stejný v účtech karolinských jako v záznamech schmidlinovských i martinicovských. V jednotlivých účetních obdobích jsou v oddělených kolonách zapisovány příjmy (zpravidla s datem přijetí, ale bez dokladů) a výdaje, označované pro každé účetní období jiným písmem abecedy a pořadovým číslem, které znamená zřejmě odkaz k výdajovým dokladům, jež byly doplňkem účetní knihy. Někdy bylo zapsáno podle výdajových dokladů několik položek najednou, jindy byly zaznamenávány, jak nabíhaly; tu a tam, patrně před uzávěrkou, byla zapomenutá položka dodatečně zapsána nebo škrtnuta či přenesena jiného účetního období.

Vyúčtování se dalo v nepravidelných intervalech. Podle toho jeví se obrat karolinské hlavní pokladny takto:

	Součty	
	Neumannovy	skutečné
A. Období od 5. 11. 1728 do 5. 9. 1729 (10 měsíců)	příjem 4718 zl. vydání*) 4930 zl. 54 kr. schodek 212 zl. 54 kr.	4718 zl. 4930 zl. 54 kr. 212 zl. 54 kr.
B. Období od 5. 9. 1729 do 28. 2. 1731 (17 měsíců)	příjem 9596 zl. 31 kr. vydání 9212 zl. 36 kr. zůstatek 384 zl. 04 kr.**)	9596 zl. 31 kr. 9207 zl. 16 kr. 389 zl. 15 kr.
C. Období od 1. 3. 1731 do 31. 5. 1731 (3 měs.)	příjem 2484 zl. 36 kr. vydání 2178 zl. 18 kr. zůstatek 305 zl. 18 kr.***)	2484 zl. 36 kr. 2179 zl. 18 kr. 305 zl. 18 kr.
D. Období od 31. 5. 1731 do října 1731 (5 měs.)	příjem 2423 zl. 18 kr. vydání není uzavřeno†) zůstatek není vypočten	2423 zl. 18 kr. 1341 zl. 49 kr.

(datum posled. zápisu 15. 10.)

*) V tom schodek z minulého účetního období 126 zl. 44 kr.

***) Zřejmá početní chyba.

****) Výsledek správný jen následkem početní chyby.

†) Zřejmě neúplné.

V Neumannových kalkulech jsou drobné početní chyby. Zda se při vedení pokladny nedopouštěl horších malversací, než jsou tyto dětinské poklesky, z knihy ovšem seznat nemůžeme. Neumann určitě nebyl tak prostomyslný jako např. správce Dušička, který v r. 1712 sám předložil universitě výkaz, z něhož vyplývalo, že zpronevěřil 2180 zl., a dovedl by

jistě únik maskovat obratněji (pokud měl v držbě pokladnu, mohl přijímat i vydávat částky, aniž by je znamenal).

Příjmy a výdaje v l. 1728—31 lze specifikovat do detailu. Pro přehlednost je seřadíme do skupin, při čemž v příjmech je nutno se přizpůsobit klasifikaci, kterou prováděl sám Neumann. Vzhledem k nepravdivosti účetních období podávám jen úhrny za celé tři roky, očištěné od přenosů aktiv či pasiv z jednoho období do druhého:

I. Příjmy karolinské hlavní pokladny 5. 11. 1728 — říjen 1731:

1. Úroky z pohledávek	} 11037 zl. 03 kr.	5496 zl.
2. Od michelského správce		5300 zl.
3. Platby od Schwarze		2816 zl. 03 kr.
4. Platby od Lochowského		2921 zl.
5. Nejasná položka (splátka dluhu?)		2000 zl.
Úhrnem		18533 zl. 03 kr.

Hotovost ve výši 34300 zl. byla uložena na 6% úrok, a sice 10 tisíc u hr. Bredy jako nedoplatek kupní ceny za Drahelčice, 20 tis. u téhož z blíže neuvedeného titulu, 4 tis. u Jana Václ. Ferd. Rouse z Lipna a konečně 300 zl. u počernické obce. Pohledávka za Rousem vznikla zřejmě v r. 1727, neboť teprve tehdy získal Rous Přestavky, na nichž byla zajištěna.²⁸⁾ Podle toho měla tedy universita před směnou v r. 1727 nikoli 56 tis. zl., jak tvrdil Neumann profesorům, ani 30 tis., jak uváděl komorní komisi, ale jen něco přes 20 tis. hotovosti. Lochowského platby jsou označeny jako Collegien Zinse a možno tedy myslet na nájemné z domů. Schwarzovy platby slovou Stadtische Zinsen, Zinsen und Interessen a pramení tedy z nějakého jiného městského majetku; na příjmy z luk a vinic jsou příliš vysoké, snad tedy zahrnují i příjmy z nějakých provozů (např. z pražského výčepu) nebo z drobnějších pohledávek za měšťany.

Pokud jde o výdaje, lze rovněž vyjít z klasifikace provedené Neumannem v období B—C a částečně i D, podle níž možno snadno přepočíst i období A. Jeho položku Extra—Ausgaben dělím dále již sám:

II. Výdaje karolinské hlavní pokladny 5. 11. 1728 — říjen 1731:

1. Platy universitním zaměstnancům (salaria)	} Extra-Ausgaben {	10678 zl. 43 kr.
2. Výdaje na stavbu v Karolinu (Car. Bauunkosten)		4964 zl. 49 kr.
3. Věcné náklady školní výuky		96 zl. 36 kr.
4. Výdaje na provoz universitních statků		1490 zl. 41 kr.
5. Výdaje na prospěch universitních poddaných		93 zl. 50 kr.
Úhrnem		17324 zl. 39 kr.

Položka 3. kryje náklady topení v přednáškových a zasedacích sálech, ve vězení a v knihovně, zařízení knihovny, údržbu domů, překlad života

²⁸⁾ Viz OSN, svazek XXI, str. 1039 (heslo: Rous).

sv. Jana Nep. do francouzštiny a jeho vydání tiskem. Položka 4. zahrnuje nákup dobytka, jiné investice do hospodářství?, právní zabezpečení majetku výpisy z desek, přeměření polností ing. Bezoldem, věčný plat svatovítské kapitule ze Štěrbohol, koupi pušky pro malešického hlídače, položka 5. příspěvky na vyučení poddaných řemeslu, na zakoupení zvonu do Počernic, na léčbu poddané M. Hůlkové a založení poddaných peněží na urovnání nějakého incidentu s rekruty kn. fürstenberského pluku.

Ve sledovatelném období bylo universitní hospodářství aktivní, nehledíme-li k příjmům v naturáliích, 1208 zl. 24 kr. (ve skutečnosti méně, protože v období D nejsou zaznamenány stavební výdaje).

III. EXPERTISA PROCHÁZKOVA

Oposice některých profesorů a komorní účtárny Neumanna porazit nedokázala, a naopak se stala třicátá léta 18. stol. dobou vyvrcholení jeho vlivu. Byl volen rektorem, kdykoli přišla na právnickou fakultu řada (1729, 1734, 1739, prorektorem 1736) a děkanem byl skoro nepřetržitě. Nezdá se ani, že by byla dotčena jeho preponderance v řízení universitního hospodářství. Na podzim 1731, snad že se jeho postavení už zase dostatečně upevnilo, snad aby předešel výtkám z autokracie, předal hlavní pokladnu Schwarzovi (který se v jednom z posledních záznamů účetní knihy objevuje s nebývalým titulem Universitatis Cassarius), jenž sotva proti Neumannově vůli stal se v té době mimořádným profesorem právnické fakulty, a jímž si mohl být Neumann patrně jist. Snad při této příležitosti vznikla oddělení z hlavní pokladny tzv. seniorská pokladna, o které máme zprávy z l. 1738—40, do níž se podle všeho soustřeďovaly přebytky a z níž byly uhrazovány mimořádné výdaje (za knížky, lékařské nástroje, snad i za stavební práce atp.), ale i přilepšení seniorům a profesorům „pro dobré hospodaření“, takže nejlukrativnější část karolinského hospodářství zůstala snad i nadále přímo v Neumannových rukou, zatímco Schwarz byl omezen jen na výplatu řádných výdajů (k havelskému termínu 1731 už prováděl výplatu zaměstnanců), na kterých nemohl nic měnit a která znamenala pouze práci. Roku 1740, snad k sedmdesátinám, byla Neumannovi ze seniorské pokladny vyplacena „pocta“ 600 zl. Také druhá etapa adaptace Karolina, za kterou se tolik exponoval, byla v třicátých letech (snad 1736?) ukončena. V r. 1738 není již v universitních výdajích o významnějších stavebních nákladech ani zmínky.

Česká komora se svým požadavkem kontroly účtů opět nepochodila. Když se reorganisovaná komise pro povznesení pražské university počala na příkaz císařovnin znovu zajímat o universitní hospodářství, nebyl už Neumann naživu. V čele universitního hospodářství byl po jeho smrti

nominálně medicínský senior Schmid a prakticky vedl hospodaření dále Neumannův pokladník Schwarz. Broichhausen, který se nyní stal seniorem právnické fakulty a právě v době, kdy se k hospodářským poměrům university znovu upjala pozornost úřadů, byl rektorem university (1745—6), mohl však nyní přece jen pozdvihnout hlavu. Nejspíše v této době (praví, že 18—19 let po provedení směny v r. 1727) vypracoval snad jako rektor, snad na přímé vyzvání z nejvyšších míst memoriál „Kurtze Vormerckung wie es mit denen Universitäts Güttern gewürthschaftet wurde“,²⁹⁾ kde formuloval své stanovisko k vedení universitního hospodářství a dopřál si plného zadostiučinění za minulá příkoří. Vylíčil tu, za pomoci skutečností jež tehdy neuvedl, ze svého stanoviska události z r. 1727, jmenoval přímo osoby a cifry, obviňoval nezakrytě z podvodů a tvrdil, že výměna vesnic je neplatná, protože byla provedena bez souhlasu místodržících (ale doklad, který uvedl proto, aby zdůvodnil jeho nezbytnost, byl málo přesvědčivý). Pro případ, že by se směnu vesnic, které mezitím přešly s tachlovickým panstvím do rukou třetího majitele, nepodařilo zvrátit, navrhoval, aby se universita hojila na Neumannových dědicích. Pro zlepšení hospodářské situace university měl jen jednu radu: odprodej všeho majetku (kromě Michlí, jejichž pivovar je prý profesorům užitečný) a úhradu všech výdajů z úroků jistiny (doufal, že by universita za svůj majetek dostala více než 100 tisíc zl.), které by umožnily zvýšení profesorských platů, honorování nových profesorů a popř. zřízení universitní tiskárny s knihkupectvím.

Broichhausenovy vývody, prosycené záští k Neumannovi a jeho dědicům, byly ovšem založeny z velké části na spekulacích, jejichž premisy byly pochybné, a na štěstí pro universitu volila směrodatná místa nikoli Broichhausenův plán kapitalisace majetku, nýbrž spolehlivější cestu zvýšení výnosu podstaty karolinské nadace zlepšením hospodářské správy a melioracemi v zemědělství. Broichhausen možnost zvýšení výnosu statků úplně pomíjel a odborným zemědělským otázkám nerozuměl asi na fakultách ani nikdo jiný, zejména když starý správce Richter vystoupil ze služeb university. Aby byl získán přehled o výnosech universitního majetku v posledních letech, pověřila komise pro povznesení university účetního radu české komory Františka Josefa Procházku, aby sestavil bilanci příjmů a výdajů světských fakult a navrhl opatření, jimiž by se zvýšil výnos universitních vesnic. Procházka vyhotovil tento přehled za l. 1738—40.³⁰⁾

²⁹⁾ Viz SÚA, fond Jesuitica C (VII) 2. Za upozornění vděčím panu dru Karlu Beránkovi. O autorství nedopsaného a pravděpodobně neúplně zachovaného memoriálu viz pozn. 25.

³⁰⁾ Viz SÚA, Stará manipulace U/1/1/24 svazek 2. Procházka expertisa ani příloha nejsou datovány. Protože se Procházka odvolává na výslovný příkaz reformní komise, sotva lze jejich vznik klásti před 17. říjen 1743, kdy její činnost byla obnovena (srv.

Příjmy	1738	1739	1740
1. Nájemné z Karolina	1087 — —	1087 — —	1087 — —
z kol. Angelorum	623 — —	623 — —	623 — —
z kol. Václavovy	215 — —	215 — —	215 — —
z kol. Medicorum	83 — —	83 — —	83 — —
z Krocínova domu	30 — —	30 — —	30 — —
z mlýna u kol. Angelorum	1 33 —	1 33 —	1 33 —
2. Úroky z pohledávek	2290 — —	2290 — —	2290 — —
3. Komorní činže odváděné ročně	58 25 02	58 25 02	58 25 02
4. Komorní činže odváděné pololetně	347 29 03	347 29 03	347 29 03
5. Nájemné z vinic, polí a luk	54 23 05	54 23 05	54 23 05
6. Příjem z michelských rentovních účtů	16615 32 03¼	14065 28 03¼	14749 08 03¼
Úhrn příjmů	21405 24 01¼	18855 20 0¾	19539 00 01¼

Dohromady 59799 zl. 44 kr. 04¼ tr., roční prům. 19933 zl. 14 kr. 05¾ tr.

Vydání	1738	1739	1740	
1. Celoroční salaria	5017 — —	6213 — —	5949 — —	
2. Plat svatovítské kapitule a špitálu sv. Bartoloměje	21 — —	21 — —	21 — —	
3. Mimořádné výdaje	74 18 —	89 24 —	10 38 —	
4. Výdaje seniorské pokladny (přídavky profesorům od 1. 2. 1738 do konce dubna 1740 následkem dobrého hospodářství)	pravděpodobně ze seniorské pokladny 2744 zl. 18 kr.			
5. Adjutum dru Dvořákovi				1400 — —
6. Za knihy a lékařské nástroje				100 — —
7. Stavební náklady				206 — —
8. Pocta dru Buchholzovi				300 — —
9. Různé výdaje				600 — —
10. K tomu hospodářské výdaje	10323 17 04¼	9794 35 00¼	9427 04 02	
Výdaje celkem	18180 17 04¼	16118 36 01¼	15407 48 02	
Dohromady 49706 zl. 42 kr. 1¼ tr., roční průměr 16568 zl. 54 kr. ¼ t. Průměrný přebytek ročně 3364 zl. 20 kr. 5⅓ tr.				

Podkladem Procházkovy expertisy byly michelské a malešické hospodářské účty a záznamy hlavní a seniorské pokladny. Návrhy na zlepšení podal s výhradou, že neviděl podrobné obilní, dobytčí a skladové (Gewölb-) účty. Jeho doporučení (obhospodařovat ve vlastní režii dotud pronajímaná pole, zavést prodej soli poddaným, zpeněžovat výtěžky drobné myslivosti, pěstovat více ječmene na slad, snížit vysoké výlohy na mzdy sekáčům buď intensivnějším dozorem na jejich práci, nebo nahrazením námezdné práce robotní, přezkoumání výše robot) nezajímají nás tu příliš, ale svědčí zřejmě o tom, že intensivnějším využíváním

Tomek, Geschichte 311 a násl.), a pravděpodobně vznikly až po r. 1746, kdy císařovna komisi výslovně nařídila vyšetřit „status oeconomicus“ university a výnos jejího majetku, srv. Schnabel I. c. I., 48—9. Léta 1738—40 byla vzata za základ expertisy patrně jako poslední normální léta, jelikož počínaje r. 1741 byly poměry mimořádné následkem válečných zářav.

majetku a patrně i utlačováním poddaných, jež na universitních statcích bývalo vždycky nižší než na jiných doménách, bývalo by možno výnosy pozvednout. O hospodaření výdajovém Procházka zdvořile pomlčel (činil si naději, že mu universita trvale svěří revise účtů). Jeho tabulky však měly význam v tom, že tu byla, možná poprvé v dějinách pobělohorských, úředně zjištěna existence celkem pravidelného ročního přebytku a vyčíslena jeho výše. Procházkova zjištění byla pak podkladem císařského patentu z 12. března 1748,³¹⁾ jímž bylo provedeno zvýšení profesorských platů na účet tohoto přebytku při současném snížení zkušebních a promočních poplatků, a současně omezena dosavadní nadvláda seniorů v hospodaření universitním majetkem nejprve hospodářskou a potom ještě tzv. fundační komisí, v nichž popřáno zastoupení i zástupcům sboru, superintendentovi a představitelům úřadů.

To znamenalo mezník v dosavadním hospodaření s Karlovou nadací, a když pak byly v r. 1754 universitní statky propachtovány, byla v jeho dějinách zahájena definitivně nová éra.

Procházkova tabulka podává přehled o posledních normálních letech universitního hospodářství ještě před reformami, kdy se patrně stále uplatňoval Neumannův rozhodný vliv. Na rozdíl od Neumannovy účetní knihy, vůči níž se jeví hospodaření správce universitních statků jako relativně samostatné, a obrazí se v ní jen odvozy čistého zisku nebo částkami, jež universita na statky dosazovala, prochází Procházkovými tabulkami i venkovské hospodaření v příjmech i výdajích vcelku.

*

Oba prameny poskytují dostatek možností, dobrat se rozmanitých závěrů o poměrech na universitě podrobnou analysou zejména výdajových položek. Neumannova účetní kniha dovoluje kromě toho rekonstruovat obraz platových poměrů, cen stavebních a řemeslných výkonů apod. v Praze této doby, což ponecháváme specialisovanému bádání. Máme-li však z obou pramenů vyvodit nějaké závěry obecnější, můžeme tak učinit jen na podkladě srovnání, pro něž však máme komparabilní data až z následujícího období tereziánského zachovaná pro l. 1754, 1763, 1769, 1775 a 1784 u Schnabela.³²⁾ Snažit se o podrobné číselné porovnání bylo by marnou námahou, protože srovnatelnost kvůli rozdílným hlediskům při klasifikaci příjmů a výdajů nikdy nebude úplná, ani nemluvě o přesunech reálné hodnoty měny, a tak se musíme omezit na některá zjištění, jež nejvíce bijí do očí.

³¹⁾ Úplný text císařského dekretu v SÚA, Stará manipulace U/1/1/24 svazek 2. Srv. Schnabel I. c. I., 48; Tomek 317—8.

³²⁾ I. c. I., str. 44—5 a II., str. 96—100.

Především je patrné, jak pronikavě stoupl výnos venkovského hospodářství, když bylo svěřeno pachtýři. V l. 1728—31 vynesly tytéž statky 5300 zl. (odečteme-li náklady na hospodářství, jež měly možná provozní, možná investiční povahu, dokonce jen 3810 zl.), v l. 1738—40 podle Procházkova výpočtu průměrně ročně 5295 zl., tedy třikrát tolik, ale v r. 1754 zaplatil za ně pachtýř Jonák z Freyenwaldu 8100 zl., v r. 1763 jeho vdova 11300 zl., r. 1769 11000 zl. a po provedené raabisaci vynesly v r. 1784 státní správě 11067 zl., při čemž možno předpokládat, že pachtýři z nich vytěžili ještě daleko víc, než činilo pachtovné. Jsou to ovšem jen nominální cifry, ale stejný závěr potvrzují i nepřímé ukazatele, totiž procento příjmů z vesnic v celkovém objemu universitních důchodů (v l. 1728—31 asi 28,5 %, v l. 1738—40 54,8 % a po propachtování roku 1754 62,1 %, 1763 68,7 %, 1769 dokonce 70,6 % a r. 1784 66 %). A totéž je patrné zase na klesajícím významu hotového kapitálu. V l. 1728—31 obnášely rozpůjčené hotovosti 34300 zl. a v následujících letech (předpokládáme-li stejnou 6 % úrokovou míru) asi 38166 zl. v l. 1738—40, 36650 zl. v r. 1763, 28550 zl. v r. 1769, 37430 zl. v r. 1784 a udržovaly se tedy nominálně celkem na stejné výši. Přesto ale činil podíl úroků v l. 1728—31 asi 29,6 % celkových příjmů, v l. 1738—40 už jen 22,7 % a potom r. 1763 18,7 %, 1769 11,6 % a 1784 13,2 %, tedy podstatně méně.

Druhý nápadný rys hospodaření je jeho mimořádné zatížení v letech 1728—31 stavbami v Karolinu. Uvážíme-li, že karolinské stavební výdaje tvoří tu 29,3 % celkového objemu výdajů a uvážíme-li rovněž, že v letech 1738—40 (nehledíme-li k pakateli 300 zl. za tři roky) a v pozdějších bilancích se tato položka již vůbec nevyskytuje, vidíme jasně, jak velkou energii musel Neumann vyvinout, jestliže chtěl financování stavby zajistit. V této souvislosti nelze se nedotknout i otázky přilepšování profesorům z přebytků výnosu karolinské nadace. Za sto let seniorského hospodaření tvořily tyto přebytky jistě značnou částku; vždyť za devět let po ukončení první etapy přestavby Karolina, kdy se hotovost asi smrštila na minimum, měla universita v r. 1727 už zase nejméně přes 20 tis. zl. kapitálu. Přebytky se zvyšovaly i částkami, utrženými za prodané domy a vesnice, a bylo by naivní domnívat se, že všech těchto prostředků universita použila na krytí schodků, investice do hospodářství, stavby nebo pod. V letech 1738—40 zachytila Procházkova revise, že bylo na přilepšeních vyplaceno 2100 zl., a nemusíme pochybovat, že se tak dalo i po celou předcházející periodu běžně. V l. 1728—31 nevyplatil však Neumann universitním zaměstnancům (výplaty jsou v účetní knize přesně specifikovány) mimo jejich nároky ani krejcaru, a odtud jistě i nebyvalá oposice proti jeho správě.

Nápadný je ovšem nepatrný výnos vesnic v l. 1728—31. Bylo hospodaření na statcích pod Neumannem opravdu tak špatné? Domnívám se,

že nízký výnos z vesnic není specifický pro Neumannovu éru, ale že je charakteristický pro celou epochu od třicetileté války až do propachtování. Že se pražská universita ocitla v hospodářské tísní již v 16. století, nemůže překvapovat; byl to jen konkrétní případ obecnějšího procesu úpadku drobného feudálního panství, který se nevyhýbal ani lépe spravovaným doménám, než byly universitní. Universita jako feudální vrchnost měla ovšem zvláštní postavení, které zabránilo její úplné ruině, na druhé straně však právě tyto zvláštnosti znemožňovaly držet její hospodářství na výši doby. Universitě, na rozdíl od rodových panství, se nedostávalo především cílevědomé kontinuity v řízení hospodářské správy, jež bylo rozděleno mezi několik vzájemně na sebe sočících činitelů, kteří se nadto rychle střídali. Profesori neměli k fundaci toho vztahu, jaký měl k statkům šlechtic, hospodařící pro své potomky. Pro ně byla profesura jen dočasným, často vedlejším zaměstnáním, a snažili se z universitního jmění vyzískat všemi prostředky co nejvíc, nemyslíce na budoucnost a dotýkající se bezohledně podstaty. Kořistnický egoismus profesorů bránil také nepochybně tomu, aby statky byly využity lepším způsobem (např. propachtováním), protože by to znamenalo konec jejich nelegálních zisků. Zdá se, že na universitě samé nebylo dost morálních sil, které by mohly samy přivodit nápravu. Sám Neumann, který pro provedení karolinské přestavby, jež byla v objektivním zájmu university a vůbec české kultury, dovedl sáhnout i k nepopulárním opatřením, nezapomínal přitom na sebe, a jak se zdá, universitu velkoryse okrádal.

Úpadek university v druhé pol. 17. a první pol. 18. století nebyl jen výsledkem všeobecných poměrů doby temna, ale souvisel zákonitě i s přežilým a v poměrech manufakturního stadia je životaneschopným středověkým způsobem materiálního zabezpečení, který státní moc při unii nedokázala zvrátit. Teprve nový zásah osvíceného absolutistického režimu po sto letech připravil podmínky pro úplné postátnění vysokého školství, které je přizpůsobilo novým podmínkám kapitalistické éry.

К ИСТОРИИ ХОЗЯЙСТВА ПРАЖСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В 17 И 18 ВЕКЕ

Йиржи Клабоух

Резюме

В период перехода от феодализма к капитализму, в особенности в средней Европе, возрастают хозяйственные трудности в высших школах, вызывающие отставание этих школ от уровня западноевропейской науки. Изучение истории хозяйства Пражского университета затруднено ущербом, нанесенном в 1945 году университетскому архиву, так что пришлось

Jiří Klabouch

Zusammenfassung

In der Uebergangszeit vom Feudalismus zum Kapitalismus sind wirtschaftliche Schwierigkeiten der Grund, dass besonders mitteleuropäische Hochschulen hinter dem Niveau der westeuropäischen Wissenschaft zurückbleiben. Das Studium der wirtschaftlichen Geschichte der Prager Universität ist durch die im Jahre 1945 erlittenen Verluste im Universitätsarchiv so beschwerft, dass es nötig ist, Materialien anderer Herkunft zu benützen. Der Artikel befasst sich im allgemeinen mit den Quellen, welche in den Akten der Böhmisches Kammer gefunden werden konnten, d. h. mit dem sogenannten Neumanns Kontobuch aus der Bibliothek des ehemaligen Klosters Strahov und der Expertise F. J. Procházkas aus dem Zentralen Staatsarchiv.

Nach den Verordnungen der Union aus dem Jahre 1654 sollte die Selbstverwaltung der Universität in wirtschaftlichen Angelegenheiten wesentlich eingeschränkt und die Professoren nur auf fixe Gehälter aus dem Ertrag des Gründungsfonds angewiesen werden. Die Hauptverwaltung der Güter der Karls Stiftung sollte von der Böhmisches Kammer geführt werden, welche auch den Verwalter der Universitätsgüter ernennen und seine Rechnungen kontrollieren sollte. Das Uniondekret hat aber der Kammer das ausschliessliche Recht zur Evidenz der anderen Quellen des Einkommens nicht gegeben (Hauseigentum, Zinsen des Kapitals), was den Professoren ermöglichte, die zentrale Verwaltung der Wirtschaft in ihren Händen zu behalten und ihre Gehälter um die Ueberschüsse des Stiftungsertrages ungesetzlich zu erhöhen. Mit der Zeit gelang es den Fakultäten, den Einfluss der Kammer auf die Ernennung und die Wirtschaft des Verwalters in den Universitätsdörfern völlig zu beseitigen. Mehrere Versuche der Kammer, ihre Rechte in der Karls Stiftung zur Geltung zu bringen, scheiterten und den Aemtern ist es anscheinend nie gelungen, sich ein vollständiges Bild über die Finanzwirtschaft der Universität zu verschaffen. In den Akten der Böhmisches Kammer konnte nur das Rechnungsmaterial der Dörfer aus den Jahren 1654—1703 gefunden werden. Das Bewirtschaften der Güter war allerdings eine wichtige, jedoch nicht die einzige Quelle des Einkommens der weltlichen Fakultäten, und darum könnte eine vollständige Uebersicht ihrer wirtschaftlichen Lage nur aus den Rechnungen der Karolinischen Hauptkasse verschafft werden. Diese Hauptkasse wurde von den Senioren geführt, aber ihr Stand wurde von den Aemtern und wahrscheinlich auch von anderen Kollegen womöglich verheimlicht.

Die Uebersicht über den Umsatz der Hauptkasse und daher auch über die ganze wirtschaftliche Verwaltung der Universität bietet uns nur Neumanns Kontobuch für die Jahre 1728—31 und die Expertise F. J. Procházkas für die Jahre 1738—41. Im Namen der Universität leitete Neumann die Bauarbeiten des Karolinums, welche die Universität selbst finanzieren musste, da jede staatliche Unterstützung ausblieb. Zu diesem Zweck tauschte Neumann im Jahre 1727 einige Dörfer mit dem Grafen K. J. Breda aus, welcher der Universität noch ein grösseres Kapital zuzahlen sollte. Der Austausch wurde zwar verwirklicht, aber er war für die Universität unvorteilhaft und erweckte Unzufriedenheit des Kollegiums mit Neumann, so dass er in den darauf folgenden Jahren genaue Wirtschaftsbücher zu führen gezwungen war, um sich gegen Beschuldigung aus Unehrllichkeit zu schützen.

Procházkas Expertise wurde auf Anlass der Kommission für Verbesserung der Lage

пользоваться материалами из других источников. В статье приводятся в общем источники, которые могли бы быть найдены в актах чешской палаты, а именно так наз. счетоводная книга Нейманна из библиотеки бывшего Страговского монастыря и экспертиза Ф. И. Прохазки из фондов Государственного центрального архива.

Согласно положениям унии 1654 года права самоуправления университета в хозяйственных делах должны были быть значительно урезаны и участие профессорских коллегий в управлении ограничивались лишь распределением фиксированных выплат за счет доходов от неприкосновенных фондов. Главное управление имуществами Карлова фонда должно было быть сосредоточено в руках чешской палаты, которой принадлежало право назначать управляющего университетскими угодьями и контролировать их счетоводство. Однако же по декрету унии палата не имела категорического права учета прочих источников доходов (жилой фонд, проценты и наличные средства), что позволяло профессорским коллегиям сохранять в своих руках центральное управление хозяйством и повышать незаконно свои доходы за счет излишков от фондовых доходов. С течением времени факультетам удалось полностью устранить влияние палаты на назначение управляющего и на ведение им хозяйства в университетских селах. Многие попытки палаты осуществлять свои права управления Карловым фондом потерпели поражение, так что правительственным учреждениям, по-видимому, никогда не удавалось получить полное представление о финансовом хозяйстве университета. В актах чешской палаты можно было бы найти лишь счетоводный материал, касающийся хозяйства сел в период 1654—1703 гг. Хотя хозяйство на угодьях имело важное значение, но оно никогда не являлось единственным источником доходов светских факультетов, — полное представление о их хозяйственном положении могло бы быть получено лишь на основании счетоводства управляемой сенсориим каролинской главной кассы, положение которой, однако, по возможности они сохраняли втайне от правительственных учреждений и, по-видимому, и от своих коллег.

Наглядное представление об обороте главной кассы, а, следовательно, и о всем университетском хозяйстве, дает счетоводная книга Нейманна, но лишь за период 1728—31 гг. и экспертиза Ф. И. Прохазки за период 1738—41 гг. Нейманн от имени университета руководил строительными работами в Каролинуме, которые из-за отсутствия государственной субсидии университет должен был финансировать. Для этой цели в 1727 году Нейманн вел переговоры об обмене некоторыми селами с гр. К. И. Бреда, который должен был доплатить университету крупную сумму наличными. Хотя этот обмен и состоялся, но для университета он оказался невыгодным, что вызвало в коллегии неудовольствия против Нейманна. Комиссия его обязала вести в дальнейшем точные хозяйственные записи, дабы избежать обвинений в непорядочности.

Экспертиза Прохазки была разработана по предложению комиссии по улучшению условий университета с целью повышения доходов от университетского имущества. Официально был установлен регулярный излишек университетских доходов. На основании этой экспертизы декретом от 12 марта 1748 г. был установлен новый порядок управления университетским имуществом, который положил конец бесконтрольному хозяйничанию сенсоров университетским имуществом.

Сделанные на основании обоих источников общие выводы показывают, что управление университетским имуществом уже не отвечало условиям мануфактурного периода и что, в частности, внеочередные строительные затраты представляли собой тяжелую нагрузку. Недостаточное материальное обеспечение тормозило научный прогресс университета и деморализовало профессоров. Лишь после передачи Карлово фонда в руки правительственных учреждений и последующего включения высших школ в государственный бюджет могли быть созданы материальные условия, давшие возможность Пражскому университету подняться на уровень современной науки.

der Universität ausgearbeitet, um den Ertrag des Universitätseigentums zu erhöhen. Sie stellte einen regelmässigen jährlichen Ueberschuss des Universitätseinkommens fest. Auf Grund dieser Expertise wurde mit dem Dekret vom 12. März 1748 eine neue Art der Verwaltung des Universitätseigentums eingeführt, welche der unkontrollierten Herrschaft der Senioren über den Universitätsgütern Einhalt tat.

Allgemeine Schlussfolgerungen aus den beiden Quellenschriften zeigen, dass die Verwaltung der Universitätsgüter nicht auf der Höhe der Verhältnisse der Manufakturperiode war und dass besonders die aussergewöhnlichen Bauausgaben eine unerträgliche Belastung bedeuteten. Ungenügende materielle Sicherstellung hemmte den wissenschaftlichen Fortschritt der Universität und demoralisierte die Professoren. Nur die amtliche Uebernahme der Verwaltung der Karls Stiftung und schliesslich auch die direkte Einreihung der Hochschulen in das Staatsbudget konnten materielle Bedingungen schaffen, welche die Prager Universität wieder auf das Niveau der modernen Wissenschaft bringen.

ČESKÉ DĚJEPISECTVÍ PŘEDBĚLOHORSKÉHO OBDOBÍ A PRAŽSKÁ AKADEMIE

ЧЕШСКАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ В 16 И 17 ВЕКЕ И ПРАЖСКАЯ АКАДЕМИЯ ПЕРЕД 1620 Г.

DIE TSCHECHISCHE GESCHICHTSSCHREIBUNG DES 16. UND 17. JAHRHUNDERTS
UND DIE PRAGER AKADEMIE VOR 1620

JOSEF POLIŠENSKÝ

Nelze říci, že bychom měli bohatou literaturu o tom, jak vlastně vypadalo české předbělohorské dějepisectví, a jakou úlohu v jeho vytváření mělo pražské Karolinum. Podle Josefa Šusty byla doba „pozdního humanismu v českém dějepisectví“ málo tvůrčí, nedosáhla nadprůměrných hodnot a pro Šustův vkus se příliš vyčerpávala polemikami.¹⁾ Nepochybně správněji považoval naopak Zdeněk Nejedlý polemičnost, tj. úzké spojení dějepisectvé činnosti se současnými problémy za klad, nikoliv za nedostatek, a viděl v ní odkaz husitství. Životnost „husitského způsobu zachycování současných událostí“ viděl v rozšíření sociální škály autorů dějepisné produkce, na níž se pak podílely všechny složky stavovské feudální společnosti, i ve vytvoření některých nových forem této produkce (např. historických kalendářů, kompedií, polemických spisů).²⁾

Před Nejedlým už Kamil Krofta odvozoval od husitství přechod „od legendy k výchovnému působení historie“, které podle Kroftova názoru „největšího rozkvětu došlo u nás... v Jednotě bratrské“, takže bratrské dějepisectví jeví se mu jako jeden z vrcholů českého dějepisectví.³⁾ Takové zúžení sociálního působení předbělohorského dějepisectví je u Krofta vysvětlitelné jeho snahou čelit přečeňování „barokní literatury“, ale on sám asi věděl, že ve své stejnojmenné knížce bratrské dějepisectví přečeňuje. Vždyť víme, že po roce 1547 a po porážce prvního stavovského odboje proti Habsburkům se polemiky o příčinách odboje účastnili straníci Habsburků i stavů, nikoliv však ještě Bratří. Ferdinand I. dal tehdy vydat úřední *Akta všech těch věcí, které sou se mezi Ferdinandem králem a některými osobami z stavův sběhly*, Sixt z Ottersdorfu sestavil svá *Akta neb knihy památné čili historie oněch nepokojných let v Če-*

¹⁾ J. Šusta, *Dějepisectví. Jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*. V Praze, 1933, str. 88 a d.

²⁾ Z. Nejedlý, *Dějiny národa českého*. Praha, 1949, str. 52—63.

³⁾ K. Krofta, *O bratrském dějepisectví*. Praha, 1946, str. 8 a d.

chách 1546—7, pro Jednotu to byl teprve podnět k založení *Akt Jednoty bratrské*.⁴⁾

Dalším podnětem byla možná i ona rozmluva Blahoslavova s doktorem Kašparem z Nýdburka, rádcem mladistvého Maxmiliána (později II.) z roku 1557, zachycená v 8. svazku *Akt. Nýdburk* v ní vyčítal Bratřím, že věnují málo pozornosti tomu, aby zachovali pro budoucnost paměti o své historii. V době, kdy české dějiny, zejména husitství a jeho odkaz zajímaly stejně Jáchyma a Ludvíka Cameraria, rostockého Davida Chytraea, Jana Lasitia, Angličana Foxe i Němce Z. Theobalda, nešlo asi o výtku ojedinělou. Proto asi Komenský, jenž Akta Jednoty studoval ve třicátých letech 17. století v Lešnu, připojil k zápisu marginálii: „Nepilnost Čechů (na niž přede mnou i P. Brederovius, holandský legát v Heidelbergu leta 1613 naříkal“.⁵⁾ Zájem doktora Petra Cornelisze Brederoda, významného nizozemského diplomata a právníka (zemř. 1637 v Basileji) je jenom dalším svědectvím skutečnosti, že předbělohorské Čechy nebyly odleh-
lým zákampím soudobé Evropy.

Kroftovo polemické nadhodnocení bratrského dějepisectví nesdílejí už autoři *Dějiny české literatury I.*, kteří u písemnictví 16. století obecně zdůrazňují zájem o minulost, u dějepisectví sepjetí s politickými a náboženskými problémy a vůbec současností.⁶⁾ Dějepisectví bylo v 16. a 17. století souhrnem řady literárních útvarů, a tedy součástí literatury. To ovšem neznamená, že bychom při jeho posuzování vystačili s měřítky literární kritiky. Ty totiž běžně zatím zachycují a posuzují jenom část historikova pracovního postupu, vlastně až část poslední, tj. vyličení. V něm historik shrnuje svůj výklad zjištěných skutečností, které ovšem předtím musel najít a kriticky zhodnotit. Vztah mezi výkladem a zjištěnými skutečnostmi je ovšem dialektický, takže historie se nám jeví jako proces vzájemného působení historika a jeho faktů, jako stálý dialog mezi současností a minulostí. Jakékoliv hodnocení dějepisné produkce, které nebere v úvahu všechny pracovní úkoly historikovy, ať už jde o úkoly metodologické (názor na svět, metodu poznání), metodické nebo technické, nemůže nás proto uspokojit.

Literární historie měla by tedy přihlížet k vývoji historické techniky, metodiky a metodologie. Uvážíme-li ovšem, že analogické požadavky vznášejí dnes i ostatní vědní disciplíny, nebudeme se horšit na literární historiky a budeme se snažit dějiny vlastní vědní disciplíny (i v její předvědecké prehistorii) napsat sami. Nejde o úkol snadný a tento článek nemůže být ničím víc, než nadhozením některých problémů, ukáz-

⁴⁾ E. Blažková-Štěříková, Blahoslavova Akta Jednoty bratrské. Diplomová práce, Praha, 1960, str. 11 a d.

⁵⁾ Tamtéž, str. 120—121.

⁶⁾ *Dějiny české literatury. I. Starší česká literatura.* Red. Jos. Hrabák. Praha, 1959, str. 328 a d.

kou pracovních metod, které nemohly být do dneška plně aplikovány. Některé otázky se ostatně týkají i literární historie, a nejsou dosud zásadně rozřešeny.

Otázka vztahu písemnictví a společnosti je pro moderní vědu na první pohled samozřejmá. Neznamená to však např., že budeme muset zjišťovat společenský dosah historických vyprávění, který je odlišný u prací rukopisných a tištěných? Ani naše nejlepší knihovny nejsou zatím zpracovány tak dobře, aby uváděly ve svých pomůckách vždycky rukopisné přípisky v dílech tištěných. Vždyť víme, že velký společenský převrat, srovnatelný jenom s josefinskými zásahy na úsvitu kapitalismu, vynesl na světlo bohatství, dosud střežená na sedmerý zámek v klášterních, zámeckých a vůbec soukromých knihovnách. Nové poklady vydaly do nedávna nedostupné archivní fondy. A přesto se na základě neúplných znalostí u nás zevšeobecňovalo, a pronášely se kategorické soudy o údajné zaostalosti předbělohorské české vzdělanosti, o její také či onaké závislosti apod.

Úhrnný obraz českého předbělohorského dějepisectví nelze dosud podat. Namahavě ještě dnes přemáháme propast, kterou staré oddělení české literární historie a klasické filologie vytvořilo mezi literaturou, psanou našimi lidmi česky a latinsky. Při tom vzdělanec 16. a 17. století byl ve své literární práci nepochybně bilinguální, v některých případech bychom u něho se dvěma literárními jazyky nevystačili.⁷⁾

Další omezení cílů tohoto článku je dáno v titulu. Jestliže české dějepisectví doby předbělohorské bylo považováno za významný tvůrčí počín nejspíš za národního obrození (vzpomeňme soudů Dobrovského, Jana Jeníka z Bratřic, Jungmanna) pak s chápáním významu pražského vysokého učení utrakvistického je to pokud možná ještě horší. V záru proti-habsburské nálady v revolučních letech 1848—49 by byl V. V. Tomek ve slíbeném rozšíření svých dějin university pověděl víc, a víc kladného, než napsal německy. Zikmund Winter pečlivě vy excerpoval fondy universitního archivu, význam literární (a politické) činnosti učitelů Karolina však nedokázal postihnout.⁸⁾

I on však poukázal na skutečnost, že činnost právě těch nejschopnějších byla znemožňována, že trvala jenom krátko. Nebyla však aspoň v Čechách většina autorů „historických spisování“, pokud byli měšťanského původu, odchovanci Karolina? Z případu Mikuláše Františka Kerneria, moravského kronikáře z druhé poloviny 17. století víme, že i on žil, skoro sto let po jejich vydání, z prací bývalých učitelů historie na

⁷⁾ Srv. L. Forster, Unpublished Comeniana II. An Unnoticed Czech Poem by Comenius. *The Slavonic and East European Review* XXXIX/92, 1960, str. 24—30 se zprávami o cizojazyčné tvorbě Komenského a Eliáše Rozína z Javorníka.

⁸⁾ V. V. Tomek, *Geschichte der Prager Universität.* Prag, 1849, str. 158 a d. — Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských,* Praha, 1897, str. 61 a d.

pražské Akademii.⁹⁾ Podíl pražské Akademie na dějepisické produkci musíme proto chtít nechtít rozšířit aspoň na nejvýznamnější její odcho-
vance.

Budeme tedy sledovat, jak vypadají práce předbělohorských historiků měšťanského původu, když se na ně nedíváme jenom jako na krásnou literaturu, nýbrž když přihlížíme také k jejich „metodě“, jak se právě v 16. století začalo říkat.

Vlastní pracovní postup bude pak takový, že si vytvoříme základnu pro hodnocení vývoje českého dějepisectví obrazem soudobé historiografie v západní Evropě, v okolních zemích středoevropských, především v zemích německých a rakouských, a pak budeme analyzovat práce měšťanských historiků, především těch, kteří byli svým životem a dílem spojeni se starou, předbělohorskou Alma Mater.

I.

Tento pracovní postup vychází z předpokladu, že v jisté formě musel dnešní pracovní postupy ovládat už v 16. století historik, který držel krok s měřítky, v té době běžnými. Tato měřítka se mohla vytvořit tehdy, když se humanističtí historikové začali dívat na dějiny jako na výsledek lidské činnosti a nikoliv úradku prozřetelnosti. Ve středověku byly kroniky dlouho prostým sledem spásných a odstrašujících příkladů. V 16. století hledali historikové příčiny událostí rozumově a na této zemi. Teologicko-osobnostní výklad světa dočasně ustupoval výkladu sobnostnímu — příklady, jež snášela historie, se týkaly života na této zemi, a nikoliv způsobu, jak dosáhnout posmrtné blaženosti.¹⁰⁾

Charakteristickým rysem dějepisectví 16. století je tedy rozumovost, laicizace a practicismus — druhým však je od doby prvních revolucí západoevropské buržoazie zvýšený zájem o otázky náboženské. To bylo přirozené, protože náboženská ideologie byla od německé selské války přes nizozemskou buržoazní revoluci 16. století až po anglickou revoluci 17. století bojovou ideologií boje proti starému, feudálně-katolickému systému. Filologická kritika, kterou v 15. století použili Valla a Cusanus k ničivé kritice Falešných dekretálií a Donace Konstantinovy se stala zbraní stoupenců Lutherových a Kalvínových.¹¹⁾ V čes-

⁹⁾ Kronika Mikuláše Františka Kerneria, Knihovna Národního muzea v Praze (dále jen KNM), sign. V C 28. Srv. J. Polišínský, Historické spisování M. F. Kerneria a dějepisná próza pobělohorská. Slovesná věda IV/1952, str. 222—228.

¹⁰⁾ Cennou zkratkou renesančního dějepisectví obsahuje knížka V. Gordon Childe, History, London, 1947, str. 39 a d.— Vliv renesančního dějepisectví ve slovanském prostředí zaznamenává A. Cronia, La conoscenza del mondo slavo in Italia, Padova, 1958, str. 120 a d. Poslední literaturu o renesanci konečně kriticky hodnotí Dž. Kandoloro (G. Candeloro), Istorija sovremennoj Italii, I., Moskva, 1958, str. 478 a d.

¹¹⁾ A. Lhotský, Oesterreichische Historiographie. Wien, 1962, str. 71.

kých zemích se knihovní fondy 16. století prakticky nedochovaly, můžeme však použít dochovaných fondů některých městských a lyceálních knihoven na Slovensku (zejména v Levoči a Kežmarku), abychom mohli konstatovat, že ani u nás nechybělo tzv. *Instituones historicae*, tj. poučení o teoretickém základu historikovy práce.¹²⁾

To bylo něco nového, protože ve středověku byla historie sice považována za užitečnou, někdy dokonce nutnou snůšku znalostí, nikoli však vědu ani v tom smyslu, jak se tehdy vědy chápaly. Historie byla prostě pomůckou teologie, práv a svobodných umění. Od konce první čtvrtiny 16. století se však množí chvály na historii a její užitečnost. Přítel Erasma Rotterdamského, Španěl Luis Vives prohlašoval roku 1531 ve svém spise *De disciplinus*, že na historii je závislá teologie, ale také práva a ethika, ba i medicina.¹³⁾ Podobné názory hlásali také němečtí luteráni, kteří operovali proti Římu výsledky bádání v církevních dějinách, takže Melanchthon toto opojení historií vyjádřil drasticky větou: *Ist einer eine gar grosse Sau, qui non delectatur cognitione historiarum!*¹⁴⁾ Melanchthon přednášel také sám ve Viterberce historii na základě příručky Johanna Cariona z roku 1530, kterou roku 1552 vydal latinsky. Ve svých přednáškách snažil se text kriticky srovnávat s prameny. Melanchthon měl na mysli univerzální, obecné dějiny, které se lišily podstatně od „světových“ dějin středověkých kronik. Období objevů a technologického pokroku vybízelo k rozšíření starého obsahu církevních a politických dějin, ba ozývaly se i hlasy proti výkladu o politickém vývoji, přesněji řečeno o válečných dějinách.

To ovšem zároveň znamená, že ne všechno, co se v 16. a 17. století nazývá Církevní historií obsahuje jenom církevní dějiny. Ideologické, tj. náboženské konflikty 16. a 17. století ovšem vydatně využívaly edic a historických pojednání. Za podpory německých knížat, která získala díky luteránské reformaci nesmírný pozemkový majetek a měla zájem na jeho udržení, vyšlo v letech 1559—1574 sedm svazků *Magdeburských centurií* (*Historia Ecclesiae Christianae*), prvních takových církevních dějin v rozšířeném slova smyslu, psaných z protestantského hlediska. Proti útokům editorů (*centurionů*), Matthiase Flaccia a jeho druhů, chtěl římskou církev hájit Filippo Neri a členové jeho řádu (Oratoriáni), v čele s pozdějším kardinálem Caesarem Baroniem. Dvanáct svazků Baroniova díla *Annales Ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198* (1588—1607), přineslo další arsenál, kterého

¹²⁾ Srv. např. B. Keckermann, *De natura et proprietatibus historiae commentarius*, Hannover, 1610.

¹³⁾ Srv. Rafael Gibert, *Lulio y Vives sobre la Paz*. Recueils de la Société Jean Bodin 15/2, Bruxelles, 1961, str. 148 ad.

¹⁴⁾ A. Lhotský, *Oesterreichische Historiographie*, str. 74, podle F. v. Bezolda. *Aus Mittelalter und Renaissance*. München u. Berlin, 1918, str. 362 ad.

mělo být použito k boji proti protestantům. Není snad ani zapotřebí uvádět, že obě díla byla na hony vzdálena jakékoliv „objektivitě“. O náruživosti, kterou vzbuzovaly, svědčí snad i skutečnost, že ještě Komenský v Amsterdamu se snažil o vydání Ottovy polemiky proti Baroniovi.¹⁵⁾

Ostrý útok proti Baroniovým Annálům vedl zakladatel nejstarší „pomocné vědy historické“, chronologie, Joseph Justus Scaliger (1540 až 1609). Scaliger byl klasický filolog a historik, který přešel k protestantismu a skončil svůj život jako uctívaný (i našimi studenty) učitel na universitě v nizozemském Leidenu. Díky jemu se chronologie stala kritickým nástrojem, analyzujícím dokumenty, kterých na podporu svého výkladu církevních dějin používala katolická strana. Ve svých dvanácti objemných svazcích se Scaliger věnoval jenom kritice způsobu, jak Baronius užíval prameny. Scaligerova a Casaubonova kritická analýza vážně otrásla spolehlivostí Baroniových závěrů.

V obraně pravověrnosti, božské inspirace a křesťanské horlivosti proti kritické analýze katoličtí autoři koncem 16. stol. byli zjevně v defenzivě. Církev apelovala proto proti rozumovosti na cit a víru. Tridentský koncil doporučil proto používání životů světců, legend, pasionálů v každodenní „duchovní správě“, a tak nastala velká móda těchto literárních druhů. Ovšem ani zde neměli katolíci prvenství. Za krátké vlády královny Marie Anglické, pokoušející se o zvrát zpět ke staré víře vzniklo dílo protestantského exulanta Johna Foxe (1516—87), vydané nejdříve latinsky, pak i anglicky. Je to proslulá *Historie křesťanského pronásledování* (do roku 1500), známější pod názvem své anglické verze, *Knihy mučedníků* (*Book of Martyrs*, 1563), pro nás zajímavá svým apelem na příklad Husův a Jeronymův. *Knihy mučedníků* byla vložena bojovným dílem, které stálo ještě u kolébky Komenského a Hartmanovy *Historie o pronásledování církve české* (anglické vydání z 1650). Do začátku 17. století neměla katolická strana na poli hagiografie a martyrologie víc, než začátky životopisů svatých. Průkopníkem byl po té stránce Aloysius Lipomanus (*Sanctorum Priscorum Patrum Vitae*, 1551—1560) a vlámský jezuita Heribert Rosweyde (*Vitae Patrum*, 1615).¹⁶⁾

Připomeňme k tomu ještě, že 16. století bylo obdobím zájmu o genealogii, že v reformační Anglii dala konfiskace církevního pozemkového majetku nejenom vznik státnímu archivu (*Public Record Office*),

¹⁵⁾ E. C. Scherer, *Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten...*, Freiburg i. Br. 1927; J. Engel, *Die deutschen Universitäten u. die Geschichtswissenschaft*. *Historische Zeitschrift* Bd. 189/1959, str. 223 ad. — O Baroniovi A. Cronia, *Il mondo slavo...*, str. 215—216.

¹⁶⁾ Srv. J. Polišenský, *Komenský a jeho doba*. *Historický sborník* 1/1953 str. 214—235. — *Actes and Monuments... wherein are... described the... Persecutions... by the Romische Prelates, 1562—63.*

ce), ale také antikvářství a „historické vlastivědě“, jak jí dal ve svých skládaních výraz William Camden.¹⁷⁾

Ale charakteristickým rysem je také přímo vášnivá snaha po uplatnění historické argumentace, již vedle církevních historiků podléhají také první historikové práva. Historická argumentace vyznačuje úvahy Guicciardiniho a Machiavelliho o osudu Florencie i celé Itálie, Gerónima de Zurita a Juana de Mariana o vzestupu kastilské moci, publicistů tzv. náboženských válek ve Francii, Apologii Viléma Oranžského i Bijnenkorff Marnize de Sainte Aldegonde.

V době, kdy se rozšiřovaly zeměpisné obzory a Evropa stanula na prahu „vascodagamovského“ období koloniální nadvlády, přestávalo mít platnost i staré periodizační schéma „univerzálních“ dějin. Staré schéma čtyř světských monarchií (které se pokoušel modernizovat Komenský ve své rukopisné příručce *Historia Prophana sive Politica*¹⁸⁾ už nevyhovovalo. O třech monarchiích už nikdo nic nevěděl a čtvrtou nebylo už možné nadále prodlužovat uměle. Komenský naznačil (podobně jako nezávisle na něm Campanella ve své Španělské monarchii), že 16. století je obdobím nové světové monarchie. Jinou cestou šel Jean Bodin ve své *Metodě k snadnému poznání historie* (*Methodus ad facilem historiarum cognitionem* 1566), kde opustil staré schéma zcela a místo něho navrhl sledování řady kulturních oblastí.¹⁹⁾

Metoda k snadnému poznání historie je však průkopnické dílo také z jiných důvodů. Bodin se v něm zamýšlel nad řadou teoretických otázek. Především nad obsahem studia historie; za něj považoval rozumově lidské činy, *actiones humanae*, vyplývající z lidské vůle, jež je řídicím momentem, *magistra*, lidského počínání. Abychom poznali lidské činy a jejich význam, doporučuje nám Bodin sledovat *consilia, dicta, facta*. Nikoliv všechno, co se stalo, *facta*, nebo všechno, co bylo řešeno, *dicta*, nýbrž jenom *consilia*, tj. činy vyvěrající z lidské vůle považuje Bodin za projev lidského jednání. Jejich sledování představuje souhrn toho, co historik může rozpoznat jako *memoriae dignum*, hodné paměti. Bodin je si však vědom subjektivní povahy „pamětihodností“. Na rozdíl od starověkých analytů a středověkých kronikářů neskrblí varováním před úsudkem, nad nějž dříve nebylo, totiž nad úsudkem očitého svědka. Srovnávání zpráv a posouzení na základě pravděpodobnosti je mu spolehlivější cestou k po-

¹⁷⁾ F. M. Powicke, *Camden. English Studies*, London, 1948.

¹⁸⁾ *Historia Prophana sive Politica*. Rkp. St. veřejné knihovny M. J. Saltykova-Ščedrina, Leningrad. sign. Raznojazyčnaja XVII Q 250. Fotokopie Pedag. ústav J. A. Komenského ČSAV v Praze.

¹⁹⁾ J. Bodin, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*. Lugduni, 1591. Knižnica evang. sboru Levoča, sign. 2179. Vzácnější je basilejské vydání z 1579, které obsahuje navíc první pokus o bibliografii k obecným dějinám na str. 390 ad.

znání lidských činů než důvěrování „očitému svědkovi“: *Cum se ipsi mentiantur aut principum metu vel praemio vel odio distracti a vero deflectant.*²⁰⁾

Bodinova Metoda byla prvním soustavným pokusem o shrnutí poznatků o zásadách kritiky a o pracovních postupech historikových. Jeho názory na obsah a úkoly historie zůstaly vzorem a inspirací hluboko do 17. století. Před rokem 1620 představovaly v evropské oblasti nesporně vrchol dosavadního vývoje, tak, jako Bodinovy názory znamenaly vyvrcholení také v oblasti úvah o současných problémech hospodářských.²¹⁾

To znamená, že „bodinisté“, Scaliger a Casaubon ve Francii a v Nizozemí, Camden v Anglii, Vives a Campanella znamenají z hlediska vývoje „metody“ učitele ostatní Evropy. Měli bychom k nim snad připojit ještě chráněnce benátské signorie a jejího mluvčího, servitského mnicha Paola Sarpioho, protože ten historickou argumentaci dovedl uplatnit v boji nikoliv proti nepřátelům-jinověrcům, nýbrž i v konfliktu dobře katolických Benátek s papežskou kurií. Nepoměrně velký počet rukopisů Sarpioho v našich knihovnách ze 17. století ukazuje, jak velký zájem současníci o Sarpioho měli.²²⁾

To také znamená, že novou „metodu“ bychom nejspíš mohli hledat na vysokých školách západoevropských zemí, konkrétně v Paříži, Bourges, Saumur, Leidenu, částečně i v Basileji, Štrasburku a Padově. Ve středoevropských zemích zůstávala historie na akademiích ars, nebo eruditio, umění či pomocná nauka pro budoucího kazatele, právníka. Na katolických vysokých školách, většinou ovládaných jezuitů, se historie jako samostatný obor neprosadila, protože řádové ratio studiorum z roku 1599 jí vymezovalo jenom podružnou úlohu.²³⁾ O něco lepší byla situace historie na vysokých školách protestantských. Vedl Vitemberk, kde žila dost dlouho tradice melanchthonovská, Rostock, kde působil D. Chytraeus, jistou péčí věnovali historii i v Jeně, Lipsku, Heidelbergu, Helmstedtu a Altdorfu. Historie byla zde spojena s retorikou, poezií a etikou. Zde také vznikly a byly používány první učebnice obecných (univerzálních) dějin, tj. známá nám už učebnice Karionova, přepracovaná Melanchthonem, později příručka Sleidanova, obě u nás dobře známé. Protože toto byly university, na něž se od nás nejčastěji chodilo, nebylo bez významu, že se zde uvažovalo o obsahu a pojmu historie, jejím politickém významu, a že se

²⁰⁾ J. Bodin, Methodus, basilej. vydání, str. 37.

²¹⁾ J. Bodin, De Republica Libri sex... Francofurti, 1951, zám. knihovna Č. Krumlov, sign. 13 006. Týž, Republica. Das ist: Grundtliche und rechte Underweysung... Mumpelgard 1592, zám. knihovna v Mnich. Hradišti.

²²⁾ Tak v obou knihovnách, jmenovaných v předchozí poznámce, dále v býv. lbockovické knihovně, v Univ. knihovně v Praze aj.

²³⁾ Jos. Engel, Die deutschen Universitäten..., str. 223 ad. oslabuje, ale vcelku přijímá nepříznivý soud E. C. Scherera, srv. pozn. 15.

v tomto protestantsko-humanistickém prostředí věnovala určitá péče i vydávání starých textů.²⁴⁾

II.

První období ve vývoji českého pobělohorského dějepisectví, v němž můžeme vedle zájmu o současné dění pozorovat vliv humanistického chápání dějin, a tudíž také odkrýt počátky zájmu o teoretické problémy historie, v tom i počátky kritiky, tvoří zhruba vláda Ferdinanda I. Za vlády prvního Habsburka přiosťřily se protiklady mezi panovníkovými absolutistickými snahami a stavovskou opozicí, mezi starou a novou vírou natolik, že nebylo možné, aby dějepisectví stálo mimo.

Všimněme si nejdříve tří, skoro současně vydaných tří knih, věnovaných české a obecné minulosti; Kuthenovy Kroniky o založení země české (1539), Sobkova zpracování německé příručky Karionovy, Kniehy kronik o všelických znamenitých věcech od počátku světa zběhlých (1541) a Kroniky české Václava Hájka z Libočan (1541).

O jedné z nich, českém zpracování příručky Karionovy, jsme již slyšeli. Vitemberský tisk z roku 1532 vydal v českém rouše Jan Burjan (Sobek) z Kornice v Litomyšli roku 1541. Výtisky, které se dochovaly v pražských knihovnách, obsahují ze starší doby jenom podtrhávání textu, a několik málo marginálních hesel, z doby pobělohorské jen začerněná místa. O ohlasu této práce není tudíž možno říci nic určitého — po této stránce je daleko závažnější druhé, Veleoslavínovo zpracování Kariona.²⁵⁾

Kuthenova Kronika představuje v podstatě přepis Pulkavovy kroniky, obohacený o údaje z Dalimila, Eneáše Sylvia a Starých letopisů. František Palacký posoudil Kuthena přísně a dospěl k závěru, že jde o nepůvodní kompilaci. Naproti tomu J. V. Šimák soudil, že Kuthen „šířil zájem o české dějiny mezi vzdělanci“ a že jeho Kronika tudíž plnila, byť i omezeně, i svoji politickou funkci, totiž obranu husitské minulosti Čech.²⁶⁾ Šimákovu tézi nelze dosud beze všeho přijmout, je však dnes jasné, že aspoň v předbělohorském období nebyla převaha Hájkovy Kroniky české nad Kuthenem tak veliká, jak se starší historikové domnívali. Je ovšem pravda, že již roku 1596 vydal Johann Sandel Hájkovu kroniku německy, že ve své předmluvě ke svým Kronikám dvěma o založení země české (1585) vzal Hájka

²⁴⁾ E. C. Scherer, Geschichte und Kirchengeschichte... str. 44—46, 82—84.

²⁵⁾ Knieha kronik o všelijakých znamenitých věcech... Litomyšl, 1541, Universitní knihovna, Praha (dále jenom UK) 54 B 102.

²⁶⁾ Kronika o založení země české... 1539, fototyp. vydání Zd. V. Tobolky z 1929. Srv. J. V. Šimák v ČČM 88/1914 a Dějiny české literatury (DČL I.), str. 328.

v ochranu sám Daniel Adam z Veleslavína, zdá se však, že i on viděl v jeho kronice zábavné čtení, nikoli dějepisné dílo. Protože Hájkova kronika byla nepochybně (podobně ostatně jako české zpracování Kozmografie české, pořízené Zikmundem z Púchova) především dílem propagačním, podporovaným vědomě Ferdinandem I. a jeho katolicko-feudálními stoupenci, může to znamenat, že Veleslavín nedocenil politický význam díla.²⁷⁾

Je však nutno vzít na vědomí, že Hájkova Kronika česká byla v předbělohorském období dílo nákladné, nijak zvlášť početně rozšířené. Pohled na exempláře prvního vydání, dochované v pražských knihovnách, kupodivu ukazuje, že z předbělohorského období se v nich přípisky nebo komentáře nedochovaly.²⁸⁾ Ojedinelé jsou glosy, které k Hájkově kronice připojil humanista Jan st. Hodějovský z Hodějova, sám považovaný současníky za významného historického spisovatele. Za takového ho vyhláší především profesor pražské university a lékař Jan Šentýgar ve Farrago Quarta (1553), kde oba, Hodějovského a Hájka, klade za vzor všem těm, kdo budou psát o dějinách české země.²⁹⁾ Je ovšem nutno ihned dodat, že Hodějovský sám k Hájkovu líčení měl výhrady. Jeho glosy k Hájkovi nám zachoval, asi ve výtahu, Balbín. I když nemáme po ruce Hodějovského glosy v originále, můžeme konstatovat i na základě Balbínova zápisu, že se v nich projevovala humanistická kritičnost.³⁰⁾ Okruh Hodějovského, k němuž vedle Šentýgara patřil Matouš Kolín z Chotěřiny, Jan Orpheus a Tomáš Mitis, projevuje tedy nejenom zájem o českou minulost, ale také o její humanistické zpracování. Jak umělé bylo starší dělení humanismu českého a latinského, oddělení bratrského, utrakvistického či katolického dějepisectví, ukazuje případ Kolínův. Tento odchovanec Vitemberka a stoupenec novoutrakvismu, který pro své vystupování ve veřejném životě musel odejít z university, byl i se svými druhy ve spojení s doktorem Kašparem z Nýdbruka, o jehož zájmu o české dějiny jsme mluvili v souvislosti s Akty Jednoty bratrské.³¹⁾

²⁷⁾ Srv. Veleslavínovu předmluvu ke Kronikám dvěma o založení země české, 1585, str. 134v, kde píše o Hájkových pracích, že jsou „v malé vážnosti, ale už se jich nedostává“, KNM 31 C 1a. Srv. DČL I. 328—329; J. Šusta, Dějepisectví..., str. 221; Zd. Nejedlý, Dějiny národa českého I, str. 61.

²⁸⁾ V. Hájek z Libočan, Kronika česká, 1541, KNM 31 B 2.

²⁹⁾ Farragines poematum, Farrago Quarta poematum ab aliquo studiosis poeticae Bohemis... (1553), Carminum liber primus, Joannis Schentýgari, str. 100v, 101, UK 52 G 17.

³⁰⁾ Ex glossis in Hajecium scriptis manu perill. domini Joannis Hodieowsky de Hodeova, (1) Indices chronologici rerum Bohemicarum..., Strahovská knihovna, D. H. I 23, str. 282—313. Srv. J. V. Šimák, Zpráva o literární pozůstalosti B. Balbína... VČA XXIV, 1915, str. 107; V. Husa, Glosy Jana Hodějovského k Hájkově kronice. Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia FF KU, I/1956, č. 2, str. 34—36.

³¹⁾ Srv. F. Menčík, Dopisy M. Matouše Kollina z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparovi z Nýdbruka, 1914; R. Urbánek, Novoutrakvistický humanista Matouš Kollín z Chotěřiny a starší tradice husitská, ČSPS 64, 1956.

O tom, že už do poloviny 16. století musíme položit počátky snah o vědeckou kritiku, přesvědčuje komentář, kterým opatřil výtisk Dubraviovy latinské historia Regni Bohemiae Sixt z Ottersdorfu. Dubraviova Historie je prostá kompilace z Hájka a Kuthena, dobře napsaná, která pro svoje literární hodnoty došla obliby a sloužila za hlavní informaci o české minulosti pro cizinu. Sixtovy glosy představují vlastně souvislý marginální komentář k předloze. Jeho opravy se týkají jazyka a slohu, uvádějí, odkud Dubravius čerpal (Haec ex Ovidio, atd.) a konečně polemizují proti tónu Dubraviovy předmluvy, tj. proti oslavě Ferdinanda I. Toto kritické stanovisko k Habsburkům i snaha o přesnost odpovídají zcela zásadám autora díla Akta aneb knihy památné čili Historie o něch dvou nepokojných let v Čechách 1546 a 1547.³²⁾ Když ne kritický, tedy aspoň samostatný postoj si vůči předloze (latinskému spisu Jana Aubana-Boehma) zachoval Jan Mirotický. Jeho české zpracování, které pod názvem Obyčeje, práva, řády nebo zvyklosti všech národů vyšlo roku 1579 z tiskárny J. Olivetského v Kroměříži, bylo doplněno výňatky z Dubravia, týkajícími se především Moravy a statečných činů českých knížat a králů. Naproti tomu vynechal Mirotický vyprávění o Adamitech, které Dubravius převzal od Eneáše Slyvia a které pak putovalo z jedné knihy do druhé, až do 18. století.³³⁾ Podobné úpravy najdeme také při srovnání Kozmografie české s německým originálem Sebastiana Münstera, popř. s jejím vydáním latinským. Kozmografie patří patrně k nejrozšířenějším spisům 16. století — známe jejích 59 zjištěných výtisků. České zpracování obsahuje nový text u popisu českých zemí, Uher (tady zejména šlo o vykreslení Ferdinanda I. jakožto zachránce země před Turky) a zámořských zemí. Český upravovatel prostě využíval všech příležitostí, aby varoval své současníky před tím, aby „svobod předkův svých se zvolávali“, „k vrchnosti naší v poslušnosti povolnější se ukazující“.³⁴⁾ Daniel Adam z Veleslavína, obyčejně tak smířlivý, Kozmografii českou důsledně ignoruje.

Můžeme tedy říci, že v polovině 16. století si už byla jak stavovská opozice, tak i její protivníci z dvorské strany vědomi ceny historické argumentace. Ceny historie si byl vědom Ferdinand I., který se všemožně snažil dostat pod svůj vliv pražskou akademii i některé městské školy (zejména litoměřickou), ale byli si jí vědomi i jeho odpůrci z řad měšťan-

³²⁾ J. Dubravius, Historia regni Bohemiae... 1552, UK 50 B 3, zejména str. 11. Srv. J. Hejnic, O několika tiscích z knihovny Sixta z Ottersdorfa, LF IX, 1961, str. 109—112, který však přeceňuje Sixta jako „homo religiosus“ proti „homo politicus“. Samo rozlišování je nesprávné.

³³⁾ Obyčeje, práva, řády nebo zvyklosti všech národů... Kroměříž, 1579.

³⁴⁾ Zikmund z Púchova (překl.), Kozmografia české... 1554, prohabsburské pasáže na listech 461, 470, 473. Srv. Fr. Dvorský, ČCM 1884, str. 304—306. Naposled O. Jirečková-M. Klášterský, Nejstarší české zprávy o Latinské Americe, Dějiny a současnost 1962/9, str. 32.

ské inteligence.³⁵⁾ Byl si jí vědom David Lupáč (Crinitus) z Hlavačova, oslavovatel slavnější minulosti českých i moravských měst, který ve snaze o novou náplň pojmu „vlast“ (Patria) mezi „heroy“ počítá muže, kteří se z plebejského prostředí povznesli (ex humili plebeioque loco) mezi přední bojovníky za vlast. Mezi nimi u Prahy jmenuje David Jana Husa a Jeronyma, — ale také Jana Šentygara.³⁶⁾

Davidův jmenovec Prokop Lupáč z Hlavačova (asi 1530—1587) působil v šedesátých letech na pražské akademii. Spolu s Petrem Kodícillem z Tulechova složil roku 1567 veršování na počest příjezdu Maxmiliána II. do Prahy. Již následujícího roku se však Lupáč oženil a odešel do Domažlic za městského písaře. Jeho latinský historický kalendář, podávající historické a kulturně-historické zprávy k jednotlivým dnům v roce Rerum Bohemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum, (1584) nebyl asi bez ohlasu. Svědčí o tom skutečnost, že jej používal ještě Kernerius, jakož i české marginálie a glosy, zachované aspoň v jednom z výtisků jeho práce.³⁷⁾ Lupáč byl jedním z učitelů pražské akademie, které anachronistické zřízení vyhnalo z universitních síní. Jeho „chvála historie“, obsažená ve svazečku epitalamií z roku 1572 ukazuje, že to znamenalo pro akademii i pro české dějepisce citelnou ztrátu.³⁸⁾

Ještě ve větší míře totéž platí o pražském rodáku Danielovi Adamovi z Veleslavína, který se na pražské akademii stal roku 1568 bakalářem, o rok později mistrem, aby se po krátké činnosti universitní (1572—76) stal zetěm tiskaře Melantricha.³⁹⁾ První svou práci, vyvěrající ze zájmu o českou minulost, Kalendář historický, to jest krátké poznamenání všech dnův... k nimžto přidány jsou některé paměti hodné HISTORIAE... vydal Veleslavín již roku 1578. Tato kompilace informací z Kosmy, Hájka, Kuthena, ale také Chytraea, Buchholze, Kromera, Guagniniho a Lasického byla nepochybně hlavním zdrojem poučení o české minulosti pro celé generace. Hájkova Kronika (již spolu s Kuthenem Veleslavín doporučoval k další četbě) se nemůže co do ohlasu u předbělohorského čtenářstva s Veleslavínovým

³⁵⁾ Srv. zakl. listinu latinské školy v Litoměřicích z 1549, Okres. archiv Litoměřice, L 36, na niž mne laskavě upozornil J. Tomas.

³⁶⁾ Foundationes et origines praecipuum regni Bohemiae... aliquot urbium... authore Davide Crinito Nepomuceno á Hlavaczova Pragae, 1575. UK 65 D 1169. Srv. A. Blaschka, Der verschollene Stammbaum der böhmischen Herrscher (Genealogia principum regumque Bohemiae) von David Crinitus, MVGDB 68, 1929.

³⁷⁾ Rerum Bohemicarum Ephemeris sive Kalendarium Historicum... authore M. Procopio Lupacio... Pragae, 1584, UK 50 F 85.

³⁸⁾ Crinitus, Epithalamia Rainero Raineccio... Nürnberg, 1572 Strahovská knihovna D. C. IV 22. Za upozornění děkuji J. Hejnicovi.

³⁹⁾ Bibliografii prací o Veleslavínovi viz DČL I. 358 Srv. zejména A. Truhlář, M. Daniela Adama z Veleslavína Politia historica, ČČ M59, 1885; Jar. Bidlo, Dvojitý vydání Veleslavínova Kalendáře historického, ČSPS 3, 1895.

Kalendářem historickým vůbec měřit.⁴⁰⁾ Rukopisné glosy jdou od doplňků (např. o historii pánů z Hradce ve výtisku Universitní knihovny 54 C 25), nebo z katolického hlediska ve výtisku 31 C 3 knihovny Národního muzea až k samostatnému pokračování pro leta 1614—1617 s ostře protiněmeckou notou a cennými údaji hospodářské povahy.⁴¹⁾

Chudší je obsah přípisků ke Kronice světa, tj. druhému českému zpracování kroniky Karyonovy, které Veleslavín vydal roku 1584. Veleslavín převzal Karyonovu předmluvu, obsahující poukaz na cenu historie, potřebné především lidem, kteří jsou pověřeni správou věcí lidských.⁴²⁾ Veleslavín sám dovedl vyprávění až k smrti Maxmiliána II., někteří z jeho čtenářů pokračovali dál až do let devadesátých. Veleslavínovy úvahy o dělení obecných dějin na čtyři monarchie naznačují již, že o periodizaci a jejích zásadách přemýšlel, pravděpodobně na základě podnětů svého dlouholetého spolupracovníka, Jana Kocína z Kocínětu (1543—1610).⁴³⁾ Kocín byl stejně jako Veleslavín odchovanec pražské akademie, a první znalosti historie asi oba nabyli u Prokopa Lupáče z Hlavačova. Pak však Kocín odešel do Štrasburku, kde učil humanista Johann Sturm, pak do Itálie, kde se asi seznámil se spisy Jeana Bodina. Od konce sedmdesátých let působil Kocín jako městský písař na pražské Malé Straně, od počátku osmdesátých let úzce spolupracoval s Veleslavínem.⁴⁴⁾

Jeho první literární práce byly pod vlivem učitelů, především Sturma. Roku 1581 vydal Kocín Joannis Bodini Nova distributio iuris universi (Jana Bodina Nové rozvržení veškerého práva), v němž podle vzoru učitelova hledal nové metody výkladu práva.⁴⁵⁾ U Veleslavína vytiskl roku 1582 Rozmlouvání o moru, spolu s ním roku 1584 upravil podle německého humanisty Georga Lauterbecka spis o správě měst a státu Politia historica. O vrchnostech a správcích světských knihy patery, s pozoruhodnou předmluvou o významu měst v boji proti Turkům.⁴⁶⁾ Roku 1594 vydal Kocín dvě starší díla staro-

⁴⁰⁾ Kalendář historický, to jest krátké poznamenání všech dnův jednoho každého měsíce přes celý rok: k nimžto přidány jsou některé paměti hodné HISTORIAE... od M. Daniela Adama Pražského... Praha, 1578 Srv. J. Teige, Veleslavínův kalendář..., Akademická knihovna IV., 1920.

⁴¹⁾ Kalendář historický..., UK 54 C 25, 54 C 29, 50 F 28; KNM 31 C 3 (čtyři výtisky) v jednom z nich doplňky z 1614-17).

⁴²⁾ Kronika světa... od J. Karyona, Praha 1584 (1602, srv. úryvky z předmluvy v Textech ke kursu dějin dějepisce I., vybral J. Polišenský, skripta, Praha 1955, str. 32.

⁴³⁾ Kronika světa..., KNM 30 C 3, 30 C 3a O Kocínovi viz B. V. Spiess, Jan Kocín z Kocínětu jako historik církevní, ČČM 45, 1872.

⁴⁴⁾ Srv. Jan Jílek, Píseční humanisté kališnické kultury českých měst (Jan Kocín z Kocínětu) dis. Praha, 1952.

⁴⁵⁾ Joannis Bodini Nova distributio iuris universi... 1581, srv. DČL I. 342.

⁴⁶⁾ Politia historica. O vrchnostech a správcích světských knihy patery... 1584. Srv. pozn. 39. Zde zejména str. 493—516.

křesťanské historiografie, Historii církevní římského senátora Kassiodora, a Historii církevní Eusebia Pamfila. V této poslední zdůraznil Kocín tři vlastnosti, které má mít dobrá „historie“: „jistotu a neomylnou pravdu, zřetelnost a srozumitelnost a soud rozumný a vtipný.“⁴⁷⁾ Poslední společnou prací Kocína a Veleslavína je překlad Kroniky nové o národu tureckém od německého historika Johanna Löwenklaua, vyznačující se velkým smyslem pro aktuálnost (v Uhrách začala o rok dříve, 1593, tzv. čtrnáctiletá válka s Turky).

Literární činnost Kocínova, provázená činností politickou (tak roku 1609 — v posledním roce života proto snášel nejedny potíže), představuje autora jakožto mluvčího měšťanské inteligence, který není spokojen s feudálním řádem, vybízí však k jeho snášení, protože doufá, že i v jeho rámci za příznivých okolností (k nimž počítal i válku proti Turkům) bude se moci měšťanstvo výrazněji uplatnit. Kocínovy soudy o historii patří k vrcholům předbělohorského myšlení. Kocín řadil historii v pořadí věd hned za filosofii a viděl v ní „zrcadlo, v němž se spatřiti mohou všelijací skutkové lidští“. Cílem historie je podle Kocína sloužit lidstvu „nejprve k umění a známosti, potom však k činu a skutkům“. Ve stopách humanistů vyzdvihoval Kocín antiku a současnost, odlišoval historii světskou a církevní a pokoušel se i o kritické roztrídění pramenů. Poukázal na význam toho, kam ve společnosti patří historik i lidé o nichž mluví, a ovšem i povahy pramenů, kterých používá. „Básně, klevetné novinky i povětrné, rynečné rozprávky“ stavěl hluboko pod „hodnověrné letopisné kroniky a historie.“⁴⁸⁾

Samostatnou prací Veleslavínovou byly Kroniky dvě o založení země české (1585), tj. Konáčův překlad kroniky Eneáše Sylvia, spojený s kronikou Martina Kuthena, a jeho aktualizací Kronika moskevská (1590), spojující překlad spisu Herbersteinova a Guagniniho. Jestliže již Kocín psal pro „obecné dobré vlasti naší i všeho národa slovanského“, zdůrazňoval už Veleslavín, že Češi se mají zajímat o Rusko, protože Rusové jsou „z téhož národu sarmatského, jako i my Čechové a téhož jazyka.“⁴⁹⁾

Druhé, doplněné vydání Kalendáře historického z roku 1590 můžeme konečně označit za dílo předbělohorského dějepisce, které u svých čtenářů vzbudilo nejplodnější odezvu. Jenom z předbělohorských Litoměřic máme tři výtisky Kalendáře historického s rukopisnými poznámkami. Jeden z výtisků má glosy, které psal „Beneš, měšťan

⁴⁷⁾ Historie církevní Eusebia Pamfila... 1594, věnování Petru Vokovi z Rožmberka.

⁴⁸⁾ Soudy o významu a vlastnostech historie vybral J. Jílek, cit. práce, str. 107—117, hlavně z Historie Eusebiovy.

⁴⁹⁾ Kroniky dvě... 1585, KNM 31 C 1a—e. Soudy o historii a historických v předmluvě B 2v, B 4v, D 3v, D 4, I 3. Tamtéž i zmínky o slovanské spřízněnosti.

litoměřický“⁵⁰⁾ druhý přípis M. Václava Arkádia a Jana Heliada,⁵¹⁾ třetí je s Litoměřicemi spojen činností M. Jiřího Kolsinia Jičínského.⁵²⁾ Pozoruhodné jsou Arkádiový přípisy o „počátku nešťastné rebelie“ roku 1618 i „pádu Čechův na Bílé Hoře“, které se v jiné formě objevují i v rukopisných Efemeridách M. Matouše Meisnera. Kolsinius připsal do Kalendáře 9. listopadu 1620 verše o poraženém českém lvu a roku 1622 chválu na ty, kdo „skutkům předkův svých zahynouti nedají“.

Pozoruhodné je ostatně i veršování autora glos v jiném výtisku Kalendáře historického, které obsahuje přípisy o osudech Rožmberků, které dávají tušit, že šlo asi o Václava Březana. Výmluvná „Chvála české země“ a doplňky, opravy poznámky, vedené až do roku 1611, jsou provázeny stejně výmluvnou chválou historie:

„Čteť často historie
a rozličné tragedie.
Jak jest vrtkavý tento svět
mnoho již v něm se děje zpět,
Hleď vždy život napravití,
zlé zhaněti a kaziti.
Proto do zrcadla hlediž
bys napravil o čem nevíš...“⁵³⁾

Nepochybně z ruky Březanovy pocházejí glosy k Husitské válce Zachariáše Theobalda, které do pozadí zatlačují glosy, které najdeme v ostatních předbělohorských kalendářích. Jde o Rejstřík historický z roku 1596, české zpracování příručky světových dějin od Abrah. Buchholzera, které znal opět i M. Fr. Kernerius na Moravě 17. století,⁵⁴⁾ a Kalendář každoroční hospodářský (1616), který podle vzoru Veleslavínova složil mistr pražské akademie a vychovatel v rodině Colony z Felsu, Šimon Partlicius ml. ze Špicberka.⁵⁵⁾ Theobaldův Hussitenkrieg nabyl Březan v květnu 1610 a výtisk pečlivě stránku za stránkou studoval a poznámkami opatřoval do konce srpna 1612. Německý text opatřoval českými marginálními hesly, ale také kritickými připomínkami, opravami a doplňky. Srovnával Theobaldovy údaje „se svými rukopisy“, tj. rukopisem Vavřince z Březové a Petra z Mladoňovic,

⁵⁰⁾ Kalendář historický... 1590, Strahovská knih., A. O. XI 13 (výtisk Benešův).

⁵¹⁾ Kalendář historický... 1590, tamtéž, A. O. II 40 Srv. tamtéž Memoriae regiae civitatis Litomericensis, D. A. III 38, a rukopis M. Meisnera D. C. IV 22. O M. V. Arkádioví viz A. Truhlář-K. Hrdina, Rukověť k písemnictví humanistickému... I., V Praze, 1918, str. 59.

⁵²⁾ Kalendář historický... 1590, KNM 31 B 1 O Jiřikovi Kolsinioví viz J. Jireček, Rukověť k dějinám literatury české... V Praze, 1875, I. 367—368

⁵³⁾ Kalendář historický... 1590, UK 54 B 23.

⁵⁴⁾ Rejstřík historický. To jest: krátké sumovní se čte a jistý pořádek let od stvoření světa... až do léta P. 1596 Praha, 1596.

⁵⁵⁾ (Simeon Partlicius ze Špicberka), Kalendář každoroční hospodářský... Praha, 1616, KNM 63 E 73.

rožmberskými listinami, ale také s Hájkem a Veleslavínem i Dubravíem.⁵⁶⁾ Březanovy sympatie jsou jednoznačně na straně husitů ("divná věc, že tak proti sobě podobojí byli," povzdechl si na str. 303) a je upřímným obdivovatelem M. Jana Husa i „někdy slavně vítězného hrdiny a rytíře českého Jana Žižky z Trocnova“.

Podle Březana je „historie užitečná, aby předně skrze ni poznáván byl Bůh, potom k vezdejšímu řízení... přítomné věci i hovada vidí, o minulých nevědí.“ „Historii pravdivou a pořádnou sepsati není malá věc.“⁵⁷⁾ Březanovy komentáře prozrazují spíš žáka z Heidelberka než odchovance Jednoty, opravují však názor, že Březan byl jenom svědomitým archivářem a genealogem. Při nejmenším byl znamenitým znalcem husitských Čech, jak ukazují jeho glosy k Theobaldovu spisu, jehož cíl stručně charakterizoval jako „Husovo učení a nevinnou smrt“.

III.

V českém dějepisectví 16. století můžeme tedy od druhé třetiny století pozorovat jednak úzké sepjetí dějepisecké produkce s problematikou současného politického boje, zahájené soupeřením podání Hájkova a Kutnenova, jednak snahu o kritiku, nejdříve logickou (co je nebo není možné) pak i historickou (používající metody srovnávací, hodnotící prameny a svědectví atd.).

Tato kritická snaha, přesahující pouhý zájem o minulost, je v polovině století spojená s okruhem humanistů kolem Hodějovského a M. Kolína z Chotěřiny, v poslední třetině ji představují v nejvyšší formě Kocín a Veleslavín, na počátku 17. století dostupuje jednoho z vrcholů Březanem. Podíl pražské akademie představuje učitelská činnost M. Jana Šentygara a Prokopa Lupáče z Hlavačova a konec konců i Veleslavína. Od sedmdesátých let můžeme vidět z universitních tézí, že znalost historie se předpokládala, ba že byla považována za nezbytnou.⁵⁸⁾ To znamená, že dílo, zahájené Šentygarem, Lupáčem a Veleslavínem zjevně dále vedli učitelé, kteří působili na akademii déle. Byl to jak M. Petr Kodíciillus, tak (do roku 1604) M. Marek Bydžovský, po němž české dějiny přednášel M. Kampanus, který měl podle návrhu mistrů z roku 1611 přednášet historii a Homéra.⁵⁹⁾ Z vůle defensorů převzal však historii Šimon

⁵⁶⁾ Hussitenkrieg... durch M. Zachariam Theobaldum... (1610), UK 50 E 28.
⁵⁷⁾ Tamtéž, str. 1—2. Srv. Zd. Malý, Březanovy poznámky o válkách husitských, ČSPS 65, 1957. Srv. též zlomek Březanova histor. díla ve sb. Em. z Valdštejna v kapit. knihovně, st. archiv v Litoměřicích.

⁵⁸⁾ Z. Winter, Děje vysokých škol pražských, str. 70.

⁵⁹⁾ Tamtéž, str. 117, 106, 155.

Skála z Kolínce (podle návrhu na reformu z roku 1612 měl být historik jedním z devíti profesorů), a když ten 1617 zemřel, převzal tento úkol Petr Fradelius. Roku 1618 se však profesorem historie stal anatom Jan Jessenius-Jesenský, který „politickou historii“, asi střídavě s Fradeliem v posledních letech svobodné akademie přednášel.

Ale víme, že o historii se zajímal také Martin Bacháček z Nauměřic, Mik. Troilus Hagiochoranus, a že historické náměty se objevují v příležitostné tvorbě dalších mistrů pražské akademie.⁶⁰⁾ Není tedy nijak překvapivé, že mezi učiteli historie najdeme botanika Fradelia a lékaře Jessenia. Význam obou nespočíval ovšem v jejich vědecké činnosti, nýbrž daleko spíše v jejich činnosti politické v letech stavovského povstání a jejich historická argumentace se uplatnila nejspíš v jejich publicistické činnosti. Jessenius, odchovanec Vitemberka. Lipska a Padovy, znamenal na počátku svého pražského pobytu mnoho svými styky s dvorským historiografem Rudolfa II., Jakubem Typoestem-Typotiem.⁶¹⁾ Jeho vlastní příležitostné skladby historického obsahu, většinou vzniklé v době jeho usilování o zakotvení na dvoře arcivévody a pak císaře Matyáše nepřesahují běžný průměr takových skládání. Zajímavější je jeho historická argumentace ve zprávě o poselství na uherský sněm a v návrhu na reformu Karlova učení z roku 1619, prozrazující značné vědomosti a obratnost v polemice.⁶²⁾ Jesseniova edice Typotiova spisu De Hierographia z roku 1618, věnovaná Karlu st. ze Žerotína, leží zcela v poli zájmu rudolfinského dvora o „symbola“, je však zároveň svědectvím toho, jak Jessenius o edici dovedl vzbudit zájem u ostatních universitních „historiků“. Edice je provázena básněmi J. Kampana, Petra Fradelia, Václava Klementa Žebráckého a zejména Mik. Troila Hagiochorana, jehož verše o českých dějinách spojují aspoň vnějškově tento výplod manýristických nálad rudolfinského dvora s českým prostředím.⁶³⁾

Daleko bližší domácí, Veleslavínem a zejména Kocínem představované tradici, byla snaha Petra Fradelia Štávnického o navázání přímých styků s předními vědci soudobé západní Evropy. Fradelius se nejenom hlásí, podobně jako Kocín, k žákům Bodinovým, on také navazuje styk s nej přednějšími historiky své doby, Thouanem, Scaligerem a Casaubonem. To, co se od nich naučil (a naučil se hodně, např. i vážit si spisů Luise Viveše!) použil Fradelius během svého krátkého života a pouhých čtyř

⁶⁰⁾ Srv. konvolut příležitostných skladeb M. Troila Hagiochorana, M. Bacháčka aj. z 1605-1613 v UK 50 G 117.

⁶¹⁾ Srv. J. Polišenský, K politické činnosti Jana Jesenského-Jessenia. AUC-Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1961, Tom. II., Fasc. 2, pag. 87—128.

⁶²⁾ Tamtéž, str. 102 ad.

⁶³⁾ Jacobi Typotii... De Hierographia... Libri Duo, Opus posthumum... Praegae, (1618), UK 52 H 16.

let působení na pražské akademii zase především tehdy, když jako publicista užíval historické argumentace k obhajobě stavovského povstání.⁶⁴⁾ Nejzajímavější (a nejosudnější) byl Fradeliem redigovaný básnický sborníček *Gratulationes & vota ab Academia Pragensis scripta* z roku 1620, který naposledy seskupil učitele pražské akademie i pražských městských škol.⁶⁵⁾

Úzce s Jesseniem a Fradeliem spolupracoval zejména M. Jan Kampanus. Kampanus byl zjevně lepší učitel než původní autor. Jeho básnický výtah z Hájkovy kroniky, *Čechie* (1616), jeho příležitostné skladby a jeho edice, *Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské akademii nepřesahují průměr.*⁶⁶⁾ Rozhodně je nelze srovnat s pracemi akademii a názory Kocína, Veleslavína či Březana, ba ani ne jeho vlastních žáků.

Z nich Jan Žák Litoměřický ve svých *Bohemiadosrudimenta* (1610), připsaných Kampanovi, přičetl svého učitele k nejvýznamnějším historikům 16. století; Hájkovi, Kuthenovi; Dubraviovi a Veleslavínovi v úvodu k pojednání o nejstarších vládcích Čech. Opíral se při tom o kroniku Eneáše Sylvia a Dubravia, ale připojoval k nim údaje z kroniky Kosmovy (podle hanavské edice Freherovy) a s Eneášem polemizoval, opíraje se o Veleslavína.⁶⁷⁾ Podobně Bernard Macháň se ve svých tézích *Ex Historia Regum Bohemiae* (1613) opřel o Eneáše a Dubravia, ale naroveň staví Kuthena a Hájka, a vedle spisů Veleslavínových používá Bonifia, Gerarda de Roo a Kašpara Dornavia. Oba začátečnické pokusy jsou zajímavé svým pokusem o kritiku protivných argumentů.⁶⁸⁾

K žákům Kampanovým se hlásil Jiřík Colsinius Jičínský, dříve už zmíněný litoměřický letopisec, který svému učiteli roku 1619 věnoval svoje kázání o proměnách Štěstěny.⁶⁹⁾ Kampanův vliv je patrný u Václava Klementa Žebráckého, který se ostatně brzy stal členem onoho básnického a publicistického okruhu, který se vytvořil kolem pražské akademie v posledním desetiletí jejího trvání.⁷⁰⁾

Roku 1610 byla naděje, že tento okruh rozšíří M. Pavel Stránský, učitel

městské školy litoměřické, ale ten dal přednost ženitbě.⁷¹⁾ Ale vliv pražské akademie, a především Kampana, zasahoval její bývalé žáky široko daleko. Je patrný na Vita D. Wenceslai, *Principis Bohemiae...*, kteroužto skladbu věnoval Samuel Mathisaeus z Hostinného Václavovi Budovcovi z Budova.⁷²⁾ Další dva spisky věnovali odchovanci akademie v letech 1617—18 známému příznivci Karolina Jáchymovi z Těchenic. Jedním z nich byl později proslulý M. Jan Sictor Rokycanský, rektor školy u svatého Jiljí na Starém Městě.⁷³⁾ Jiného učitele, Jiříka Šultyse z Felsdorfu, vzpomněl roku 1617 Adam Credelius, rodem z Mišně, vzor všech svých učitelů měl před očima Jan Černovín, který na podzim roku 1619 falckým královským manželům věnoval pozoruhodných Šest knih o uherské válce, vypsání událostí z let 1591—1606, odvolávající se přímo na Kampanův *Popis tureckých tyranů* z roku 1597.⁷⁴⁾

Také počátky dějepisické činnosti Pavla Ješina z Bezdězí jsou spojeny se vzorem o inspiraci Kampanovou. Je pravděpodobné, že Ješín je totožný s „milovníkem vlasti“, který ve veršované skladbě *Bohemia viva* shrnul asi roku 1610 portréty direktorů a vojenských velitelů ze slavného roku 1609.⁷⁵⁾ Roku 1612 byl Ješín majitelem konvolutu, obsahujícího prameny k starším dějinám českým, vydávaným tehdy v Hanavě, pravděpodobně z iniciativy falcké politiky a péči Marquarda Frehera.⁷⁶⁾ Zdá se, že tehdy se připravoval k přípravě edice Kosmovy kroniky.⁷⁷⁾ Roku 1617 vydal Ješín *Majestas Carolinae* s předmluvou o oživení českého jazyka, s věnováním pražské rodině Sixtů z Otersdorfu. Za povstání byl Ješín, tehdy už novoměstský písař, pověřen diplomatickým posláním na Moravu a do Uher, účastnil se jednání o konfederaci, stal se radou nad apelacemi a získal od falcké vlády predikát. V době jednání o česko-uherskou konfederaci dopsal 25. dubna 1620 věnování, jímž dvěma předními náčelníkům stavovské vlády, V. V. z Roupova a V. Budovcovi z Budova připsal svoje vydání Dalimilovy kroniky pod názvem *Kronika stará kláštera boleslavského.*⁷⁸⁾

⁶⁴⁾ J. Polišenský, *Politická a vědecká činnost P. Fradelia Štiavnického. Historický časopis, Bratislava, 1961/4, str. 602—616.*

⁶⁵⁾ *Gratulationes & vota ab Acad. Pragen, scripta... Anno 1620 Mense Martio, Pragae. UK 65 C 766/1. Srv. podobný tisk v Bratislavě, UK 65 C 766/4-7.*

⁶⁶⁾ Srv. J. Polišenský, *M. Jana Kampana Kalendář dobrodiní, prokázaných pražské Akademii. AUC — Historia Universitatis Carolinae Pragensis 1962, s. 67—95.*

⁶⁷⁾ *Bohemiadosrudimenta... sub praesidio clariss. D. M. Joh. Campani Vodnian... ultima Junni anni 1610 in Collegio Carolino publice tuebatur Johannes Ziak Lithomericenus... (Pragae, 1960), Strahovská knihovna, AA XIV 12/11.*

⁶⁸⁾ *Theses Ex Historia Regum Boh... M. Johanne Campano... Praeside et Bernhardo Machanio Reginae Hradeceno respondente, Pragae, 1613. UK 51 C 3/5.*

⁶⁹⁾ *Georgius Colsinius Gitschinus, Sermonum... amplissimis... Pragae, 1619, KNM 49 B 44/5.*

⁷⁰⁾ J. B. Capek, *Václav Klement Žebrácký a jeho poesie politická. Universitas Carolina 1955, Vol. 1, Philologica No 2. Srv. jeho práce v konvolutu UK 50 F 90.*

⁷¹⁾ Z Winter, *Děje... str. 93.*

⁷²⁾ Vita D. Wenceslai, Principis Bohemiae... descripta... á Samuele Mathisaeo de Hostinna, (Pragae), 1618. KNM 49 B 44/22.

⁷³⁾ *Oratio de imagine Dei... á M. Johanne Sictore Rochecano... (Pragae?), 1618, KNM 49 B 44/2. — Ab Adamo Credelio... Oratio... Pragae, 1617, KNM 49 B 44/1.*

⁷⁴⁾ *De Bello Pannonico libri sex... á Johanne Czernovinio á Lybeo Monte... Pragae, 1619, UK 50 F 90/1.*

⁷⁵⁾ Sr. F. M. Bartoš, *Lettre de Majesté de Rodolphe II de l'année 1609. Communio Viatorum 1961/2, str. 165 ad. zvl. 175, 179—180.*

⁷⁶⁾ Srv. *Neue Deutsche Biographie, Bd. V., Berlin, 1961, str. 392—393; Hessisches Städtebuch, Stuttgart, 1957, sub voce- Hanau.*

⁷⁷⁾ J. Daňhelka, *Ješínovy výpisky z Dalimilovy kroniky. LF IX/1, 1961, str. 57—65.*

⁷⁸⁾ *Kronika stará kláštera Boleslavského: Vytištěná v Novém městě Pražském u Daniela z Karlšperka, (1620), fotokopii mi laskavě zapůjčil doc. dr. J. Daňhelka, UK 54 C 78.*

Věnování je vlastně obranou českého odporu proti habsburskému panovníkovi, kterého Ješín považuje za „vrchnost, zapomenuvší se nad svou povinností“, starající se jenom o to, aby „vyvrátíc řád nebo právo, neb svobody, neb privilegia a majestáty“, pustila uzdu své ukrutnosti a tyranství. Proto se také Češi pozvedli podle vzoru svého praotce, který „založiv v zemi této národ náš, podobnou zmužilost, a k zastávání svobody horlivost, v srdce potomkům svým vštípil.“ Ješín proto vydává kroniku aby „skrže čtení jí, národ náš... víceji se roznítili aneb utvrditi; anobř tudy to všem ohlášeno býti může, že jakákoliv těchto nynějších časův proměna se stala, nikoliv se nezběhla maní, ani bez příkladu... Pročež za dobré a užitečné vlasti své jsem uznal, tuž kroniku na světlo vydati, a tudy dle mé k dotčené vlasti, národu a jazyku svému českému náchylnosti, i mně v tom učiněného rozkazu, k zastání pře obecné, a všech slavných pánův stavův se dotýkajících, vždy nětčím posloužiti...“⁷⁹⁾

Neméně zajímavá je Ješínova Předmluva k rozumnému a nekvapnému čtenáři, v němž Ješín znovu definuje cíl své edice: „Cíl a intent můj jinší není, než toliko národu mému posloužiti k tomu, aby znali, že předkové jich, od začátku osazení se v zemi této, nic po bohu a duši milejšího nad vlast, svobodu a jazyk svůj jsou neměli.“⁸⁰⁾ Ale pak vysvětluje svůj kritický postoj vůči Hájkovi, Sylviovi a Kuthenovi svou úctou k pramenům, kterou nezachovávají „nynější římsští Aristarchové, jakž tomu netoliko z rejstříků jejich vlastních, ale i z očitého spatření starých psaných exemplářů a srovnání jich s jejich tisknutými, to vše známé býti může“. Není divu, že katolický cenzor celou pasáž odsoudil k vynechání.⁸¹⁾ Předem se také ohradil proti výtce, že kroniku vydává „na zlehčení národu německého“. Kronikáři šlo jenom o obranu vlastního jazyka „národu a země této přirozeného“ a nepíše nic čím by „pravda historická (byla) zatemňována“.⁸²⁾ Když vyložil zásady přepisu staročeského textu, připojil také poznámku o tom, jak postupoval při srovnávání jednotlivých textů kroniky: „Nechciť pak toho tajiti, že jsem v jednom exempláři fabuli jakousi nalezl přilepenou k kapit. 31 a to o svatém Vojtěchovi... Což poněvadž v jinších exemplářích ode mne shledaných se nenachází, ano i stylus rozdílný, hrubé podezření falše uvozuje: Anobř sama v sobě věc směšná, rouhavá a z římských lživých legend (tak jakž jest je kardinál z Ditrichštejna před kolikas málo léty v Praze na kázání svém u jezuitů tituloval) vzata jest, pročež sem ji do též kroniky nikoliv potáhnouti nesměl.“⁸³⁾ Podobně nepojal Ješín do

⁷⁹⁾ Kronika stará..., str. A 3, A 4.

⁸⁰⁾ Tamtéž, str. B 1.

⁸¹⁾ Tamtéž, str. B 2.

⁸²⁾ Tamtéž, str. B 2.

⁸³⁾ Tamtéž, str. C 1.

kroniky některé podrobnosti, pokud se nalézaly jenom v jednom dochovaném rukopise. Pokud by pak některý z čtenářů znal jiný, odchýlný text kroniky, toho Ješín žádal o sdělení: *Humanitas optima est certatio.*

Víme, že Ješín měl k dispozici neméně než sedm rukopisů, či rukopisných zlomků. Vyšel zjevně z některého pozdějšího opisu základního textu, uváděl však varianty a různocnění, takže jeho vydání odpovídá humanistickým zásadám edice. Zároveň je však svědectvím živého spojení se současným politickým děním, neboť roku 1620 bylo vydání Dalimila počinem aktuálním.⁸⁴⁾ Ješínovou edicí a publicistickými spisy mistrů z Karolina dostáváme se tak až v předvečer Bílé hory.

Bílá hora přerušila brutálně činnost pražské akademie a jejích učitelů. Fradelius zemřel počátkem ledna 1621 ve slezské Vratislavi, Jessenius v červnu téhož roku na Staroměstském náměstí. Kampanus zemřel koncem roku 1622, poslední z mistrů staré akademie, jehož osudy můžeme sledovat, Mikuláš Troilus Hagiochoranus, zemřel v saském Pernu roku 1631. A tak do deseti let od konce samostatné akademie nezbyl z mistrovského kolegia naživu ani jediný jeho člen.

Odchovanci akademie ovšem ještě umlčení nebyli. V cizině pokračovala ještě činnost Ješínova i Stránského, V. Klementa Žebráckého, Šimona Partlice ze Špicberka i Ondřeje Habervešla z Habernfeldu. Do značné míry stalo se dovršením tradic předbělohorského dějepiscevtví rozsáhlé historické dílo Pavla Skály ze Zhoře. A bez něho je těžko myslitelná činnost „moravského historiografa“ Tomáše Pešiny z Čechorodu,⁸⁵⁾ nemluvě ani o všech těch kronikářích a letopiscích, kteří tak jak Mik. Fr. Kernerius až dlouho do druhé poloviny 17. století žili z historických příruček a spisů předbělohorských Čech.

Přerušeni tradice předbělohorského dějepiscevtví, které bylo od poloviny 16. století nerozlučně spjato s pražskou akademií, bylo ovšem o to tíživější, že učitelé jezuitských kolejí z Klementina i z kolejí venkovských nebyli nijak s to, aby své poražené soupeře z Karolina nahradili. Nejvýznamnější členové Tovaryšstva, kteří se v předbělohorském období zabývali historií byli cizinci, Nizozemci, Španělé, Angličané. Jich se sice dovolával ve svém stáří Vilém Slavata (nepochybně aby zastínil vzpomínku na své učitele z Jednoty), ale nedovedl říci, co se od nich naučil.⁸⁶⁾ Zdá se, že ke kritické metodě měl nejbliže Angličan George

⁸⁴⁾ Srv. Nejstarší česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila, k vyd. přípr. B. Havránek a Jiří Daňhelka, Praha, 1958, str. 12 ad.

⁸⁵⁾ J. Polišenský, Měšťanství historikové českého stavovského povstání, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie 3, 1956.

⁸⁶⁾ [Vilém Slavata Historické spisování], Kniha desátá, st. archiv Mnich. Hradiště. rukopisy, H 6, str. 1686—1688.

Ware (Varus), filolog, a k českým dějinám jiný Angličan, Edmund Campion (Campionus), jenž se snažil vytvořit kult svatováclavský.⁸⁷⁾ Rozlehlé, dvorskou stranou podporované dílo Bartoloměje Paprockého z Hlohov zůstalo zcela ve šlépějích Hájkových. Kritického je v něm stejně málo, jako v předmluvě, kterou napsal jezuita Baltazar Hostounský k českému překladu St. Hosia De expresso Dei orbe (1590). „Páter Plucar“ na příkladě smrti Ladislava Pohrobka a volby Jiříka Poděbradského ukazoval, jak velká je moc náhody.⁸⁸⁾ A tak nejvýznamnějším přínosem katolické literatury v předbělohorském období je legendární tvorba Jiřího Bertholda Pontana z Breitenberka (Vita Hroznaetae), zahajující záplavu pozdější legendární tvorby, spojované pak nejčastěji s kultem mariánským. Zázraky a jejich výklad, to byl i pro zestárlého Slavatu těžko spolknutelný ústupek nové módě, vykazující historika důrazně z oblastí „církvní“ historie a podřizující jeho rozum víře a dogmatu.⁸⁹⁾

S racionalistickými tendencemi měšťanského dějepisectví západní Evropy učinili ideologové feudálně-katolického pobělohorského řádu rázný konec. Jednotlivci, kteří jako Skála, Stránský, Jan Amos Komenský nebo Jan Veselský-Laetus dokázali držet krok s pokrokem historiografie, mohli jenom výjimečně ovlivnit názory svých krajanů na povahu a úkoly historie.⁹⁰⁾ Tyto názory dosáhly koncem 16. a počátkem 17. století v Čechách v měšťanském prostředí, obvykle spojeném s pražskou akademií, pozoruhodnou úroveň. Podněty, které dokázal tlumočit Kocín a Fradelius, a které ve svých metodických poznámkách dokázali rozvést vedle Kocína také Veleslavín a Březan, došly na jaře roku 1620 realizace v Ješínově edici Dalimila, která z tohoto hlediska je nedoceneným pomníkem českého předbělohorského dějepisectví i učitelského úsilí historiků, kteří působili před Bílou horou na pražské akademii.

⁸⁷⁾ (Edmund Campion), Všech pikartských, luteránských i jináč zrotilých predikantů Hostides... v Holomúci 1602, UK F 154. Srv. Z. Winter, Děje..., str. 49—50.

⁸⁸⁾ Srv. K. Krejčí, Bart. Paprocki z Hlohov, Praha, 1946. — Balt. Hostounský, S. J., předmluva k českému překladu St. Hosia De expresso Dei orbe, f. A IIIv.

⁸⁹⁾ Srv. pozn. 86, o Pontanovi naposled DČL I., str. 340.

⁹⁰⁾ J. Polišenský, Komenský a české dějepisectví bělohorského období, Archiv... Komenského, 1963, v tisku.

Zusammenfassung

In der bisherigen Geschichte der tschechischen Geschichtsschreibung des 16. und anfangenden 17. Jahrhunderts gab es zwei entgegengesetzte Meinungen; die katolischen Historiker betonten die Wichtigkeit der repräsentativen Werke von Hájek (Hagecius) oder Paprocki, ihre Gegner sahen in der Geschichtsschreibung der Brüderunität den Höhenpunkt. Die Rolle der Prager Akademie (des utraquistischen Collegium Carolinum) wurde meist niedrig geschätzt oder überhaupt verschwiegen.

I. Eine Revision dieser Ansichten muss aus einer Analyse des Standes der Geschichtsschreibung in West- und Mitteleuropa ausgehen. Es zeigt sich dabei, dass besonders der humanistisch-protestantische Teil der zeitgenössischen Produktion (bes. Bodin, Casaubon, Scaliger) in Böhmen und Mähren, sogar in der Slowakei keineswegs unbekannt war, ja dass wir immer wieder die Anhänger dieser Richtung auffinden können.

II. Eine Analyse der tschechischen historiographischen Produktion der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, besonders der handschriftlichen Marginalien in den erhaltenen Exemplaren zeigt klar, dass nicht Hájek und Paprocki, sondern vielmehr Veleslavín und Lupáč den Einfluss an die Historiker dieses und nachfolgenden Zeitalters ausübten. Die Chornik des Hájek wurde von den Mitgliedern des humanistischen Kreises um Hodějovský scharf kritisiert. Seit der Mitte des 16. Jahrhunderts sehen wir in Böhmen die Anfänge der historischen Kritik und Methode, besonders in den Werken des Bodinisten Kocín und in den merkwürdigen Glossen der rosenbergischen Archivars Březan zum Hussitenkrieg des Zach. Theobald.

III. Lupáč, Šentygar, aber auch Kocín und Veleslavín gingen aus den Reihen der Meister der Prager Akademie hervor. Das Interesse am historiographischen Schaffen kennzeichnet eine Anzahl der Kollegiaten vor 1618. Die Werke von Jessenius zeigen, dass zu dieser Zeit keine Kluft zwischen der höfischen Historiographie (Typotius) und der Akademie bestand. Peter Fradelius war in Verbindung mit Scaliger, Thouanus und Casaubon und meldete sich zu den Nachfahren von Bodin. Als Lehrer wirkte anregend Campanus, die historiographische Tätigkeit seines Schülers, Paul Ješín von Bezdězí (Zachaeus Pulegius de Zybyssin), bedeutet nach unseren heutigen Kenntnissen überhaupt einen der Höhepunkte der älteren tschechischen Geschichtsschreibung.

Man kann feststellen, dass die historiographische Produktion der alten utraquistischen Akademie vor 1620 das Niveau der entsprechenden Institutionen im Auslande erreichte, und dass sie ungemein höher stand als die ihrer Gegner in dem jesuitischen Klementinum. Die alten traditionellen Ansichten haben sich nicht als zutreffend erwiesen. Auch in der Geschichtsschreibung bedeutete also der Niedergang des alten Böhmens eine Vernichtung wertvoller Entwicklungsmöglichkeiten.

STUDIUM ZEMĚDĚLSTVÍ NA PRAŽSKÉ UNIVERSITĚ
(1775—1844)

ИЗУЧЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК В ПРАЖСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

LANDWIRTSCHAFTLICHES STUDIUM AUF DER PRAGER UNIVERSITÄT

JOSEF HANZAL

Nesporně velmi důležité období universitních dějin na konci 18. století a poč. 19. stol. není dosud plně osvětleno. Tato doba není sice naplněna převratnými událostmi, ale za to je v ní skryta obětavá a mnohdy významná vědecká a organizátorská práce, která položila základy novému rozvoji. Tato epocha je dobou národního obrození, které dnes nepojímáme již tak úzce nacionálně a jazykově, ale snažíme se zkoumat a vysvětlovat národní obrození v celé jeho šíři a ve všech ekonomicko-spoločenských souvislostech. Zabýváme-li se zkoumáním hospodářského vývoje na konci feudalismu, musíme si všimnout úlohy vědy v hospodářském vývoji. V tomto období jsou to hlavně přírodní vědy, které se začaly rozvíjet na universitě i v praxi.

Jednou z kapitol universitních dějin uvedeného období jsou i dějiny studia zemědělství v letech 1775—1844. O počátcích tohoto studia a hlavně o postavě prvního profesora Josefa Ignáce Bučka bylo již v naší literatuře několikrát psáno.¹⁾ Dosavadní články mají však spíše příležitostný charakter, často opakují známé věci a málo se zabývají konkrétními okolnostmi, jež vedly ke vzniku stolice a nezkoumají její společenské působení. Období studia zemědělství v prvních třech desetiletích 19. století je dosud téměř zcela neprobádané.

Cílem tohoto článku je podat stručný přehled o studiu zemědělství na pražské universitě v období 1775—1844. V první kapitole se pokusím

¹⁾ Časově nejstarší jsou články A. Bráfa: Politické vědy v Čechách na sklonku 18. a v první polovině 19. století, Almanach České akademie věd a umění, ročník XVII., 1907, str. 183—230, Příspěvek k dějinám zemědělského vyučování v Čechách, České listy hospodářské IV, 1896, č. 7, str. 297—302. Tyto studie jsou faktograficky dosud cenné. Z dalších článků o Bučkovi to jsou: J. Gruber, J. I. Butschek, První učitel národního hospodářství na pražské universitě, Obzor národohospodářský, XXIX, 1929. Nejvíce konkrétních poznatků k počátkům stolice zemědělství přinesl V. Černý: První habilitace ze zemědělství v Praze (r. 1776), Sborník ČsAZV, X, 1935, str. 577—585. Drobnější zmínky a hodnocení jsou v těchto studiích: Fr. Kutnar, Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu, Praha 1948; J. Kloubouch, Osvícenské právní nauky, Praha 1958; J. Beran, O poměru královské české společnosti a hospodářské společnosti před r. 1788, Historický sborník, 1962. Nejnovější přehled zemědělského školství, ovšem pouze na základě literatury, podal Fr. Lom, Vývoj zemědělství a zemědělského vzdělání v Čechách, Sborník vysoké školy zemědělské, Praha 1958, str. 21 a n.

stručně vylíčit stav zemědělství v osmdesátých letech 18. století a sledovat předpoklady k jeho soustavnějšímu a odbornějšímu studiu. V druhé kapitole bude podán vlastní vývoj studia a poměr stolice zemědělství k Vlastenecko-hospodářské společnosti. V závěrečné části bude zhodnocen význam studia pro formování zemědělské vědy a oceněn význam stolice pro zemědělskou praxi.

I.

K správnému pochopení a začlenění vzniku stolice zemědělství do širší souvislosti je třeba poznat blíže hospodářské poměry sedmdesátých až osmdesátých let 18. století. Feudální velkostatek i poddanské hospodářství setrvávající u starých výrobně technických metod, tj. extensivní způsob hospodaření s trojhonným systémem, se dostávalo do výrobní krize.²⁾ Jsou všeobecně známé skutečnosti o zaostalém stavu zemědělství, při čemž se vychází hlavně z vědomostí o feudálním zemědělství starších období. I když tvrzení o zaostalosti feudálního velkostatku je v podstatě správné, přece se v druhé polovině 18. století objevovaly snahy překročit začarovaný kruh a změnit zastaralé výrobní metody. Bylo to především zavádění nových plodin, hlavně pšicín a okopanin. Zejména pěstování jetele znamenalo velkou změnu v celém zemědělství.³⁾ Zavádění jetele, vojtěšky a dalších motýlokvětých plodin mělo za následek zvýšení krmi-
vové základny, což vedlo k ustájení dobytka a tím k vyšší produkci chlévské mrvy; tyto plodiny narušily hlavně dosavadní osevní postup. Dnes známe z různých studií, z těžko přístupné starší literatury a z řady pramenů z archivů velkostatků četné doklady o zlepšených stupních trojhonné soustavy a o pokusech se střídavým osevním postupem.

Tyto změny probíhaly zejména v důsledku poměrně rychlého rozvoje manufaktur v druhé polovině 18. století. Zde docházelo k soustředění značného počtu pracovních sil, které byly závislé na nákupu potravin. Zemědělství tím bylo postaveno před úkol zajistit výživu pro rostoucí počet obyvatelstva, který vykazoval stoupající tendenci a dále vzrůstala potřeba průmyslových plodin a surovin (len, vlna, konopí aj.) pro manufaktury a řemesla.⁴⁾

Větší nároky na zemědělství přicházely i se strany státu, který vytvářel v té době stálou armádu, policii a státní byrokracii v moderním smyslu, kteréžto neproduktivní složky byly závislé ve výživě na země-

²⁾ Celkové zhodnocení podává Přehled československých dějin v epoše feudalismu, sv. I., Praha 1958.

³⁾ Jetele byl u nás ojediněle pěstován od poloviny 18. století a snad i dříve, soustavně však byl zaváděn do osevních soustav od počátku 19. století.

⁴⁾ A. Klíma, Manufakturní období v Čechách, Praha, 1955; Fr. Kutnar, Přehled československých dějin, IV, Praha 1957, str. 29 an. Nejnověji se zabývá zemědělstvím v tomto období En. J a n o u š e k (rukopis připraven pro přehledné dějiny zemědělství).

dělské výrobě. Starý, zastaralý způsob zemědělské výroby nemohl těmto náročným potřebám plně postačovat.

Kromě snah o zintenzivnění českého zemědělství v jeho místním rámci docházelo i ke sbírání zahraničních zkušeností. K tomu měli příležitost hlavně šlechtici, kteří měli panství za hranicemi a mohli srovnávat způsoby hospodaření v cizině a u nás. Ojediněle přicházeli i cizí hospodářští úředníci a občas odcházeli i čeští úředníci na studijní cesty za hranice.

Všechny nové formy, o nichž jsme se zmínili, probíhaly za přímé účasti a podpory orgánů nového centralistického státu. Oficiální věda, která se těšila v šedesátých až osmdesátých letech velkému zájmu a pozornosti státu, byla kameralistika. Tato věda vznikla z potřeb kamerální správy a jejím hlavním cílem byla snaha posílit rakouský stát bezpečnými poznatky z oboru ekonomicko-správního a vychovat nové vzdělané lidi pro státní správu. Kameralistika spojovala v sobě mnoho oborů: národní hospodářství, hospodářskou politiku a policii, finance a správu. S postupem doby byly přijímány i technické obory — nauka o obchodu a průmyslu, zemědělství a hornictví. Hlavním rakouským představitelem a zakladatelem kameralistiky byl vídeňský profesor Josef Sonnenfels (nar. 1733 v Mikulově, zemřel 1817 ve Vídni); Sonnenfels odchoval celou řadu kameralistů, potomních profesorů v rakouských zemích a mnoho úředníků pro státní byrokracii.⁵⁾ Je třeba poznamenat, že to, co bylo u Sonnenfelse a starších kameralistů předností, totiž formování nového souboru hospodářských věd jako jednotného celku, stávalo se u jejich žáků brzdou dalšího vědeckého rozvoje.

Zemědělství se v té době setkávalo se zájmem nové přírodovědy, která budovala hlavně na základě Linnéovy systematiky. Také na pražské universitě byly zřizovány profesury přírodních věd, které měly podíl i na rozvoji zemědělství.⁶⁾ Celkové znalosti, které mohly přírodní vědy poskytnout zemědělské praxi nebyly však tehdy ještě velké.

II.

Novou kapitolu ve vývoji představuje působení Společnosti pro zvelebení orby (později Vlastenecká hospodářská společnost), která byla založena r. 1769 jistě po vzoru podobných společností v Evropě, ale

⁵⁾ Hlavním dílem, které se stalo vysokoškolskou učebnicí a z něhož čerpali téměř všichni jeho žáci, bylo Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz, Vídeň 1765 — zajímavá je i terminologie jednotlivých autorů — Sonnenfels používá názvu policejní, obchodní a finanční nauky, Justí např. státní hospodářství, neboli ekonomické a kamerální vědy.

⁶⁾ Byl to hlavně Boháč, bratři Mikanové, Zauschner a Meyer.

vešla hlavně z potřeb českého zemědělství. Společnost se hned od počátku své činnosti soustředila na zvýšení teoretických znalostí a na jejich zavádění do praxe. Zde však narážela na nedostatek vzdělaných odborníků. O tom, že hned brzy po založení našla Společnost velkou odezvu na velkostatečích, svědčí četné dotazy správ velkostatků i jednotlivých úředníků, které se týkají teoretických i praktických otázek pěstování obilí, zavádění jetele, chovu dobytka (hlavně ovcí) apod.⁷⁾

Roku 1770 dostává hospodářská společnost z řady panství zprávy o nedostatku školených úředníků. Na zasedání společnosti 4. února 1771 se tato otázka řešila a byl podán návrh na zřízení stolice polního hospodářství na pražské universitě.⁸⁾ Navrhovatel Josef Trnka, dietrichsteinský ředitel v Mikulově a autor oficiální učebnice zemědělství, zdůraznil zejména velkou potřebu ekonomicky a politicky vzdělaného úřednictva. Vysokoškolský učitel zemědělství měl podle jeho názoru podávat nové znalosti z obilnářství, dobytkařství a ovocnictví. Úředníky všestranně vzdělané by měla vychovávat stolice zemědělství, která by byla při universitě, podobně jako tomu bylo u stolice na universitě vídeňské.

V roce 1772 se stal členem hospodářské společnosti Josef Ignác Buček, profesor kameralistiky na universitě. Buček sledoval hned od počátku zřízení stolice zemědělství a sledoval tím bezpochyby i své vlastní cíle. Bučkovi byla v literatuře věnována již několikrát pozornost, ale přesto bude nutné dotknout se této postavy a zaujmout stanovisko k některým hodnocením.

Josef Ignác Buček⁹⁾ (nar. 6. 5. 1741 v Příboru na Moravě, zemřel 26. 3. 1821 v Praze), byl rolnického původu, studoval filosofii v Olomouci a práva ve Vídni, kde se stal žákem prof. Sonnenfelse. V roce 1766 jako pětadvacetiletý mladík se stal Sonnenfelsovým příčiněním profesorem politických věd v Praze.¹⁰⁾ Buček je autorem spisu *Abhandlung von der Polizey*, dále nedochovaného spisu o lesnictví a státních financích; připisuje se mu též dílo *Versuch über die Absichte der Landesregierung bei Leitung der Landwirtschaft* (Praha 1768), které vydal jeho žák Ignác Světecký jako doktorskou disertační práci. Při tomto tvrzení se vychází z dobové praxe, že disertace byla tehdy práce profesora, kterou žák pouze interpretoval a hájil.¹¹⁾ V našem případě však nelze přijímat tento názor zcela bez výhrad, již vzhledem k tomu, že Světecký nebyl člověk

⁷⁾ Státní ústřední archiv (dále SÚA), fond VHS, č. i. 1—4, protokol ze zasedání 1769 a násl.

⁸⁾ Na zasedání byli přítomni: předseda hr. Pachta, Šternberk, Salm, velmistr křížovníků Vančura, komerční rada Scotti von Campostella, prof. Stepling a sekretář Millitzer.

⁹⁾ Gruber a Klabouch jej píše Butschek.

¹⁰⁾ C. Wurzbach, *Biographisches Lexikon Kaiserthums Österreichs*, sv. 1, Vídeň, 1856, str. 218—219.

¹¹⁾ J. Klabouch, cit. d.

bez znalostí a schopností; spíše bychom mohli připustit Bučkovu účast pokud jde o koncepci práce. Zůstává tedy jedinou dochovanou prací Bučkovou pojednání o policii, která bývá někdy pokládána za jeden z nejlepších výplodů rakouské politické školy.¹²⁾ Většina badatelů však konstatuje, že kromě původní myšlenky o pojmu policie zůstal Buček závislý na Sonnefelsovi. Z politického hlediska je zajímavější zmíněná práce Světeckého a Bučkova, v níž je obsažen návrh na rozdělení veškeré velkostatkářské a selské půdy v Čechách na drobná hospodářství o 3—5 jitrech.¹³⁾ Autoři vyšli z všeobecně známých teorií rakouských populacionistů (hlavně z Justiho a ze Sonnenfelse) a uvažovali, že je-li základem síly a bohatství každého státu množství jeho obyvatelstva, pak je nezbytné rozdělit velkostatkářskou a selskou půdu na drobná hospodářství, aby se mohla uživit větší množství lidu. Tento návrh se zdá být revoluční a nový. Teoreticky však není zcela nový a prakticky vůbec neřeší otázku ekonomické možnosti a rentability takových drobných hospodářství — svědčí o tom mimo jiné tvrzení, že na takovém malém hospodářství se užíví stejná rodina a se stejným množstvím dobytka jako na hospodářství o 60 jitrech. Tato práce se setkala s okamžitou odezvou; profesor Fr. K. Zauschner dílo rozdrtil, usvědčil je z neznalosti poměrů v zemi, z nekonkrétnosti a z převzetí základní myšlenky od Justiho.¹⁴⁾ Prager gelehrte Nachrichten přijaly Zauschnerovu kritiku nepříznivě a pod značkou Z. a., která je přisuzována samotnému Bučkovi,¹⁵⁾ se pokusily Zauschnerovy vývody bagatelisovat.

Hodnotíme-li objektivně Bučkův odborný a ideový přínos, dospíváme k názoru, že Buček v podstatě opakoval názory svých učitelů a že měl málo pozitivních znalostí o situaci a potřebách českého zemědělství. Ideově je zajímavý zmíněný spis (Bučkův a Světeckého), který svědčí o snaze hledat příčiny krise ve společenských poměrech; názor o potřebě rozdělit půdu velkých statků byl pokrokový a přitažlivý pro chudé venkovské vrstvy, avšak vezmeme-li v úvahu, že podobných návrhů vycházelo v této době několik a mnohdy z řad samotných feudálů a že Buček nepodal návrh jak by se takové rozdělení dalo provést, těžko budeme souhlasit s charakteristikou, že Buček byl protifeudálním ideologem.¹⁶⁾ Proti tomu názoru stojí už i to, že Buček byl přijat do Vlaste-

¹²⁾ Tamtéž, str. 209—211. Naproti tomu V. Urfus v článku *Počátky komercialistiky na pražské právnické fakultě* (Sborník příspěvků k dějinám KU 1961, II/1, str. 131) nehodnotí vysoko Bučkovy přednášky.

¹³⁾ A. Eráf, cit. d., str. 193 a n.

¹⁴⁾ Zauschnerův článek má název *Praktische Untersuchung ob es dem Staate vorteilhaft wäre, wenn man die Domänen oder andere herrschaftlichen und Bauer Güter in Königreich Böhmen vertheilen möchte*.

¹⁵⁾ A. Kraus, *Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení*, *Rozpravy ČAVU*, č. 31, Praha 1909, str. 43—51; J. Beran, cit. d., str. 277.

¹⁶⁾ Tamtéž, str. 289.

necké hospodářské společnosti, která byla v rukou představitelů šlechty a pracovala hlavně k povznesení šlechtického velkostaku.

Sledujeme-li blíže Bučkovo postavení v této společnosti neubráníme se domněnce, že Bučkovo postavení v ní nebylo zvlášť vynikající. Buček se jednak neúčastnil většiny zasedání, např. v roce 1772 byl jen na dvou z dvanácti. referoval málokdy a vlastně pouze o zřízení stolice zemědělství. Hospodářská společnost nebyla nakloněna tomu, aby na stolicí navrhovala Bučka.¹⁷⁾

Návrh společnosti na zřízení stolice narážal od počátku na finanční obtíže. Vídeňská vláda nechtěla zřídit novou profesuru, zůstala proto iniciativa v tomto směru i nadále na společnosti. Roku 1773 bylo nařízeno, že vrchnostenská hospodářská úředníci mají být imatrikulováni u společnosti, vykonat u ní zkoušky a zaplatit za ně poplatky. Z takto vzniklého fondu měla být hrazena profesura zemědělství. Roku 1773 předložil Buček návrh zemědělských přednášek, což však byl pouze doplněný učební plán politických věd.¹⁸⁾

V roce 1774, když vstupovalo jednání o zřízení stolice do závěrečné fáze, se přihlásil jako kandidát dopisující člen VHS Jan Mehler (nar. 20. 6. 1739 v Teplé, zemřel 9. 8. 1809 v Praze). Mehler byl vychovatelem u děčínských Thunů a v té době při zahraničních cestách se svými svěřenci měl možnost poznat zahraniční zemědělství. Nejdůležitější bylo poznání anglického zemědělství, které bylo nejvyspělejším zemědělstvím té doby. Mehler si přivezl anglická semena plodin, modely pluhů a jiných strojů a podal VHS návrh na vypracování nového pluhu. Když byl pozván do Prahy na zasedání VHS přivezl s sebou řadu modelů a svojí přednáškou o anglickém zemědělství si získal většinu členů VHS (pochvalně o ní psal hlavně Stepling). To vedlo VHS k tomu, že na zasedání r. 1774 navrhovala na stolicí Mehlera vzhledem k jeho vynikajícím znalostem teoretickým a hlavně praktickým. Je zajímavé, že na tomto zasedání Buček nebyl přítomen.

Další průběh při obsazování profesury je vcelku znám; Buček navrhoval zcela nevybíravě a nekolegiálně, že se spokojí s pouhým přídatkem 400 zl. ročně, bude-li ustanoven profesorem zemědělství (měl ovšem řádný profesorský plat 1200 zl.). Domníval se patrně, že to rozhodne o jeho jmenování, ale Mehler byl ochoten přijmout místo i za 400 zl. Nakonec Buček, ovšem pomocí Sonnenfelsovou místo profesora zemědělství dostal. Mehler se pak uchýlil do služeb hraběte Colloredo-Mansfelda a prokázal svoje schopnosti zejména čtyřsvazkovou prací „Die Landwirtschaft des Königreichs Böhmens“ a řadou dalších významných pra-

¹⁷⁾ VHS za celou dobu projednávání této otázky nikdy nenavrhl Bučka na stolicí.

¹⁸⁾ V. Černý, cit. d., str. 577 a n.

ci.¹⁹⁾ Pražská universita tak přišla jistě o vynikajícího odborníka, který by posílil profesorský sbor filosofické fakulty, ovšem zemědělská věda jej, jak dokazuje jeho publikační činnost, neztratila.²⁰⁾

V roce 1775 ohlásil tedy konečně profesor Buček své přednášky ze zemědělství, které se měly konat v posluchárně fyziky v Klementinu.²¹⁾ Předložil vlastní návrh výuky, který pro jeho všeobecnost doporučila VHS upravit tak, že by byly vypuštěny partie o státním hospodářství a policii a měly se doplnit výkladem o zemědělství.

Způsob Bučkovy výuky neznáme, jeho písemná pozůstalost se nezachovala,²²⁾ víme jen, že jeho přednášky navštěvovalo velmi málo posluchačů. Roku 1778 si stěžoval VHS, že jeho přednášky navštěvuje málo posluchačů, přednášky byly totiž zařazeny mezi volné, z nichž se nedělala zkouška. Roku 1778 navštěvovalo přednášky 5 posluchačů, 1779 a 1780 jen 3 posluchači. Bylo proto nařízeno profesorům, aby nabádali posluchače vyšších tříd k návštěvě zemědělských přednášek. Tento neúspěch vedl k tomu, že gubernium výnosem z 24. 8. 1781 oznámilo, že císař Josef II. stolicí polního hospodářství zrušil.

Hlavní zásluhu na neslavném konci stolice měl bezpochyby sám Buček, který nepřednášel vcelku nic nového, jeho přednášky byly zastaralé, odtržené od praxe a posluchači o ně neměli zájem. Těžko lze však vinu za neúspěch přičítat pouze Bučkovi — přednášky měly být určeny hlavně pro nestudenty, zvláště pro vrchnostenské úředníky a právě ti se jich neúčastnili. Na tom měli bezpochyby podíl šlechtici v čele s představiteli VHS, na nichž záleželo, zda budou posílat své úředníky na vyškolení. Působilo zde nejspíše rozčarování, že neprosadili svého kandidáta Mehlera a proto Bučka, který se stal profesorem proti jejich vůli, sabotovali.²³⁾

Hodnotíme-li Bučka ve srovnání s Mehlerem vidíme, že se střetli nejen dvě různé osobnosti, ale hlavně představitelé dvou různých vědeckých směrů: Buček jako představitel kameralistiky, teoretik se širšími zájmy politickými a Mehler — představitel nového směru zemědělské vědy, skvělý praktik, experimentátor. Ukážeme dále, že české zemědělství a jeho další vědecký rozvoj potřebovalo v této době právě lidi Mehlerova

¹⁹⁾ Mehler napsal tyto spisy: Abhandlung von den Getreidearten, Praha 1801, Abhandlung vom Lichte, der Wärme und dem Feuer, Praha 1798; Ursprüngliche Böhmens, Praha 1806—1807; Die Landwirtschaft des Königreichs Böhmens, I—IV., Praha 1794—1798; Sammlung der böhmischen Ackergräthe... Praha 1784; Gründliche Ursachen von den blühenden Zustand des englischen Ackerbaues, Praha 1796.

²⁰⁾ Připomínka Černého (cit. d.), že časová zaostalost českého zemědělství byla mimo jiné způsobena i tím, že Mehler nedostal místo na universitě, je jistě přehnaná.

²¹⁾ SÚA, VHS, No 98, sign. S/3.

²²⁾ Již Bráf zjistil, že se Bučkova pozůstalost ztratila.

²³⁾ Buček působil potom i nadále na stolicí politických věd na právnické fakultě až do r. 1807.

typu. Na konci 18. století již bylo jasné, že kameralistika zastarala a stala se brzdou dalšího vědeckého rozvoje; sám Buček si toho snad byl poněkud vědom a proto marně usiloval o získání statku, aby na něm mohl provádět pokusy a posluchači provozovat praxi.

Nešťastným koncem Bučkovým v r. 1781 zůstala otázka zemědělské stolice na několik let otevřena. V této době stagnovala i VHS, protože se jí nepodařilo přes některé pěkné počáteční úspěchy povznést podstatně úroveň českého zemědělství. Roku 1788 byla rozšířena její pravomoc. Hned roku 1788 usilovala o obnovení stolice zemědělství, dosáhla toho, že od roku 1789 měla být znovu zřízena na universitě stolice zemědělství. Snahy o její zřízení podporovala i universita, hlavně profesori přírodních věd z filosofické fakulty. Profesor přírodopisu a technologie Josef Antonín Schönbauer (1737—1807) vypracoval a v srpnu 1788 předložil podrobný učební plán a návrh přednášek zemědělství.²⁴⁾ Schönbauer vychází z předpokladu, že stolice má sloužit ke vzdělání hospodářských úředníků, proto analyzuje tuto kategorii a rozděluje ji do dvou tříd: a) pouzí praktici či empiričtí úředníci, b) teoreticko-praktičtí hospodáři. První skupina je početnější, má malé zkušenosti a teoretické znalosti, ale má zájem o poučení. Druhá část úřednictva spojuje dobře teorii s praxí, che zavádět do zemědělství novinky a není spokojena s jeho současným stavem. Oficiální názor byl vytvářet stolici pro úředníky první skupiny, takže by přicházeli mladíci, kteří by uměli jen číst, psát a počítat. Schönbauer pokládá proto za nutné seznamovat posluchače od počátku se základními a pomocnými vědami zemědělskými. Důležité bylo poskytnout dobré teoretické základy, za které považuje: hospodářský přírodopis, hospodářskou chemii, technologii, na hospodářství aplikovanou přírodovědu, zvěrolékařství a základy aplikované matematiky. Tyto obory měly být základem další teoretické a praktické výuky.²⁵⁾ Studium mělo být podle Schönbauera nejméně dvouleté, v prvním roce se mělo vyučovat uvedeným základním vědám a v druhém roce se mělo přistoupit k vlastnímu zemědělství.

Schönbauerův návrh stojí za podrobnější seznámení, protože se stal základem učebních plánů i v dalších obdobích. Schematicky vypadá rozčlenění učební látky v druhém roce následovně:

Rostlinářství

I. všeobecná průprava — účel a rozdělení látky, druhy a vlastnosti půd, způsoby poznávání a zlepšování půd, orba, hnojení a zpracování;

²⁴⁾ Schönbauer vystudoval medicínu, stal se fysikem při báňském úřadě v Jáchymově, dále se věnoval hospodaření na svém statku a r. 1788 se stal profesorem přírodopisu a technologie na filosofické fakultě; dále použito materiálu archivu UK, sign. C 176.

²⁵⁾ Toho, kdo nemá tyto základy, přirovnává Schönbauer přiléhavě k lékaři, který nemá znalosti z anatomie, fyziologie apod.

II. obilnářství — druhy obilí v Čechách, příprava polí k setbě, nářadí a způsoby jeho použití, žně (doba započetí a způsob provedení), mlácení, sýpký a jejich vybavení, nemoci a škůdci obilí;

III. louky a krmiva — jak pomoci od nedostatku krmiv, druhy trav, jetel a vojtěška, jedovaté byliny;

IV. zahradnictví — zakládání a péče o zahrady;

V. ovocnictví — pěstování stromů ze semen, ovocné školky, volba stromů (v Čechách dávat přednost hrušním a jabloním);

VI. vinařství — kultury, zakládání vinic (zpracování vína náleží do technologie);

VII. lesnictví — druhy stromů, semenářství, péče o porosty, doba vhodná k těžbě, ochrana lesů, určení půdních druhů pro jednotlivé porosty;

VIII. pěstování technických plodin — hlavně chmel, len, konopí, řepa a tabák;

Dobytkářství:

I. chov koní — jeho vhodnost a přednosti, péče o čistotu plemene, nemoci;

II. chov skotu — jeho vlastnosti, zušlechťování plemene, mléčná produkce;

III. — VI. chov ovcí, koz a vepřů; (vlastnosti jednotlivých druhů);

VII. rybářství — vlastnosti ryb, doba výlovu, využití nezavodněných rybníků;

VIII. včelařství — jaká zařízení a zvyky mají včely ve své republice, vlastnosti včel, doba výběru medu a vosku;

IX. bourec morušový — druhy stromů k výživě.

Ve třetí části se mělo stručně pojednávat o získávání a využívání minerálií, jen pokud je to nutné pro zemědělství (o rašelině, kamenném uhlí, písku a stavebním kamenu). Na konci přednášek doporučuje Schönbauer pojednat stručně o hospodářské čeledi, o budovách, nářadí, o oceňování, prodeji a koupi statků a o pozemkových knihách.

Schönbauerův návrh, o němž jsme se stručně zmínili, svědčí o tom, že Schönbauer znal stav soudobého zemědělství a měl přehled o jeho potřebách. Postrádáme však zmínku o společensko-ekonomických vztazích a o rozdílech v hospodaření na velkostatku a na poddanském hospodářství. Schönbauerův návrh byl vůbec prvním učebním plánem zemědělství jako samostatného oboru; starší Bučkův plán zařazoval zemědělství do politických věd a zabýval se jím jen povšechně ze společensko-politických stanovisek.

Od prosince 1788 pověřilo zemské gubernium profesora Schönbauera vyučováním zemědělských věd na filosofické fakultě. Současně schválilo jeho učební plán a navrhlo mu odměnu 400 zl. z fondu VHS. Přitom upozornilo gubernium na potřebu napsat novou učebnici zemědělství a navrhlo, aby Schönbauer napsal do konce r. 1789 podrobnější osnovu přednášek.²⁶⁾ Schönbauer doplnil za tím účelem svůj učební plán hlavně o zemědělskou technologii (pivovarnictví, lihovarnictví, vápenky, bělidla apod.). Dle svědectví universitních Ephemerid proslavil Schönbauer zahajovací přednášku 3. ledna 1789. Tím však bohužel Schönbauerova

²⁶⁾ AUK, C 176, Bráf, Příspěvek, str. 298—299.

nadějná činnost na pražské universitě končí, protože na podzim 1789 odešel do Pešti jako profesor přírodopisu.

Na místo uprázdněné odchodem Schönbauerovým byl vypsán na konci roku 1789 konkurs. Přihlásilo se několik kandidátů: K. Bulla, hospodářský úředník, Wolf, bývalý advokát a statkář v Sasku, A. Zürchauer, právník, Wengemann, majitel hospodářství. Od konkursu odstoupil František Fuss, zemědělský průkopník, dopisující člen a později sekretář VHS; mimo konkurs se přihlásil profesor lékařské fakulty J. Mikan.²⁷⁾ Z konkursu vyšel vítězně Antonín Zürchauer (nar. 25. 6. 1766 v Praze, zemřel 8. 9. 1817 v Praze). Zürchauer po absolvování práv sloužil u krajského úřadu v Rakovníce a potom u zemského úřadu v Praze. Vídeňská vláda povolila pouze plat 400 zl. ročně, roku 1792 dostával Zürchauer přírůstek 400 zl. z fondu VHS a později normální profesorský plat ve výši 1200 zl.

Zürchauer byl členem VHS, pracoval dle jejího posudku nejen teoreticky, ale i prakticky v botanické zahradě, pracoval hlavně v obilnářství a ovocnictví. Napsal dvoudílnou učebnici zemědělství. I když nebyl Zürchauer teoreticky a prakticky zjev nadprůměrný, znamenal pro rozvoj zemědělského školství značné obohacení, nejvíce práce vykonal svými přednáškami, které konal nepřetržitě od r. 1790 až do roku 1817. V této době bylo vyškoleny mnoho významných odborníků. Stolice zemědělství se za jeho vedení stabilizovala a též se strany státu jí byla věnována větší podpora. V roce 1811 Zürchauer usiloval, aby přednášky ze zemědělství se staly povinným předmětem pro filosofy. Domníval se, že přednášky nemají takový význam pro theology, kteří se jich poměrně hodně účastnili; gubernium rozhodlo, že theologové měli poslouchat zemědělské přednášky ve čtvrtém roce. Pro theology mělo studium význam, o čemž svědčí to, že řada venkovských farářů se zabývala v té době zemědělským pokusnictvím, hlavně ovocnářstvím a včelařstvím a mnoho z nich se stalo opravdu dobrými odborníky.

Za Zürchauera se zvýšil též počet hodin věnovaných zemědělství, přednášelo se sice jen pět zimních měsíců, ale šest hodin týdně. Koncem roku 1811 začaly první kroky směřující k připojení stolice zemědělství k českému technickému učilišti; gubernium to odůvodňovalo tím, že se na stolici učí předmětům převážně hospodářsko-technickým. Již tehdy se vyskytly hlasy žádající založení samostatné zemědělské školy. Roku 1812 byla sice stolice formálně připojena k technice, profesor Zürchauer i jeho nástupci však zůstávali členy sboru filosofické fakulty a přednášky se konaly na universitě. Došlo k tomu patrně proto, že ředitelem filosofického studia i technického institutu byl tehdy profesor Gerstner. Roku

²⁷⁾ V. Černý, Umístění a obsazení stolice zemědělství v Praze 1788, Československý zemědělec, Praha 1924.

1815 bylo rozhodnuto, že technický institut není integrující součástí filosofické fakulty a zemědělství se mělo uvádět samostatně v seznamu přednášek. Toto rozhodnutí bylo potvrzeno roku 1818.²⁸⁾

Roku 1816 požádal Zürchauer o ustanovení adjunkta, protože pro svůj věk nemohl dostát všem učitelským povinnostem. Za adjunkta navrhl hraběte Emanuela Michnu; roku 1817 Zürchauer zemřel.

Suplentem na stoličce zemědělství se stal Michna, potomek šlechtického rodu Michnů z Vacínova, narodil se 18. 12. 1772 ve Štěnovicích u Plzně. V šestnácti letech vstoupil do vojska a účastnil se protitureckých a protifrancouzských válek. Po návratu ze zajetí ve Francii se stal roku 1795 praktikantem krajského úřadu v Plzni. Později si zakoupil statek Zahradka u Tábora, ale pro neurovnané rodinné poměry jej musil prodat.²⁹⁾ Zde získal Michna praktické hospodářské poznatky a zkušenosti a byl proto přijat jako druhý sekretář VHS a později se stal prvním sekretářem. O VHS si získal Michna značné zásluhy činností vědeckou i úřední. Dal do pořádku knihovnu, uspořádal registraturu, pořídil pomůcky ke starým spisům a napsal přehledné a spolehlivé dějiny VHS, které zůstaly v rukopise.³⁰⁾

V roce 1816 se zabýval Michna výrobou javorového cukru, což byla tehdy aktuální otázka dříve než se prosadilo pěstování cukrovky. Michna prováděl praktické pokusy a podal přehled o získání javorového sirupu, v dalším referátu však správně poukázal na velkou škodlivost této metody pro javorové porosty a na malý výtěžek čistého cukru. V následujících letech se zajímal Michna o ochranu vinic a zahrad v období jarních mrazů, roku 1820 podal na schůzi společnosti referát, v němž navrhoval používání ohňů a kouřových clon na vinicích a zahradách. O tom, že se tento prostředek v praxi dobře osvědčil svědčí i to, že se ho používá až dodnes. Michna se věnoval ještě mnoha dalším úkolům, mimo jiné propagoval zavádění stroje na trhání lnu, který sestrojil Fr. Gerstner, přednášel o potřebě větší produkce a lepším využití stájového hnoje.³¹⁾

Bylo proto jistě jen vyjádřením skutečných zásluh, když byl roku 1820 Emanuel Michna jmenován definitivním profesorem zemědělství. Pevný program přednášek měl Michna promyšlen a propracován hned od počátku. 10. 11. 1818 zveřejnil tištěným ohlášením, že počínaje 13. 11. bude

²⁸⁾ Fr. Lom, cit. d., str. 70–71 píše, že stolice byla toho roku převedena vůbec z university na techniku. To však není správné, k důvodům uvedeným výše přistupuje i to, že přednášky byly nadále ohlašovány v universitních seznamech a profesori zůstali ve stavu university. K stejnému výsledku na základě materiálu ústřední povahy dospěl i V. Černý, K dějinám sporu o zemědělství mezi universitou a technikou, Venkov 1927, čís. 139, 12. 6.

²⁹⁾ Wurzbach, sv. XVII, 1867, str. 225–226.

³⁰⁾ SÚA, VHS sign. S/3, rukopis Michnových dějin Vlastenecké hospodářské společnosti z roku 1825.

³¹⁾ SÚA, VHS, protokoly ze zasedání, č. i. 2.

přednášet zemědělské vědy ve 4 hodiny odpoledne v posluchárně fyziky.³²⁾ Při přednáškách vycházel z povinné učebnice L. Trautmanna, ale přednášel mnoho vlastního a vytvořil ucelený systém.³³⁾

Jeho přednášky měly obsahovat tyto části:

I. přípravná nauka zemědělská (zemědělská chemie se speciálním použitím na život zvířecí a vegetaci rostlin, srovnávací fyziologie);

II. nauka o zemědělské produkci — agronomie (nauka o půdě a jejích vlastnostech), agrikultura (kultivace, zlepšování a hnojení půd), pěstování rostlin — chov dobytka.³⁴⁾

Tyto přednášky byly dvousemestrové, roku 1820/21 byly rozšířeny zemědělské přednášky a zařazeny do dvou let. Tehdy vypustil Michna z universitních přednášek partie o správě statků a o ekonomickém provozu. Tyto přednášky, zvané později správověda byly zavadeny na technice. Na tom měl podíl ředitel techniky Gerstner, který podal r. 1818 návrh na prohloubení a rozšíření zemědělských přednášek o správně ekonomické výklady. Odůvodňoval to tím, že „k řádnému vzdělání hospodářských úředníků nestačí jen teoretické znalosti o polním hospodářství, nýbrž že je nezbytné vzdělání je tak, aby dovedli navrhnouti nejen pouhé hospodářské soustavy, nýbrž i odhadnout jejich náklad, posouditi výhody staršího a novějšího provozování hospodářství a naznačiti podle místních poměrů a časových okolností i prostředky a způsoby k jejich provedení“.³⁵⁾

O tom všem měl podle Gerstnera profesor zemědělství podávat dobré návody a poučení. Gerstner tak jednal jistě ve spolupráci s Michnou, který pociťoval potřebu přednášet o ekonomické správě jako o součásti zemědělské vědy. Protože v dlouholetém studiu na universitě nebylo možné z časových a pedagogických důvodů zařadit ještě přednášky o správě, působil na Gerstnera, s nímž se osobně znal, aby byla tato přednáška zařazena na techniku. Gerstner dovedl tento návrh realizovat a tak počinaje rokem 1820/21 přednášel Michna tuto přednášku v budově techniky pro posluchače university i techniky.

Byly to dvousemestrové přednášky, které obsahovaly:

I. nauka o nejvýznačnějších poměrech v zemědělství — o práci a pracovních silách, základní údaje z agrotechniky a zootechniky, vysvětlení a podmínky provozních soustav se zřetelem k jejich požadavkům, základnímu kapitálu a pracovním silám;

³²⁾ AUK, Sbírnka tištěných ohlášek přednášek.

³³⁾ L. Trautmann, Versuch einer wissenschaftlichen Anleitung zum Studium der Landwirtschaftslehre, I—II, Vídeň 1810, r. 1835 vyšlo již čtvrté vydání.

³⁴⁾ Opis přednášek otiskl V. Černý, Přehled přednášek profesora zemědělství hr. E. Michny, ČDV 1927, str. 151—152.

³⁵⁾ A. V. Velflík, Dějiny technického učení v Praze, Praha 1906.

II. nauka o řízení statků — povinnosti a působnost hospodářských úředníků, vrchní ředitelství;

III. hospodářské účetnictví;

IV. nauka o správě — jednacím stylu, úřední písemnosti, vrchnostenská správa (korespondence, zřizování a vedení registratur a archivů), veřejná správa (soudní, kontribuční, styk s krajským úřadem apod.).

Tento přehled dokazuje, že Michna podával přehledný a ucelený obraz o správních otázkách potřebných pro soudobého hospodářského úředníka. Michna byl prvním, kdo se těmito otázkami soustavně zabýval a můžeme jej označit za zakladatele zemědělské správovědy v našich zemích. Je přirozené, že řada těchto otázek byla pro tehdejší velkostatek běžná (např. nauka o řízení statků a povinnostech úředníků). Soudobé hospodářské instrukce jednotlivých panství jsou toho dokladem a podobně i hospodářské účetnictví, které bylo značně vyspělé. Michnovou zásluhou však zůstává, že dovedl dát tomuto oboru systém a že poznal a dokázal, že je to důležitý obor pro zemědělství.

Michna vybudoval zemědělský kabinet, vybavil jej asi 300 modely (z majetku VHS a vlastními). Přestože nepůsobil na universitě dlouho vychoval mnoho odborníků, zůstal však pozdějšími generacemi poněkud zapomenut. Napsal několik prací, týkajících se zemědělské správy, agronomie a jiných oborů.³⁶⁾

Po smrti Michnově se stal profesorem Josef Tadeáš Lumbe (1801 až 1875), dosavadní adjunkt na stoličce fyziky a matematiky. Lumbe byl člověk všestranně vzdělaný, studoval filosofii, poslouchal přednášky z chemie, botaniky a zemědělství a studoval též práva. Mimo to byl též vychovatelem u hraběte Jana Lexy z Aehrenthalu, pobýval často na jeho panství Doksany, které bylo v té době zásluhou majitele na vysoké úrovni, zvláště zde bylo vyspělé ovocnářství.³⁷⁾ Roku 1827 byl Lumbe pověřen suplováním zemědělství na universitě, řádným profesorem byl jmenován 1. července 1832. Lumbe pokračoval v pedagogické činnosti ve směru daném Michnou. Jeho vlastním oborem bylo ovocnářství, dlou-

³⁶⁾ Z Michnových prací se zachovaly: Ökonomisch-technische Flora, Praha s. d.; Böhmens Haus- und Landwirtschafts-Geräthe, Praha 1826/27 (univerzitní knihovna). Rukopis díla o správě se nezachoval.

³⁷⁾ Jan Lexa je zajímavá postava této doby. Syn venkovského řezníka a hostinského v Kralovicích, věnoval se hospodářské službě u Šporka, dále působil jako úředník u berní správy v Hradci Králové. Působil často jako poradce v otázkách hospodářských a odhadce při koupích velkostatků. Zbohatl jako obchodník obilím a císařský dodavatel za napoleonských válek. Byl povýšen do šlechtického stavu, a zakoupil panství Trpisty, Doksany a Hrubou Skálu. Byl odborníkem v ovocnictví, napsal práci o družích ovoce a o státních financích (vyšla anonymně 1801—1819, určeno Brámem v cit. d.). Lexa poznal zastaralost feudálních poměrů v zemědělství a propagoval a zaváděl na svých panstvích novoty technické, ekonomické i právní. V jeho rodinném archivu se zachovaly též návrhy na řešení poddanské otázky, na abolicí roboty aj., Státní archiv, Litoměřice, pobočka Lichovice, RA Aehrenthalové, sign. A. I. Srov. J. Kloubouch, cit. d., str. 332—3.

ho vedl pomologický ústav, který by zřízen zásluhou VHS a vypracoval pro průmyslovou statistiku Čech statistiku ovocnářství a vinařství.

V době učitelského působení Michny a Lumbeho propukly opět spory o zemědělskou stolicí mezi pražskou universitou a technikou. Pro techniku mluvil sám druh oboru a vzrůstající zájem techniků o zemědělské studium. Na základě zjištění bylo roku 1818 z 300 posluchačů 94 posluchačů universitních, 88 techniků a 118 ostatních osob. Technici měli od roku 1818 Michnovy přednášky o zemědělské správě, proti nimž se však roku 1825 vyslovila studijní dvorská komise, protože byly zřízeny bez jejího souhlasu.³⁸⁾

Nové nejasnosti nastaly při jmenování Lumbeho. V císařském jmenovacím dekretu bylo uvedeno, že se mu propůjčuje stolice zemědělství na universitě a technice v Praze. Profesor Gerstner tehdy žádal, aby byli jmenováni dva profesori — jeden teoretik na universitě a jeden praktik na technice. Tento návrh se však nerealizoval. Problém rozřešila až stavovská komise zřízená ve čtyřicátých letech pro rozšíření techniky, která navrhla, aby od semestru 1844/45 byla stolice zemědělství připojena k technice; studijní dvorská komise tento návrh schválila.³⁹⁾

Při sledování historie zemědělské výuky na universitě je třeba zmínit se ještě o G. N. Schnabelovi, profesoru evropské statistiky a suplujícím profesoru politických věd na právnické fakultě.⁴⁰⁾ Přesto, že nepůsobil Schnabel přímo jako vysokoškolský učitel zemědělství, měl zájem o stav zemědělské vědy a praxe a napsal cennou příručku pro hospodářské úředníky na státních statcích.⁴¹⁾ Příručka obsahuje přehled o politické a soudní působnosti vrchnostenských úředníků a v druhé části je přehled o hospodářství, o organizaci a struktuře velkostatku.

G. N. Schnabel napsal též roku 1834 zajímavé pojednání o stavu českého zemědělství, které však nevyšlo tiskem.⁴²⁾ Schnabel zde vychází z předpokladu, že v době, kdy stoupá v hospodářském životě podíl průmyslu, řemesla a obchodu, nemůže zaostávat zemědělství a je třeba upravit vzájemný vztah průmyslu a zemědělství. Schnabel, jako statistik pracoval s čísly o půdním fondu (podíl polí, luk, lesů a neplodné půdy), dále zjišťoval průměrné výnosy obilovin a čísla o růstu obyvatelstva. Na

³⁸⁾ V. Cerný, Ke sporu...

³⁹⁾ Proti návrhu stavovské komise se ohrazoval J. Zeidler, strahovský opat a ředitel filosofického studia, který poukazoval, že podle všech starších nařízení patří profesura zemědělství na filosofii.

⁴⁰⁾ G. N. Schnabel, nar. 31. 3. 1791 v Bezručicích, působil ve Vídni, roku 1817 se stal profesorem statistiky na pražské universitě. Napsal řadu, převážně statistických spisů; je autorem dějin právnické fakulty Karlovy university (Proho 1827). Zemřel v Praze 1857.

⁴¹⁾ Entwurf einer Dienst Instruction für die Wirtschaftsämter in den k. k. Staaten, I. vydání, Praha 1817, str. 180.

⁴²⁾ Pojednání je nazváno In welchem Umfange nach Arten und Qualität der Production wird die Landwirtschaft in Böhmen gegenwärtig betreiben; uloženo v AUK, studijní direktoriát právnický, rok 1834.

základě těchto zjištění konstatoval, že počet obyvatelstva v Čechách se k roku 1825 zvýšil proti roku 1793 zhruba o 1,100.000. Vývoz obilí po Labi se zvýšil v této době asi o 5000 měřic, ale produkce obilí se zvýšila sotva o jednu třetinu. Vyrovnaní tohoto nepoměru a skutečnost, že se mohlo větší množství obyvatel uživit příkládá Schnabel pěstování brambor, které se staly hlavní obživou lidových tříd. Autor pak stručně statisticky sledoval poměry jednotlivých zemědělských odvětví v českých krajích (obilnářství, dobytkařství, lesy, zahrady atd.). Schnabel sice nehledal cesty, jak prakticky zlepšit stav českého zemědělství, jak se o to pokoušeli někteří z jeho současníků, ale stručně a výstižně charakterizoval stav zemědělství. Pozoruhodné je beze sporu Schnabelovo ekonomicko-statistické uvažování a reálné hodnocení.

III.

Veškeré výklady o studiu zemědělství na pražské universitě by byly neúplné a neprůkazné, kdybychom se nepokusili postihnout společenský význam zjištěných skutečností a nezařadili je do širšího proudu hospodářského a kulturního. Otázku jaký společenský a praktický dosah měl fakt, že se přednášelo zemědělství na tehdy nejvyšším učilišti — universitě, je možné zhodnotit hlavně na základě počtu posluchačů, kteří v uvedeném období zemědělské přednášky poslouchali.

Bohužel nezachovaly se spolehlivé doklady pro celé období. Bučkovy přednášky v letech 1776—1781 navštěvovalo průměrně jen tři až pět posluchačů. K zvýšení počtu posluchačů došlo za Schönbauera a Zürchauera, avšak posluchači zemědělství nejsou zapsáni v té době ve filosofických katalogích. Z jednotlivých spisů v archivu University Karlovy lze zjistit, že počet posluchačů přihlášených ke zkoušce byl kolem dvaceti (počet zapsaných posluchačů byl asi dvoj- až třináásobný). Podrobnější a pravdivé stavy poskytují katalogy od dvacátých let:

	1818 ⁴³⁾	1826	1828	1831	1836	1840	1844
Počet zapsaných posluchačů	300	147	241	230	328	186	486
z toho filosofové	10	8	11	21	16	9	161
ostatní fakulty	84	38	41	48	71	35	159
jiné ústavy	88	28	67	60	210	119	85
jiné osoby	118	73	122	101	31	23	81
Počet zkoušených	72	43	78	80	130	98	130
z toho filosofové	—	1	4	7	3	1	8
ostatní fakulty	6	11	8	16	34	8	12
jiné ústavy	24	9	11	13	75	76	70
jiné osoby	42	22	55	44	18	13	40

Na uvedené statistice můžeme pozorovat, jak počet posluchačů stoupá, což svědčí jednak o vyšší úrovni přednášek (hlavně za Michny), o rostoucím zájmu a o potřebě zemědělského vzdělání. Není též bez zajímavosti sledovat sociální původ posluchačů:

Léta	Celkový počet z počtu zkoušených	Děti sedláků	Vrchnost. úředníků	Měšťanů a intel.	Velkostatkářů
1823 ⁴³⁾	11	3	2	5	1
1828	78	23	20	34	1
1830	97	15	24	55	3

Čísla o původu posluchačů naznačují z jakých vrstev přicházelo nejvíce posluchačů — bylo to úřednictvo, hlavně děti vrchnostenských úředníků a měšťanů. Zajímavá jsou i čísla o dětech poddaných, jichž bylo na tomto oboru jistě více než na jiných oborech. Mnozí posluchači hlavně ze skupiny „jiné osoby“ byli starší, zaměstnaní úředníci různých ústředních správ velkostatků v Praze, kteří si doplňovali vzdělání potřebné k zařazení do vyšších služebních tříd (například to byli úředníci lobkovičtí, schwarzenberští, valdštejnští a jiní).

Stáří posluchačů se pohybovalo v průměru mezi 18 až 20 roky — byli však i posluchači mladší (16 a 17 let) a starší (25—35 let), tj. skupina zaměstnaných úředníků.

Pokud jde o národnostní složení posluchačů bylo smíšené, česko-německé. Není možné vždy spolehlivě určit národnostní původ. Z počátku, na konci 18. století byli mezi posluchači spíše zastoupeni němečtí studenti hlavně ze západních Čech (hlavně z oblastí měst Stříbro, Tachov, Planá, Karlovy Vary atd.), ale postupně přibývalo českých posluchačů z ryze českých oblastí, středních a východních Čech. Poměrně málo byli zastoupeni studenti jihočeští, což snad bylo způsobeno krajo­vou odlehlostí a hlavně možností navštěvovat schwarzenberskou hospodářskou školu v Českém Krumlově.

Vyšší odborné vzdělání poměrně značného počtu mladých lidí, kteří přicházeli na počátku 19. století do praxe nemohlo pochopitelně zůstat bez vlivu na úroveň českého zemědělství. I když nemáme dosud tuto oblast náležitě prozkoumanou, jeví se nám konec 18. a první polovina 19. století dobou zvláště významnou pro vývoj českého zemědělství i pro rozvoj českých sil a národního sebevědomí. Je jasné, že rozvoj národní a všeobecně kulturní jde ruku v ruce s rozvojem hospodářství.

Pokusíme se nyní stručně zachytit jaké místo sehrála v tomto vývoji působnost stolice zemědělství na pražské universitě a jak přispěla k vy-

⁴³⁾ Čísla z tohoto roku se zdají být nepřesná, protože nejsou z katalogu, ale z hlášení guberniu.

⁴⁴⁾ Čísla z toho roku jsou neúplná.

tváření zemědělské vědy. Založení stolice přišlo poněkud opožděně až v důsledku praktických potřeb českého velkostatku. Počátek působení, který je spojen s postavou J. I. Bučka, má spíše stagnující charakter. Buček neměl dostatečné praktické znalosti a nedovedl se vymanit ze starých teorií. Beze sporu nejsilnější a nejschopnější postavou v českém zemědělství na konci 18. století byl Jan Mehler, který pěstoval zemědělství v novém duchu a snažil se je vymanit ze svazku tzv. politických věd. Mehlera můžeme označit za průkopníka vědeckého zemědělství v našich zemích.

Zajímavou epizodu představuje Schönbauer, který přistupoval k zemědělství ze stanoviska přírodovědeckého a vytvořil učební návrh zemědělského studia, který se stal základem dalších učebních plánů.

Z dalších profesorů zemědělství je třeba vyzvednout Michnu, který začal pěstovat zemědělskou správu.⁴⁵⁾ Tehdy se v praxi začíná zemědělství již specialisovat; rychle rostoucí technický pokrok přinášel řadu nových poznatků, které všechny už těžko mohl obsáhnout jeden člověk. Zásahu na této specialisaci mělo především vědecké pokusnictví, které se rozvíjelo od konce 18. století. Připomeňme jen Josefa Canala (1745—1826), který soustředil kolem sebe botaniky a zemědělce (Mikana, Schmidta, Schönbauera, Zürchauera a další) a vybudoval pokusnou botanicko-zemědělskou zahradu (Kanálská zahrada za Koňskou branou), kde se prováděly pokusy s obilovinami a jejich aklimatisací, vegetační a ovocnické pokusy. Roku 1811 zde založil Canal též malý pokusný cukrovar, v němž vyučoval Schmidt výrobě cukru z řepy. Zahrada sloužila též při praktické výuce posluchačů zemědělství na universitě.⁴⁶⁾

V důsledku speciálních poznatků začala specialisace jednotlivců pro jednotlivá odvětví. Kromě obilnářství snad největší množství specialistů mělo ovocnářství spolu s vinařstvím. Proto získalo české ovocnářství v té době světovou úroveň (Canal a jeho okruh, František Fuss, Jan Lexa, J. Lumbe a další). Odborně nejslabším bylo dobytkařství, i když i to v důsledku pěstování pícnin a ustájení dobytka dosáhlo velkého pokroku ve srovnání s předchozí dobou.

Zemědělské přednášky se málo věnovaly problematice lesnické. Někteří základní data byla sice v kursu Schönbauerově a Michnově, ovšem to byly jen základní teoretické poučky. Bylo to dáno patrně tím, že žádný z profesorů nebyl odborníkem v lesnictví, které mělo některé své specifické problémy. Vzdělání odborných lesníků se provádělo spíše v praxi v rámci jednotlivých velkostatků, kde bylo velké lesní bohatství.

⁴⁵⁾ Termín „správu“ je ovšem mladší, Michna sám užíval nejdříve názvu „Be-gründungs- und Haushaltungslehre“, později „Verwaltungskunde“. Na počátku 19. století se vytváří název pro zemědělskou vědu — Landwirtschaftslehre, dříve se užívalo většinou — Ökonomie nebo Ackerbau (česky se nejčastěji užívalo polní hospodářství).

⁴⁶⁾ Zprávu o zahradě podal F. Fuss v Abhandlungen der Privatgesellschaft, roč. 1796.

Současně se založením a působením stolice zemědělství se vytvářely i základy odborného středního školství. Byl to v první řadě rozvoj manufaktur a potřeba gramotných pracovníků, které vedly ke školským reformám za Marie Terezie. Jestliže už dříve se ukazovala potřeba spojit literární výuku s praktickým učením, pak v osmdesátých letech se pociťovala tato potřeba ještě naléhavěji. V tomto duchu působil hlavně známý Ferdinand Kindermann ze Schulsteinu, který působil na zakládání industriálních škol — v Čechách jich bylo kolem 500.⁴⁷⁾ Na některých těchto školách se učily děti též základům prací na poli a v zahradě. Zvláště se pěstovala péče o ovocné stromy a o chov včel.⁴⁸⁾ Z těchto škol na venkově vynikly zvláště školy v Horažďovicích a Žitenicích u Litoměřic; v Horažďovicích učil učitel Kryštof Weber pěstovat chmel a jetel, seznamoval žáky s náradím a kultivací půdy.⁴⁹⁾

V roce 1814 byla zavedena zemědělská výuka i na biskupských seminářích. Úroveň tohoto studia nebyla jistě stejná. Poměrně dobrá úroveň výuky byla patrně v semináři litoměřickém, kde kdysi působil jako biskup Ferdinand Kindermann. Pro tento seminář máme zachován též učební plán.⁵⁰⁾ Studium bylo rozvrženo do dvou semestrů takto:

I. oddělení — půdoznalectví (vliv půdy na růst rostlin, rozdělení půdy, klasifikace půdy);

II. oddělení — agrikultura (obdělávání půdy, zemědělské náradí, prostředky k zlepšování půdy, hnojení a meliorace);

III. oddělení — rostlinářství: a) všeobecné (setba, přednosti přesevu, péče o rostliny během jejich vegetace), b) zvláštní (obilní druhy, krmné rostliny, louky, obchodní plodiny, zahradnictví, ovocnictví a vinařství);

IV. oddělení — dobytčářství (péče o stáda, chov koní, hovězího dobytka, ovcí, vepřů a včel);

V. oddělení — zemědělská správa (součásti hospodářství, zemědělské provozní soustavy, řízení hospodářství, účetnictví).

Pro úředníky soukromých velkostatků světských feudálů vznikaly od osmdesátých let zemědělské školy, které neměly většinou dlouhého trvání. Nejstarší je včelařská škola v Novém Kníně na Příbramsku.⁵¹⁾ V letech 1785—1787 zásluhou G. Stumpfa byla zřízena škola v Lánech⁵²⁾ a v roce 1791 založena pražským knihtiskařem J. F. Schönfeldem na statku Trnové u Zbraslavě škola, k jejímuž účelu sloužil celý statek. Škola však zanikla již roku 1799. Z dalších škol je třeba upozornit na

⁴⁷⁾ Přehled československých dějin, I., str. 526.

⁴⁸⁾ E. Winter, Josefinismus a jeho dějiny, Praha 1945, str. 191.

⁴⁹⁾ Fr. Lom, cit. d., str. 59.

⁵⁰⁾ AUK, theologický studijní direktoriát, odděl. Litoměřice, návrh je z r. 1843/44.

⁵¹⁾ Fr. Farský, Příspěvky k dějinám zemědělského školství, I, Praha 1920.

⁵²⁾ J. Beran, cit. d.

lesnické školy v Blatně u Chomutova (1791) a v Zlaté Koruně (1801) a na zemědělskou školu v Nových Hradech.

Nejvýznamnějším činitelem se stal schwarzenberský ekonomický ústav v Českém Krumlově. Byli přijímáni žáci nejméně patnáctiletí, studium bylo tříleté. V prvních dvou ročnících byly všeobecné přípravné předměty — v prvním ročníku přírodopis (botanika, zoologie, mineralogie), matematika, němčina a čeština, v druhém ročníku byla chemie, fyzika, zemědělské stavitelství, zvěrolékařství, němčina a čeština, ve třetím roce se učilo veřejné a dominikální správě, dále byla zemědělská praxe a technologie.⁵³⁾

I když universita neměla na zřizování a vedení těchto odborných škol bezprostřední vliv, bylo nutno pro úplnost se o nich zmínit, zvláště proto, že někteří posluchači, kteří přicházeli ke studiu zemědělství na universitě, navštěvovali tyto školy. Nižší školství bylo závislé hlavně na šlechticích a nebyla mu věnována se strany státu téměř žádná pozornost.

Ke vzniku nových odborných škol docházelo hlavně v druhé polovině 19. století. Ze známých škol to byla schwarzenberská škola v Rabíně a hlavně škola v Libverdě u Děčína. To je však již jiné období, v němž došlo k převratným změnám v našem zemědělství a české odborné školství se zařadilo mezi nejpokročilejší v Evropě. Základy k těmto změnám byly však položeny už na konci 18. a na počátku 19. století, kdy se formovalo zemědělství jako samostatná věda. Nemalý podíl v tomto procesu sehrála i stolice zemědělství na pražské universitě jak jsme se pokusili ukázat.

ИЗУЧЕНИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ НАУК В ПРАЖСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

Иосиф Ганзал

Резюме

При исследовании основ так называемого народного возрождения не учитывались в прошлом главным образом экономические факторы, игравшие в этом общественном процессе принципиальную роль. В частности, развитие агротехники и экономических условий в сельском хозяйстве к концу 18 века подверглось значительным изменениям. 1775 год является годом начала изучения сельскохозяйственных наук в Пражском университете. Кафедра сельскохозяйственных наук в университете своей деятельностью способствовала основанию научного изучения сельскохозяйственных наук.

После краткой характеристики положения чешского сельского хозяйства в восьмидесятые годы 18 века в настоящей работе приводится обзор деятельности отдельных профессоров этой специальности. Первый профессор Иосиф Игнац Бучек был представителем устарев-

⁵³⁾ Fr. Farský, cit. d., Průvodce po státním archivu Třeboň, sv. 2.

шего камералистического направления и скорее тормозил развитие этой отрасли науки. Бучек получил кафедру вместо Яна Мелера, выдающегося практика, насаждавшего новые методы хозяйства (под влиянием главным образом западноевропейского сельского хозяйства).

Основную заслугу в организации кафедры имело Отечественное сельскохозяйственное общество, стремившееся поднять технический и экономический уровень чешского сельского хозяйства.

Кафедре же суждено было сыграть главную роль в подготовке новых сельскохозяйственных служащих.

После приостановки занятий в восьмидесятые годы 18 века профессор естествознания И. Шёнбауэр разработал интересную программу обучения. Его проект, в котором были разработаны главным образом вопросы зерновых культур и скотоводства, послужил основой для учебных планов и в дальнейшем. На конкурсное замещение свободного места в конце 18 века подало заявления уже несколько специалистов, в частности работавших в Отечественном сельскохозяйственном обществе или бывших в окружении графа И. Канала, который основал в Праге ботанический сад с культивационной станцией.

По-видимому, наиболее яркой фигурой был профессор Эммануил Михна, которого можно считать основоположником науки ведения сельского хозяйства (им было написано несколько работ в области растениеводства и ведения сельского хозяйства). Преемником Михны стал И. Лумбе, который занимался главным образом садоводством. Заслуги в деле развития агрономического образования имел и профессор статистики юридического факультета Г. Н. Шнабель, написавший интересный трактат о состоянии чешского сельского хозяйства и инструкции для служащих поместий, а также опубликовавший ряд сельскохозяйственных статистических данных.

С 1812 года разгорелся спор о принадлежности кафедры сельскохозяйственных наук к университету или к политехническому институту; после многочисленных непроеденных мероприятий кафедра была окончательно прикреплена к чешскому политехническому институту.

Важное значение этой области науки для сельскохозяйственной практики подтверждается неуклонно возрастающим числом слушателей, которое в двадцатых и тридцатых годах 19 века достигло 300, а в сороковых годах — 400. Списки слушателей дают возможность установить социальное происхождение студентов; сельскохозяйственные науки изучали в значительной мере служащие поместий или их сыновья, горожане, но и крестьяне, так, напр., в 1828 году среди 78 слушателей, подвергшихся испытаниям, было 28 крестьянских детей, 20 служащих поместий, 34 горожанина, представители интеллигенции и 1 дворянин. Национальный состав был чешско-немецкий; сначала, по-видимому, в значительной мере были представлены слушатели из пограничных областей (главным образом западная Чехия), а позже увеличилось число слушателей из средней и восточной Чехии.

В первой половине 19 века сельскохозяйственные науки преподавались в епархиальных семинариях и учреждались также и агрономические техникумы, среди которых наибольшую известность приобрела шварценбергская школа в Чешском Крумлове.

Кафедра сельскохозяйственных наук в Пражском университете сыграла крупную роль в деле подготовки ряда сельскохозяйственных служащих и специалистов, которые своей работой активно способствовали развитию чешского сельского хозяйства.

Josef Hanzal

Zusammenfassung

Beim Studium der Anfänge der sogenannten Nationalaufklärung wurden in der Vergangenheit hauptsächlich die ökonomischen Faktoren unterlassen, welche in diesem Sozialprozess die Hauptrolle spielten. Besonders die Entwicklung der landwirtschaftlichen Technik und der ökonomischen Verhältnisse in der Landwirtschaft brachte Ende des 18. Jahrhunderts grosse Veränderungen. Das Jahr 1775 bedeutet den Anfang des landwirtschaftlichen Studiums auf der Prager Universität. Der Katheder der Landwirtschaft auf der Universität trug dazu bei, dass dem wissenschaftlichen Studium der Landwirtschaft der Grund gelegt wurde.

Nach einer kurzen Charakteristik des Standes der böhmischen Landwirtschaft in den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts bringt diese Studie die Uebersicht der Tätigkeit der einzelnen Professoren in diesem Fach. Der erste Professor Josef Ignaz Buček war der Vertreter der veralterten kameralistischen Richtung und war vielmehr eine Bremse in der Entwicklung dieses Faches; er gewann das Vorrecht vor Jan Mehler, einem ausgezeichneten Praktiker, welcher neue landwirtschaftliche Methoden durchsetzte (darin wurde er besonders von der westeuropäischen Landwirtschaft beeinflusst).

Den Hauptanteil an der Gründung des Katheders hatte die Patriotische ökonomische Gesellschaft, welche sich bemühte, die böhmische Landwirtschaft durch Einführung richtiger Technik und Oekonomie auf eine höhere Stufe zu bringen. Der Katheder sollte die Hauptrolle bei der Erziehung neuer ökonomischer Beamten spielen.

Nach einer Pause im Studium in den achtziger Jahren des 18. Jahrhunderts wurde ein interessantes Studiumprogramm von J. Schönbauer, dem Professor der Naturwissenschaft, ausgearbeitet. Sein Vorschlag, welcher hauptsächlich Landwirtschaft und Viehzucht ausarbeitete, wurde zur Grundlage der Lehrpläne in dem folgenden Lehrgängen. Um die freigewordene Stelle bewarben sich Ende 18. Jahrhunderts schon mehrere Fachleute, welche hauptsächlich in der Patriotischen ökonomischen Gesellschaft tätig waren, oder mit dem Grafen J. Canal arbeiteten, welcher den Prager botanischen Garten mit der Kulturstation gründete.

Die bedeutendste Persönlichkeit wurde vielleicht Professor Emanuel Michna, den wir als Gründer der Wissenschaft der landwirtschaftlichen Verwaltung betrachten (er schrieb mehrere Werke aus dem Gebiet der Botanik und der landwirtschaftlichen Verwaltung). Michnas Nachfolger J. Lumbe widmete sich hauptsächlich der Obstzucht. Grosse Verdienste um die Entwicklung der landwirtschaftlichen Erziehung hat auch der Professor der Statistik auf der Rechtsfakultät G. N. Schnabel, welcher eine interessante Abhandlung über den Stand der böhmischen Landwirtschaft geschrieben hat und auch der Autor der Instruktionen für Grossgrundbeamte und einer Reihe landwirtschaftlicher Statistiken war.

Der Streit, ob der Katheder der Landwirtschaft zu der Universität oder Technik gehört, begann im Jahre 1812. Nach mehreren nicht durchgeführten Vorkehrungen wurde im Jahre 1844 der Katheder definitiv der böhmischen Technik zugeteilt.

Die Bedeutung des Faches für landwirtschaftliche Praxis wird durch die immer steigende Anzahl der Hörer bewiesen. In den zwanziger und dreissiger Jahren des 19. Jahrhunderts stieg die Anzahl der Hörer auf 300, in den vierziger Jahren überstieg sie sogar 400. Die Kataloge der Hörer ermöglichen auch die Feststellung der sozialen Herkunft der Hörer; es waren hauptsächlich herrschaftliche Beamte oder

deren Söhne, Bürgersöhne, aber auch Bauernsöhne, die die Landwirtschaft studierten. Z. B. im Jahre 1828 aus 78 geprüften Höreren waren 23 Bauernsöhne, 20 herrschaftliche Beamte, 34 Bürger und Intellektuelle und 1 Adelige. Die Hörer waren tschechisch-deutscher Nationalität, viele von ihnen kamen aus den Grenzgebieten (besonders aus Westböhmen), später vermehrte sich die Anzahl der tschechischen Hörer aus Mittel- und Ostböhmen.

In der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts wurde Landwirtschaft auch auf den bischöflichen Seminaren gelehrt und es wurden landwirtschaftliche Fachschulen gegründet, von denen die Schwarzenbergische Schule in Český Krumlov die bekannteste war.

Die Bedeutung des Katheders der Landwirtschaft auf der Prager Universität liegt besonders darin, dass er viele — landwirtschaftliche Beamte und Fachleute erzogen hat, welche durch ihre Arbeit der Entwicklung der tschechischen Landwirtschaft halfen.

MATERIÁL Y

K ČINNOSTI LÉKAŘSKÉ FAKULTY V 18. STOLETÍ

MORBUS SPASMODICUS V ČECHÁCH V R. 1736—1737

K ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕДИЦИНСКОГО ФАКУЛЬТЕТА В 18 ВЕКЕ
ZUR TÄTIGKEIT DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT IM 18. JAHRHUNDERT

RUDOLF ZADINA

V rozvoji lékařské vědy a v boji proti epidemickým a jiným chorobám, které zasahovaly široké masy obyvatelstva, připadal stále rostoucí podíl na lékařskou fakultu pražské university. Zvláště při epidemiích byla lékařská fakulta žádána o vyjádření a dobrá zdání. Zajímavý doklad k této činnosti představuje i její účast při epidemii otravy námelem v letech 1736—1737 v severních Čechách.

Toto zvláštní onemocnění se od infekcí lišilo průběhem. Vyznačovalo se mravenčením v prstech, zhroucením rukou a nohou, duševními poruchami a někdy i odúmrtím konečků prstů a v některých případech končilo smrtí. Objevovalo se vždy na podzim po deštivém létě, napadalo převážně chudé a z nich právě ty nejchudší a na jaře zase zmizelo. Dnes víme, že to byla otrava námelem, kterého se ve vlhkém roce hojně urodilo a poněvadž se tehdy nečistilo obilí, dostal se námel i do mouky a do chleba a působil těžká, až smrtelná onemocnění. Boj proti této otravě byl nesnadný jednak pro neznalost příčiny, ale i když byla příčina později poznána, pověry a víra v tajné síly a jedovatou materii vlhkého vzduchu, deště a větru bránila správnému rozpoznání a bylo třeba hojně námahy, nežli se dosáhlo vymýcení této choroby.¹⁾

¹⁾ Dějinám ergotismu bylo věnováno mnoho sdělení, z nichž možno uvést např. Kobertovo (Zur Geschichte des Mutterkorns, Historische Studien, Halle 1889, str. 1—47), Grünfeldovo (tamže), Guggisbergovo (Mutterkorn, Basilej 1954, str. 39—76), Bargerovo (Srgot and ergotism, London 1931, Alkaloids of Ergot v Handb. d. exp. Pharmakol.)

Zprávy o ergotismu pocházejí hlavně z Francie a Německa. Roku 945 byla epidemie v okolí Paříže. Mnozí nemocní byli zachráněni v kostelech, kde Hugo Capet zřídil jakési nemocnice a nemocné živil dobrým chlebem a byl proto považován za zázračného lékaře. Po ní následovalo několik epidemií, které probíhaly pod formou gangrenosní, tj. charakterisovanou nekrosou konečků prstů, později se vyskytla i ve formě nervové (křečové). R. 1486 byl ergotismus, vyskytující se v Míšni v Sasku, označen jako skorbut a s tímto názvem se později často setkáváme, i když už se vědělo, že příčinou je námel. Velmi těžká epidemie proběhla v r. 1596 a 1597 v Hessensku a Westfalsku, a stala se proto důležitá, že ji zkoumala Marburgská universita, a jasně ji uvedla ve vztah k potravě. Výsledek šetření vydala tiskem a tato zpráva byla pak několikrát znovu vydána a často překládána, kdykoliv se vyskytla nějaká epidemie a mnozí se k ní odvolávali jako k autoritě. Znamená to, že i po poznání příčiny ergotismu stále bylo mnoho lékařů i laiků, kteří věřili, že příčinou je vlhké počasí a deště.

U nás nemáme doložených zpráv o větších epidemiích, musíme se však domnívat, že se otravy námelem vyskytovaly, neboť se žito u nás pěstovalo a některá léta jsou pro množení tohoto parazita velmi příznivá. Patrně se však ergotismus omezil na několik málo případů, které ušly pozornosti. Velká epidemie se vyskytla v r. 1736—37. Postihla severní Čechy a na druhé straně Krkonoš část Slezska. Vyžádala si velký počet obětí a byla popsána ve dvou zprávách. Jsme tedy o ní dobře informováni. První zprávu napsal vřatislavský lékař Gottfried Henricus Burghardt a druhou krajský fysik v Mladé Boleslavi J. A. Scrinici, pozdější profesor lékařské fakulty pražské university. Obě vyšly ve slezském lékařském časopise Medicorum Silesiacorum Satyrae, quae varias observationes, casus, experimenta, tentamina ex omni medicinae ambitu petita exhibent. Burghartova zpráva vyšla ve svazečku (specimen) třetím, Scriniciho v čtvrtém.

Morbus spasmodicus řádil v Čechách od počátku měsíce září 1736 do poloviny března 1737, a to zvláště na panství hraběte Hartiga. Nejvíce nemocných bylo v okolí Mimoně a Stráže pod Rálskem. Vyskytoval se i na panstvích Valdštejnských, Pachtů a Hartigů a zasahoval až do Vrchlabí. Na rozkaz vrchnosti a krajského úřadu Scrinici od 8. března do 13. března 1737 prohlédl za pomoci panských chirurgů 13 vesnic. Zdá se, že prohlídky vykonal velmi svědomitě.²⁾ O svých zkušenostech napsal zprávu, ve které se uvádí: všichni nemocní si stěžovali na mravenčení rukou a nohou a v celém těle, které přechází v stahování prstů rukou a nohou. Ruce se jim zkrouť na záda nebo také dopředu, nohy dozadu nebo rovně. Zkroucení nastává takovou silou, i u malých dětí, že silný muž má co dělat, aby je narovnal. Při těchto křečích nemocní nařikají na velké bolesti a křičí. Když bolesti ustanou, jsou omámeni, trpí závratí, mají mžitky před očima a buď nevidí nebo vidí dvojité, a jsou jako opilí. Někteří zuří, vše se sebe rvou a musí být přivázáni řetězy, jiní jsou bez rozumu. Také melancholie se pozoruje. Nemohou chodit ani stát a padají. Jednoho přepadla zavrať na cestě, upadl do vody a utopil se. Někteří trpí spavostí, těžko se dají ze spánku probudit, a když jsou probuzeni opět zase usínají. Kromě křečových stavů může dojít i k padoucnici, při čemž se tělo prohne jako smyčec, ruce a nohy se zkrouť a z úst vystupuje pěna. Bývá u starších osob, ale i u dětí, které v křečích často umírají. Mnozí trpí pravou padoucnicí (epilepsiam veram) s pěnou u úst, sevřením čelistí, sevřením palce v pěst a jinými obvyklými příznaky. Mnozí si při pádu poraní jazyk. Někteří trpí žaludečními obtížemi, krká-

²⁾ „Omne studium edhibui, ut meo facerem satis officio, nulla huius rei difficultate terrius. Dicit non potest miserrima tot hominum pauperulorum, quam me afflixit conditio. Nullam certem domum praterii, in quo aeger aliquis decumberet, in pagis maxime Niemensibus, ubi numerus aegrotatum maior. Pistrinas et molendina diligenter invisí, quo factum, ut 500 homines numeraverim, omnes eodem uno morbo laborantes.“

ním, zvracením a žaludečními křečemi. Pokud se týká spasmů, trvají u všech několik dní, u některých i několik týdnů a nemocný nemůže rukama pracovat. Jiní trpí takovou slabostí, že se nemohou postavit, obzvláště děti.

Nemoc trvá u mnohých 14 dní, u jiných 4 týdny, ba i 6—8 týdnů, dokonce i čtvrt roku. Křeče trvají od začátku 3—4 dny, i déle. V průběhu choroby se mohou několikrát opakovat. Když křeče a omámení ustanou, a nemocní se trochu vzpamatují, jedí a pijí, že jsou k nenasycení, ale nemají co jíst, (wenn sie nur es hätten denn mancher auch dieses miserable Brod mit seinen Weib und Kindern durch ein Paar Täg nicht hat (str. 45) a konají práce, ale s námahou, když jim kontraktura prstů nepřekáží. Někteří měli během této poloviny roku třikrát až čtyřikrát recidivu. Počet mrtvých přesahuje 100, obyvatelé dvou domků vymřeli. Z mrtvých je nejvíce dětí. Mezi 500 nemocnými bylo 300 dětí. Je pozoruhodné, že tato nemoc napadá pouze chudé, jež vězí v nepopsatelné hladové nouzi a hnání jsouce hladem, pekou chleba ze špatného obilí a to ještě k nedostatečnému nasycení. V této epidemii onemocněl pouze jediný zámožný člověk a ten pekl chleba z obilí s přimíseným námelem.

Občané Mimoně a Stráže se domnívali, že jde o nákazu. Ale není to pravda. Při dobrém svědomí může Scrinici ujistit, že nemoc není nakažlivá, nýbrž že je způsobena otráveným chlebem. Lidé, kteří pekou chléb z čistého obilí, neonemocní.

Tedy příčinou otravy byl námel, který Scrinici našel často v nečistém obilí při visitaci, ale nikoho z Mimoně a ze Stráže nenapadlo, že by mohl být příčinou této hrozné nemoci. Kromě námele bylo možno nalézt ještě jilek (*Lolium hordaceum temulentum*, *L. avenaceum temulentum*). Nemocní pekli z vlastní mouky chléb až do konce ledna a pak kupovali obilí od vrchnostenských úředníků a sice strych za 35 grošů, nebo kupovali upečený chléb, který byl pečený ze špatné mouky. Nemoc zůstala dlouho utajena, poněvadž, jak udali vrchnostenští úředníci, vesničtí rychtáři na úředních dnech nic nehlásili.

Příčinou nemoci je jed v chlebě (Die medizinische Ursach aber der Krankheit in sich selber ist der corrosive Gift, der in dem Brod steckt (str. 57). Druhá hlavní příčina je velký hlad (die grosse Hungers-Noth (str. 58), který vysílí těla nemocných, podle starého lékařského přísloví omnibus morbis maxime obnoxia est imbecilitas. V některých rodinách s dětmi po dva dny neměli kousek chleba v domě a z šíleného hladu jedli otrávený chléb, který nebyl bělejší nežli uhlí. Že toto je příčinou spasmodické nemoci vysvětluje podle Scriniciho z následujícího:

Primo: že totiž toto onemocnění je pravá Kriebel-krankheit a nemůže mít jiný původ nežli v tomto otráveném chlebu. Secundo: nemoc začala hned po sklizni. Tertio: touto nemocí neonemocněl nikdo, kdo měl dobrý

chleba, bez námele. [Proto v městečku Stráži onemocněli pouze obyvatelé jednoho domu a to proto že z chudoby jedli takovýto chleba. Městečko Mimoň nemělo ani jednoho nemocného, protože obyvatelé jedli dobrý chléb. V jedné obci námel z obilí vybrali, upekli z něj chléb a ten dali sežrat psovi. Ten pošel.] Aby názorně podal vysoký obsah námele, Scrinici vybíral zrnka ze žejdlíku obilí a napočítal jich 600, která vážila 300 gránů. Dá se tedy uvážit, kolik námele lidé snědli, když z jednoho strychu se peče 16 bochníků, a jeden bochník z 12 žejdlíků. Kdyby jen polovina zrn byla v žejdlíku, totiž 300, jistě by to stačilo k otravě, neboť chléb se jí denně jako jediné jídlo.

Jako návrh léčby Scrinici uvádí, že nemoc může odstranit jen dobrý vypečený chléb, zbavený námele a musí se tedy lidem opatřit. Dále je třeba nařídít obyvatelstvu (a už se tak stalo), aby chléb propekli a nejedli jej teplý a aby milý chléb nemísili s jílkem ani se šrotem. Vesnickým pekárnám se musí nařídít, aby nepekli chléb ze zakázané mouky a mlynářů, aby nepekli chléb ze zadiny. Obyvatelstvo (ubozí lidé píše Scrinici) potřebuje zásobu obilí, aby lidé utišili hlad. A to Scrinici doporučuje důrazně k potlačení této řádicí choroby.

Z tohoto Scriniciho popisu je vidět, že tato epidemie ergotismu byla velmi těžká, že zasáhla velký počet obyvatel na velké ploše. Je tedy pochopitelné, že vzbudila velký rozruch a že se jí musila obírat i fakulta, která byla úředně vyzvána místodržitelstvím o dobré zdání.

Děkan prof. Smith svolal proto na 8. březen 1737 schůzi, ale protože se dostavilo málo kolegiátů byla svolána další na 10. březen. Tentokrát se již dostavili všichni profesori a většina kolegiátů. Na schůzi byl přečten méně přesný popis uvedené choroby, který vypracoval chirurg ze Stráže a jenž byl krajským úřadem poslán na místodržitelství a odtud k fakultě. Po další zprávě o chorobě, již zaslal fakultě mimoňský kaplan se fakulta jednomyslně usnesla, že tato skorbutiko-spasticko-konvulsivní choroba je shodná s nemocí označovanou německými lékaři jako "die Criiple nebo Kramfsucht". Fakulta ji popsala v parere jako nemoc, která pochází ze špatných jídel a nápojů, především chleba, připraveného z obilí, které obsahuje zvláště různé druhy jílků mámivého jakož i námele (užito názvu: matercula a rose vulgo muterkorn), který se utvořil v deštivém létu 1736 na obilí a který poškozuje, je-li požit ve větším množství, nervový systém. Parere však děkan neodnesl, dokud nebyl přečten popis nemoci, který vypracoval mladoboleslavský krajský fysik J. A. Strinici, ve třetím sezení dne 29. března. Zřejmě čekali, až Scrinici svá pozorování dokončí, neboť Scriniciho zpráva je datována dnem 16. března. Pak teprve bylo odneseno na místodržitelství parere o povaze nemoci, její příčině i profylaxi (která spočívá v dobré dietě — in bona

et laudabili dieta). Makulář parere i přiložený Scriniciho spis je uložený ve fakultním repositáři.

Fakulta zřejmě měla spisem Scriniciho své postavení neobyčejně ulehčeno. Nevíme, jaké byly tehdy ve sboru názory na otravu, zda všichni stáli za názorem, že příčinou otravy je námel, či někteří věřili na vlhkost vzduchu a zkaženou materii. Při čtení Scriniciho zprávy máme dojem, že příčina onemocnění byla mezi lékaři všeobecně známa.³⁾ Ve své zprávě uvádí různé názory na příčinu onemocnění, a sice autory, kteří tvrdí, že příčinou je námel, ale i jiné, kteří tvrdí opak. Sám pak shrnuje své názory do sedmi bodů, kde jsou zdůrazněny hojné deště, nestálé větry, špatná potrava, především jílek, vliv nepříznivého počasí na zdraví venkovanů, nadměrné pocení, tedy názory, které asi v té době mezi četnými lékaři panovaly, zvláště těmi, kteří se věnovali četbě řeckých a římských lékařských klasiků. Snad proto, že redaktor cítil, že Burghartova práce je myšlenkově zastaralá, vyzval Scriniciho, aby sdělil své zkušenosti, neboť epidemie ve Slezsku byla rovněž velmi těžká a bylo nutno lékaře poučit, jak zabránit jejímu rozšíření. Scriniciho zpráva vzbudila obdiv svým rozhodným a přesným tvrzením, které nenechávalo na pochybách jaká je příčina onemocnění a jak ji radikálně léčit. V tom směru udělal i zárok u majitele panství. Toto rázné vystoupení mu získalo takový vzhlas, že zanedlouho byl jmenován profesorem na lékařské fakultě.⁴⁾

Epidemie ergotismu se vyskytovaly dále. Velkou epidemii z let 1770—1782 popsal Taube (*Die Geschichte der Kriebelkrankheit*, 1782). Ale někteří nevěřili na jedovatost námele (např. Vogel, 1771), a ještě v r. 1880 vyšel pamflet na obranu námele. Po letech 70 tých však ergotismu ubývalo, protože vládní nařízení nakazovaly čištění obilí (v Rakousku 1812), jednak protože se rozšířila nová zemědělská plodina — brambory — a obilí nebylo jedinou potravinou.

³⁾ Z literatury uvádí Hoffmanna (*Medicinae rationalis systematicae Tomus secundus* str. 299—303 Halle 1729) a dále D. Gottlieba Budaea *Cansilium medicum von der Kramf-Sucht oder Kriebel-Krankheit...* Budissin 1717 a (odvolává se na traktát marburské university z r. 1597, které uvádějí jako příčinu námel. Před Scrinicim však o této epidemii psal v Bratislavě lékař Burghart ve třetím svazku *Satyrae spec III, observatio IV*, str. 26—38).

⁴⁾ Obsah námele tehdy byl vskutku velmi vysoký. Podle jeho zjištění bylo v žejdlíku více než 600 zrn, které odhaduje na 300 gránů. Přepočítáno na gramy je to asi 42 g; to znamená, že v bochníku bylo více než 500 g námele. To můžeme smělé tvrdit, neboť průměrná váha jednoho zrnka divokého námele je 80—100 mg, což dává celkovou váhu 570—720 g. U divokého námele obsah alkaloidů bývá průměrně 0,1 %, to je v 500 g 500 mg, což je množství velmi vysoké. I polovina, jak uvádí Scrinici, je nesmírně vysoká, uvážíme-li, že dnes tyto alkaloidy podáváme v dávce 1 mg. Je sice pravda, že alkaloidy se rychle ve vlhku a teple rozkládají, ale uvedená epidemie jasně ukazuje, že i po pečení zůstává velké množství, které se může projevit jedovatě. Toxicita jílků je malá, a jeho účinek stále není uspokojivě prověřen. Ale námel se ve vlhkých letech vyskytuje i na travách a obzvláště na jílků a tento námel z jílků obsahuje stejně účinné alkaloidy, takže se zase může při otravě uplatnit.

Рудольф Задина

Резюме

К многочисленным болезням прошлого времени относится также отравление, вызванное спорыньей (*morbus spasmodicus*). Причины заболевания долго не были известны. Заболевание — часто со смертным исходом, встречались главным образом среди беднейших слоев населения, в особенности в дождливые годы.

Очень опасная волна заболеваний прокатилась в 1736—1737 гг. в северной Чехии (главным образом в окрестности п. п. Мимоň и Страж). Тщательный осмотр и обследование произвел областной физик из г. Млада-Болеслав И. А. Скринчи, позже — профессор медицинского факультета, В результате своей работы он написал доклад, в котором были объяснены причины болезни. Заболевание вызывалось спорыньей, которая в дождливые годы имела в колосьях ржи и после размола попадала с хлебом в организм.

Отзыв о болезни был официально затребован медицинским факультетом Пражского университета, который пригласил на свое заседание Скринчи и главным образом под его влиянием дал отзыв, согласно которому причиной болезни является спорынья.

Установленные причины, а также очистка зерновых в дальнейшем значительно способствовали ликвидации этой болезни. Хотя в более старой литературе причина заболевания была небезызвестна, все же вклад И. А. Скринчи и медицинского факультета имеет известное значение.

ZUR TÄTIGKEIT DER MEDIZINISCHEN FAKULTÄT IM 18. JAHRHUNDERT

Rudolf Zadina

Zusammenfassung

Zu den vielen Krankheiten der Vergangenheit gehörte auch die Mutterkornvergiftung (*morbus spasmodicus*). Die Ursachen der Erkrankung waren lange nicht bekannt. Die Krankheit, welche oft tödlich endete, trat meistens unter der ärmeren Bevölkerung auf, hauptsächlich in den regnerischen Jahren.

Eine besonders gefährliche Welle der Erkrankung war in den Jahren 1736—37 in Nordböhmen (hauptsächlich in der Gegend von Mimoň und Stráž). Eine gewissenhafte Untersuchung und Erforschung führte dort der Kreisarzt von Mladá Boleslav, J. A. Scrinči, der spätere Professor der medizinischen Fakultät. Seine Untersuchungen veröffentlichte Scrinči in einer Schrift, in der er die Ursachen der Krankheit enthüllt. Die Ursache war das Mutterkorn, welches in den Regenzeiten in den Kornfeldern wuchs und mit dem Korn gemahlt wurde, und dann mit dem Brot in den Organismus eindrang.

Die Prager medizinische Fakultät wurde amtlich aufgefordert, sich über diese Krankheit zu äussern. Auf die Sitzung der Fakultät wurde auch Scrinči eingeladen und es war hauptsächlich unter seinem Einfluss, dass die Fakultät den Standpunkt angenommen hat, dass die Ursache der Krankheit das Mutterkorn ist.

Die Feststellung der Ursache zusammen mit der Reinigung des Kornes in dem darauf folgenden Zeitabschnitt trug wesentlich zur Liquidation dieser Krankheit bei. Trotzdem die Ursache in der älteren Literatur nicht ganz unbekannt war, ist der Beitrag J. A. Scrinčis und der medizinischen Fakultät nicht ohne Bedeutung.

REFERÁTY

TŘI STUDIE O SOCIÁLNÍCH OTÁZKÁCH NA STŘEDOVĚKÝCH UNIVERSITÁCH

V literatuře o středověkých universitách se v posledních letech stále častěji setkáváme se studii o podílu měšťanského prvku v celkovém životě vysoké školy, případně o vztazích městské samosprávy k universitě jako instituci. Týká se to především universitních dějin od druhé poloviny 14. století, kdy vysoká církevní charakter. Vztah university k hostitelskému městu nebyl určován jen rozdílnými funkcemi a právy obou institucí, nýbrž i společnými zájmy. K srážkám docházelo tehdy, kdy jedna strana ohrožovala výsady strany druhé. V této souvislosti zaslouží si pozornosti studie **J. Paqueta, Bourgeois et universitaires à la fin du Moyen Age, Moyen Age, 1961/3, str. 325—40.**

Východiskem Paquetových úvah jsou poměry v Lovani, kde se měšťané velmi aktivně projeví již při zakládání vysoké školy. Od roku 1425, kdy magistrát začal podporovat universitu i materiálně a vyplácel tříměsíční pravidelný plat profesorům, bylo považováno za samozřejmé, že město vzhledem k finančním dotacím má právo kontrolovat učitelský sbor ve výkonu jeho funkce. V pravidelných a opakovaných intervencích byla spatřována záruka, že universita nepoklesne na významu. Mezi rektorem a magistrátem byly sice časté spory, obě strany měly však zájem na dohodě. Zásadnější spory byly předkládány vévodovi burgundskému. Tím byl vytvořen precedens pro panovníky konce 15. století, kteří do poměru obou stran začali

zasahovat bez vyzvání. S Karlem V. začalo období, kdy panovník si podřizuje universitu pro své cíle a záměry. Případ Lovaně se opakoval i u jiných vysokých škol, hlavně v Kolíně, méně již v Basileji, Greifswaldu, Roztokách, Perugii a Poitiers. Podobně jako v Lovani měšťané se aktivně podíleli na založení university, podporovali universitu materiálně, tolerovali její privilegia, platili profesory apod. Jestliže v Lovani magistrát neměl práva zasahovat do vnitřního chodu školy a schvalovat její statuta, nebylo tomu tak např. v Basileji a Roztokách. Zde si městské samosprávy vyhražovaly i kontrolu statut s odůvodněním, že vysoká škola vychovává městské funkcionáře, právníky a lékaře. Kromě utilitárních hledisek byla zdůrazňována i prestiž města, možnosti studia pro měšťanské syny apod.

Zatím co J. Paquet se zabýval především vnějšími vztahy měšťanů, zastoupených samosprávou, k universitě, sledovala **Brydida Kürbisówna podíl měšťanského prvku ve vnitřním životě vysoké školy, a to v daném případě v Krakově: Miszcanie na uniwersytecie Jagiellońskim i ich udział w kształtowaniu świadomości narodowej w XV. wieku, Ze studiów nad literaturą staropolską, Wrocław 1957, str. 1—79.** Ačkoli v 15. a 16. století měšťané nikdy netvořili polovinu celkového počtu imatrikulovaných (zpravidla 40 %), byli přesto nejaktivnější složkou školy. Rozborem zápisů pro první desetiletí 15. století autorka prokázala, že vedle synů boha-

tého patričiátu studovali i synové řemeslníků. Je to sice zjištění časově značně omezené, avšak i tak cenné vzhledem k nesmírné obtížnosti a pracnosti, jak mi dá za pravdu každý, kdo se podobným studiem zabýval. Pozornosti si zaslouží i skutečnost, že nejvíce studujících pocházelo z malých městeček. Autorka si dále podrobně všímá významu měšťanského prvku pro rozvoj národního písemnictví, vědy a humanismu. Úpadek krakovské university od 30. let 16. století souvisel s celkovými proměnami polské společnosti. Konservativní učitelé se odklonili od humanismu, ekonomické zabezpečení university se rapidně zhoršilo, každý pokus o radikální reformu byl předem odsouzen k nezdaru. Pro polské poměry je příznačné, že ani za tohoto stavu nestoupal počet šlechtické mládeže na universitu.

Jinou otázkou, která je zatím málo objasněna, je výše platu universitních učitelů. Pro nedostatek vhodných pramenů se historici dosud spíše zabývali otázkou, kdo profesory platil (G. Post, K. Giocarinis, R. Kay, J. le Goff, J. Paquet). Tim cennější je studie **Dante Zanetiho, A l'Université de Pavie au XVe siècle: les salaires des professeurs, otištěná v třetím čísle Annales ECS 1962, str. 421—433.** Zaneti velmi pečlivě rozebral 58 platebních výkazů, které v letech 1387—1499 posílala vévodská komora v Milaně pavijské komuně. Tyto „rotuli“ jsou pramenem svým způsobem jedinečným, protože zachycují platy všech učitelů pavijského učení. Výše platu byla ve zřejmé souvislosti s platebními možnostmi milánského panovníka. 1408 bylo např. mnoho profesorů bezplatně suspendováno, plat jiných byl podstatně redukován. Roku 1431 hrozili dokonce profesori stávkou (!), protože jim byla mzda vyplácena nepravdělně a se značným zpožděním. Poměrně nejvyšší platy dostávali pavijští profesori od Sforzů. Podle výše platů rozlišuje Zaneti tři typy profesorů. Předně profesory stálé, kteří na vrcholu své kariéry pobírali plat zhruba třikrát vyšší

než na jejím počátku, za druhé učitele se speciální kvalifikací — ti tvořili elitu sboru, a konečně učitele, pro něž byly přednášky doplňkovým zaměstnáním. Rozpětí platů bylo obrovské, kolísalo od 10 až do 2250 florinů (!). Většina profesorů vydělávala méně než 50 fl ročně (1453 to bylo 61 % sboru). Pro srovnání autor uvádí, že kvalifikovaný zedník měl v té době příjem až 62 fl. Jen pět procent profesorů mělo výjimečně vysoké platy. Mzda ostatních byla skrovná, takže Zaneti oprávněně říká, že i v době největšího rozkvětu renesance universita byla větší zárukou prestiže než zámožnosti.

fs

Ernst-Wolfgang Böckenförde, Die deutsche verfassungsgeschichtliche Forschung im 19. Jahrhundert — Zeitgebundene Fragestellungen und Leitbilder, Berlin 1961, Schriften zur Verfassungsgeschichte, sv. 1., str. 227.

Vývoj jednotlivých vědeckých odvětví, změny, jež prodělávalo uplatnění rozličných methodických hledisek, jakož i postupující specialisace ve výběru samostatných předmětů bádání — to vše těší se od určité doby obecnému zájmu na poli historického zkoumání. Jedním z produktů této orientace je i Böckenfördeova kniha.

Středem svého zájmu učinil autor nepochybně úsek vyhlížející značně speciálně. Nelze však říci, že by jeho práce trpěla přílišnou tematickou ohraničeností. Naopak jeho přístup má svoje oprávnění: dotčená disciplína zaujala v německé historické vědě i v německém ideovém vývoji, zvláště v 19. stol., svoje velmi určité výzevné místo. S německou kulturou této doby ji spojuje kromě toho i osobitý způsob jejího pěstování a dalšího rozvíjení: málo které jiné odvětví — ač podobné vztahy jsou jinak ve společenskovědní oblasti naprostým pravidlem — mělo tak úzký dotyk s universitním intelektuálním a vědeckým ži-

votem jako právě nauka o ústavních principech starého německého státu, či jedním slovem německé „Verfassungsgeschichte“. Její vyhraněný akademismus a jeho silný ideový a přímo i ideologický vliv náleží k předním dokladům toho, jak universitní učenost zasahovala hluboce do procesu formování novodobého německého národa.

Velmi přesné a určité zaměření k nauce o německém ústavním vývoji a k proměnám, jež doznala rozličná její stanoviska a hlavní teze, má ovšem i svoje nedostatky. Takto zaostřený výklad ochuzuje nesporně závěry z něho vyplývající o širší souvislosti. Z nich čtenář bude nepochybně postrádat především propracování takových linií, jež by ukázaly, jak vývoj názorů na německé ústavní instituce odvisel od státovědeckých názorů německých romantiků a německého filosofického idealismu. Tyto vzájemné podmíněnosti bude čtenář postrádat o to více, že jedním z cílů, jež si kniha klade, je právě ukázat myšlenkovou a historickou podmíněnost hlavních tezí německých ústavních dějin. Jak spoře některé souvislosti tu vyznívají, ukazuje nejlépe příklad, že o vlivu Heglově či jiných představitelů německé filosofie 19. stol. slyšíme jen několik slov shrnutých do celkem okrajových poznámek (srv. jinak zajímavé odkazy o vlivu aristotelských idejí na státovědecké myšlení „germanistů“ z počátku 19. stol., které prostředkoval A. Trendelenburg).

Velké soustředění k dílům historiografů německých ústavních dějin bez ohledu na vše ostatní kreslí však na druhé straně velmi plastický a vskutku vyčerpávající obraz o jejich práci, seznamující skutečně do podrobností s jejich názorovými odstíny i s jejich přínosy k synthetickým pohledům na německou minulost. Vše to je podáno skutečně věcně a bez všeobecných frází, jimiž se jinak vyznačuje řada prací z příbuzné tematiky.

Není jistě třeba ani podotýkat, jak úzce souvisel vznik vědecké disciplíny

o vývoji německých ústavních institucí se vznikem německého buržoasního nacionalismu a s celým nástupem německého měšťanstva od konce 18. stol. Již sám „magnus parens“ této nauky, Justus Möser, dostatečně symbolisuje toto spojení. Möser také a někteří jeho bezprostřední následovníci nebyli ještě tak výlučně akademicky orientováni jako pozdější představitelé tohoto oboru.

Ve sledu výkladu rozpadá se vývoj německých ústavních dějin v podstatě na tři období: z nich prvé tvoří Möser a na něj přímo navazující zakladatelská generace (k ní náleželi: E. Montag a K. D. Hüllmann), jejímž protagonistou byl K. F. Eichhorn; druhé je charakterisováno rozvojem nacionalistické složky v historickém bádání o německé ústavě a svými představiteli i povahou svých tezí znamená současně vyvrcholení ideologické funkce této disciplíny; třetí je pak vyznačeno formálním zvědečtřením na úkor ideologického působení a přijetím pozitivistické metody, jež zvláště výrazně stírá ideologický ráz německých ústavních dějin. S tím souvisí obnova racionalistických východisek na rozdíl od protikonstitucionalismu a romantismu předchozí etapy. B. odmítá tu hovořit o romantických zdrojích německých ústavních dějin, chtěje podtrhnout samostatnost jejich úlohy ve vývoji německého nacionalismu a položit váhu na liberalistické požadavky jimi zdůvodňované: je sice pravda, že rozvoj bádání o německých ústavních institucích nelze vysvětlovat jen historisujícím romantismem; na druhé straně sotva lze popírat silné vzájemné ideové spojnice. B. má nepochybně také pravdu, že politické myšlení předbreznového Německa není možno vystihnout jen v protikladu liberalismu-romantismu; sávm však doznává, že ideologická stanoviska historiků německé ústavy byla ovlivněna učením typických představitelů filosofického a státovědeckého romantismu (Schelling, Schlegel, A. Müller, Görres).

V popředí autorova zájmu stojí jinak

zejména dotčené druhé období vývoje nauky o německých ústavních dějinách. K jeho představitelům počítá tak či onak celou historickoprávní školu a za jeho vůdčí zjevy považuje G. Waitze, G. L. v. Maurera a O. v. Gierke. Uvedená jména vyznačují současně i vnitřní vývoj dané etapy až k závěrečnému vyznění, které reprezentuje osobnost Gierkeho. To, že B. koncentruje svůj zájem sem, je jistě oprávněné. Šlo tu o formování názorů na historický vývoj německé státnosti u čelných představitelů nastupující buržoasie, kteří současně byli vůdčími zjevy německé kultury té doby a požívali velkého vědeckého věhlasu a autority. Kromě toho výrazným znakem tohoto vrcholu historické práce o německých ústavních institucích byla i její otevřená ideologická podmíněnost. Zejména vzhledem k této stránce věci razí B. pro toto období název „organický liberalismus“. Označení nevyhlíží na první pohled právě šťastně; nelze však upřít, že se snaží vystihnout některé typické rysy tehdejší ideové situace. Jeho oprávněnost je tak skryta spíše v obsahových a pojmových předpokladech, než ve výběru terminologickém.

Když J. Möser kladl ve svých pracích o společenském ústrojí a státu u starých Sasů prvě základy k ústavním dějinám jako samostatnému odvětví vědeckého zkoumání, vycházel ještě plně z přirozenoprávních představ zakotvených v osvícenském racionalismu: počátkem ústavního vývoje se mu jevil obraz prvobytné společnosti, skládající se ze svobodných vlastníků půdy, vládnoucích svými rodinami a svobodně se sdružujících ve vyšší svazky, zcela ve shodě s představami o společenské smlouvě.

Zatím co u Mösera byl tento stav považován za jakousi specifikaci obecně daného stavu prvobytné společnosti, za ujala již generace následující k této tezi postoj po výtce jiný. Ostatně jeho náznaků nebyl prost již ani Möser. Jádrem tohoto nového stanoviska bylo spojení jeho představ s teoretickými základy

německého jazykového a literárního nacionalismu v té podobě, v jaké je sdílela generace německých buržoasních učenců v období napoleonských válek a těsně po nich. Z prvobytného stavu byl tak učiněn stav pragermánské svobody, který byl považován za východisko a zároveň i obecně platný princip německé státnosti. Nadšeně nacionalistické stanovisko odrazilo tu však i objektivní slabost německé buržoasie a její kompromisní poměr k feudalismu v jeho závěrečné fázi: její ideoví představitelé nespojili s pojmem pragermánské svobody revoluční závěr; právě naopak. Je to velmi dobře patrné z poměru, jaký zaujali k historickému vývoji, jenž hned v následujících stoletích negoval stav domněle původní svobody a nastolil feudalismus, tedy období, jež pro badatele z počátku minulého století musilo být vlastně totožné s německými dějinami.

Výrazem toho byla v německých ústavních dějinách ideologická platforma těchto „germanistů“, jak B. nazývá dotčenou již generaci učenců z počátku minulého století pro její široké kulturní zájmy při studiu německé minulosti, zejména lingvistické a folkloristické. Ideový poměr k feudalismu byl v ní vybudován jak na odmítání dědictví francouzské revoluce, tak i na současném zamítnutí romantických teorií restauráčních, hlášených hlavně C. L. Hallerem. Germanisté byli tak v podstatě přívrženci nacionální monarchie, která měla uskutěčnit podle jejich představ nejdůležitější buržoasní reformy veřejného života, aniž však za nezbytný předpoklad této realizace považovali požadavek ústavnosti. Základem teoretického odůvodnění jejich postoje byla pak představa organického rozvoje národa (tím se lišili od Hegla a jeho dialektiky, opírajíce se naopak o Schellinga), zahrnující v to i národní stát: starogermánská svoboda měla dojít svého plného uskutečnění nikoliv v rozporu s tím, co přinesl následující vývoj, nýbrž v organické shodě s tímto dědictvím bez ohledu na to, že šlo o její

popření. Jedním slovem šlo o kompromis s feudály a proto také program uskutěčnění buržoasních reforem u německých ústavních historiků navazoval na schema pozdně feudálního státu, jehož struktura měla být modernisována a zbavena nejkřiklavějších absolutistických znaků. Tím se stanovisko této vůdčí „germanistické“ skupiny lišilo od radikálního liberalismu K. v. Rottecka a K. T. Welckera, který budoval na doktríně francouzského konstitucionalismu.

Zbývá ještě tedy otázka, jak dalece je třeba všechny tyto zvláštnosti ideologického vývoje předřeznového Německa označovat jako „organický liberalismus“. Nová terminologie chce zřejmě především zdůraznit kompromisní stanovisko německých ústavních historiků a celého raného liberalismu k základním problémům společenského a politického vývoje. V tom je jistě s ní nutno soubhlasit. B. úsilí o terminologickou původnost budí však sympatie i tím, že odráží objektivní nejasnosti v užívání pojmu liberalismus pro kvalifikaci jevů v počátečních buržoasních epochy a potřebu mezi nimi diferencovat. Ostatně podobné nedostatky neshledáváme jen v západní, nýbrž i v naší marxistické literatuře.

„Germanistická“ aneb „organo-liberální“ generace historiografů německé ústavy dohrála svoji úlohu v podstatě v r. 1848. Její rychlý úpadek byl dán situací v polovině minulého století spojenou s nástupem nových sociálních sil. Reakce vedoucí k nastolení bismarkovského režimu tato stanoviska již nepotřebovala.

V bádání o německých ústavních dějinách přichází tak ke slovu odborně vědecká metoda, jež zamítá ideologické objednávky a vyzdvihuje především svoji juristickou erudici. Historická období a dějinné jevy, pokud se dotýkají ústavního vývoje, počínají být zpracovávány jako by šlo o instituce platného ústavního práva. Tím se do historické práce o vývoji ústavních institucí dostá-

vají jaksi dodatečně i konstitucionalistická východiska, na podkladě nichž byl vypracován systém pojmů buržoazní vědy o ústavním právu. Nejde však o žádné ideologické pretenze, nýbrž jen o hlediska pojmově technická. Bádání o německé ústavě stává se tak typickou katedrovou a kabinetní vědou, jež podává v podstatě statický obraz institucí povjatých výlučně juristicky. Tady je v B. výkladech mnoho dobrých a cenných postřehů pokud jde o úlohu P. v. Rotha, R. Sohma a H. Brunnera i jiných. Svůj výklad uzavírá pak B. Belowovým útokem proti právněhistorickému jurismus pozitivistické školy.

Není sporu o tom, že B. kniha nedostačuje požadavkům marxistické historické metody. Její cena spočívá však v bohatém konkrétním přínosu, který pak je takového rozsahu, že jejím závěrům je nutno věnovat soustředěnou pozornost a v daných souvislostech se s nimi vyrovnat.

Valentin Urfus

Winfried Trusen, *Spätmittelalterliche Jurisprudenz und Wirtschaftsethik dargestellt an Wiener Gutachten des 14. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1961, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Beiheft č. 43*, str. 245.

Historická věda zůstává stále ještě mnoho dlužna dějinám ekonomických učení a národohospodářských teorií. Jako samostatný předmět bádání se tato oblast ideového vývoje opomíjí zpravidla vůbec. I u nás nemáme dosud souvislých poznatků o ní ve vztahu k našim zemím, ač jde o úsek historického poznání, o jehož významu a důležitosti nemůže být zajisté nejmenších pochyb. Tím více patrně zaujme českého čtenáře práce dotýkající se této lákavé tematiky v minulosti země, jež s naším státem souvisí a nadto ještě v době, kdy v předvečer husitského revolučního hnutí nabýval ideologický pohyb na tomto poli mimořádné váhy a aktuálnosti.

Dotčená práce zaslouží však stejné, ne-li větší pozornosti ještě z jiných důvodů: na řadě míst totiž dokládá v povšechných i konkrétních rysech, jak velký a přímo komplexní byl podíl středověkých universit a universitní vědy v životě středověké společnosti a jak přes veškerou formální těžkopádnost a pro dnešek obtížnou výrazovou srozumitelnost dovedla scholastická věda tento život postihovat v jeho plnosti, a to i na polích zdánlivě odlehklých a vzdálených. Trusenova kniha ukazuje záměrně řadu takovýchto příkladů na pozadí otázek, jejichž řešení přinášelo pro universitní vědu a pro potřeby denního života kontakty vskutku nečekané.

Zájem o otázky dotýkající se ekonomie byl na středověkých universitách podněcován především theologickými východisky. Jádrem theologického zájmu o tyto věci bylo církevní učení o zákazu brát úroky při zápůjčce. Starší scholastika, jež znala v prvé řadě agrární a převážně naturální hospodářství, musila se postupem doby, jak ve feudální ekonomice narůstal městský živel se svými obchodními a peněžními vztahy, vypořádávat stále více s touto skutečností. Byla tedy hospodářská ethika středověkých scholastiků především etikou v otázkách peněžních vztahů, či jedním slovem etikou usurální; potud by bylo také možno — ač jistě ne nezbytně — zpřesnit titul Trusenovy knihy.

Cena Trusenových výkladů o funkci středověkých universit při řešení těchto otázek spočívá však v něčem jiném. Seznamuje totiž do hloubky s metodou, pomocí níž se prosazovala jejich učená akademická autorita. Právě tento methodický postup měl řadu zajímavých stránek, které zaslouží zmínky. Jak naznačuje již Trusen sám, byla jádrem této metody ethická kvalifikace a vypracovávání ethických norem jako abstraktních pravidel pro aplikaci na další případy. Jelikož ethický aspekt byl ve smyslu scholastiky aspektem theologickým, spadala tato činnost scholastických

učenců do oblastí tak řečené morální theologie. Závaznost jejich příkazů a zákazů nebyla samozřejmě uplatňována prostřednictvím soudních instancí, nýbrž způsobem, který měl ve skutečnosti ještě širší dopad, totiž prostřednictvím zpovědání a poenitenciární praxe. Tím pronikaly tyto ideje, zvláště ve městech, vskutku do nejširších vrstev společnosti. To byla však jen jedna z forem tohoto působení, forma každodenní, běžná a celkem všední. Kromě toho uplatňovaly středověké university a jejich prostřednictvím církev svůj vliv v těchto směrech i pomocí dobrých zdání, která university v takovýchto, podobně jako i v jiných věcech vypracovávaly. Šlo tu pak o řešení otázek zásadní a obecné povahy a byly to akty slavnostně deklarativní, jak to vyžadovala povaha věci.

Z hlediska formálního vycházela tato ideová práce universitních scholastiků z filosofických premis daných theologiko-scholastickým světovým názorem. Ethická kvalifikace určitého jednání byla řešena z hlediska scholastických pojmů božského a přirozeného práva. To vedlo k směřování morálních a právních hledisek, známému ve scholastice i z jiných souvislostí. Významným bylo však, že při vypracovávání těchto soudů pronikalo do jejich ethicko-filosofické stránky mnoho konkrétně právního, a to ať již šlo o bezprostřední pojmovou výzbroj či o další rozvíjení kategorií z oblasti scholastické právní teorie a filosofie (iustitia commutativa, distributiva, legalis, generalis; restitutio; caritas apod.). Tím ovšem stávala se intelektuální produkce středověkých theologických fakult na tomto poli i významným činitelem v právním vývoji. Jde zde o vztahy dosud do značné míry spíše tušené, než řádně osvětlené a poukaz na ně i jejich pointování právě z hlediska právního vývoje vůbec a recepce římského práva zvláště náleží k Trusenovým zásluhám.

Jádrem ethické kvalifikace, kterou ve svých posudcích prováděli universitní scholastikové, bylo zjišťování shody me-

zi konkrétními opatřeními a theologicky zakotvenou normou scholastického přirozeného práva. Jinými slovy šlo nejčastěji o to, jak dalece je možno takovouto shodu konstatovat u pozitivní legislativy, v našem případě pak u zákonných opatření, jež se dotýkala peněžních vztahů. Hledíc k velké úloze náboženském životě, měla jistě konsultační činnost universit nemalou váhu, neboť mohla slavnostně prohlásit určitý pozitivní akt zákonný za odporující ethicko-přirozenoprávní principům a jeho dosah tak vlastně nulifikovat.

Vedle příspěvku k vývoji středověkých universit mají Trusenova zjištění vysokou hodnotu heuristickou. A to v obecném slova smyslu. Trusen zvláště tím, že si všímá konkrétního působení teoreticky formulovaných závěrů, ukazuje na značnou cenu universitních konsilií a některých tematických celků v scholastické traktátové literatuře pro praktickou práci s prameny v nejširším smyslu. Je tu řada podnětů pro příští badatele, zvláště v podobě odkazů na netradiční pramenné zdroje, jímž se takto propůjčuje nové porozumění. Mimo jiné potvrzuje se zde i správnost zájmu o universitní kwestie a quodlibety, jak se u nás v naší historiografii uplatnily při studiu husitského revolučního hnutí.

Všemi těmito souvislostmi podanými zde obecně zabývá se Trusenova kniha na pozadí událostí spadajících do středověké Vídně v druhé polovině 14. stol. V tom je také nesporně její klad, neboť ukazuje přesvědčivě opravdu velký ohlas universitní vědy ve skutečném životě. Celý tento dějový sled, z něhož Trusen vychází, soustřeďuje se tak či onak k osobě rakouského vévody Rudolfa IV., ač vrcholí vlastně až dlouho po jeho smrti. Rudolf IV., počítaný právem k předním budovatelům rodové moci habsburské, patří nepochybně k nejvýznamnějším postavám rakouských dějin. Jemu náleží zásluha, že založením vídeňské university roku 1365 vytvořil všeobecné

předpoklady, aby v rakouském prostředí mohla scholastická věda zapustit kořeny. Universita však ještě řadu let živořila a teprve, když tu za Rudolfova nástupce zakotvila dvojice vynikajících pařížských scholastiků německého původu — Jindřich Heinbuche z Langensteina a Jindřich Totting z Oyty (byl činný i v Praze) — stala se Vídeň jedním z ohnisek scholastické vzdělanosti. Dvojici pařížských učenců doplnil pak doktor boloňské university méně známý Johannes Reuter, jenž si však pronikavostí svého úsudku v ničem nezadal se svými proslulejšími kolegy. Pro všechny tři byl pak příznačným silný zájem o hospodářskou problematiku, zejména o otázky oběhu peněz, eventuálně jejich kreditního využití. Odtud pak přenášeli přirozeně svůj zájem k právním institucím, v nichž se tyto vztahy realizovaly. V popředí jejich literární práce ocítl se tak systém smluvních obligací a jeho jednotlivé typy.

Jejich zájem o tyto otázky datující se bezpochyby již z doby před příchodem do Vídně dostal pak ve vídeňském prostředí řadu nových podnětů. Výchozím bodem byla opětně vladařská činnost Rudolfova, zejména jeho zákony z roku 1360 o výkupu peněžních rent ve městech a v některých případech i pozemkové činže. Kolem těchto zákonných opatření vznikly četné pochybnosti a zmíněným učencům připadl úkol, aby svým posouzením z hlediska morálně-theologického vyjádřili i stanovisko vídeňské university. Dostali se tak do souvislostí velmi široce pojatých, berouce dokonce v potaz i otázky legitimacy veřejné moci zasahovat do vztahů smluvně založených mezi jednotlivými právními subjekty.

Zájem o hospodářské problémy, zejména o otázky peněžního styku, který vyznačoval vídeňské scholastiky, nevyjadřoval ovšem přesně vzato nějaký jejich osobní specifikum. Zájem o ně nebyl ve scholastické literatuře od přelomu 13. a 14. stol. ojedinelým a zejména je-

ji traktátová forma byla využívána k zpracování problémových okruhů z dané i příbuzné tematiky. Přesto však má ideová situace, jak se vytvořila v pozdně středověké Vídni svoje obecnější uplatnění. Zájem o peněžní styk neprojevil se totiž u všech scholastiků všude stejně. Rozhodujícím pro něj byla úroveň peněžních styků a rozvinutost peněžního hospodářství která ve 14. stol. byla v Evropě ještě velmi nerovnoměrná a různorodá. Zhruba lze říci, že na jihu Evropy, kam se soustřeďoval obchod ze středomořské oblasti, vybíral si tento zájem zcela jiné předměty, než naopak v místech položených severněji a ne tolik komerčně a finančně exponovaných. Na jihu, kde peněžní styk měl vysokou frekvenci a vykazoval již počátky vlastní techniky, byly ve středu pozornosti zárodky pozdějších úvěrových a zvláště směnečných obchodů; naopak jinde, kde nebylo takovéto mnohotvárnosti, jako např. právě ve Vídni, je v popředí zájmu peněžní renta. Nejde ovšem výlučně o pekuniární formu, v níž se realizovala feudální renta jako obecná ekonomická kategorie, nýbrž o finanční operace podnikané obzvláště ve městech a spočívající v zakupování peněžních platů, které plnily zčásti i kreditní funkci. I v tomto smyslu mají Trusenova zjištění týkající se vídeňských poměrů bezprostřední cenu pro vývoj v českých zemích, neboť i u nás v téže době bylo zakupování rent a přímo i obchod s nimi velmi

obvyklými, jak na půdě městské, tak v oblasti práva zemského.

Lze-li Trusenovy závěry dobře zasadit do obecných souvislostí, neznamená to, že by si takto počínal vždy i on sám. Naopak na celé řadě míst dlužno jen litovat, že autor tak detailně obeznámený s myšlenkovými finesami scholastické vědy dal přednost pečlivé sice, ale málo shrnující reprodukci. Po čem pak jeho výklad přímo volá, je doplnění rozbořem ekonomické situace, jenž by postavil mnoho tvrzení do nového a ostřejšího světla. Je spodivem, že Trusen nevěnoval specifickým rysům období, v němž pracuje, větší pozornost. A to o to více, že jejich zdůraznění je od časů Huizingova „podzimu středověku“ i v literatuře kapitalistických států tradičním. Jak v těchto souvislostech by mohly posloužit vývoje marxistické historiografie o krisi feudalismu, není třeba zajisté ani blíže dodávat.

Trusenova práce, i když svá tvrzení někde jen exponuje, než aby je domýšlela až do konce, přináší nepochybně vědeckou kořist trvalé hodnoty. Pro českého badatele řada jejích poznatků má pak zvláště funkci hraničních a styčných bodů mezi dvěma prostředními, jež spolu v mnohém souvisela. Je třeba s ní proto vedle obecných tezí počítat i pro osvětlení českého pozdně středověkého vývoje.

Valentin Urfus

OBSAH

František Šmahel-Miroslav Truc: Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433-1622	3
Karel Kučera: Raně osvícenský pokus o reformu pražské university	61
Jiří Kloubouch: K dějinám hospodářství pražské university v 17. a 18. století	87
Josef Polišenský: České dějepisectví předbělohorského období a pražská Akademie	115
Josef Hanzal: Studium zemědělství na pražské universitě	139
MATERIÁLY	
Rudolf Zádina: K činnosti lékařské fakulty v 18. století	163
REFERÁTY	
Tři studie o sociálních otázkách na středověkých universitách (fš)	169
Ernst-Wolfgang Böckenförde, Die deutsche verfassungsgeschichtliche Forschung im 19. Jahrhundert — Zeitgebundene Fragestellungen und Leitbilder (Valentin Urfus)	170
Winfried Trusen, Spätmittelalterliche Jurisprudenz und Wirtschaftsethik dargestellt an Wiener Gutachten des 14. Jahrhunderts (Valentin Urfus)	173

СОДЕРЖАНИЕ

Франтишек Шмагел - Мирослав Труц: К истории Карлова университета в период 1433—1622 гг.	3
Карел Кучера: Просьбленная попытка реформирования пражского университета в 18 веке	61
Йиржи Клабоух: К истории хозяйства пражского университета в 17 и 18 веке	87
Иосиф Полишенски: Чешская историография в 16 и 17 веке и пражская Академия перед 1620 г.	115
Иосиф Ганзал: Изучение сельскохозяйственных наук в пражском университете	139
МАТЕРИАЛЫ	
Рудолф Задина: К деятельности медицинского факультета в 18 веке	163
РЕФЕРАТЫ	169

INHALT

František Šmahel-Miroslav Truc: Studien zur Geschichte der Karls-Universität in den Jahren 1433-1622	3
Karel Kučera: Versuch um die Reform der prager Universität in der Zeit der Frühaufklärung	61
Jiří Kloubouch: Zur Geschichte der wirtschaftliche Verwaltung der prager Universität im 17. und 18. Jahrhundert	87
Josef Polišenský: Die tschechische Geschichtsschreibung des 16. und 17. Jahrhunderts und die Prager Akademie vor 1620	115
Josef Hanzal: Landwirtschaftliches Studium auf der prager Universität	139
MATERIALEN	
Rudolf Zádina: Zur Tätigkeit der medizinischen Fakultät im 18. Jahrhundert	163
REFERATE	169

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE 1963
HISTORIA UNIVERSITATIS CAROLINAE PRAGENSIS

Tomus II. Fasc. 2

Vydala Universita Karlova ve Státním pedagogickém nakladatelství, n. p., Praha
Publ. č. 63-56

Redakční rada:

prof. dr. F. Kavka (předseda), K. Kučera, prom. hist. (tajemník),
doc. dr. F. Červinka, prof. dr. V. Husa, doc. V. Kašík, dr. L. Nový, doc. dr. L. Sinkulová,
prof. dr. V. Vaněček

Technická redaktorka: M. Turjanská

Z nové sazby písmem Public vytiskl Tisk, n. p. Brno, Provoz 4, Přeřov. Formát papíru
70 x 100 cm. AA 14,71, VA 15,28 - A-11*41189 - Tematická skupina a podskupina 02/58.
Náklad 700 výtisků. — Vydání 1.

Cena brožovaného výtisku Kčs 18,—

63/III-3

14-571-64 Kčs 18,—